COLECȚIE COORDONATĂ DE
MAGDALENA MĂRCULESCU

DR. EDITH EVA
EGER

ALEGEREA

MEMOIR

DR. EDITH EVA

EGER

ÎMPREUNĂ CU
ESMÉ SCHWALL WEIGAND

ALEGEREA

TRADUCERE
DIN ENGLEZĂ DE
MIHAELA APETREI

MEMOIR

literary FICTION

PANDORA M

EDITORI:
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu
Silviu Dragomir

FONDATOR:
Ion Mărculescu, 1994

REDACTARE:
Domnica Drumea

DESIGN COPERTĂ:
Faber Studio
Foto copertă: Guliver/Getty Images/ © saemilee; Guliver/Getty Images/ © Fuse

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban

DTP:
Eugenia Ursu

CORECTURĂ:
Irina Botezatu
Roxana Nacu

Conținutul acestei lucrări electronice este protejat prin copyright (drepturi de autor), iar cartea este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sub orice formă sau prin orice mijloc, fără consimțământul editorului, sunt interzise. Dreptul de folosință al lucrării nu este transferabil. Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparțin persoanei juridice Pandora Publishing SRL.

Titlul original: The Choice. Embrace the Possible
Autor: Dr. Edith Eva Eger

Copyright © 2017 by Dr. Edith Eger

Copyright © Pandora Publishing, 2020
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
W: pandoram.ro

ISBN (print): 978-606-978-268-2
ISBN (PDF): 978-606-978-299-6
Pandora M face parte din Grupul Editorial TREI

Celor cinci generații ale familiei mele:
tatălui meu, Lajos, care m-a învățat să râd;
mamei mele, Ilona, care m-a ajutat să găsesc ce-mi trebuie înăuntrul meu;
surorilor mele minunate și incredibile,
Magda și Klara;
copiilor mei: Marianne, Audrey și John;
și copiilor lor: Lindsey, Jordan, Rachel, David și Ashley;
și copiilor copiilor lor: Silas, Graham și Hale.

CUVÂNT-ÎNAINTE

PHILIP ZIMBARDO, PhD

Psiholog și profesor emerit la Universitatea Stanford, Phil Zimbardo este creatorul celebrului Experiment Stanford despre viața în detenție (1971) și autorul a numeroase lucrări remarcabile, printre care The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil *(2007), bestseller* New York Times *și câștigătoare a William James Book Award pentru cea mai bună carte de psihologie. Este fondatorul și președintele Heroic Imagination Project.*

Într-o primăvară, la invitația psihiatrului-șef al U.S. Navy, dr. Edith Eva Eger s-a îmbarcat într-un avion de luptă fără hublouri, având ca destinație una dintre cele mai mari nave de război, portavionul USS *Nimitz,* staționat în apropiere de coasta californiană. Avionul a coborât cu repeziciune pe o pistă minusculă, de numai 150 de metri lungime, și a aterizat cu un salt după ce cârligul din coada lui s-a agățat de cablul de frânare care oprea aeronava să ajungă în ocean. Dr. Eger era singura femeie de la bord și a fost cazată în cabina căpitanului. Care era misiunea ei? Era acolo pentru a-i învăța pe cei cinci mii de tineri din Marină cum să gestioneze situațiile dificile, trauma și haosul războiului.

Dr. Eger fusese în nenumărate ocazii expertul clinician adus pentru a trata soldați, inclusiv din Forțele Speciale, care sufereau

de tulburări de stres posttraumatic și de afecțiuni cerebrale traumatizante. Cum era oare în stare această bunicuță delicată să ajute atât de mulți militari să se vindece de brutalitatea inerentă războiului?

Înainte de a o întâlni personal pe dr. Eger, am sunat ca s-o invit să susțină o prelegere la cursul meu de Psihologia Controlului Mental, de la Stanford. Vârsta și accentul ei m-au făcut să-mi imaginez o mămăiță bătrână de când lumea, cu basmaua legată sub bărbie. Când s-a adresat studenților mei, am văzut eu însumi puterea ei vindecătoare. Cu zâmbetul radios, cu cerceii ei sclipitori, cu părul de un blond strălucitor, îmbrăcată din cap până în picioare în ceea ce soția mea mi-a spus mai târziu că era Chanel, dr. Eger și-a țesut teribilele și sfâșietoarele povești despre supraviețuirea într-un lagăr de concentrare nazist cu mult umor și cu o atitudine inimoasă și plină de curaj, cu o prezență și o căldură pe care nu le pot descrie decât ca fiind lumină pură.

Viața doamnei Eger a fost plină de întuneric. A fost încarcerată la Auschwitz încă din adolescență. În ciuda torturilor, a foametei și a permanentei amenințări cu moartea, și-a păstrat libere mintea și spiritul. Nu a fost doborâtă de ororile pe care le-a trăit; dimpotrivă, a fost încurajată și îmbărbătată de ele. De fapt, înțelepciunea ei vine din adâncul celor mai devastatoare episoade din viață.

Este în stare să-i ajute pe alții pentru că ea însăși a parcurs calea de la traumă la triumf. A descoperit cum să folosească propria experiență despre cruzimea umană ca să-i îmbărbăteze pe atât de mulți alții — de la personal militar, precum cei îmbarcați pe USS *Nimitz,* până la cupluri care se luptă să-și regăsească intimitatea, de la cei care au fost neglijați sau abuzați, la cei care suferă de dependențe sau de boală, la cei care au pierdut oameni dragi și la cei care și-au pierdut speranța. Și pentru toți aceia care suferă din cauza dezamăgirilor de fiecare zi și din

cauza provocărilor vieții, mesajul ei este o inspirație în a face propriile alegeri pentru eliberarea de suferință și găsirea propriei lumini interioare.

La finalul prelegerii pe care a susținut-o, absolut toți cei trei sute de studenți ai mei au izbucnit spontan în urale. Apoi, cel puțin o sută de tineri, fete și băieți, au năvălit pe micuța scenă, așteptându-și rândul să-i mulțumească acestei femei extraordinare și s-o îmbrățișeze. În zeci de ani de învățământ, n-am văzut niciodată un grup de studenți atât de entuziasmați.

În cele două decenii de când Edie și cu mine lucrăm și călătorim împreună, această reacție este răspunsul așteptat de la fiecare public căruia i se adresează, peste tot în lume. Am văzut lucrul acesta întâmplându-se iar și iar, de la Hero Round Table[1] din Flint, Michigan, unde am vorbit unui grup de tineri dintr-un oraș care se lupta cu sărăcia cruntă, cu un șomaj de 50 la sută și cu o creștere a conflictelor rasiale, și până la Budapesta, în Ungaria, orașul în care au pierit multe dintre rudele lui Edie și unde ea a vorbit câtorva sute de oameni care încercau să se refacă după un trecut distructiv: în prezența ei, oamenii se transformă.

În această carte, dr. Eger întrețese laolaltă poveștile pacienților săi și propria poveste, imposibil de uitat, a supraviețuirii la Auschwitz. Cu toate că istoria supraviețuirii sale este la fel de dramatică și captivantă ca alte relatări, nu doar ea m-a făcut să vorbesc lumii cu atâta pasiune despre această carte, ci mai degrabă faptul că Edie și-a folosit experiențele pentru a-i ajuta pe atât de mulți oameni să descopere adevărata libertate. În acest fel, cartea sa reprezintă mult mai mult decât un alt jurnal din timpul Holocaustului, oricât de importante ar fi aceste relatări pentru a nu uita trecutul. Scopul ei este, nici mai mult, nici mai puțin, să ne ajute pe fiecare dintre noi să

[1] Serie de evenimente despre eroism și acțiuni eroice, care are loc în SUA.

scăpăm de închisoarea propriei minți. Fiecare dintre noi este, într-un fel sau altul, prizonier la nivel mental, iar misiunea lui Edie este de a ne ajuta să ne dăm seama că, la fel cum acționăm ca propriii noștri temniceri, putem acționa și ca propriii noștri eliberatori.

Uneori, când este prezentată publicului tânăr, Edie este numită „o Anne Frank supraviețuitoare", fiindcă amândouă erau cam de aceeași vârstă și aveau cam aceeași educație atunci când au fost deportate în lagăr. Ambele aveau inocența și compasiunea care le-au permis să creadă în natura fundamental bună a ființei umane, în ciuda cruzimii și a persecuțiilor îndurate. Bineînțeles, când Anne Frank își scria jurnalul, nu trăise încă experiențele extreme din lagăr, ceea ce a făcut ca experiențele lui Edie ca supraviețuitor și clinician (și străbunică!) să fie cu atât mai emoționante și convingătoare.

Ca și în celelalte lucrări foarte importante despre Holocaust, dezvăluirile dr. Eger arată atât partea cea mai întunecată a răului, cât și rezistența îndărătnică a firii umane în fața acestui rău. Dar mai e ceva. Poate că cea mai bună comparație pentru cartea lui Edie ar fi un alt jurnal despre Holocaust, magnifica lucrare clasică a lui Viktor Frankl, *Man's Search for Meaning*[2]. Dr. Eger împărtășește profunzimea și adânca înțelegere a lui Frankl asupra umanității și adaugă acesteia căldura și apropierea generate de postura ei de clinician de o viață. Viktor Frankl prezintă psihologia prizonierilor alături de care s-a aflat la Auschwitz; dr. Eger ne oferă psihologia libertății.

Și eu am studiat îndelung fundamentele psihologice ale formelor negative de influență socială. Am căutat să înțeleg mecanismele prin care ne conformăm, ne supunem și rămânem în expectativă în situații în care pacea și dreptatea pot fi slujite doar

---

[2] Apărută și în limba română cu titlul *Omul în căutarea sensului vieții,* traducere de Florin Tudose, Editura Vellant, București, 2018.

dacă alegem o altă cale: dacă acționăm eroic. Edie m-a ajutat să descopăr că eroismul nu este doar apanajul celor capabili de fapte extraordinare sau care își asumă riscuri într-un impuls de moment, pentru a se proteja pe ei înșiși sau pe alții — deși Edie a făcut și una, și alta. Eroismul este mai degrabă un mod de a gândi sau o acumulare de obiceiuri personale și sociale. Este un fel de a fi. Și este o modalitate specială de a ne vedea pe noi înșine. A fi erou presupune să acționezi în mod real în împrejurări cruciale din viață, să încerci activ să rezolvi nedreptățile sau să creezi o schimbare pozitivă în lume. Să fii erou cere un mare curaj moral. Fiecare dintre noi are înăuntrul său un erou care așteaptă să se exprime. Cu toții suntem „eroi în pregătire". Pregătirea noastră ca eroi este viața însăși, circumstanțele cotidiene care ne invită să exersăm obiceiurile eroice: săvârșirea unor acte de bunătate față de ceilalți; dovedirea compasiunii, începând cu cea față de noi înșine; provocarea a ceea ce este mai bun în alții și în noi înșine; insistența în a iubi, chiar și în cele mai dificile relații; sărbătorirea și exersarea puterii pe care o are libertatea noastră mentală. Edie este o eroină — chiar de două ori pe-atât —, pentru că ne învață să creștem și să generăm schimbări semnificative și durabile în noi, în relațiile și în lumea noastră.

În urmă cu doi ani, am călătorit alături de Edie la Budapesta, orașul unde trăia sora ei când naziștii au început să-i prigonească pe evreii unguri. Am vizitat o sinagogă evreiască, în curtea căreia era un memorial al Holocaustului și ale cărei ziduri găzduiau o expoziție de fotografii dinaintea, din timpul și de după război. Am vizitat Memorialul Pantofilor de pe faleza Dunării, cinstindu-i pe aceia (printre care se află și membrii familiei lui Edie) uciși de miliției Crucilor cu Săgeți[3], în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când

[3] Partid politic maghiar, pronazist și antisemit.

oamenilor li s-a ordonat să se alinieze pe malul fluviului și să se descalțe; apoi au fost secerați de rafale de gloanțe, iar trupurile lor au căzut în apă și au fost purtate de curent. Trecutul aproape că era tangibil.

Pe parcursul zilei, Edie a devenit tot mai tăcută. Mă întrebam dacă nu-i va fi greu să vorbească în seara aceea în fața a șase sute de oameni, după o călătorie emoțională care aproape sigur îi răscolise amintiri dureroase. Dar când a urcat pe scenă, nu a început cu o poveste despre teama, trauma sau oroarea pe care vizita noastră probabil i le-a redeșteptat. A început cu o poveste despre bunătate, un act al eroismului de fiecare zi care, după cum ne-a amintit chiar ea, poate fi întâlnit chiar și în iad. „Nu-i uimitor?" a spus. „Cele mai rele lucruri scot ce-i mai bun din noi." La finalul discursului, pe care l-a încheiat cu *grand-battement*[4], semnul ei distinctiv, Edie a strigat:

— OK, acum toată lumea dansează!

Cei din public s-au ridicat ca unul. Sute de oameni au alergat spre scenă. Nu aveam muzică, dar am dansat. Am dansat, am cântat, am râs și ne-am îmbrățișat într-o neasemuită sărbătorire a vieții.

Dr. Eger este unul dintre tot mai puținii supraviețuitori ai Holocaustului care poate depune mărturie la prima mână despre ororilor din lagărele de concentrare. Cartea ei vorbește despre iadul și traumele pe care le-a îndurat alături de alți supraviețuitori în timpul războiului și după război. Și există un mesaj universal de speranță și șansă pentru toți cei care încearcă să se elibereze de durere și suferință. Indiferent dacă sunt prizonierii unei căsătorii nefericite, ai unor familii disfuncționale sau ai unor joburi pe care le urăsc, sau dacă sunt prizonierii sârmei ghimpate pe care o reprezintă convingerile autolimitative ce îi

---

4 *Grand-battement:* figură din balet care presupune ridicarea foarte sus, aproape vertical, a unui picior.

țin captivi în propriile minți, cititorii vor afla că pot alege să adopte bucuria și libertatea, indiferent de împrejurări.

Alegerea este o cronică excepțională despre eroism și vindecare, reziliență și compasiune, supraviețuire cu demnitate, profunzime mentală și curaj moral. Cu toții putem învăța din cazurile dr. Eger, care ne inspiră și ne putem concentra asupra poveștii personale, pentru a ne vindeca propriile vieți.

San Francisco, California
ianuarie 2017

PARTEA I

Închisoarea

INTRODUCERE

ȚINEAM UN SECRET, IAR SECRETUL MĂ ȚINEA PE MINE

N-am știut de arma încărcată pe care o ținea sub cămașă căpitanul Jason Fuller, dar când a intrat în biroul meu din El Paso, într-o zi din vara lui 1980, mi s-a strâns stomacul și mi-a înțepenit ceafa. Războiul mă învățase să simt pericolul chiar înainte de a-mi explica de ce mi-e frică.

Jason era înalt, cu trupul zvelt al unui atlet, dar atât de rigid, încât părea mai degrabă o scândură decât o ființă umană. Ochii lui albaștri priveau în gol, avea maxilarele încleștate și nu voia — sau nu putea — să vorbească. L-am condus spre canapeaua albă din birou. S-a așezat țeapăn, cu pumnii apăsând pe genunchi. Nu-l mai întâlnisem până atunci și n-aveam nicio idee despre ce ar fi putut provoca această stare catatonică. Era destul de aproape încât să-l pot atinge și chinul lui era palpabil, dar el însuși se afla departe, pierdut. Nici măcar nu părea să o fi observat pe Tess, pudelul meu argintiu, stând dreaptă lângă birou, cu urechile ciulite, ca o a doua statuie vie din încăpere.

Am tras adânc aer în piept și am căutat o modalitate de a începe. Câteodată pornesc prima sesiune prezentându-mă și împărtășind puțin din istoria mea și din modalitatea de abordare. Altă dată sar direct la identificarea și investigarea sentimentelor care l-au adus pe pacient la mine. În cazul lui Jason, părea esențial să nu-l copleșesc cu prea multe informații și să nu-i cer să devină vulnerabil prea curând. Era complet rupt de realitate. Trebuia să găsesc o cale de a-i oferi siguranța și permisiunea de care avea nevoie pentru a risca să-mi arate ce păstra înăuntru.

Și trebuia să dau atenție și avertismentelor transmise de corpul meu, fără să-mi las simțul pericolului să copleșească abilitatea de a-l ajuta.

— Cum pot să-ți fiu de folos? l-am întrebat.

N-a răspuns. Nici măcar n-a clipit. Îmi amintea de un personaj din mitologie sau din poveștile populare, transformat în stană de piatră. Ce descântec vrăjitoresc l-ar fi putut dezlega de vrajă?

— De ce acum? l-am întrebat.

Aceasta era arma mea secretă. Întrebarea pe care o puneam mereu pacienților la prima întâlnire. Trebuie să știu ce anume îi motivează să se schimbe. De ce tocmai azi, din toate zilele, vor să înceapă să lucreze cu mine? De ce azi e diferit de ieri, de săptămâna trecută sau de anul trecut? De ce azi e diferit de mâine? Câteodată ne împinge durerea, alteori ne trage speranța. Întrebând „De ce acum?" nu pui doar o întrebare — întrebi tot.

Un ochi i-a zvâcnit scurt, închizându-se, dar n-a spus nimic.

— Spune-mi de ce ai venit, l-am invitat încă o dată.

În continuare, niciun răspuns.

Trupul mi s-a încordat, străbătut de un val de nesiguranță și de conștientizarea răscrucilor fragile și vitale în care ne aflam: două ființe umane, față în față, ambele vulnerabile, ambele riscând în timp ce se luptau să dea nume calvarului și să-i găsească leacul. Jason nu venise cu o recomandare oficială. Părea că ajunsese la mine din proprie voință. Dar știam din experiența clinică și din cea personală că și atunci când cineva alege să se vindece, poate rămâne încremenit ani la rând.

Având în vedere gravitatea simptomelor, dacă nu reușeam să ajung la el, singura opțiune ar fi fost să-i dau o recomandare pentru colegul meu, psihiatru-șef la William Beaumont Army Medical Center, unde îmi desfășurasem cercetarea pentru doctorat. Dr. Harold Kolmer avea să diagnosticheze catatonia lui Jason, avea să-l spitalizeze și să-i prescrie, probabil, un

antipsihotic gen Haldol. Mi l-am imaginat pe Jason în haine de spital, cu ochii în continuare pierduți și cu trupul, acum atât de tensionat, torturat de spasmele musculare care sunt adeseori efectele secundare ale antipsihoticelor. Mă bazez fără rezerve pe expertiza colegilor psihiatri și sunt recunoscătoare pentru acele medicamente care salvează vieți. Dar nu-mi place să sar direct la spitalizare dacă intervenția terapeutului are măcar o șansă de succes. Mă temeam că, dacă aș recomanda spitalizarea lui Jason și administrarea medicației fără a explora și alte opțiuni, pacientul va schimba un soi de amorțire cu altul, va schimba membrele înțepenite cu mișcările involuntare ale dischineziei — un dans lipsit de coordonare, format din ticuri și mișcări repetitive, generate când sistemul nervos trimite corpului semnale de mișcare, fără a avea permisiunea minții. Durerea lui, oricare ar fi fost cauza ei, poate că avea să fie amorțită de medicamente, dar n-ar fi fost rezolvată. S-ar fi putut simți mai bine sau ar fi putut simți mai puțin — ceea ce adeseori confundăm cu a te simți mai bine —, dar n-ar fi fost vindecat.

De ce acum? mă întrebam în timp ce minutele se târau cu greu, iar Jason stătea încremenit pe canapeaua mea — pentru că așa alesese el, în continuare prizonier. Aveam la dispoziție o singură oră. O ocazie unică. Puteam ajunge oare la el? Îl puteam ajuta să-și rezolve apetitul pentru violență, pe care îl simțeam la fel de limpede ca suflul aerului condiționat mângâindu-mi pielea? Îl puteam ajuta să vadă că, oricare i-ar fi fost tulburarea și oricare i-ar fi fost suferința, deținea deja cheia spre propria eliberare? N-aveam de unde să știu că, dacă aș fi eșuat în încercarea de a ajunge la el în acea zi fatidică, ar fi avut o soartă mult mai cruntă decât salonul unui spital — o viață într-o pușcărie adevărată, așteptându-și probabil execuția. Tot ce știam era că trebuia să încerc.

În timp ce-l studiam pe Jason, știam că nu cu limbajul sentimentelor ajung la el, ci cu unul mai confortabil și mai familiar

pentru cineva înrolat în armată. Trebuia să-i ordon. Am simțit că singura speranță de a-l debloca era să fac să-i circule sângele prin corp.

— O să mergem la plimbare, am spus.

Nu a fost o întrebare. A fost un ordin.

— Căpitane, o s-o ducem pe Tess în parc, acum!

Pentru moment, Jason a părut panicat. În fața lui se afla o femeie, o străină cu puternic accent unguresc, dându-i ordine. Îl vedeam privind în jur și întrebându-se: „Cum am ajuns aici?". Dar Jason era soldat bun. S-a ridicat.

— Da, să trăiți, a spus el. Să trăiți.

Destul de curând aveam să descopăr originea traumei lui Jason, iar el urma să descopere că, în ciuda evidentelor diferențe dintre noi, aveam multe lucruri în comun. Amândoi știam ce înseamnă violența. Și amândoi știam cum era să încremenești în loc, ca o stană de piatră. Și eu aveam o rană, o tristețe atât de profundă, încât timp de mulți ani nu am fost în stare să vorbesc deloc despre ea, nimănui.

Trecutul încă mă bântuia: mi-era frică și amețeam ori de câte ori auzeam sirene, pași apăsați sau bărbați strigând. Asta, așa cum am învățat mai târziu, era o traumă: o senzație aproape constantă în măruntaie că ceva nu este în regulă, sau că este pe cale să se întâmple ceva îngrozitor, și răspunsul automat de frică din corp, care îmi spune să fug, să mă adăpostesc, să mă ascund de pericolul care mă pândea din toate părțile. Trauma mea încă își mai sălta capul în împrejurări dintre cele mai banale. O imagine fugară, un miros anume aveau puterea de a mă transporta înapoi în trecut. În ziua în care l-am cunoscut pe căpitanul Fuller, trecuseră mai mult de treizeci de ani de când fusesem eliberată dintr-unul dintre lagărele de concentrare ale Holocaustului. Astăzi au trecut mai mult de șaptezeci de ani. Ceea ce s-a întâmplat atunci nu poate fi uitat vreodată și nici nu poate fi schimbat.

Dar, în timp, am învățat că pot alege cum să reacționez la trecut. Pot fi profund nefericită sau plină de speranță — pot fi deprimată sau veselă. Mereu vom avea această alegere, oportunitatea de a prelua controlul. *Sunt aici, acesta este prezentul*, am învățat să-mi spun mie însămi, iar și iar, până când sentimentul dureros de panică începe să dispară.

Înțelepciunea populară spune că atunci când te supără ceva sau îți provoacă teamă, pur și simplu trebuie să ignori lucrul acela. Detașează-te de el. Ocolește-l. Așa că ne îndepărtăm de traumele trecutului, de încercările dificile sau de disconfortul și conflictele prezentului. În cea mai mare parte a vieții mele adulte am fost învățată că supraviețuirea mea în prezent depinde de cât de bine țin la distanță trecutul și întunericul lui. În primii mei ani ca emigrantă în Baltimore, în anii '50, nici măcar nu știam cum se pronunță Auschwitz în engleză. Nu că mi-aș fi dorit să împărtășesc cuiva că fusesem acolo, chiar dacă aș fi putut. Nu voiam mila nimănui. Nu voiam să afle cineva.

Tot ce îmi doream era să fiu o yankee, o *Yankee doodle dandy*[5]. Să vorbesc engleză fără accent. Să mă ascund de trecut. În dorința mea de a aparține acestui loc, în frica mea de a nu fi înghițită de trecut, am muncit din greu să-mi țin durerea ascunsă. Nici măcar n-am înțeles că tăcerea și dorința de a fi acceptată, ambele având-și rădăcinile în frică, erau căi de a fugi de mine însămi — că alegerea de a nu înfrunta trecutul și pe mine însămi în mod direct, la zeci de ani după ce prizonieratul meu efectiv se încheiase, însemna de fapt că alesesem să nu fiu liberă. Țineam un secret, iar secretul mă ținea pe mine.

Căpitanul catatonic de pe canapeaua mea mi-a amintit ce am descoperit abia într-un târziu: că atunci când îți forțezi adevărurile și poveștile să stea ascunse, secretele pot deveni propria

---

5 Aluzie la un cântec foarte popular în timpul Războiului de Independență din SUA, acum considerat simbol național.

traumă, propria închisoare. Departe de a diminua durerea, acel lucru, oricare ar fi el, pentru care ne interzicem oportunitatea de a-l accepta, devine o capcană din care este la fel de greu de evadat ca dintre ziduri de cărămidă și zăbrele de oțel. Când nu ne dăm voie să ne jelim pierderile, rănile, dezamăgirile, suntem condamnați să le retrăim la nesfârșit.

Libertatea constă în acceptarea a ceea ce s-a întâmplat. Libertatea înseamnă să ne găsim curajul de a dărâma închisoarea, piatră cu piatră.

Mă tem că tuturor ni se întâmplă lucruri rele. Asta nu se va schimba niciodată. Dacă te uiți în certificatul de naștere, oare vezi scris acolo că viața o să-ți fie ușoară? Nu scrie așa ceva. Dar atât de mulți rămân blocați în traumă sau suferință, incapabili să-și trăiască viața din plin. Acesta este lucrul pe care îl putem schimba. Recent, în timp ce așteptam pe Aeroportul Internațional Kennedy cursa care mă ducea acasă, în San Diego, am început să studiez chipurile celor care treceau pe lângă mine. Ceea ce am văzut m-a emoționat profund. Am văzut plictiseală, furie, tensiune, îngrijorare, confuzie, descurajare, dezamăgire, tristețe și, cel mai tulburător sentiment dintre toate, pustietate. M-a întristat foarte mult să văd așa de puțină bucurie și atât de puține râsete. Chiar și cele mai plictisitoare momente din viața noastră reprezintă oportunități de a trăi speranța, efervescența, fericirea. Și viața banală tot viață este. Chiar dureroasă și stresantă, cum e. De ce ne luptăm adeseori atât de tare ca să simțim că trăim sau ne îndepărtăm de la a simți pe deplin că trăim? De ce e așa o provocare să dai viață vieții?

Dacă m-ați întreba ce diagnostic am întâlnit cel mai adesea la pacienții mei, aflați că nu e depresia sau tulburarea de stres posttraumatic, deși aceste stări erau, toate, aproape banale

printre cei pe care i-am cunoscut, iubit și condus către libertate. Nu, v-aș răspunde „foamea". Suntem înfometați. După aprobare, atenție, afecțiune. Suntem înfometați după libertatea de a accepta viața și de a ști cu adevărat cine suntem, de a fi noi înșine.

Propria-mi căutare a libertății și anii de experiență ca psiholog clinician m-au învățat că suferința este universală. Dar „victimitatea" este opțională. Există o diferență între victimizare și „victimitate". De-a lungul vieții, am fost cu toții victimizați într-un fel sau altul. La un moment dat, am suferit vreun soi de mâhnire, nenorocire sau abuz, provocate de împrejurări, oameni sau instituții asupra cărora n-am avut nici cel mai mic control. Așa e viața. Și așa e victimizarea. Vine din exterior, sub forma vecinului agresiv, a șefului furios, a soțului bătăuș, a iubitului infidel, a legii discriminatorii și a accidentului care te bagă în spital.

În opoziție, „victimitatea" vine din interior. Nimeni nu te poate face victimă în afară de tine. Devenim victime nu din cauza a ceea ce ni se întâmplă, ci din cauza a ceea ce alegem să păstrăm din victimizarea noastră. Dezvoltăm o minte de victimă — un mod de a gândi și de a fi rigid, acuzator, pesimist, blocat în trecut, neiertător, punitiv și fără limite sau granițe sănătoase. Devenim propriii noștri temniceri când acceptăm hotarele minții de victimă.

Aș vrea să clarific un lucru. Când vorbesc despre victime și supraviețuitori, nu învinovățesc victimele — multe n-au avut nici măcar o șansă. Nu i-aș putea învinovăți niciodată pe cei care au fost trimiși direct în camera de gazare sau au murit pe lavița lor, în lagăr, nici chiar pe aceia care s-au repezit în gardul electrificat de sârmă ghimpată. Jelesc după toți oamenii de peste tot din lume care au fost condamnați la violență și distrugere. Trăiesc pentru a-i ghida pe alții spre ipostaze care să le dea puterea de a face față tuturor încercărilor vieții.

Totodată, aș vrea să spun și că nu există o ierarhie a suferinței. Nu există nimic care să facă durerea mea mai rea sau mai bună decât a ta, nu există grafice pe baza cărora putem estima importanța relativă a unei tristeți în raport cu altă tristețe. Oamenii îmi spun: „În viața mea se petrec acum destule evenimente neplăcute, dar n-am niciun drept să mă plâng — nu se compară cu *Auschwitz.*" Acest gen de comparație ne poate determina să minimalizăm sau să ne diminuăm propria suferință. Să fii un supraviețuitor, să fii o persoană „prosperă" presupune acceptarea deplină a ceea ce a fost și a ceea ce este. Dacă ne reducem durerea sau dacă ne pedepsim pentru că ne simțim pierduți, izolați sau speriați de provocările vieții, oricât de nesemnificative ar părea acestea pentru altcineva, înseamnă că am ales să fim în continuare victime. Nu vedem alegerile pe care le avem la dispoziție. Ne judecăm. Nu vreau să-mi auzi povestea și să spui: „Suferința mea este mai puțin importantă". Vreau să-mi auzi povestea și să spui: „Dacă ea a putut să treacă peste asta, atunci pot și eu!".

Într-o dimineață am văzut două paciente, una după alta, ambele mame cam la patruzeci de ani. Prima avea o fiică pe moarte, din cauza hemofiliei. A petrecut cea mai mare parte a consultației plângând, întrebând cum poate Dumnezeu să ia viața copilului ei. Am suferit atât de mult pentru ea — era absolut devotată îngrijirii fiicei și devastată de pierderea ei iminentă. Am văzut-o furioasă, jelind, și nu era deloc sigură că va supraviețui durerii.

Următoarea pacientă tocmai se întorsese de la un club sportiv, nu din spital. Și ea a plâns aproape tot timpul. Era supărată că noul ei Cadillac, abia livrat, nu avea nuanța potrivită de galben. La o primă vedere, povestea ei părea meschină, mai ales comparativ cu greaua încercare a pacientei dinainte, care avea o fiică muribundă. Dar o cunoșteam destul de bine ca să înțeleg că lacrimile de dezamăgire pentru culoarea mașinii erau de fapt

lacrimi de dezamăgire pentru lucrurile mari din viața ei, care nu merseseră așa cum sperase — o căsnicie în care se simțea singură, un fiu care fusese iar exmatriculat, aspirațiile la o carieră pe care o abandonase ca să fie la dispoziția soțului și copilului. Adeseori, micile supărări din viață sunt reprezentative pentru marile pierderi; îngrijorările aparent nesemnificative maschează durerile mari.

În ziua aceea mi-am dat seama câte aveau în comun cele două paciente, deși păreau atât de diferite — și între ele, dar și cu restul lumii, de peste tot.

Ambele reacționau la o situație pe care n-o puteau controla și pentru care aveau așteptări crescute. Ambele se luptau și sufereau pentru că ceva anume nu era așa cum își doriseră sau cum se așteptaseră să fie; încercau să reconcilieze ceea ce era cu ceea ce ar fi trebuit să fie. Durerea fiecăreia era reală. Fiecare dintre ele era prinsă într-o dramă umană — aceea că ne trezim în situații pe care nu le-am prevăzut și nu suntem gata să le gestionăm. Ambele meritau compasiunea mea și aveau potențial să se vindece. Amândouă, ca noi, toți ceilalți, aveau la dispoziție alegeri în privința atitudinii și a acțiunilor lor, ca să se transforme din victime în supraviețuitoare, chiar dacă împrejurările cu care aveau de-a face rămâneau neschimbate. Supraviețuitorii nu au timp să se întrebe „De ce eu?". Pentru ei, singura întrebare relevantă este „Și acum ce urmează?".

Indiferent dacă ești la începutul, la apogeul sau în amurgul vieții tale, indiferent dacă ești în profundă suferință sau doar la începutul chinului, indiferent dacă te-ai îndrăgostit pentru prima dată sau ți-ai pierdut partenerul de-o viață, la bătrânețe, indiferent dacă te refaci după un eveniment care ți-a distrus viața sau ești în căutarea unor mici ajustări ce ți-ar aduce mai multă bucurie, mi-ar plăcea nespus să te ajut să descoperi cum poți evada din lagărul de concentrare al propriei tale minți și cum

poți deveni persoana care ești sortită să fii. Mi-ar plăcea enorm să te ajut să trăiești eliberarea de trecut, eliberarea de eșecuri și frici, eliberarea de mânie și de greșeli, eliberarea de regret și de mâhnire neostoită — și libertatea de a te bucura din plin de festinul bogat al vieții. Nu putem alege o viață fără suferință. Dar putem alege să fim liberi, să evadăm din trecut, indiferent ce ni s-a întâmplat, și să acceptăm imposibilul. Te invit să alegi să fii liber.

Precum challah[6] pe care mama obișnuia s-o prepare pentru cina de vineri seara, această carte are o împletitură din trei fire: povestea supraviețuirii mele, povestea vindecării mele și poveștile oamenilor valoroși pe care am avut privilegiul de a-i îndruma spre eliberare. Mi-am împărtășit experiența cât de bine mi-am amintit. Poveștile despre pacienți reflectă fidel esența experiențelor lor, dar am modificat numele și toate detaliile de identificare, iar în unele cazuri am creat personaje fictive care trec prin provocări similare.

Urmează povestea alegerilor mari și mici care ne pot duce de la traumă la triumf, din întuneric spre lumină, din prizonierat spre libertate.

---

6 Specialitate evreiască de pâine împletită, pregătită mai ales de sărbători.

1. CELE PATRU ÎNTREBĂRI

Dacă mi-aș putea condensa întreaga viață într-un singur moment, într-o singură imagine încremenită în timp, atunci asta ar fi: trei femei îmbrăcate în paltoane de lână închise la culoare, așteptând braț la braț, într-o curte pustie. Sunt epuizate. Au praf pe încălțări. Stau într-un șir lung.

Cele trei femei sunt mama, sora mea Magda și eu. Acesta este ultimul moment în care ne aflăm împreună. Nu știm. Refuzăm să-l luăm în calcul. Sau suntem mult prea sfârșite chiar și pentru a face presupuneri despre ce ne așteaptă. Este un moment de separare — a mamei de fiice, a vieții așa cum a fost de cea care va fi. Și totuși, numai retrospectiva îi poate da acest sens.

Văd din spate imaginea noastră, a celor trei femei, de parcă aș fi următoarea la rând. De ce memoria îmi oferă ceafa mamei și nu chipul ei? Părul ei lung are o împletitură complicată și este prins în vârful capului. Buclele castanii ale Magdei îi ating umerii. Părul meu negru este strâns sub o eșarfă. Mama stă la mijloc, iar noi două ne aplecăm spre ea. Este imposibil de spus dacă eu și Magda o susținem pe mama să rămână în picioare sau este exact invers, dacă forța ei este stâlpul de care ne sprijinim noi, fetele.

Acest moment este pragul spre pierderile majore din viața mea. Timp de șapte decenii m-am întors iar și iar la această imagine cu noi trei. Am cercetat-o de parcă, printr-o studiere atentă, aș fi putut recupera ceva prețios. De parcă aș fi putut recâștiga viața dinaintea acestui moment, viața care a precedat pierderile. De parcă s-ar putea.

M-am întors la ea ca să mai pot rămâne puțin în acel timp, când ne țineam strâns de braț și când aparțineam una celeilalte. Văd umerii noștri căzuți. Praful adunat pe poalele hainelor. Pe mama. Pe sora mea. Pe mine.

Amintirile din copilărie sunt adeseori fragmente, scurte momente sau întâmplări care formează, laolaltă, albumul vieții noastre. Sunt tot ce ne-a rămas pentru a înțelege povestea pe care trebuie să ne-o spunem pentru a înțelege cine suntem.

Chiar dinaintea separării, cea mai personală amintire despre mama, deși foarte prețioasă pentru mine, este plină de tristețe și dor. Eram singure în bucătărie și ea împacheta resturile ștrudelului din aluatul preparat în casă, după ce o urmărisem cum îl taie și-l întinde ca pe o cuvertură grea peste masa din sufragerie.

— Citește-mi, a spus ea, iar eu am adus exemplarul jerpelit din *Pe aripile vântului*, pe care îl ținea pe noptieră.

Îl mai citiserăm o dată. Acum trebuia s-o luăm de la capăt. M-am oprit la însemnarea misterioasă, scrisă în engleză, de pe prima pagină a cărții. Era scrisul de mână al unui bărbat, dar nu al tatei. Tot ce mi-a spus mama a fost că volumul acela fusese un dar din partea unui bărbat pe care-l cunoscuse când lucra la Ministerul de Externe, înainte de a-l întâlni pe tata.

Stăteam în scaunele cu spetează dreaptă, lângă soba cu lemne. Citeam fluent din acest roman pentru adulți, deși aveam doar nouă ani.

— Mă bucur că ai minte, pentru că nu ești frumoasă, îmi spusese ea, și nu doar o dată, înlănțuind un compliment și o critică.

Putea să fie dură când voia. Dar savuram momentele ca acela. Când citeam împreună, nu trebuia s-o împart cu nimeni. Mă scufundam în cuvinte și în poveste și în sentimentul că

suntem doar noi două în acea lume. Scarlett se întoarce la Tara la sfârșitul războiului și află că mama ei e moartă, iar tatăl și-a luat lumea în cap de durere.

— *Dumnezeu mi-e martor,* spune Scarlett, *că n-o să-mi mai fie foame niciodată.*

Mama închisese ochii și își sprijinise capul de speteaza scaunului. Voiam să mă așez la ea în brațe. Voiam să-mi odihnesc capul la pieptul ei. Voiam să-i simt atingerea buzelor pe părul meu.

— Tara…, spune ea. America, ăsta ar fi un loc de văzut.

Aș fi vrut să-mi rostească și mie numele cu aceeași blândețe pe care o păstrase pentru o țară pe care n-o văzuse niciodată. Toate acele mirosuri din bucătăria mamei se amestecau, pentru mine, cu drama foamei și a festinului — întotdeauna, chiar și la un festin, exista un alean nostalgic. Nu știu dacă aleanul este al ei sau al meu ori un sentiment pe care-l împărtășim.

Stăm acolo, cu focul între noi.

— Când eram de vârsta ta…, începe ea.

Acum, că vorbește, îmi este și teamă să mă mișc, teamă că ar putea să se întrerupă dacă o fac.

— Când eram de vârsta ta, copiii mici dormeau împreună, iar eu cu mama împărțeam un pat. Într-o dimineață, m-am trezit pentru că tata striga la mine: „Ilonka, trezește-o pe maică-ta, nu mi-a făcut micul dejun și nu mi-a călcat hainele.“ M-am întors spre mama care se afla alături de mine, sub pătură. Dar nu mișca. Murise.

Nu-mi spusese niciodată lucrurile astea. Vreau să știu fiecare amănunt despre acel moment în care o fiică se trezește alături de o mamă pe care a pierdut-o deja. Vreau și să-mi feresc privirea. Este prea îngrozitor doar să mă gândesc la lucrurile astea.

— Când au îngropat-o, în după-amiaza aceea, m-am gândit că au băgat-o vie în pământ. În noaptea aceea, tata mi-a spus să pregătesc cina pentru toată familia. Așa că asta am făcut.

Aștept și restul poveștii. Aștept lecția din final sau consolarea.

— E ora de culcare, asta-i tot ce-mi spune mama.

Se apleacă să mătură cenușa sub sobă. Pe coridor, dincolo de ușă, se aud pași bocănind. Simt mirosul tutunului tatei înainte de a auzi zăngănitul cheilor.

— Doamnelor, strigă el, mai sunteți treze?

Vine în bucătărie cu pantofii lui lustruiți, în costumul lui fercheș, cu un zâmbet larg și cu o punguță în mână, pe care mi-o dă în timp ce mă sărută zgomotos pe frunte.

— Iar am câștigat, izbucnește el.

Fie că juca biliard sau cărți, mereu împărțea câștigul cu mine. În seara asta mi-a adus o prăjiturică învelită în glazură roz.

Dacă în locul meu ar fi fost sora mea Magda, mama, mereu îngrijorată de greutatea Magdei, ar fi pus deoparte mica tratație, dar așa, a dat din cap spre mine, aveam voie să mănânc.

Acum este în picioare, între sobă și chiuvetă. Tata o interceptează, o apucă de mână ca s-o poată învârti prin cameră, iar ea se rotește, înțepată, fără să zâmbească deloc. El o trage s-o îmbrățișeze, îi pune o mână pe spate, pipăind-o cu cealaltă pe sân. Mama îl împinge cât colo.

— Sunt o dezamăgire pentru maică-ta, șoptește tata încetișor spre mine, în timp ce ieșim din bucătărie.

Oare a avut intenția să audă și ea, sau este un secret doar pentru mine? În orice caz, este ceva ce o să păstrez și la care o să mă gândesc mai târziu. Totuși, amărăciunea din vocea lui mă sperie.

— Vrea să meargă la operă în fiecare seară, să trăiască o viață cosmopolită și prețioasă. Eu nu sunt decât un croitor. Un croitor și un jucător de biliard.

Tonul defensiv al tatei m-a umplut de confuzie. Era cunoscut în orașul nostru și foarte plăcut de oameni. Glumeț, surâzător, părea mereu în largul lui și plin de viață. Un om în preajma căruia îți doreai să fii. Ieșea cu mulți prieteni. Era gurmand

(îi plăcea mai ales șunca pe care o strecura câteodată pe șest în gospodăria noastră kosher, mâncând-o pe ziarul în care era înfășurată, îndesându-mi în gură bucăți din porcul interzis, îndurând acuzațiile mamei cum că ar fi pentru noi un exemplu cu totul jalnic). Croitoria lui câștigase două medalii de aur. Nu era doar un executant de tivuri egale sau de poale drepte. Era un maestru al croitoriei. Așa a întâlnit-o și pe mama — ea a venit în croitoria lui fiindcă avea nevoie de o rochie, auzind că el era lăudat și recomandat. Dar tata își dorise să fie doctor, nu croitor, un vis pe care părintele lui l-a descurajat, și din când în când această dezamăgire față de sine ieșea la suprafață.

— Nu ești doar un croitor, tati, îl asigur eu. Ești cel mai bun croitor!

— Iar tu o să fii cea mai elegantă domnișoară din Košice, îmi spune el, mângâindu-mă ușor pe creștet. Ai o siluetă perfectă pentru croitorie de lux.

Părea să-și fi venit în fire. Împinsese iar dezamăgirea de sine undeva, în adânc. Am ajuns în ușa camerei pe care o împărțeam cu Magda și cu sora noastră mijlocie, Klara. Mi le imaginez pe Magda prefăcându-se că-și face temele și pe Klara dând cu sacâz pe arcușul viorii.

Am mai stat o clipă în prag, alături de tata, nefiind niciunul în stare să ne despărțim.

— Știi, mi-am dorit ca tu să fii băiat, spune tata. Când te-ai născut, am ieșit trântind ușa. Eram furios că am tot fată. Dar acum ești singura cu care pot vorbi.

Mă sărută pe frunte.

Îmi place atenția pe care mi-o dă tata. Ca și cea din partea mamei, este prețioasă… și trecătoare. De parcă faptul că m-am învrednicit să merit dragostea lor are mai puțin de-a face cu mine și mai mult cu singurătatea lor. De parcă identitatea mea nu are nimic de-a face cu ceea ce sunt sau am fost și este doar o măsură a ceea ce le lipsește fiecăruia dintre părinții mei.

— Noapte bună, Dicuka, spune tata în cele din urmă.

Folosește numele de alint pe care mi l-a inventat mama. Ditzu-ka. Simt căldura acestor silabe fără sens.

— Spune-le surorilor tale că e vremea să vă culcați.

Când intru în cameră sunt întâmpinată de cântecul pe care Magda și Klara l-au inventat pentru mine. L-au compus pe când aveam trei ani și am început să mă uit cruciș din cauza unei proceduri medicale greșite.

— Ești atât de urâtă, ești atât de sfrijită, cântă ele. N-o să te ia nimeni de nevastă.

De la accident încoace merg tot timpul cu capul plecat, să nu văd pe nimeni holbându-se la fața mea asimetrică. N-am înțeles încă faptul că problema nu e că mă tachinează surorile mele, ci că eu le cred. Sunt atât de convinsă de inferioritatea mea, încât nu mă prezint niciodată cu numele meu. Nu le spun niciodată oamenilor „Sunt Edie". Klara este o violonistă prodigioasă. La cinci ani stăpânea *Concertul pentru vioară* al lui Mendelssohn. Așa că spun mereu: „Sunt sora Klarei". Dar în seara aceasta am niște informații mai deosebite.

— Mama mamei a murit când mama avea exact vârsta mea, le spun eu.

Sunt atât de sigură de privilegiul de a deține o astfel de informație, încât nu-mi trece prin cap că pentru surorile mele e un lucru știut deja de mult și că eu sunt ultima, nu prima persoană care îl află.

— Nu mai spune, zice Magda, cu vocea plină de un sarcasm atât de evident, încât chiar și eu îl pot recunoaște.

Are cincisprezece ani, sâni mari, buze senzuale și păr buclat. Ea este glumeața familiei. Când eram mici, mi-a arătat cum să arunc boabe de strugure de pe fereastră drept în cești le de cafea ale clienților care stăteau în curtea interioară. Inspirată de ea, urma să inventez propriile jocuri; dar mizele deveniseră altele. Împreună cu prietena mea, defilam prin fața băieților de la

școală sau a celor de pe stradă. „Ne vedem la patru, la ceasul din piață", le spuneam noi, dând din gene. Și ei veneau, întotdeauna veneau, câteodată nesiguri, uneori timizi, alteori fandosindu-se cu mari așteptări. Adăpostite în siguranță în dormitor, stăteam la fereastră alături de prietena mea și îi vedeam cum sosesc.

— N-o tachina și tu așa, o repede Klara pe Magda, de data asta. Știi poza aia de deasupra pianului? mă întreabă ea. Aia cu care vorbește mama mereu? Acolo e maică-sa.

Știu poza despre care vorbește. M-am uitat la ea în fiecare zi din viața mea.

— Ajută-mă, ajută-mă, se tânguiește mama către portret în timp ce șterge pianul de praf sau mătură podeaua.

Mă simt stânjenită că n-am întrebat-o niciodată pe mama — sau pe altcineva — al cui este portretul acela. Și sunt dezamăgită că informația pe care o primisem nu mi-a oferit niciun statut special în fața surorilor mele.

De obicei sunt cea tăcută dintre ele, cea invizibilă. Nu mi-a trecut prin cap că pe Magda s-ar putea s-o fi obosit postura de clovn, așa cum Klara s-ar fi putut sătura să tot fie vedetă. Nu se putea opri nici măcar o secundă din a fi excepțională, pentru că i-ar fi fost luat totul — adorația cu care se obișnuise, tot sensul întregii ei ființe. Magda și cu mine trebuia să muncim pentru a obține ceva de care eram sigure că nu avea să fie suficient; Klara trebuia să se îngrijoreze că în orice moment ar fi putut face o greșeală fatală și ar fi putut pierde totul. Klara a cântat la vioară toată viața mea, de când avea trei ani. N-a durat mult ca să realizez prețul extraordinarului său talent: a renunțat să mai fie copil. N-am văzut-o niciodată jucându-se cu păpușile. În schimb, exersa la vioară în fața ferestrei deschise, incapabilă să se bucure de geniul ei creativ până nu subjuga un public format din trecătorii de pe stradă, care să asiste la micul său concert.

— Mami îl iubește pe tati? le întreb pe surorile mele.

Distanța dintre părinții noștri, lucrurile triste pe care mi le mărturisise fiecare dintre ei mi-au reamintit că nu-i văzusem niciodată gătiți să iasă undeva împreună.

— Ce întrebare, spune Klara.

Cu toate că-mi neagă îngrijorările, cred că în ochii ei zăresc o recunoaștere a acestora. Nu vom mai discuta niciodată despre lucrurile astea, deși eu am încercat. Mi-a luat ani să pricep ceea ce surorile mele trebuie să fi știut deja, anume că adeseori numim „iubire" ceva mai degrabă condiționat — recompensa pentru o performanță, lucrul la care te aștepți.

După ce ne punem cămășile de noapte și ne vârâm în pat, îmi șterg îngrijorarea în legătură cu părinții mei și îmi mut gândul spre maestrul meu de balet și soția lui, spre sentimentul pe care-l am când urc treptele spre studio, câte două-trei deodată, îmi arunc hainele de la școală și îmi trag body-ul și colanții. Iau lecții de balet de la cinci ani, de când mama și-a dat seama că nu sunt muziciană, dar am alte talente. Astăzi am exersat șpagatul. Maestrul de balet ne-a reamintit că forța și flexibilitatea sunt inseparabile — pentru ca un mușchi să se arcuiască, un altul trebuie să se destindă; pentru a desăvârși întinderea și mobilitatea membrelor, trebuie să ne păstrăm miezul puternic.

Păstrez sfaturile lui în minte ca pe o rugăciune. Mă las în jos cu spatele drept, abdomenul încordat, picioarele desfăcute în lateral. Știu să respir, mai ales când simt că m-am blocat. Îmi imaginez cum trupul mi se întinde la fel cum se întind coardele de la vioara surorii mele, găsind locul exact de presiune care face întregul instrument să răsune. Și sunt jos. Sunt aici. În șpagat perfect.

— Brava!

Maestrul de balet bate din palme.

— Rămâi exact cum ești.

Mă ridică de pe podea, deasupra capului. Este dificil să-mi țin picioarele perfect întinse fără podeaua care să țină contră, dar pentru o clipă mă simt ca o ofrandă. Mă simt ca lumina pură.

— Editke, spune profesorul, toată bucuria din viața ta va veni din interior.

Mi-a luat ani întregi ca să înțeleg cu adevărat ce voia să spună. Deocamdată, tot ce știu este că pot să respir, să fac piruete, să ridic sus piciorul și să mă înclin. În timp ce mușchii mi se întind și se întăresc, fiecare mișcare, fiecare postură strigă: *sunt, sunt, sunt. Sunt eu însămi. Sunt cineva.*

Memoria este teritoriu sacru. Dar este și teritoriu bântuit. Este locul în care furia mea, vina și jalea se rotesc precum păsări înfometate ciugulind aceleași și aceleași oase vechi de hoit. Este locul în care caut răspunsul la întrebarea de nerăspuns: *De ce am supraviețuit?*

Am șapte ani și părinții mei sunt gazdele unei petreceri la cină. M-au trimis să umplu o carafă cu apă. Din bucătărie îi aud glumind: „Am fi putut face economie la asta". Cred că se referă la faptul că înainte de venirea mea erau deja o familie completă. Aveau o fată care cânta la pian și una care cânta la vioară. Eu nu sunt necesară, nici nu sunt destul de bună, pentru mine nu mai e loc, probabil. Așa interpretăm greșit faptele din viața noastră, așa facem presupuneri și nu le verificăm, așa inventăm o poveste pe care ne-o spunem nouă înșine, întărind în noi exact acel lucru pe care-l credem deja.

Într-o zi, la vârsta de opt ani, decid să fug de-acasă. O să testez teoria potrivit căreia se pot lipsi de mine, convingerea că sunt invizibilă. O să văd dacă părinții mei vor observa măcar că am plecat. În loc să mă duc la școală, iau troleibuzul spre casa bunicilor. Am încredere în ei — tatăl și mama vitregă a mamei — că o să-mi țină spatele. S-au angajat într-un permanent război cu mama, de partea Magdei, așa că ascund prăjituri în sertarul de la dulapul surorii mele.

Pentru mine ei reprezintă un loc sigur, totuși sancționează lucrurile interzise. Mă țin de mână, ceea ce părinții mei nu fac niciodată. Nu trebuie să joci un rol pentru a primi dragostea lor, nu trebuie să te prefaci pentru a le primi aprobarea. Ei sunt starea de confort — mirosul de friptură de pui și fasole coaptă, de pâine dulce, de *cholent*, o tocană bogată pe care bunica o aducea s-o fiarbă la brutărie, de Sabat, atunci când tradiția religioasă nu-i permitea să-și folosească propriul cuptor.

Bunicii sunt bucuroși să mă vadă. Este o dimineață minunată. Stau în bucătărie, mâncând ruladă cu nucă. Se aude soneria de la intrare. Bunicul se duce să deschidă. O clipă mai târziu dă buzna în bucătărie. Nu prea aude, și-și strigă un pic cam tare îngrijorarea.

— Ascunde-te, Dicuka! strigă el. A venit maică-ta!

În încercarea de a mă proteja, mă predă.

Ce mă deranjează cel mai tare este privirea mamei când mă vede în bucătăria bunicilor. Nu doar că e surprinsă să mă descopere aici —, parcă însuși faptul existenței mele a luat-o prin surprindere. Ca și când nu sunt cine ar vrea sau cine s-ar aștepta să fiu.

Nu voi fi niciodată vreo frumusețe — lucrul ăsta mi l-a spus mama foarte limpede — dar în anul când am împlinit zece ani m-a asigurat că nu va mai fi nevoie să-mi ascund chipul. Doctorul Klein din Budapesta o să-mi repare ochii încrucișați. În trenul spre Budapesta mănânc ciocolată și mă bucur de atenția exclusivă a mamei. Doctorul Klein este o celebritate, spune mama, primul care a făcut o operație la ochi fără anestezie. Sunt prea prinsă în romantismul călătoriei, în privilegiul de a o avea pe mama doar pentru mine, ca să-mi dau seama că mă avertizează. Nu mi-a trecut niciodată prin cap că operația ar putea să doară. Până când durerea m-a devorat cu totul. Mama și rudele ei, care ne puseseră în legătură cu celebrul doctor Klein, îmi țintuiesc de masă trupul biciuit de

suferință. Mai rău decât durerea, ea în sine uriașă și infinită, este sentimentul că oamenii care mă iubesc mă țin imobilă. Abia mai târziu, mult timp după ce operația s-a dovedit a fi un succes, pot vedea scena din punctul de vedere al mamei, cât de mult trebuie să fi suferit ea din cauza suferinței mele.

Singură sunt cea mai fericită, când mă pot retrage în lumea mea interioară. Într-o dimineață, cam pe la treisprezece ani, aflată în drum spre școală (un gimnaziu privat), exersez pașii din *Dunărea albastră* pe care clasa mea de balet o pregătea pentru festivalul de pe malul râului. Apoi creativitatea preia controlul și evadez spre un dans de capul meu, unul în care îmi imaginam cum s-au cunoscut părinții mei. Dansez și partea lui, și pe a ei. Tata face un gest exagerat, ca și cum nu i-ar veni să creadă și se mai uită o dată, când o vede pe mama intrând în încăpere. Mama se învârtește tot mai repede, sărind tot mai sus. Îmi arcuiesc trupul într-un râs plin de bucurie. Nu am văzut-o niciodată pe mama bucurându-se, n-am auzit-o niciodată râzând cu poftă, simt în trup izvorul nedescătușat al fericirii ei.

Când ajung la școală, banii de taxă pe care mi-i dăduse tata ca să achit semestrul au dispărut. Cumva, în freamătul dansului, i-am pierdut. Verific fiecare buzunar, dar s-au dus. Toată ziua simt cum mă arde ca gheața în măruntaie teroarea de a-i spune tatei. Acasă, tata nici nu se poate uita la mine când ridică pumnii. Este prima dată când mă bate, când dă în vreuna dintre noi. După ce termină cu mine, nu spune niciun cuvânt. În noaptea aceea, în pat, îmi doresc să mor pentru ca tata să sufere pentru ce mi-a făcut. Apoi îmi doresc să moară tata.

Oare aceste amintiri îmi dau o imagine a tăriei mele? Sau a vătămării mele? Poate că fiecare copilărie este terenul pe care încercăm să punctăm cât de mult contăm și cât de mult nu contăm, o hartă pe care studiem dimensiunile și granițele valorii noastre.

Poate că fiecare viață este un studiu despre lucrurile pe care nu le avem, dar pe care am vrea să le avem, și al lucrurilor pe care le avem, dar am vrea să nu le fi avut.

Mi-a luat multe zeci de ani ca să descopăr că aș fi putut să-mi abordez existența cu o altă întrebare: Nu: *De ce trăiesc?* Ci: *Ce-o să fac eu cu viața care mi-a fost dată?*

Banala dramă a familiei mele a fost complicată de frontiere și de războaie. Înainte de Primul Război Mondial, regiunea slovacă unde m-am născut și am crescut era parte din Austro-Ungaria, dar în 1918, cu zece ani înainte de nașterea mea, Tratatul de la Versailles a redesenat harta Europei, creând un stat nou. Cehoslovacia a fost cârpită din Slovacia agrară, regiunea de unde provine familia mea și unde trăiau etnici maghiari și slovaci; regiunile mai industrializate ale Moraviei și Boemiei, unde trăiau etnici cehi; și rușii subcarpatici, o regiune care este acum parte din Ucraina. Prin crearea Cehoslovaciei, orașul meu natal Kassa, din Ungaria, a devenit Košice, din Cehoslovacia. Iar familia mea a devenit de două ori minoritară. Eram etnici maghiari trăind într-o țară dominată de etnici cehi, și eram evrei.

Deși evreii au trăit în Slovacia încă din secolul al unsprezecelea, până în 1840 nu li s-a permis să se stabilească în Kassa. Chiar și atunci, autoritățile împinse de la spate de breslele de negoț creștine, au îngreunat viața familiilor evreiești care voiau să trăiască aici. Totuși, la începutul secolului, Kassa devenise una dintre cele mai mari comunități evreiești din Europa. Spre deosebire de cei din alte țări europene, de exemplu Polonia, evreii unguri nu au fost izolați în ghetouri (de aceea la noi în familie se vorbea numai maghiara, și nu ivrit). Nu eram segregați și ne bucuram de o grămadă de oportunități educaționale, profesionale și culturale. Dar încă ne mai confruntam cu anumite prejudecăți, subtile sau explicite. Antisemitismul nu era

o invenție nazistă. Crescând, am resimțit un anumit sentiment de inferioritate, precum și convingerea că era mai sigur să neg că eram evreică, era mai sigur să fiu asimilată, să mă amestec printre ceilalți, să nu ies niciodată în evidență. Era dificil să identific în mine sentimentul identității și apartenenței. Apoi, în noiembrie 1938, Ungaria a anexat din nou Košice și părea că acasă a devenit iar acasă.

Mama stă pe balconul nostru din Palatul Andrássy, o clădire veche împărțită în apartamente pentru familii. Învelise balustrada într-un covor oriental. Nu face curat; sărbătorește. Amiralul Miklós Horthy, Alteța Sa Regentul Regatului Ungariei, sosește astăzi ca să ureze orașului nostru bun venit oficial în Ungaria. Înțeleg entuziasmul și mândria părinților noștri. Aparținem acestui loc! Astăzi îi urez și eu bun venit lui Horthy. O să execut un dans. Port costumul tradițional unguresc: vestă de lână și fustă în culori puternice, cu broderii florale îndrăznețe, bluză albă cu mâneci scurte, bufante, funde, dantelă și cizmulițe roșii. Când execut *grand-battement* pe malul râului, Horthy mă aplaudă. Îmbrățișează dansatoarele. Mă îmbrățișează și pe mine.

— Dicuka, aș fi vrut să fim și noi blonde cum e Klara, îmi șoptește Magda înainte de culcare.

Încă mai sunt mulți ani până la restricții și legi discriminatorii, dar parada lui Horthy este punctul de plecare pentru tot ce va urma. Cetățenia maghiară ne-a adus într-un sens sentimentul de apartenență, dar în alt sens ne-a adus și excluderea. Suntem atât de fericiți să ne vorbim limba maternă, să fim acceptați ca maghiari — dar această acceptare depinde de asimilarea noastră. Vecinii susțin că doar etnicilor maghiari *care nu sunt evrei* ar trebui să li se permită portul straielor populare.

— E mai bine să nu spunem că suntem evrei, mă avertizează Magda. Asta i-ar face pe ceilalți să-ți ia toate lucrurile frumoase.

Magda este prima născută; ea îmi povestește despre lume. Îmi dă detalii, adeseori tulburătoare, ca să le studiez și să le

cântăresc. În 1939, anul în care Germania nazistă invadează Polonia, naziștii unguri — *nyilas* — ocupă apartamentul de sub noi, din Palatul Andrássy. O scuipă pe Magda. Ne evacuează. Ne mutăm într-un alt apartament, pe strada Kossuth Lajos, numărul 6, o stradă lăturalnică, în locul celei principale, mai puțin favorabilă pentru afacerea tatei. Apartamentul este disponibil pentru că foștii lui locatari, o altă familie de evrei, a emigrat în America de Sud. Știm că sunt și alte familii evreiești care pleacă din Ungaria. Sora tatei, Matilda, a plecat deja de ani buni. Trăiește la New York, într-un loc numit Bronx, într-o comunitate de evrei imigranți. Viața ei în America pare mai limitată decât a noastră. Nu vorbim despre plecare.

Chiar și în 1940, când am făcut deja treisprezece ani și *nyilas*[7] au început să-i încolțească pe bărbații evrei din Kassa și să-i trimită în lagăre de muncă silnică, războiul pare în continuare departe. Pe tata nu-l iau. Cel puțin la început. Foloseam negarea drept protecție. Dacă nu dădeam atenție, atunci ne puteam continua viețile fără să fim observați. În mintea noastră puteam face ca lumea să fie un loc sigur. Ne puteam face invizibili, imposibil de rănit.

Dar într-o zi, în iunie 1941, urletul sirenelor o prinde pe Magda afară, cu bicicleta. Se năpustește spre casa bunicilor, trei cvartale mai încolo, ca să se adăpostească, dar o găsește pe jumătate spulberată. Ei au supraviețuit, har Domnului, dar gazda lor, nu. A fost un atac izolat, un singur bombardament care a ras de pe fața pământului un cartier întreg. Ni s-a spus că rușii sunt responsabili pentru tot molozul și morțile acelea. N-a crezut nimeni, totuși nimeni n-a respins informația. Eram deopotrivă norocoși și vulnerabili. Singurul adevăr evident era grămada de cărămizi sparte din locul unde fusese o casă. Distrugere și absență — aceste lucruri au devenit realitate.

---

7 Așa-numiții „săgetători", membrii Partidului Crucilor cu Săgeți.

Ungaria s-a alăturat Germaniei în Operațiunea Barbarossa. Am invadat Rusia.

Cam pe la această dată suntem obligați să purtăm steaua galbenă. Șmecheria este să ascunzi steaua, să lași gulerul hainei s-o acopere. Dar chiar și fără stea la vedere, mă simt de parcă făcusem ceva rău, ceva ce trebuia pedepsit. Care era păcatul meu de neiertat? Mama este mereu în preajma radioului. Când mergem la picnic pe malul râului, tata spune povești despre prizonieratul de război în Rusia, în timpul Primului Război Mondial. Știu că experiența lui de mitralior — trauma lui, deși nu știu încă s-o numesc astfel — are de-a face cu felul în care mănâncă porc, cu distanțarea lui față de religie. Știu că războiul stă la baza suferinței lui. Dar războiul, acest război, se află încă altundeva. Pot să-l ignor și asta și fac.

După școală, petrec cinci ore în studioul de balet și încep să exersez și la gimnastică. Deși începe ca un exercițiu complementar pentru balet, gimnastica devine curând o pasiune la fel de intensă, o artă pe picior de egalitate cu baletul. Mă înscriu într-un club de lectură, un grup format din fete de la școala mea privată și din elevi ai unei școli particulare de băieți, aflate în vecinătate. Citim cartea *Marie Antoinette: The Portrait of an Average Woman*[8] a lui Stefan Zweig. Discutăm despre stilul lui Zweig de a scrie despre istorie din interior, din mintea unei persoane. La clubul de carte este și un băiat pe nume Eric, care mă remarcă într-o bună zi. Îl văd privindu-mă atent de fiecare dată când vorbesc. Este înalt, cu pistrui și părul roșcat. Îmi imaginez Versailles-ul. Îmi imaginez budoarul Mariei Antoaneta. Îmi imaginez că mă întâlnesc acolo cu Eric. Nu știu nimic despre sex, dar sunt romantică. Îl văd că m-a observat și mă întreb: *Cum ar arăta copiii noștri? Ar avea și ei pistrui?* După discuții,

---

[8] Apărută și în limba română cu titlul *Maria Antoaneta,* Editura Z, 1992, traducere de Eugen Relgis.

Eric mă abordează. Miroase atât de frumos — ca aerul proaspăt, ca iarba de pe malul râului Hornád, pe unde ne vom plimba împreună, în curând.

Relația noastră capătă chiar de la început greutate și substanță. Vorbim despre literatură. Vorbim despre Palestina (este sionist devotat). Nu este momentul întâlnirilor lipsite de griji, legătura noastră nu este o îndrăgostealã de moment, o toană adolescentină. Este iubire în prag de război. Evreilor le-au fost impuse restricții, dar într-o noapte ne strecurăm fără să purtăm stelele galbene. Ne așezăm la rând la cinema. Ne găsim locurile în întuneric. Este un film american cu Bette Davis. Așa cum am aflat mai târziu, numele lui american era *Now, Voyager*, dar în maghiară i-au spus *Utazás a múltból*, *Călătorie în trecut*. Bette Davis juca rolul unei fiice necăsătorite terorizate de mama ei obsedată de control. Încerca să se regăsească, dar era constant demoralizată de criticile mamei. Eric a văzut în asta o metaforă politică despre autodeterminare și conștientizarea propriei valori. Eu am văzut umbrele lăsate de mama și Magda — mama, care îl adora pe Eric, dar o pedepsea pe Magda pentru întâlnirile ei ocazionale; care mă implora pe mine să mănânc, dar refuza să-i umple Magdei farfuria; care era adeseori tăcută și gânditoare, dar avea accese de furie împotriva Magdei; a cărei mânie, deși nu era niciodată direcționată către mine, mă îngrozea ca și când ar fi fost.

Confruntările din familia mea, frontul care se închidea în Rusia — niciodată nu știam ce avea să urmeze. În întunericul și haosul incertitudinii, Eric și cu mine ne facem rost de propria lumină. În fiecare zi, pe măsură ce libertatea și alegerile noastre devin din ce în ce mai restricționate, ne plănuim viitorul. Relația noastră este ca un pod pe care îl putem trece dinspre grijile prezentului către bucuriile viitorului. Planuri, pasiune, promisiuni. Poate că degringolada din jur ne oferă oportunitatea unui angajament mai mare și a unor îndoieli mai mici. Nimeni

altcineva nu știe ce ne așteaptă, dar noi știm. Ne avem unul pe celălalt și avem viitorul, o viață împreună pe care o putem vedea la fel de limpede cum ne vedem și mâinile, când ne împletim degetele. Într-o zi de august din 1943, mergem la râu. El aduce un aparat de fotografiat și mă pozează în costum de baie, făcând șpagatul în iarbă. Îmi imaginez cum vom arăta poza asta copiilor noștri, într-o bună zi. Cum le vom povesti despre felul în care ne-am păstrat vii iubirea și promisiunea. Când mă întorc acasă în ziua aceea, tata nu mai e. A fost dus într-un lagăr de muncă. Este croitor, este apolitic. Cum ar putea fi o amenințare pentru cineva? De ce a fost luat la ochi? Are vreun dușman? Există multe lucruri pe care mama nu mi le spune. Oare pentru că, pur și simplu, nu le știe? Sau încearcă să mă protejeze? Sau se protejează pe ea însăși? Nu vorbește deschis despre îngrijorările pe care le are, dar în lungile luni în care tata este plecat, simt cât de tristă și speriată este. O văd cum încearcă să prepare cât mai multe feluri dintr-un singur pui. Are migrene. Luăm în gazdă un chiriaș, ca să suplimentăm pierderea veniturilor. Acesta deține un magazin peste drum de apartamentul nostru și stau ore întregi acolo, doar pentru prezența lui reconfortantă.

Magda, care este adult de-acum și nu mai merge la școală, află cumva unde e tata și se duce să-l viziteze. Îl vede poticnindu-se sub greutatea unei mese pe care trebuie s-o transporte de colo-colo. Acesta e singurul detaliu pe care mi-l spune din vizita ei. Nu-mi dau seama ce reprezintă această imagine. Nu știu ce fel de muncă este aceea pe care tata este forțat s-o facă în lagăr, nu știu cât timp va rămâne prizonier. Am două imagini cu tata: una, așa cum l-am cunoscut toată viața mea, cu țigara atârnându-i între buze, cu metrul de croitorie pe după gât, cu creta în mână ca să facă semne pe vreo țesătură scumpă, cu ochii scânteietori, gata să înceapă să cânte, gata să spună o glumă. Și acum imaginea aceasta nouă: ridicând o masă prea grea, într-un loc necunoscut, într-un ținut al nimănui.

La cea de-a șaisprezecea aniversare a mea rămân acasă din cauza unei răceli, iar Eric vine să-mi ofere șaisprezece trandafiri și cel mai dulce prim sărut. Sunt fericită, dar sunt și tristă. La ce trebuie să mai fac față? Ce va dura? Am dat unei prietene fotografia pe care mi-a făcut-o Eric pe malul râului. Nu-mi amintesc de ce. Ca s-o păstreze în siguranță? Nu aveam nicio presimțire că voi fi luată curând, chiar înainte de următoarea mea aniversare. Și totuși, cumva trebuie să fi știut că am nevoie de cineva care să păstreze dovezi despre viața mea, că va trebui să plantez eu însămi astfel de mărturii în jurul meu, ca niște semințe.

Undeva la începutul primăverii, după șapte sau opt luni de muncă în lagăr, tata se întoarce. Este o binecuvântare — a fost eliberat la timp pentru Pesah[9], cu doar o săptămână sau două înainte. Asta este ceea ce gândim. Tata își ia din nou metrul de croitorie și creta. Nu vorbește despre ce i s-a întâmplat.

Într-una din zile, la câteva săptămâni după întoarcerea lui, stau pe salteaua albastră din studioul de gimnastică, încălzindu-mă pentru exercițiile obișnuite de la sol, întinzându-mi degetele de la picioare, îndoindu-mi tălpile, trăgând de picioare și de brațe, de gât și de spate. Mă simt din nou eu însămi. Nu mai sunt pricăjita care se uită cruciș, speriată să-și spună numele. Nu mai sunt fiica temătoare pentru familia ei. Sunt o artistă și o atletă, cu trup și membre puternice. Nu arăt ca Magda, nu am faima Klarei, dar am trupul meu grațios și expresiv, a cărui existență abia înmugurită este singura realitate autentică de care am nevoie. Antrenamentul, abilitățile mele — viața îmi debordează de posibilități. Cele mai bune din clasa mea de gimnastică au fost incluse în echipa de pregătire pentru Olimpiadă. Jocurile Olimpice din 1944 au fost anulate din cauza războiului, dar

---

[9] Sărbătoarea religioasă evreiască simbolizând eliberarea din robia egipteană și începutul celor 40 de ani de peregrinare prin deșert, sub conducerea lui Moise.

asta înseamnă că avem mai mult timp ca să ne pregătim pentru competiție.

Închid ochii și îmi întind brațele și torsul în față, pe picioare. Prietena mea mă înghiontește cu degetele de la picioare și îmi ridic ochii. O văd pe antrenoare că se îndreaptă direct spre mine. Suntem pe jumătate îndrăgostite de ea. Nu e vorba de o pasiune sexuală. Este venerarea unei eroine. Câteodată o luăm pe drumul mai lung spre casă, astfel încât să putem trece pe lângă casa ei, și mergem cât de încet putem, sperând să o zărim la vreo fereastră. Suntem geloase pe lucrurile din viața ei despre care nu știm nimic. Cu promisiunea participării la Olimpiadă atunci când războiul se va sfârși, o mare parte din nevoia mea de a avea un scop stă în obiectivul de a fi susținută de antrenoare și în încrederea ei în mine. Dacă reușesc să asimilez tot ce mă învață și dacă îi pot confirma încrederea, atunci mă așteaptă lucruri minunate.

— Editke, spune ea, apropiindu-se de salteaua mea și folosind numele meu oficial, totuși diminutivat. Hai să stăm de vorbă.

Degetele îi alunecă pe spatele meu, când mă zorește spre coridor.

O privesc plină de speranță. Poate că mi-a observat progresele de la sărituri. Poate că o să mă pună să conduc echipa la exercițiile de întinderi de la finalul antrenamentului de astăzi. Poate că vrea să mă invite la ea la cină. Sunt gata să spun „da" înainte chiar să mă întrebe.

— Nu știu cum să-ți spun lucrul ăsta, începe ea.

Îmi cercetează chipul și apoi își mută privirea spre fereastră, unde soarele la apus împrăștie vâlvătăi.

— E vorba de sora mea? întreb, înainte să-mi dau seama de imaginea teribilă care mi se conturează în minte.

Klara studiază acum la Conservatorul din Budapesta. Mama este plecată acolo ca să asiste la concertul Klarei și s-o aducă acasă pentru Pesah, iar antrenoarea stă stânjenită lângă mine pe coridor, fără să mă poată privi în ochi, în timp ce eu mă

gândesc îngrijorată că poate o fi deraiat trenul cu care se întorceau acasă. Este prea devreme, totuși, pentru ca ele să fi pornit în călătorie, dar asta e singura tragedie la care mă pot gândi. Chiar și pe timp de război, primul dezastru care îmi trece prin minte este unul mecanic, o tragedie dintr-o eroare umană, nu dintr-un gest uman intenționat, cu toate că sunt conștientă de faptul că unii dintre profesorii Klarei, inclusiv unii dintre cei mai drăguți, au fugit deja din Europa, înfricoșați de ceea ce ar fi putut să urmeze.

— Familia ta este bine.

Tonul pe care îmi vorbește este liniștitor.

— Edith. Asta nu este alegerea mea. Dar eu sunt cea care trebuie să-ți spună că locul tău în echipa olimpică o să fie luat de altcineva.

Cred că o să vomit. Mă simt străină în propria piele.

— Cu ce am greșit?

Rememorez lunile de antrenament riguros, ca să descopăr ce n-am făcut bine.

— Nu înțeleg.

— Copila mea, spune ea, privindu-mă de această dată drept în ochi, ceea ce e cu atât mai rău, pentru că o văd plângând și în momentul ăsta, când visurile mele sunt sfâșiate ca un ziar de învelit carnea la măcelărie, nu vreau să-mi fie milă de ea.

— Adevărul adevărat este că, din cauza originii tale, nu te mai califici pentru echipă.

Mă gândesc la copiii care m-au scuipat și m-au numit „gunoi evreiesc", la prietenii evrei care nu s-au mai dus la școală ca să evite hărțuirile, iar acum își iau înjurăturile de la radio.

— Dacă te scuipă cineva, scuipă-l și tu pe el, mă instruise tata. Așa să faci.

M-am gândit cum ar fi să-mi scuip antrenoarea. Dar dacă aș fi răspuns la provocare ar fi însemnat că accept aceste vești devastatoare. Nu o să le accept.

— Nu sunt evreică, spun.

— Îmi pare rău, Editke, răspunde ea. Îmi pare foarte, foarte rău. Vreau să vii în continuare la sală. Aș vrea să te rog s-o antrenezi pe fata care îți va lua locul în echipă.

Îi simt din nou degetele pe spate. Într-un alt an, voi avea coloana ruptă exact în locul pe care îl mângâie ea acum. Timp de săptămâni întregi, viața îmi va fi pe muchie de cuțit. Dar aici, pe coridorul de la sala mea mult-iubită, îmi pare că viața mi s-a terminat deja.

În zilele care au urmat excluderii mele din echipa olimpică, mi-am plănuit răzbunarea. Nu avea să fie o răzbunare a urii; avea să fie răzbunarea perfecțiunii. Urma să-i arăt antrenoarei mele că sunt cea mai bună. Atleta completă. Cea mai bună antrenoare. Urma să-mi antrenez înlocuitoarea cu atât de multă meticulozitate, încât aveam să le arăt ce greșeală făcuseră îndepărtându-mă din echipă. În ziua în care mama și Klara ar fi trebuit să se întoarcă de la Budapesta, fac roata pe coridorul cu mochetă roșie, îndreptându-mă spre apartamentul nostru și imaginându-mi-o pe înlocuitoarea mea în rol de învățăcel, iar pe mine ca star călăuzitor.

Mama și Magda sunt în bucătărie. Magda taie niște mere pentru *haroset*[10]. Mama frământă aluatul pentru pască. Sunt concentrate la ce fac și abia dacă mă aud venind. Așa e acum relația lor. Se confruntă mai tot timpul și când nu se confruntă se tratează una pe cealaltă de parcă ar fi deja pe poziții de luptă. Certurile lor sunt de obicei despre mâncare, mama fiind mereu îngrijorată în legătură cu greutatea Magdei, însă acum conflictul acesta s-a transformat într-o ostilitate generală și cronică.

— Unde este Klarie? întreb eu, șterpelind niște nuci tăiate dintr-un castron.

---

[10] Pastă dulce, de culoare închisă, făcută din fructe și nuci.

— La Budapesta, răspunde Magda.

Mama trânteşte pe blat castronul pe care-l avea în mână. Aş vrea să întreb de ce nu este şi sora mea cu noi, de sărbători. Oare a ales muzica în locul nostru? Sau poate nu i s-a permis să lipsească de la cursuri pentru o sărbătoare pe care n-o celebrează niciunul dintre colegii ei? Dar nu întreb nimic. Mi-e teamă că întrebarea mea va da în clocot mânia evident în fierbere a mamei. Mă retrag în dormitorul pe care îl împărţim cu toţii, părinţii mei, Magda şi cu mine.

În oricare altă seară, mai ales una de sărbătoare, ne-am fi adunat în jurul pianului, instrumentul la care cânta Magda şi pe care-l studiază încă din copilărie, iar ea şi tata, cu rândul, ne-ar da tonul pentru cântece. Magda şi cu mine nu suntem artiste precum Klara, dar avem totuşi pasiuni creative pe care părinţii noştri le-au observat şi le-au încurajat. După ce cântă Magda, este rândul meu să-mi arăt talentele.

— Dansează, Dicuka! mi-ar spune mama.

Şi chiar dacă suna mai degrabă a poruncă decât a invitaţie, aş fi savurat atenţia şi preţuirea arătată de părinţii mei. Apoi Klara, atracţia serii, ar cânta la vioară şi mama ar privi-o transpusă. Dar în această seară nu avem muzică în casă. Înainte de masă, Magda încearcă să mă înveselească amintindu-mi de mesele de seder[11] din anii trecuţi, când mi-am îndesat şosete în sutien, ca s-o impresionez pe Klara, fiindcă voiam să-i arăt că am devenit şi eu femeie cât ea a fost departe.

— Acum ai feminitatea ta cu care să te lauzi, spune Magda. La masa de seder îşi continuă gesturile groteşti, stropind cu degetele în paharul de vin pe care l-am pregătit pentru Profetul Ilie, aşa cum este obiceiul. Ilie, care i-a salvat pe evrei de la pieire. În orice altă seară, tata ar fi râs, chiar dacă n-ar fi avut chef. În oricare altă seară, mama ar fi pus capăt prostelilor cu o mustrare

---

11 Sederul Paştilor este o cină festivă celebrată în prima noapte de Pesah.

aspră. Dar în seara aceasta tata este prea distras ca să observe, iar mama este prea amărâtă de absența Klarei ca s-o mai certe pe Magda. Când deschidem ușa apartamentului, ca să-l lăsăm pe profet să intre, vine un suflu rece care n-are nicio legătură cu vremea răcoroasă de afară. Undeva, în adâncul ființei mele, simt cât de mare nevoie de protecție avem acum.

— Ai încercat la consulat? întreabă tata. Nici măcar nu se mai preface că ar conduce masa de seder. În afară de Magda, nimeni nu poate să mănânce.

— Ilona?

— Am încercat la consulat, spune mama. Se aude ca și când și-ar spune replicile dintr-o altă cameră.

— Mai spune-mi o dată ce a zis Klara.

— Iar? protestează mama.

— Iar.

Îi repetă pe un ton egal, în timp ce degetele ei frământă șervetul. Klara o sunase la hotel în dimineața aceea, la ora patru. Profesorul ei tocmai îi spusese că un fost profesor de la Conservator, Béla Bartók, acum compozitor celebru, sunase din America, transmițând un avertisment: germanii din Cehoslovacia și Ungaria începeau să-și încleștеze pumnii; evreii aveau să fie ridicați în dimineața următoare. Profesorul îi interzisese Klarei să vină acasă, în Kassa. A vrut s-o oblige și pe mama să rămână la Budapesta și să trimită și după ceilalți din familie.

— Ilona, de ce te-ai întors acasă? oftează tata.

Mama îl pironește cu privirea.

— Și ce facem cu tot ce-am realizat aici? Lăsăm totul în urmă, pur și simplu? Și dacă voi trei n-ați fi putut ajunge la Budapesta? Voiai să trăiesc cu asta pe conștiință?

Nu-mi dau seama că sunt înfricoșați. Aud doar acuzațiile și dezamăgirea pe care părinții mei și le aruncă unul altuia, ca de obicei, precum o suveică fără judecată prin urzeala războiului de țesut. *Uite ce-ai făcut. Uite ce n-ai făcut. Uite ce-ai făcut. Uite*

ce n-ai făcut. Mai târziu aveam să aflu că nu era doar cicăleala lor obișnuită, că există o istorie și o anumită semnificație în disputa pe care o au acum. Există niște bilete către America, pe care tata le-a respins. Există un oficial maghiar care a abordat-o pe mama cu niște acte false pentru toată familia, îndemnându-ne să fugim. Mai târziu am aflat că au avut amândoi șansa de a alege altceva. Acum suferă din cauza propriilor regrete, pe care le acoperă cu acuzații.

— Putem trece la cele patru întrebări? intervin eu, pentru a întrerupe cearta alor mei.

Asta e treaba mea în familie. Să joc rolul de împăciuitor dintre părinți, dintre Magda și mama. Oricare ar fi planurile de dincolo de ușă, nu pot face nimic. Dar aici, în casă, am un rol de jucat. Este treaba mea, ca mezină, să pun cele patru întrebări. Nici măcar nu trebuie să-mi deschid Haggadah. Știu textul pe de rost.

— De ce este această seară diferită față de alte seri? încep eu.

La finalul cinei, tata înconjoară masa, sărutându-ne pe fiecare pe creștet. Plânge. *De ce este această seară diferită de toate celelalte seri?* Vom ști răspunsul înainte de ivirea zorilor.

2. CE-ȚI PUI ÎN MINTE

Sosesc pe întuneric. Bat în ușă, strigă. Oare tata îi lasă să intre sau dau buzna peste noi în apartament, cu forța? Sunt soldați germani sau sunt *nyilas*? Nu înțeleg nimic din zgomotele care mă trezesc din somn, speriindu-mă. Gura îmi miroase încă a vin de la masa de seder. Soldații năvălesc în dormitor, anunțându-ne că vom fi evacuați din casă și relocați. Ni se permite să luăm o singură valiză pentru toți patru. Mi se pare că nu mă pot baza pe picioarele mele ca să mă dau jos din patul îngust în care dorm, la capătul patului părinților mei, dar mama se pune imediat în mișcare. Înainte să-mi dau seama, este îmbrăcată și se întinde pe vârfuri în dulap, ca să ia cutiuța în care păstrează căița Klarei, bucata de sac amniotic ce-i acoperea fața și capul când s-a născut, exact ca o glugă. Moașele obișnuiau să pună deoparte aceste căițe și să le vândă marinarilor, pentru a-i feri de înec. Mama nu are încredere să pună cutia în valiză — o îndeasă adânc în buzunarul hainei, un talisman pentru noroc. Nu știu dacă mama ia căița ca să-i poarte noroc Klarei sau nouă, tuturor.

— Repede, Dicuka, mă grăbește ea. Îmbracă-te.

— Nu că purtarea unor haine te-a avantajat vreodată, la cum arăți, îmi șoptește Magda.

Nu-i chip să fii scutit de tachinările ei. Cum o să știu când să-mi fie cu adevărat teamă?

Mama trece acum în bucătărie, împachetând mâncarea rămasă de la cină, de prin oale și tigăi. De fapt, ne va ține în viață vreo două săptămâni din rezervele pe care vrea să le ia acum cu noi — niște făină, niște grăsime de pasăre. Tata măsoară cu

pasul dormitorul și sufrageria, ridicând cărți, sfeșnice, haine, apoi lăsându-le pe toate jos.

— Ia niște pături, strigă mama la el.

Cred că dacă ar fi avut o prăjiturică glazurată, pe aceea ar fi luat-o cu el, fie și numai pentru bucuria de a mi-o oferi mai târziu, pentru satisfacția de a vedea chiar și o clipită plăcerea de pe chipul meu. Slavă Domnului, mama este mult mai practică. Pe când era copil încă, a devenit mamă pentru frații ei mai mici și le-a potolit foamea în multe anotimpuri de suferință. *Dumnezeu mi-e martor,* îmi închipui că gândea ea acum, în timp ce împacheta, *că niciodată n-o să-mi mai fie foame.* Și totuși, aș fi vrut ca ea să lase deoparte vasele, instrumentele de supraviețuire, și să se întoarcă în dormitor, să mă ajute să mă îmbrac. Sau cel puțin voiam s-o chem la mine. Să-mi spună ce haine să iau. Să-mi spună să nu-mi fac griji. Să-mi spună că totul e bine.

Soldații bocănesc cu ghetele lor grele, răstoarnă scaunele cu țevile armelor. Grăbește-te! Grăbește-te! Simt o furie bruscă împotriva mamei. Ar salva-o mai degrabă pe Klara înaintea mea. Ar goli mai degrabă cămara decât să mă țină de mână în întunericul ăla. Va trebui să-mi găsesc de una singură mângâierea, norocul. În ciuda răcorii din acea dimineață întunecată de aprilie, îmi pun o rochie subțire din mătase albastră, cea pe care o purtam când m-a sărutat Eric. Netezesc pliurile cu degetele. Strâng bine cureaua îngustă din piele întoarsă albastră. O să port această rochie, astfel încât brațele lui să mă mai înconjoare o dată. Rochia asta o să mă facă să rămân dorită, protejată, gata să-mi primesc dragostea. Dacă tremur, va fi un simbol al speranței, un semnal al încrederii mele în ceva mai profund, mai bun. Mi-i imaginez pe Eric și pe ai lui îmbrăcându-se și zorindu-se unii pe alții în întuneric. Îl simt gândindu-se la mine. O undă de energie mă străbate din urechi până în vârful degetelor de la picioare. Închid ochii și-mi prind coatele cu palmele, lăsând strălucirea târzie a acestui val de iubire și speranță să-mi țină de cald.

Dar prezentul urât dă buzna în lumea mea interioară.

— Unde este baia? țipă un soldat la Magda.

Sora mea cea autoritară, sarcastică și mereu pusă pe flirt se acoperă în fața privirii lui. Nu-mi amintesc s-o fi văzut vreodată speriată. N-a pierdut niciodată vreo ocazie de a riposta în fața cuiva, de a face oamenii să râdă. Personajele autoritare n-au avut niciodată vreo putere asupra ei. În școală nu s-a ridicat niciodată în picioare, așa cum se cerea, la intrarea profesorului în clasă.

— Elefánt, a mustrat-o într-o zi profesorul ei de matematică, un tip foarte scund, strigând-o pe numele de familie. Soră-mea s-a ridicat în vârful picioarelor, căutându-l cu privirea.

— Oh, erați aici? a spus ea. Nu v-am observat.

Dar astăzi bărbații aceștia aveau arme. Nu le-a răspuns cu replici dure, nici cu riposte rebele. Doar a arătat smerită spre capătul holului, către ușa de la baie. Soldatul a împins-o din calea lui. Avea o armă. Ce altă dovadă de dominare îi mai era necesară? Acela a fost momentul în care am început să înțeleg că oricând poate fi mult mai rău. Că absolut fiecare clipă conține un potențial pentru violență. Doar că nu știm niciodată când și cum va izbucni. Să faci ceea ce ți se spune s-ar putea să nu fie de ajuns pentru salvarea ta.

— Afară, acum! E momentul să faceți o plimbărică, au spus soldații.

Mama închide valiza, iar tata o ridică. Ea își pune pardesiul gri și este prima care îl urmează în stradă pe ofițerul aflat la comandă. După ea vin eu, apoi Magda. Înainte să urcăm în căruța care ne aștepta deja trasă lângă bordură, mă întorc să-l văd pe tata ieșind din casă. Stă cu fața la ușă, cu valiza în mână, arătând zăpăcit, un călător noptatic pipăindu-și buzunarele cu palma, după cheie. Un soldat strigă o insultă grosolană și deschide ușa cu o lovitură de călcâi.

— Haide, spune el. Uită-te pentru ultima dată. Delectează-ți ochii.

Tata se holbează în spațiul întunecat. Pentru un moment pare confuz, de parcă nu-și dă seama dacă soldatul a fost generos sau ostil. Apoi soldatul îl lovește în genunchi și tata se împleticește spre noi, spre căruța unde așteaptă și alte familii.

Sunt prizonieră între nevoia de a-mi proteja părinții și tristețea că ei nu mă mai pot proteja pe mine. *Eric*, mă rog, *oriunde ne-am duce, ajută-mă să te găsesc. Nu uita de viitorul nostru. Nu uita de iubirea noastră.* Cum stăm una lângă alta pe băncile de scândură goală, Magda nu scoate niciun cuvânt. În catalogul regretelor mele, acesta este țipător de-a dreptul: că nu mi-am luat sora de mână.

Chiar când se crapă de ziuă, căruța trage lângă fabrica de cărămidă Jakab, la capătul orașului, și suntem cu toții mânați înăuntru. Suntem printre cei norocoși: aceia sosiți mai devreme sunt încartiruiți în șoproanele pentru uscarea cărămizilor. Cei mai mulți dintre cei aproape douăsprezece mii de evrei încarcerați aici vor dormi fără un acoperiș deasupra capului. Cu toții vom dormi pe podea. Ne vom înveli cu paltoanele și vom tremura din cauza răcorii de primăvară. Ne vom acoperi urechile când, pentru abateri mărunte, oamenii vor fi bătuți cu bastoanele de cauciuc în centrul lagărului. Aici nu există apă curentă. În căruțe trase de cai sunt aduse niște găleți, dar niciodată suficiente. La început, rațiile de mâncare primite, la care se adăugau clătitele făcute de mama din resturile de-acasă sunt îndestulătoare, dar după doar câteva zile durerile de stomac provocate de foame se transformă în crampe constante. Într-o baracă vecină, Magda își zărește fosta profesoară de sport căznindu-se să îngrijească un nou-născut în aceste condiții de foamete mare.

— Ce-o să fac când n-o să mai am lapte? se văicărește ea către noi. Bebelușul meu nu face decât să plângă și iar să plângă.

Lagărul este împărțit în două, de ambele laturi ale străzii. Partea noastră este ocupată de evrei din zona orașului unde

locuiserăm. Aflu că toți evreii din Kassa erau încartiruiți aici, la fabrica de cărămidă. Ne găsim vecinii, proprietarii de magazine, profesorii, prietenii. Dar bunicii mei, care locuiau cam la treizeci de minute de mers de casa noastră, nu sunt în aceeași parte a lagărului. Ne separă porți și gardieni. Se presupune că nu avem voie să trecem dincolo. Dar mă rog de unul dintre gardieni și el mă lasă să mă duc să-mi caut bunicii. Merg printre barăcile fără pereți, repetându-le încet numele. În timp ce străbat în sus și-n jos șirurile formate din familii îngrămădite unele în altele, rostesc și numele lui Eric. Îmi spun că e doar o chestiune de timp și perseverență. O să-l găsesc sau o să mă găsească el pe mine.

Nu-mi găsesc nici bunicii, nu-l găsesc nici pe Eric.

Și apoi, într-o după-amiază, când sosește transportul de apă și mulțimea zorește să prindă o găleată, el mă spionează pe când stau singură, păzind paltoanele alor mei. Mă sărută pe frunte, pe obraji, pe buze. Duc mâna la cureaua de piele întoarsă cu care mă încinsesem peste rochia de mătase, mulțumindu-i pentru norocul pe care mi l-a purtat.

Reușim să ne întâlnim în fiecare zi după aceea. Câteodată speculăm pe marginea a ceea ce urmează să se întâmple. Sunt zvonuri că vom fi trimiși într-un loc numit Kenyérmező, un lagăr de concentrare unde urma să muncim și să trăim departe de război, împreună cu familiile noastre. Ce nu știam noi era că zvonurile fuseseră lansate de poliția ungară și de *nyilas,* ca să ne hrănească speranțe deșarte. După război, în oficiile poștale au fost descoperite teancuri de scrisori nedesfăcute, de la rude îngrijorate aflate în orașe îndepărtate; la adresă scria: *Kenyérmező.* Acest loc nu există.

Locurile care există, care așteaptă trenurile noastre, sunt dincolo de imaginație. *După război.* Acesta este momentul la care Eric și cu mine ne permitem să ne gândim. O să mergem la Universitate. O să ne mutăm în Palestina. O să continuăm cu

saloanele și cluburile de carte începute la școală. O să terminăm de citit *Interpretation of Dreams*[12], a lui Freud.

Din interiorul fabricii de cărămidă putem auzi huruitul trecător al mașinilor de pe stradă. Sunt foarte aproape. Cât de simplu ar fi să sărim pârleazul. Dar oricine se apropie prea mult de gardul exterior al fabricii este împușcat fără avertisment. O fată un pic mai mare decât mine a încercat să fugă. I-au atârnat trupul în mijlocul lagărului, ca exemplu. Părinții mei nu ne spun un cuvânt, mie sau Magdei, despre moartea ei.

— Luați un cubuleț de zahăr, ne spune tata. Luați un cubuleț de zahăr și țineți-l bine. Să aveți mereu ceva dulce în buzunar.

Într-o zi auzim că bunicii fuseseră trimiși departe cu unul dintre primele transporturi care au părăsit fabrica. O să-i revedem în Kenyérmező, ne gândim. Îl sărut pe Eric de noapte bună și am convingerea că buzele lui sunt dulceața pe care pot conta.

Într-o dimineață devreme, pe când ne aflam în lagăr cam de o lună deja, sectorul nostru este evacuat. Mă zbat să găsesc pe cineva care să-i poată transmite un mesaj lui Eric.

— Las-o baltă, Dicuka, spune mama.

Ea și tata i-au scris Klarei o scrisoare de rămas-bun, dar nu există cale să i-o poată trimite. O văd pe mama cum o aruncă, o văd lăsând-o să cadă pe asfalt precum scrumul dintr-o țigară, văd cum dispare hârtia sub trei mii de perechi de tălpi. Mătasea rochiei îmi alunecă pe picioare în timp ce avansăm în valuri și ne oprim, avansăm și ne oprim, trei mii de oameni mărșăluind spre porțile fabricii, îmbrânciți spre un șir lung de camioane în așteptare. Ne îngrămădim iar bezmetici, în întuneric. Chiar înainte ca lungul convoi s-o ia din loc, îmi aud numele. Este

---

12 Apărută în limba română cu titlul *Interpretarea viselor*, Editura Trei, București, 2010, traducere din limba germană de Roxana Melnicu.

Eric. Mă strigă printre scândurile camionului. Îmi croiesc drum spre vocea lui.

— Sunt aici! strig chiar când pornesc motoarele.

Spațiile dintre stinghii sunt prea înguste ca să-l văd sau să-l ating.

— N-o să-ți uit niciodată ochii, spune el. N-o să-ți uit niciodată mâinile.

Repet fără încetare aceste propoziții în timp ce suntem îmbarcați într-un vagon aglomerat, în gară. Dincolo de balsamul amintirii vocii sale, nu aud nici strigătele militarilor, nici plânsetele copiilor. *Dacă supraviețuiesc astăzi, atunci o să-i pot arăta ochii mei, o să-i pot arăta mâinile mele.* Respir în ritmul acestei incantații. *Dacă supraviețuiesc azi… dacă supraviețuiesc azi, mâine voi fi liberă.*

Vagonul nu seamănă cu niciunul în care să fi fost până acum. Nu este un tren de pasageri; este pentru transport de marfă sau animale. Noi suntem încărcătură umană. Există sute ca noi într-un singur vagon. Fiecare oră pare o săptămână. Incertitudinea face ca timpul să se dilate. Incertitudinea și zgomotul neîncetat al roților pe șine. Avem o singură felie de pâine pentru opt oameni, s-o împărțim între noi. O singură găleată de apă. O găleată pentru necesitățile fiziologice. Miroase a sudoare și excremente. Oamenii mor pe drum. Dormim cu toții în fund, sprijinindu-ne de cei din familie, dându-i deoparte pe cei morți. Văd un tată dându-i ceva fiicei sale, o cutie cu pastile. „Dacă încearcă să-ți facă ceva…“, spune el. Din când în când, trenul se oprește și li se ordonă câtorva oameni din fiecare vagon să coboare ca să ia apă. Odată ia și Magda găleata.

— Suntem în Polonia, ne spune ea la întoarcere.

Mai târziu ne explică cum și-a dat seama. Când s-a dus după apă, un bărbat de pe câmp strigase la ea, salutând-o în poloneză și în germană, spunându-i numele orașului și gesticulând ca apucatul, trăgându-și cu degetul pe gât o linie imaginară.

— Încerca să ne sperie, spune Magda.

Trenul înaintează și înaintează. Părinții mei stau prăbușiți de-o parte și de alta, lângă mine. Nu-și vorbesc, nu-i văd atingându-se vreodată. Tatei i-a încărunțit barba. Arată mai bătrân decât tatăl lui, iar asta mă sperie. Îl implor să se radă. N-am de unde să știu că tinerețea poate salva o viață, atunci când vom ajunge la finalul călătoriei noastre. E doar un instinct, instinctul unei fete care și-a pierdut tatăl pe care îl știa, care tânjește după el și după acel *bon vivant*, după flirteurul nonșalant, bărbatul iubit de femei. Nu vreau să devină ca tatăl cu pilulele, care tot bombănea spre familia lui „Asta e mai rău ca moartea".

Dar când îl sărut pe tata pe obraz și-i spun „Tati, bărbierește-te, te rog", el îmi răspunde cu furie:

— De ce? Pentru ce? Pentru ce?

Sunt rușinată că am spus un lucru nepotrivit și l-am făcut să se enerveze pe mine. De ce am spus ceva atât de nepotrivit? De ce am crezut că e treaba mea să-i spun tatei ce să facă? Îmi amintesc de furia pe care a arătat-o când am pierdut banii de școală. Mă sprijin de mama, pentru consolare, aș vrea ca părinții mei să se apropie unul de altul, în loc să stea ca niște străini. Mama nu spune prea multe. Dar nici nu se văicărește. Ea n-ar vrea să fie mai degrabă moartă. Pur și simplu se retrage în ea.

— Dicuka, îmi spune într-o noapte, în întuneric, ascultă. Nu știm încotro mergem. Nu știm ce o să se întâmple. Dar tu să-ți amintești, nimeni nu-ți poate lua ce ți-ai pus în minte.

Îl visez din nou pe Eric. Mă trezesc iar.

Apoi vagonul își deschide ușile lui pentru vite și soarele strălucitor de mai se strecoară înăuntru. Suntem disperați să ieșim. Ne repezim spre aer curat și spre lumină. Efectiv cădem din vagon, prăvălindu-ne unul peste altul în graba noastră de a coborî. După câteva zile de deplasare neîncetată cu trenul, este greu să stai drept în picioare și să te ții bine pe pământ. Încercăm

pe toate căile să ne dăm seama unde ne aflăm — să învățăm puțin câte puțin locul, să ne ținem nervii în frâu și să ne stabilizăm membrele. Văd mulțimea întunecată a paltoanelor de iarnă cum se îngrămădește spre un teren îngust și noroios. Văd luciri scurte de alb de la eșarfa cuiva sau de la vreo boccea cu boarfe, văd galbenul stelelor obligatorii. Văd semnul: ARBEIT MACHT FREI. Cântă muzica. Tata se înveselește brusc.

— Vezi, spune el, locul nu-i așa groaznic.

Arată de parcă ar vrea să danseze, dacă platforma n-ar fi atât de aglomerată.

— O să muncim și noi nițel, până se termină războiul, zice el.

Zvonurile auzite la fabrica de cărămidă trebuie să fi fost adevărate. Trebuie să ne fi adus aici la muncă. Iscodesc după unduirea câmpurilor din jur și-mi imaginez trupul zvelt al lui Eric alături de mine, aplecându-se să îngrijească recolta. În schimb, văd linii orizontale neîntrerupte; scândurile vagoanelor pentru vite, sârma nesfârșită a unui gard, șirul lung de clădiri joase. În depărtare, câțiva copaci și câteva hornuri rup suprafața plană a acestui loc pustiu.

Suntem împinși de oameni în uniforme. Nimeni nu ne explică nimic. Nu fac decât să latre ordine spre noi. *Avansați. Avansați.* Naziștii arată cu mâna și ne îmbrâncesc. Bărbații sunt mânați spre un rând separat. Îl văd pe tata făcându-ne cu mâna. Poate că-i trimit înainte, să găsească un loc pentru familiile lor. Mă întreb unde vom dormi la noapte. Mă întreb când vom mânca. Mama și Magda stau alături într-un rând lung de femei și copii. Avansăm cu greu. Ne apropiem de bărbatul care, cu un gest de dirijor, fluturându-și degetele, ne va hotărî soarta. Încă nu știu că este dr. Josef Mengele, infamul Înger al Morții. În timp ce avansăm spre el, nu-mi pot lua ochii de la privirea lui, atât de dominatoare, atât de rece. Când ne apropiem, văd o frântură de zâmbet băiețos, cu dinți depărtați unii de alții. Cu

o voce aproape blândă, ne întreabă dacă e cineva bolnav și îi trimite în partea stângă pe cei care răspund afirmativ.

— Dacă aveți între paisprezece și patruzeci de ani, rămâneți în rândul ăsta, spune un alt ofițer. Peste patruzeci, treceți la stânga.

Se formează un rând lung de bătrâni, copii și mame cu bebeluși în brațe. Mama are părul cărunt, cărunt de tot, încărunțit devreme, dar chipul îi e neted și neridat, ca al meu. Magda și cu mine o strângem pe mama între noi.

Acum a venit și rândul nostru. Dr. Mengele ne dirijează. Pe mama o direcționează spre stânga. Mă reped s-o urmez. Mengele mă prinde de umăr.

— O să te reîntâlnești curând cu mama, spune el. Se duce doar să facă un duș.

Ne împinge pe mine și pe Magda în partea dreaptă. Nu știm ce înseamnă stânga, în comparație cu dreapta.

— Și acum unde mergem? ne întrebăm unii pe ceilalți. Ce-o să se întâmple cu noi?

Mărșăluim spre diferite sectoare ale lagărului uriaș. Suntem înconjurate doar de femei, cele mai multe tinere. Unele par voioase, aproape năuce, dornice să respire aer curat și să se bucure de razele de soare atingându-le pielea, după miasma necruțătoare și întunericul claustrofobic din tren. Altele își mușcă buzele. Frica, dar și curiozitatea își croiesc drum printre noi.

Ne oprim în fața unor clădiri și mai joase. În jurul nostru se adună femei în rochii dungate. Curând vom afla că sunt deținute numite șefe peste celelalte, dar deocamdată nu știm că suntem prizoniere aici. Sub lumina stăruitoare a soarelui am deschis nasturii paltonului, așa că una dintre fetele dungate îmi ochește rochia de mătase albastră. Se îndreaptă spre mine, dând din cap.

— Măi, măi, uită-te la tine, spunea ea în poloneză.

Azvârle cu praf peste pantofii mei fără toc. Înainte de a-mi da seama ce se întâmplă, se repede la cercelușii mei de coral

montat în aur pe care, potrivit obiceiului unguresc, îi port de când m-am născut. Îi înșfacă și simt o înțepătură puternică. Bagă cerceii în buzunar.

În ciuda durerii fizice, simt o dorință disperată ca această femeie să mă placă. Ca întotdeauna, vreau acel sentiment de apartenență. Rânjetul ei umilitor mă doare mai mult decât lobii răniți ai urechilor.

— De ce-ai făcut asta? o întreb. Ți-aș fi dat chiar eu cerceii.

— Eu putrezeam aici în timp ce tu erai liberă, te duceai la școală, te duceai la teatru, ripostează ea.

Mă întreb de cât timp se află aici. Este slabă, dar voinică. Este și înaltă. Ar putea fi balerină. Mă întreb de ce s-a înfuriat așa doar fiindcă i-am amintit de viața normală.

— Când o s-o văd pe mama? o întreb. Mi s-a spus că o voi vedea în curând.

Îmi aruncă o privire rece, ascuțită. În ochii ei nu e nici urmă de empatie. Nu e nimic altceva în afară de furie. Arată spre fumul care se ridică dintr-unul din hornurile aflate în depărtare.

— Maică-ta arde în alea, spune ea. Ai face bine să te gândești la ea la timpul trecut.

3. DANSÂND ÎN IAD

Toată bucuria din viața ta va veni din interior, îmi spusese maestrul meu de balet. N-am înțeles niciodată ce-a vrut să spună. Până la Auschwitz.

Magda se holbează la hornul de pe clădirea în care intrase mama.

— Sufletul nu moare niciodată, spune ea.

Soră-mea găsește cuvinte de liniștire. Dar eu sunt în șoc. Sunt amorțită. Nu mă pot gândi la lucrurile de neînțeles care ni se întâmplă, care ni s-au întâmplat deja. Nu mi-o pot imagina pe mama devorată de flăcări. Nu pot înțelege pe deplin că ea nu mai e. Și nu mă pot întreba de ce. Nu acum. O să-mi îndrept toată atenția asupra supraviețuirii în minutul următor, asupra următoarei respirații. O să supraviețuiesc dacă sora mea e aici. O să supraviețuiesc lipindu-mă de ea ca o umbră. Suntem împinse spre dușurile tăcute, dar pline încă de ecouri. Ni se răpesc pletele. Stăm afară, tunse și goale, așteptându-ne uniformele. Batjocurile căpeteniilor dungate și ale ofițerilor SS ne furnică precum niște săgeți zgâriindu-ne pielea goală, încă udă. Și mai rea decât vorbele le este privirea. Din dezgustul cu care se uită la noi sunt sigură că m-ar putea jupui de vie și mi-ar putea scuipa între coaste. Ura lor este deopotrivă posesivă și disprețuitoare, iar asta îmi face rău. Cândva mă gândeam că Eric va fi primul bărbat care o să mă vadă goală. Acum, el nu-mi va mai putea vedea niciodată pielea fără cicatricile silei lor. Oare au reușit deja să facă din mine o ființă subumană? O să mai semăn vreodată cu fata care am fost? *N-o să-ți uit niciodată ochii, mâinile.* Trebuie să mă adun, dacă nu pentru mine, măcar pentru Eric.

Mă întorc spre sora mea, care a căzut în propria tăcere șocată, care a reușit ca, în fiecare îngrămădeală dintr-un loc în altul, în fiecare rând bulucit, să nu se despartă de mine. Tremură în apusul soarelui. Ține în mâini buclele tunse, șuvițe groase din părul ei distrus. Fuseserăm ținute ore întregi în pielea goală, iar ea strânge în palme acel păr, de parcă faptul că nu-i dă drumul ar însemna că nu dă drumul nici ei însăși, nici umanității ei. Este atât de aproape, încât aproape că ne atingem, și totuși tânjesc după ea. După fata încrezătoare și sexy, cu toate glumele ei. Unde s-a dus? Pare să-și pună și ea aceeași întrebare. Se caută pe sine în smocurile zdrențuite de păr.

Contradicțiile acestui loc mă storc de vlagă. Crima, după cum am aflat, este eficientă aici. Sistematică. Dar pare să nu existe nicio sistematizare în distribuirea uniformelor pentru care așteptăm aproape o zi întreagă. Gardienii sunt cruzi și rigizi, și totuși se pare că nu-i nimeni la conducere. Felul în care ne cercetează trupurile nu semnifică valoarea pe care o avem, ci doar gradul în care am fost uitate de lume. Nimic nu are sens. Dar și această așteptare interminabilă, totala lipsă a vreunui motiv, trebuie să facă parte din conceptul general. Cum aș putea să rămân puternică într-un loc unde singura putere este în garduri, în moarte, în umilință, în fumul învolburat și neîntrerupt?

În cele din urmă, Magda îmi vorbește.

— Cum arăt? mă întreabă ea. Spune-mi adevărul.

Adevărul? Arată ca un câine răpciugos. O străină în pielea goală. Sigur că nu-i pot spune așa ceva, dar orice minciună i-aș zice ar răni-o prea tare, așa că trebuie să găsesc un răspuns imposibil, un adevăr care să nu-i facă rău.

Mă uit la mândria de un albastru oțelit din ochii ei și mă gândesc că fie și numai gestul de a întreba „Cum arăt?“ este lucrul cel mai curajos pe care l-am văzut vreodată. Aici nu sunt oglinzi. Îmi cere s-o ajut să se găsească și să-și facă față sieși. Așa că-i spun singurul adevăr pe care sunt în stare să-l spun.

— Ochii tăi, îi spun surorii mele, ai ochii atât de frumoși. Nu i-am văzut niciodată când erau acoperiți de pletele alea.

Este pentru prima dată când observ că putem alege: fie să dăm atenție lucrurilor pe care le-am pierdut, fie celor pe care încă le avem.

— Mulțumesc, șoptește ea.

Celelalte lucruri de care vreau s-o întreb, pe care vreau să i le spun, par să fi rămas lipsite de cuvinte. Cuvintele nu pot da formă acestei noi realități. De la paltonul gri învelind umărul mamei, în timp ce mă sprijin de ea și trenul înaintează mereu. De la chipul tot mai umbrit al tatei. De la ce n-aș da ca să am înapoi acele ore de întuneric și foame. De la transformarea părinților mei în fum. A amândurora. Trebuie să presupun că și tata e mort. Sunt aproape să încropesc o voce ca s-o întreb pe Magda dacă putem îndrăzni să sperăm că n-am rămas de tot orfane într-o singură zi, dar văd cum ea dă drumul șuvițelor să-i cadă printre degete pe pământul prăfuit.

Ne aduc uniformele — rochii gri, prost croite, făcute din bumbac și lână care zgârie. Cerul se întunecă. Ne îngrămădesc în niște barăci întunecoase, primitive, unde o să dormim pe lavițe supraetajate, șase pe o scândură. Este o ușurare să intrăm în încăperea asta urâtă, să scăpăm de vederea hornurilor din care iese fum fără încetare. Căpetenia, aceeași tânără care îmi furase cerceii, ne repartizează paturile și ne explică regulile. Nimeni nu are voie să iasă noaptea. Aici este o găleată — toaleta noastră pe timpul nopții. Alături de colegele de laviță, Magda și cu mine încercăm să ne întindem pe scândura noastră aflată sus de tot. Descoperim că avem loc mai mult dacă alternăm capete și picioare. Totuși, nimeni nu se poate rostogoli și nu-și poate schimba poziția fără să intre peste locul celeilalte. Inventăm un sistem de a ne întoarce toate deodată, de a ne coordona rostogolirile de pe o parte pe alta. Căpetenia distribuie câte un castron fiecărei noi colocatare.

— Să nu-l pierdeți, ne avertizează ea. Dacă nu aveți castronul, nu mâncați.

În barăcile întunecate, stăm în picioare așteptând ordinul următor. O să primim de mâncare? O să fim trimise la culcare? Auzim o melodie. Mă gândesc că aud doar în imaginație sunetul instrumentelor muzicale, dar una dintre deținute îmi spune că există o orchestră a lagărului, condusă de o violonistă recunoscută în lume. *Klara!* Mă gândesc. Dar violonista despre care vorbește este din Viena.

Din afara barăcilor se aud frânturi de voci vorbind germană. Căpetenia ia poziție de drepți, iar ușa se deschide cu un huruit. În prag îl recunosc pe ofițerul în uniformă de la triere. Știu că el este după felul în care zâmbește cu buzele desfăcute, după strungăreața dintre dinții din față. Aflăm că este dr. Mengele. Un ucigaș rafinat și un iubitor de artă. Seara pescuiește prin barăci, în căutarea de deținute talentate care să-l distreze. În seara aceasta intră în încăpere împreună cu alaiul lui de asistenți și-și aruncă privirea ca un năvod peste noile venite, îmbrăcate în rochiile ca niște saci și cu părul tuns în pripă. Stăm nemișcate, cu spatele lipit de lavițele de lemn, la capătul camerei. Ne examinează. Magda mă zgârie ușor pe mână. Dr. Mengele latră o întrebare și, înainte de a-mi da seama ce se întâmplă, fata de lângă mine, care știa că mă antrenam la balet și gimnastică pe când eram în Kassa, mă împinge în față, aproape de Îngerul Morții.

Mă studiază. Nu știu încotro să mă uit. Privesc drept în față, spre ușa deschisă. Orchestra se adună afară. Cu toții sunt tăcuți, așteptând ordine. Mă simt ca Euridice în infern, așteptând ca Orfeu să ciupească o coardă a lirei sale, pentru a înmuia inima lui Hades, iar el să mă elibereze. Sau sunt cumva Salomeea dansând pentru tatăl ei vitreg, Irod, ridicând văl după văl și arătându-și trupul. Oare dansul i-a dat putere, sau dansul i-a adus moartea?

— Micuță balerină, spune dr. Mengele, dansează pentru mine.

Le ordonă muzicienilor să cânte. Acordurile familiare ale valsului *Dunărea albastră* se strecoară în încăperea întunecată și înghesuită. Mengele își holbează la mine ochii albaștri. Am noroc. Știu niște pași din *Dunărea albastră* pe care i-aș putea dansa și-n somn. Dar membrele îmi sunt greoaie, ca într-un coșmar în care te afli în pericol, dar nu poți fugi.

— Dansează! îmi ordonă el din nou, iar eu îmi simt corpul cum începe să se miște.

Mai întâi *grand-battement*. Apoi pirueta și întoarcerea. Șpagatul. Și sus. Pe când pășesc, mă încovoi și mă răsucesc, îl aud pe Mengele vorbind cu asistentul lui. Nu-și ia ochii de la mine, dar își vede și de treburi în timp ce mă privește. Îi aud vocea peste muzică. Discută cu ceilalți ofițeri care dintre cele o sută de fete prezente să fie ucise primele. Dacă greșesc un pas, dacă fac orice alt lucru care ar putea să-i displacă, aș putea fi eu aceea. Dansez. Dansez în iad. Abia îndur să-l văd pe călăul care ne decide soarta. Închid ochii, mă concentrez asupra mișcărilor, asupra anilor mei de antrenament — fiecare linie și fiecare curbă a trupului meu sunt ca silabele unui vers, iar corpul meu spune o poveste: o fată ajunge să danseze. Se învârtește cu entuziasm și nerăbdare. Apoi se oprește ca să se gândească și să observe. Ce se va întâmpla în orele următoare? Pe cine va întâlni? Se întoarce spre o fântână, cu brațele unduindu-se pentru a îmbrățișa scena. Se apleacă să culeagă flori și le aruncă pe rând admiratorilor săi și participanților la petrecere, aruncă flori către oameni, oferindu-le suveniruri ale iubirii. Aud cum crește sunetul viorilor. Inima o ia la fugă. În intimitatea negurii cu care m-am înconjurat aud cuvintele mamei ajungându-mă, de parcă ar fi și ea acolo, în încăperea sărăcăcioasă, șoptind în spatele muzicii. *Amintește-ți, nimeni nu-ți poate lua ce-ți pui în minte.* Dr. Mengele, lihnitele deținute-colege, sfidătoarea care va supraviețui și cea care

va muri curând, chiar și iubita mea soră, cu toții dispar și singura lume existentă este cea din mintea mea. *Dunărea albastră* se stinge încet, iar acum aud *Romeo și Julieta* al lui Ceaikovski. Podeaua barăcii devine scena Operei din Budapesta. Dansez pentru fanii mei din public. Dansez în lumina reflectoarelor fierbinți. Dansez pentru iubitul meu, Romeo, în timp ce el mă ridică în aer. Dansez pentru iubire, dansez pentru viață.

În timp ce dansez, descopăr o frântură de înțelepciune pe care n-am uitat-o niciodată. Voi ști întotdeauna că miracolul îndurării îmi permite această înțelegere. Îmi va salva de multe ori viața, chiar și după ce se va termina această oroare. Văd că dr. Mengele, criminalul cu toane care nu mai demult decât în această dimineață îmi ucisese mama, este mai demn de milă decât mine. Spiritul meu e liber într-un fel în care el nu va putea vreodată să fie. El va trebui să trăiască pe vecie cu ceea ce a făcut. Este mai prizonier decât mine. Pe când îmi sfârșesc reprezentația cu un șpagat final, grațios, mă rog în gând, dar nu pentru mine. Mă rog pentru el. Mă rog ca, pentru salvarea lui, să nu vrea să mă ucidă.

Trebuie să fi fost impresionat de prestația mea, pentru că îmi aruncă o felie de pâine — după cum se va dovedi, un gest care mai târziu o să-mi salveze viața. Se înnoptează și împart pâinea cu Magda și colegele noastre de prici. Sunt recunoscătoare pentru această felie de pâine. Sunt recunoscătoare că am rămas în viață.

În primele mele săptămâni la Auschwitz am învățat regulile supraviețuirii. Dacă poți fura o bucată de pâine de la gardieni, ești un erou, dar dacă furi de la un deținut ai căzut în dizgrație și mori; competiția și dominarea nu te duc nicăieri, numele acestui joc este cooperarea; pentru a supraviețui trebuie să-ți depășești propriile nevoi și să te dăruiești cuiva sau pentru ceva dincolo de tine. În cazul meu, acest cineva este Magda, acel ceva

este speranța că mâine, când voi fi liberă, îl voi vedea din nou pe Eric. Pentru a supraviețui, evocam o întreagă lume interioară, un paradis, chiar și atunci când ochii ne erau deschiși. Îmi amintesc de o colegă deținută care reușise să salveze o fotografie a ei de dinainte de încarcerare, o poză în care avea părul lung. În felul acesta, era în stare să-și amintească sieși cine era, faptul că persoana aceea încă exista. Această conștientizare a devenit un refugiu care i-a conservat dorința de supraviețuire.

Îmi amintesc cum, câteva luni mai târziu, iarna, am primit niște paltoane vechi. Pur și simplu ni le azvârliseră alandala, fără să se uite la mărimi. De noi depindea să găsim unul care să ni se potrivească și să ne luptăm pentru el. Magda a avut noroc. Ei i-au aruncat un palton gros, călduros, lung și greu, încheiat în nasturi de sus până jos. Era atât de călduros, atât de râvnit. Dar l-a schimbat imediat pe altceva. Paltonul ales la schimb nu era mai mult decât o hăinuță subțirică ce abia dacă-i ajungea până la genunchi și-i lăsa pieptul la vedere. Pentru Magda, să poarte ceva sexy era o modalitate de supraviețuire mai bună decât să-i fie cald. Să se simtă atrăgătoare îi satisfăcea o nevoie interioară, un sens al propriei demnități, mai valoros decât confortul fizic.

Îmi amintesc că sărbătoream chiar și atunci când eram înfometate. La Auschwitz găteam tot timpul. În mintea noastră, aveam câte o sărbătoare la fiecare oră, ne certam referitor la cât de mult paprika se pune în papricașul unguresc de pui, sau cum faci cea mai bună prăjitură cu șapte straturi de ciocolată. Eram trezite la ora 4:00 dimineața, pentru *Appell*, când se striga apelul, și eram ținute în întunericul înghețat, ca să fim numărate o dată și încă o dată, în timp ce adulmecam aroma bogată, plină, a mâncării gătite. Apoi ne îndreptam către truda zilnică — un depozit denumit Canada, unde ni se ordona să sortăm bunurile deținutelor nou-venite; în barăcile pe care trebuia să le curățăm iar și iar; sau la crematorii, unde cele mai ghinioniste dintre noi erau obligate să colecteze dinții de aur, părul și

pielea cadavrelor care urmau să fie arse — vorbeam în tot acest timp de parcă ne îndreptam spre piață, planificând meniul săptămânii, vorbeam despre cum aveam să gustăm fiecare fruct și fiecare legumă, ca să nu fie crude. Ne dădeam una alteia lecții de gătit. Așa faci *palacsinta*, clătitele ungurești. Cât de subțiri trebuie să fie alt fel de clătite. Cât zahăr pui. Câte nuci. Tu pui chimen în *székely gulyás*? Pui două cepe? Nu, trei. Nu, doar una și jumătate. Salivam deasupra felurilor de mâncare imaginare în timp ce mâncam adevărata hrană zilnică — o zeamă lungă, o bucată putregăioasă de pâine — eu povesteam despre gâsca pe care o ținea mama în pod și pe care o hrănea zilnic cu porumb, ca să-i umfle ficatul, mai mult și mai mult, până când venea vremea să o sacrifice și să-i transforme ficatul în pate. Și seara, când ne prăbușeam pe lavițe și adormeam, într-un final, visam tot mâncare. Ceasul bate ora 10 dimineața și tata se strecoară în casă cu un pachet de la măcelarul de peste drum. Astăzi, în ziar este ascunsă o bucată de porc.

— Dicuka, vino să guști, îmi face el semn cu mâna.

— Ce fel de model ești tu, se plânge mama, să hrănești cu porc o fată evreică.

Dar și ea aproape că zâmbește. Face ștrudel, întinzând aluatul foitaj pe masa din bucătărie, muncindu-l cu mâinile și izbindu-l de blat până când ajunge subțire ca hârtia.

Aroma de mirodenii și cireșe din ștrudelul mamei; ouăle pe care le condimenta drăcește; pastele tăiate de mână, atât de repede încât mi-era mereu frică să nu-și ciopârțească vreun deget; și în special *challah*, pâinea de vineri seara. Pentru mama, mâncarea era tot atât de mult o chestiune de artă creativă, cât era și bucurie de a savura fiecare fel. Fanteziile gastronomice ne-au ținut în viață la Auschwitz. La fel cum atleții și muzicienii devin tot mai buni în meseria lor prin exersarea minții, și noi eram niște artiste de baracă, mereu în miezul creației. Ceea ce făuream în mințile noastre genera propriul tip de susținere.

Într-o seară, înainte de culcare, simulăm un concurs de frumusețe în barăci. Defilăm în rochiile noastre cenușii, fără formă, în lenjeria noastră îngălată. Există un proverb unguresc care spune că frumusețea stă în atitudine. Nimeni nu poate să pozeze mai bine ca Magda. Câștigă concursul. Dar niciuna dintre noi nu vrea să doarmă.

— Uite un concurs mai bun, spune Magda. Care are cele mai frumoase țâțe?

Ne dezbrăcăm pe întuneric și facem paradă împingând sânii în față. Acum câteva luni munceam mai mult de cinci ore pe zi în studioul de balet. Îi ceream lui tata să mă lovească peste abdomen, ca să vadă cât de tari sunt mușchii. Ba chiar puteam să-l ridic de la pământ și să-l duc în cârcă. Acum simt acea mândrie în tot corpul, pe jumătate goală și înghețată în frigul din baracă. În trecut o invidiam pe mama pentru bustul ei rotunjit și ispititor și mă simțeam jenată de sânii mei mici. Dar ia uite cum îi prețuim în Europa. Mă fudulesc cu ei în întuneric, exact ca un model. Și câștig concursul!

— Faimoasa de soră-mea, spune Magda în timp ce adormim.

Putem alege lecția pe care ne-o dă teroarea. Să devenim tot mai acre în jalea și frica noastră. Ostile. Paralizate. Sau să păstrăm partea copilăroasă din noi, partea vie și curioasă, partea aceea inocentă.

Într-o altă seară aflu că tânăra din patul de lângă mine a fost căsătorită înainte de război. O înghiontesc, ca să aflu și alte informații.

— Cum este? o întreb. Să fii a unui bărbat?

Întrebarea mea nu este despre sex, sau nu numai. Sigur că mă interesează pasiunea. Dar mai mult decât asta, mă interesează ideea apartenenței. Văd în privirea ei ecoul a ceva minunat, neafectat de pierderea suferită. Timp de câteva minute, cât vorbește, văd căsătoria nu așa cum au trăit-o părinții mei, ci ca pe ceva

luminos. Este chiar mai strălucitoare decât confortul tihnit al afecțiunii dintre bunicii mei. Pare iubire, în întregime iubire.

Când mama mi-a spus: *Mă bucur că ai minte, pentru că nu ești vreo frumusețe*, cuvintele ei mi-au întețit teama că aș fi inadecvată, lipsită de valoare. Dar la Auschwitz, vocea ei mi-a sunat în urechi cu o altă semnificație. *Am minte. Sunt deșteaptă. O să mă descurc eu cumva.* Cuvintele pe care le auzeam în minte au făcut o diferență uluitoare în capacitatea mea de a-mi păstra speranța. La fel și în cazul colegelor mele deținute. Eram în stare să descoperim o forță interioară care să ne propulseze — un fel de a vorbi cu noi înșine care ne ajuta să ne simțim libere în interior, care ne ținea bine înrădăcinate în propria moralitate, care ne oferea fundament și certitudine chiar și atunci când forțe exterioare căutau să ne controleze și să ne supună. *Sunt bună,* învățaserăm să ne spunem. *Sunt nevinovată. Cumva, ceva bun va decurge din asta.*

La Auschwitz am cunoscut o fată foarte bolnavă, de-a dreptul vlăguită. În fiecare dimineață mă așteptam s-o găsesc moartă pe priciul ei și la fiecare rând de triere mă temeam că va fi trimisă la moarte. Dar fata asta m-a surprins. A reușit să-și adune puterile în fiecare dimineață, ca să meargă la muncă încă o zi și a reușit să păstreze o licărire de viață în ochi de fiecare dată când înfrunta degetul acuzator al lui Mengele, în rândul de triere. Noaptea se prăbușea pe lavița ei, respirând hârâit. Am întrebat-o cum face să reziste. „Am auzit că o să fim eliberate de Crăciun", a spus ea. A ținut în minte un calendar meticulos, o numărătoare inversă a zilelor și apoi a orelor până la eliberare, hotărâtă să trăiască până când va fi liberă.

Apoi a venit Crăciunul, dar eliberatorii noștri n-au venit. Iar ea a murit a doua zi. Cred că a ținut-o în viață vocea ei interioară plină de speranță, dar când și-a pierdut și ultima nădejde n-a mai putut rezista. În timp ce aproape toată lumea

din jur — ofițerii SS, căpeteniile, colegele deținute — îmi spuneau în fiecare moment al fiecărei zile, de la *Appell* până la finalul zilei de lucru, de la rândul de triere până la rândul de la masă, că n-o să scap vie din lagărul morții, eu mi-am întreținut o voce interioară care să-mi ofere o poveste alternativă. *Toate astea sunt temporare,* îmi spuneam mie însămi. *Dacă supraviețuiesc azi, mâine o să fiu liberă.*

La Auschwitz ne puneau să facem duș în fiecare zi, iar fiecare spălat mustea de incertitudine. Nu știam niciodată dacă din robinet o să curgă apă sau gaz. Într-una din zile, simțind apa revărsându-se peste noi, respir în voie. Mă dau pe tot corpul cu săpun unsuros. Încă nu sunt piele și os. Aici, în tăcerea de după teamă, mă pot recunoaște pe mine însămi. Brațele, coapsele și abdomenul sunt încă întărite de mușchii mei de balerină. Alunec într-o fantezie cu Eric. De-acum suntem studenți la Universitate și trăim în Budapesta. Ne luăm cărțile, ca să învățăm într-o cafenea. Își ridică ochii de pe pagină și privirea îi poposește pe chipul meu. Simt cum se oprește la ochii mei, la buzele mele. Chiar în clipa în care mă imaginez ridicând capul pentru a-i primi sărutul, îmi dau seama de liniștea din sala de dușuri. Simt răceală în măruntaie. Omul de care mă tem mai presus de orice stă proțăpit în prag. Îngerul Morții se uită drept la mine. Fixez podeaua cu privirea, așteptând ca celelalte să înceapă să respire din nou, ca să știu că a plecat. Dar nu pleacă.

— Tu! strigă el. Micuța mea balerină.

Încerc să aud vocea lui Eric mai tare decât pe a lui Mengele. *N-o să-ți uit niciodată ochii. N-o să-ți uit niciodată mâinile.*

— Vino, îmi ordonă el.

Îl urmez. Ce altceva aș putea face? Mă îndrept spre nasturii paltonului său evitând privirile colegelor mele deținute, pentru că nu aș putea suporta gândul de a-mi vedea frica oglindită în ochii lor. *Respiră, respiră,* îmi spun. Mengele mă conduce, goală și udă, pe un coridor și apoi într-un birou cu o masă și un scaun.

Apa mi se scurge de pe trup pe podeaua rece. El se sprijină de birou și mă privește fără grabă. Sunt prea speriată ca să gândesc, dar curenți mici de impulsuri nervoase îmi străbat trupul, ca niște reflexe. Lovește-l. O lovitură înaltă, drept în față. Tremur pe podea ca o mingiucă, încercând să mă stăpânesc cât pot. Sper ca orice planuri ar avea cu mine să termine repede.

— Apropie-te, spune el.

În timp ce avansez încet îl privesc, dar nu-l văd. Mă concentrez doar asupra acelei părți din mine care trăiește, acel *da, pot, da, pot.* Pe măsură ce mă apropii îi simt corpul. Un miros de mentă. Gustul de metal pe limba mea. Cât timp tremur, știu că sunt vie. Își duce degetele spre nasturi. *Da, pot, da, pot.* Mă gândesc la mama și la părul ei lung, lung de tot. La felul în care și-l răsucea în vârful capului și îi dădea drumul ca o cortină seara. Sunt goală alături de criminalul ei, dar el n-o va putea îndepărta niciodată de lângă mine. Chiar când ajung destul de aproape ca să mă poată atinge cu niște degete pe care sunt hotărâtă să nu le simt, într-o altă încăpere se aude un telefon sunând. Ezită. Își închide la loc nasturii de la palton.

— Nu te mișca, îmi ordonă el deschizând ușa.

Îl aud ridicând receptorul în camera de alături și spunând ceva cu vocea lui egală și tăioasă. Nu iau o decizie. Fug. Următorul lucru pe care-l știu este că mă aflu lângă soră-mea în timp ce mâncăm pe nerăsuflate polonicul zilnic de supă, fugărind prin zeama lungă bucățelele de coajă de cartof, care se rostogoleau spre noi ca niște cruste de râie. Spaima că mă va găsi iar și mă va pedepsi, că va termina ce începuse, că mă va selecta pentru moarte nu mă părăsește niciodată. Nu pleacă niciodată. Nu știu ce se va întâmpla în continuare. Dar între timp pot rămâne vie pe dinăuntru. *Am supraviețuit astăzi,* îmi fredonez în minte. *Am supraviețuit astăzi. Mâine o să fiu liberă.*

4. ROATA

La un moment dat, în vara lui 1944, Magda și cu mine ne dăm seama că în lagăr nu mai sunt aduși evrei unguri. Mai târziu aveam să aflăm că, în iulie, prim-ministrul Horthy, obosit să se supună autorității germane, a sistat pentru o vreme deportările. A fost prea târziu. Sute de mii dintre noi fuseseră deja trimiși în lagăre, patru sute de mii dintre noi fuseseră uciși doar în două luni. Până în octombrie, guvernul lui Horthy s-a predat naziștilor. Cele două sute de mii de evrei încă rămași în Ungaria — cei mai mulți în Budapesta — nu au mai fost trimiși la Auschwitz. Au fost obligați să mărșăluiască peste trei sute de kilometri spre Austria. Dar pe atunci nu știam nimic din toate acestea, nu știam nimic despre viața sau războiul de afară.

Într-o dimineață de iarnă stăm din nou în rând. Frigul ne mușcă necruțător. Vom fi tatuate. Aștept să-mi vină rândul. Îmi ridic mâneca. Întind brațul. Răspund automat, făcând mișcările cerute, atât de înfrigurată și flămândă, încât aproape că am amorțit. *Știe cineva că sunt aici?* Tot timpul mă întreb asta și acum întrebarea îmi vine în minte leneșă, ca printr-o ceață deasă și persistentă. Nu-mi amintesc cum gândeam înainte. Trebuie să-mi reamintesc mie însămi să mi-l imaginez pe Eric, dar mă gândesc la el prea conștient, nu reușesc să-i recreez chipul. Trebuie să-mi păcălesc amintirile, să mă iau pe nepregătite pe mine însămi. *Unde e Magda?* Acesta este primul lucru care-mi vine în minte când mă trezesc, când mergem la muncă, înainte de a cădea lată la culcare. Îmi arunc privirea de jur împrejur, ca să mă asigur că este încă în spatele meu. Chiar și dacă nu ni se întâlnesc ochii, știu că și ea se uită după

mine. Am început să păstrez pâinea de seară, ca s-o putem împărți de dimineață.

Ofițerul cu acul și cerneala este acum chiar în fața mea. Îmi apucă încheietura și începe să mă înțepe, dar apoi mă aruncă într-o parte.

— N-o să irosesc cerneala pe tine, spune el.

Mă împinge în alt rând.

— Rândul ăsta e pentru moarte, îmi spune fata de alături. E finalul.

Are pielea complet cenușie, de parcă ar fi acoperită de un strat de praf. Cineva din fața noastră se roagă. Într-un loc unde amenințarea cu moartea este necontenită, momentul acesta tot mă sfredelește. Brusc, mă gândesc la diferența dintre mortal și ucigător. Auschwitz este ambele. Hornurile fumegă neîncetat. Orice moment poate fi ultimul. Așa că de ce mi-ar păsa? De ce aș investi ceva? Și totuși, dacă acest moment, exact acesta, ar fi ultimul moment al meu pe Pământ, aș vrea oare să-l irosesc în resemnare și înfrângere? Trebuie să-l petrec de parcă aș fi deja moartă?

— Nu știm niciodată ce înseamnă rândurile, îi spun fetei de lângă mine.

Dar dacă necunoscutul ne-ar putea face curioși în loc să ne umple de frică? Și apoi o văd pe Magda. A fost selectată pentru un alt rând. Fie că mă trimit la moarte, fie că mă trimit la muncă, fie că mă evacuează pentru un alt lagăr așa cum au început să facă și cu alții… nimic nu contează decât să rămân cu sora mea și ea să rămână cu mine. Suntem printre puținele norocoase care nu au fost complet separate de restul familiilor lor. Nu este o exagerare să spun că trăiesc pentru sora mea. Nu este o exagerare să spun că sora mea trăiește pentru mine. În curte este un haos. Nu știu ce înseamnă rândurile. Singurul lucru pe care îl știu este că trebuie să trec de orice ne-ar aștepta de acum înainte *alături de Magda.* Chiar dacă ce ne așteaptă este moartea. Mă uit

la spațiul plin de zăpadă înghețată care ne separă. Gardienii ne încercuiesc. Nu am niciun plan. Timpul curge încet și timpul curge repede. Schimb o privire cu Magda. Îi văd ochii albaștri. Și apoi mă pornesc. Fac roata legat, mâini pe pământ, picioare în cer, de jur împrejur, de jur împrejur. Un gardian se holbează la mine. Acum e în picioare. Acum e cu fundul în sus. În orice secundă mă aștept la un glonț. Și nu vreau să mor, dar nu mă pot abține să nu mă rotesc iar și iar. Bărbatul nu ridică arma. Este prea surprins ca să mă împuște? Sunt eu prea amețită ca să-l văd? Îmi face cu ochiul. Pot jura că l-am văzut făcându-mi cu ochiul. *Okay*, pare să spună, *de data asta ai câștigat.*

În cele câteva secunde în care îi atrag atenția, Magda aleargă de-a curmezișul curții spre rândul meu și mi se alătură. Ne amestecăm la loc în mulțimea de fete așteptând orice va fi să se întâmple mai departe.

Suntem duse prin curtea înghețată spre peroanele unde am ajuns cu șase luni în urmă, am fost separate de tata și am pășit cu mama între noi în ultimele momente ale vieții ei. Pe atunci cânta muzica; acum este liniște. Dacă vântul înseamnă liniște. Vuietul constant al frigului chinuitor, gura larg deschisă a morții și a iernii nu mai sunt de mult sunete pentru mine. Capul îmi geme de întrebări și temeri, dar aceste gânduri sunt atât de persistente, încât nici nu mai seamănă cu niște gânduri. Ca întotdeauna, aproape că e finalul.

Mergem într-un loc unde o să munciți până la finalul războiului, ni s-a spus. Dacă am putea asculta știrile fie și două minute, am ști că războiul în sine ar putea fi următoarea victimă. În timp ce noi stăm aici, așteptând să urcăm rampa îngustă spre vagonul pentru vite, rușii se apropie de Polonia dintr-o parte, iar americanii din alta. Naziștii evacuează puțin câte puțin Auschwitzul. Deținutele pe care le lăsăm în urmă, cele care pot supraviețui încă o lună la Auschwitz, vor fi curând libere. Stăm în întuneric,

așteptând plecarea trenului. Un soldat — Wehrmacht, nu SS — bagă capul pe ușă și ne vorbește în maghiară.

— Trebuie să mâncați, spune el. Indiferent ce fac ei, amintiți-vă să mâncați pentru că s-ar putea să fiți eliberate, poate chiar curând.

Ne oferă o speranță, oare? Sau e o falsă promisiune? O minciună? Acest soldat este ca *nyilas* de la fabrica de cărămidă, împrăștiind zvonuri, o voce a autorității pentru a reduce la tăcere tot ce știm în sinea noastră. Cine îi reamintește unei persoane lihnite că trebuie să mănânce?

Dar chiar și în întunecimea vagonului, unde chipul lui era luminat din spate de kilometri întregi de garduri, kilometri întregi de zăpezi, îmi dădeam seama că are ochii blânzi. Cât de ciudat că acum acea blândețe pare doar o păcăleală a luminilor.

Cât timp suntem în mișcare, pierd noțiunea timpului. Dorm sprijinită de umărul Magdei, iar ea sprijinită de al meu. Odată mă trezesc la auzul vocii surorii mele. Vorbește cu cineva pe care nu-l pot vedea în întuneric.

— Profesoara mea, îmi explică.

Cea din fabrica de cărămidă, cea al cărei copil plângea neîncetat. La Auschwitz, toate femeile cu copii mici erau gazate din start. Faptul că ea mai este încă în viață poate însemna un singur lucru: bebelușul ei a murit. Ce e mai rău, mă întreb, să fii un copil care și-a pierdut mama sau o mamă care și-a pierdut copilul? Când se deschid ușile, am ajuns în Germania.

Nu suntem mai mult de o sută. Suntem cazate în ceea ce trebuie să fi fost o tabără de vară pentru copii, cu paturi suprapuse și cu o bucătărie unde, cu provizii puține, ne preparăm singure de mâncare.

Dimineața suntem trimise la muncă într-o filatură. Purtăm mănuși de piele. Oprim mașina de filat, împiedicăm firele să se încurce între ele. Chiar și cu mănușile puse, roțile ne sfâșie

palmele. Magda stă la o roată chiar lângă fosta ei profesoară. Femeia plânge cu vorbe. Trebuie să fie din cauza palmelor însângerate și dureroase. Dar ea plânge pentru Magda.

— Ai nevoie de mâinile alea, se vaită profesoara. Cânți la pian. Ce-o să faci fără mâini?

Nemțoaica șefă de secție care ne supraveghează o reduce la tăcere.

— Ești norocoasă să poți lucra acum, spune ea. În curând o să fii ucisă.

În seara aceea, în bucătărie, ne pregătim cina supravegheate de gardieni.

— Am scăpat de camera de gazare, spune Magda, dar o să murim la filatură.

Este caraghios pentru că *suntem* în viață. Poate că n-o să supraviețuim războiului, dar am supraviețuit Auschwitzului. Curăț cartofi pentru masă. Prea obișnuită cu foametea, sunt incapabilă să risipesc vreo fărâmă de mâncare. Ascund cojile de cartofi în chiloți. Când gardienii merg în altă încăpere, arunc cojile în cuptor. Când le ridicăm nerăbdătoare spre gură, cu mâinile noastre suferinde, cojile sunt încă prea fierbinți ca să le putem mânca.

— Am scăpat de camera de gazare, dar o să murim mâncând coji de cartofi, spune cineva și râdem dintr-un loc adânc îngropat în noi, despre care nici nu știam că mai există încă. Râdem, așa cum am făcut în fiecare săptămână la Auschwitz, când eram obligate să donăm sânge pentru transfuziile soldaților germani răniți în război. Stăteam cu acul înfipt în braț, amuzându-mă de una singură. *Noroc în câștigarea războiului cu sângele meu de balerină pacifistă!* îmi spuneam. Nu puteam să-mi trag mâna, fiindcă aș fi fost împușcată. Nu îmi puteam înfrunta agresorii cu o armă sau un pumn. Dar puteam găsi o modalitate pe puterile mele. Iar această putere era în râsul nostru de acum.

Prietenia și inimile noastre ușoare mi-au amintit de concursul de țâțe de la Auschwitz. Conversațiile noastre însemnau rezistență.

— Cine vine din cea mai frumoasă țară? întreabă o fată pe nume Hava. Începem dezbaterile, ridicând osanale locurilor natale.

— Nicăieri nu-i mai frumos ca în Iugoslavia, insistă Hava.

Dar asta este o competiție care nu poate fi câștigată. Acasă nu mai este un loc, nu mai este o țară. Este un sentiment, pe cât de universal, pe atât de specific. Dacă vorbim prea mult despre el, riscăm să se evapore.

După câteva săptămâni la filatură, ne trezim într-o dimineață că SS-ul ne aduce rochii dungate în locul celor gri. Suntem îmbarcate într-un alt tren. Dar de data asta suntem urcate pe acoperișuri îmbrăcate în hainele noastre vărgate, momeli umane care să-i descurajeze pe britanici să bombardeze trenul. Este un transport de muniție.

— De la fire la gloanțe, spune cineva.

— Doamnelor, am primit o promovare, adaugă Magda.

Vântul de deasupra vagonului de marfă ne pedepsește, ne înțeapă. Dar cel puțin atunci când mi-e atât de frig nu mai pot simți foamea. O să mor oare de frig sau de foc? De gaz sau de armă? Totul se întâmplă dintr-odată. Chiar și cu prizonierii cocoțați pe tren, britanicii trimit peste noi șuierături și pocnete de bombe. Fum. Țipete. Trenul se oprește și sar. Sunt prima care a coborât. Alerg drept înainte pe dealul înzăpezit care îmbrățișează șinele, către un pâlc de copaci subțiri, unde mă opresc să-mi trag sufletul și să cercetez întinderea de zăpadă în căutarea surorii mele. Magda nu este acolo, printre copaci. Nu o văd nici îndepărtându-se în fugă de tren. Bombele șuieră și explodează pe șine. Văd un morman de trupuri în laterala trenului. Magda.

Trebuie să fac o alegere. Pot să fug. Să scap în pădure. Să salvez o viață. Libertatea este atât de aproape, la câțiva pași. Dar dacă Magda trăiește și eu o abandonez, cine o să-i mai dea pâine? Și dacă este moartă? Trece o secundă, cât ai apăsa pe un declanșator. *Clic*: pădurea. *Clic*: șinele. Alerg înapoi, coborând dealul.

Magda stă în șanț, ținând în poală o fată care a murit. Este Hava. Magdei îi șiroiește sângele pe bărbie. Într-un tren din apropiere sunt niște bărbați care mănâncă. Și ei sunt prizonieri, dar nu ca noi. Poartă haine civile, nu uniforme. Și au de mâncare. Presupunem că sunt prizonieri politici germani. În orice caz, sunt privilegiați față de noi. Mănâncă. Hava a murit și sora mea trăiește, iar singurul lucru la care mă pot gândi este mâncarea. Magda, frumoasa pământului, sângerează.

— Acum, când avem și noi o șansă să cerșim niște mâncare, te-ai găsit să arăți în halul ăsta, o apostrofez eu. Ești prea tăiată pe față ca să flirtezi.

Cât timp pot fi furioasă pe ea, sunt scutită de la a simți frica sau suferința inversată, dinspre înăuntru spre afară, a ceea ce aproape că era să fie.

În loc să mă înveselesc, să fiu recunoscătoare că suntem amândouă în viață, că am supraviețuit unui alt moment fatal, sunt furioasă pe sora mea. Sunt furioasă pe Dumnezeu, pe soartă, dar îmi direcționez confuzia și durerea către chipul însângerat al Magdei.

Nu răspunde insultelor mele. Nu-și șterge sângele de pe față.

Gardienii ne înconjoară, urlă la noi, împung trupurile cu armele, ca să se asigure că cei care nu mișcă sunt cu adevărat morți. O lăsăm pe Hava în zăpada murdară și ne ridicăm în picioare, alături de celelalte supraviețuitoare.

— Ai fi putut fugi, spune Magda.

O zice de parcă aș fi idioată.

Într-o oră muniția este reîncărcată într-un alt tren, iar noi suntem din nou urcate pe vagoane, în uniformele noastre vărgate; Magdei i se usucă sângele pe bărbie.

Suntem prizonieri și refugiați. A trecut mult de când am pierdut noțiunea timpului, a zilelor. Magda este steaua mea călăuzitoare. Cât timp îmi este aproape, am tot ce-mi trebuie. Într-o dimineață suntem date jos de pe trenul cu muniție și mărșăluim multe zile la rând. Zăpada începe să se topească, lăsând la vedere iarbă moartă. Poate că mergem săptămâni. Cad bombe, câteodată în apropiere. Vedem orașe în flăcări. Ne oprim prin orășele mici din Germania, câteodată mergem spre sud, câteodată spre est, obligate să muncim în fabrici întâlnite pe drum.

Preocuparea SS-ului este să numere deținutele. Eu nu număr câte dintre noi au rămas. Poate nu număr pentru că știu că suntem tot mai puține în fiecare zi. Nu ne aflăm într-un lagăr al morții. Dar există zeci de moduri de a muri. Șanțurile de pe marginea drumului se înroșesc de sângele celor împușcate în spate sau în piept — cele care încearcă să fugă, cele care nu pot ține pasul. Unor fete le îngheață picioarele, le degeră cumplit, altele se prăbușesc secerate, ca niște copaci doborâți la pământ. Epuizare. Lipsa adăpostului. Febră. Foame. Chiar dacă nu apasă gardienii pe trăgaci, o fac trupurile noastre.

Au trecut zile întregi fără să primim de mâncare. Ajungem pe coama unui deal și vedem o fermă cu acareturi, un țarc pentru animale.

— Un minut, spune Magda. Aleargă spre fermă eschivându-se printre copaci, în speranța că nu va fi zărită de ofițerii SS care s-au oprit să fumeze.

O văd pe Magda alergând în zigzag spre gardul grădinii. Este prea devreme pentru zarzavaturile de primăvară, dar aș putea mânca și nutreț, aș putea mânca rădăcini uscate. Dacă vreun șobolan dă năvală în încăperea în care dormim, fetele se

năpustesc asupra lui. Încerc să nu atrag atenția asupra Magdei, privind în direcția ei. Mă uit în altă parte și, când revin, n-o mai văd. Un foc de armă. Apoi încă unul. Cineva a ochit-o pe soră-mea. Gardienii strigă la noi, ne numără, ridică armele. Alte câteva împușcături se aud pârâind. Nici urmă de Magda. *Ajută-mă, ajută-mă.* Îmi dau seama că mă rog la mama. Îi vorbesc în felul în care ea obișnuia să se roage la portretul mamei ei, de deasupra pianului. Chiar și în travaliu făcea așa, mi-a spus Magda. În noaptea în care m-am născut, a auzit-o pe mama urlând: „Mamă, ajută-mă!" Apoi a auzit bebelușul — pe mine — țipând, iar mama a spus: „M-ai ajutat". Chemarea morților este dreptul meu din naștere.

Mamă, ajută-ne, mă rog eu. Văd printre copaci o fluturare cenușie. Trăiește. A scăpat de gloanțe. Și cumva, acum, a scăpat neobservată. Nici nu respir până n-o văd iar alături de mine.

— Erau cartofi, spune ea. Dacă nenorociții ăștia n-ar fi început să tragă, acum am fi mâncat cartofi.

Îmi imaginez cum mușc dintr-unul, ca dintr-un măr. Nici măcar n-aș fi avut timp să-l curăț de pământ. Aș fi mâncat noroiul cu tot cu coajă, cu crustă.

Mergem să muncim într-o fabrică de muniție de lângă granița cu Cehia. Aflăm că suntem în luna martie. Într-o dimineață nu mă pot da jos de pe lavița mea din șura pe care o folosim ca dormitor. Ard de febră, tremur și mă simt slăbită.

— Ridică-te, Dicuka, îmi ordonă Magda. Nu putem spune că ești bolnavă.

La Auschwitz, celor care nu puteau munci li se spunea că vor fi duse la spital, dar apoi dispăreau. De ce ar fi diferit acum? Aici nu au dotările necesare ca să ne omoare, n-au rețeaua de conducte, cărămizi din mortar făcute special. Dar un singur glonț te ucide la fel de bine. Cu toate astea, nu mă pot ridica. Îmi aud vocea bâiguind ceva despre bunicii noștri. Ne lasă să lipsim

de la școală și ne duc la brutărie. Mama nu poate lua dulciurile la pachet. Undeva în mintea mea știu că delirez, dar nu-mi pot reveni în simțiri. Magda îmi spune să tac și mă acoperă cu un palton — ca să-mi țină de cald dacă scade febra, spune ea, dar mai degrabă ca să mă țină ascunsă.

— Nici un deget să nu miști, spune ea.

Fabrica este în apropiere, peste un pod micuț care traversează o apă învolburată. Stau întinsă sub palton, prefăcându-mă că nu exist, anticipând momentul când dispariția mea va fi descoperită și va veni un gardian în șopron, ca să mă împuște. Oare Magda o să audă zgomotul armei peste zgomotul utilajelor? Acum nu mai sunt utilă nimănui.

Alunec într-un somn delirant. Visez un incendiu. Este un vis familiar — am visat aproape un an că-mi este cald. Și totuși, mă trezesc din acest vis și de data asta mirosul de fum mă înăbușă. A luat foc șopronul? Mi-e teamă să mă duc spre ușă, mi-e teamă că picioarele slăbite n-o să mă asculte, mi-e teamă că dacă o fac o să mă predau singură. Apoi aud bombele. Șuieratul și trosnetele. Cum am putut să dorm când a început atacul? Mă ridic de pe laviță. Unde este locul cel mai sigur? Chiar dacă aș putea alerga, unde să mă duc? Aud strigăte.

— Arde fabrica! Arde fabrica! țipă cineva.

Sunt din nou conștientă de distanța dintre mine și sora mea: trebuie să fi devenit specialistă la estimarea distanțelor. Câte brațe sunt între noi? Câte picioare? Câte roți? Acum este un pod. Apă și lemn. Și foc. Îl văd din ușa hambarului, când în sfârșit reușesc să stau în picioare și să mă sprijin de tocul ușii. Podul spre fabrică este în flăcări, fabrica este învăluită în fum. Pentru oricine a trăit printre bombardamente, haosul este un răgaz. O oportunitate să fugi. Mi-o imaginez pe Magda împingând o fereastră și strecurându-se printre copaci. Uitându-se în sus, spre cer, printre crengi. Gata s-o ia la fugă cât mai departe, ca să fie liberă. Dacă reușește să evadeze, atunci sunt și eu eliberată

de obligații. Pot să mă întind pe spate pe podea și să nu mă mai ridic niciodată. Ce ușurare ar fi. Să exiști este o responsabilitate atât de mare. Îmi las picioarele să se plieze ca niște eșarfe. În cădere, mă înclin. Și o văd pe Magda într-o aură de flăcări. Deja moartă. Luându-mi-o înainte. O s-o prind din urmă. Simt căldura focului. Îndată o să mă alătur ei. Acum.

— Vin și eu! strig. Așteaptă-mă!

Nu sesizez momentul când încetează să fie o fantomă și devine iar ființă vie. Cumva, mă face să înțeleg: a trecut podul în flăcări pentru a se întoarce la mine.

— Tâmpito, spun eu, ai fi putut fugi.

A venit luna aprilie. Iarba verde invadează dealurile. Zilele devin tot mai lungi. Copiii ne scuipă când trecem prin periferiile vreunui oraș. Cât de trist, îmi spun, că acestor copii li s-a indus ideea că trebuie să ne urască.

— Știi cum o să mă răzbun? spune Magda. O să ucid o mamă nemțoaică. Un neamț mi-a ucis mama; o să omor și eu o mamă nemțoaică.

Eu am o altă dorință. Aș vrea ca băiatul care ne-a scuipat să înțeleagă într-o zi că n-ar fi trebuit să ne urască. În fantezia mea răzbunătoare, băiatul care a strigat la noi — „Jidani împuțiți! Paraziților!" — are în mână un buchet de trandafiri.

— Acum știu, spune el, că n-am niciun motiv să vă urăsc. Chiar nici unul.

Ne îmbrățișăm, iertându-ne reciproc. Nu-i spun Magdei despre fantezia mea.

Într-o zi, pe înserat, SS-ul ne îngrămădește într-o clădire comunitară, unde rămânem să dormim peste noapte. Iar nu avem de mâncare.

— Oricine părăsește incinta va fi împușcat pe loc, ne avertizează gardienii.

— Dicuka, geme Magda în timp ce ne prăbușim pe scândurile de lemn care ne vor sluji drept pat, în curând o să-mi vină sfârșitul.

— Tacă-ți gura, îi spun.

Mă sperie. Disperarea ei este mai înfricoșătoare decât o armă îndreptată spre mine. Ea nu vorbește așa. Ea nu renunță. Poate că i-am devenit povară. Poate că a vlăguit-o să mă țină puternică în perioada bolii.

— N-o să mori, îi spun. În seara asta o să mâncăm.

— Oh, Dicuka, îmi răspunde ea, rostogolindu-se către perete.

O să-i arăt. O să-i arăt că mai avem o speranță. O să-i aduc ceva de mâncare. O s-o readuc la viață. SS-ul s-a adunat lângă ușă, către ultima geană de lumină a zilei, ca să mănânce rațiile de seară. Câteodată scapă câte un rest de mâncare doar ca să ne vadă târându-ne, umilite. Merg spre ei în genunchi.

— Vă rog, vă rog, îi implor. Ei râd. Unul dintre soldați întinde către mine o bucată de carne din conservă și mă aplec s-o apuc, dar el o bagă în gură și râd cu toții și mai tare. Se joacă cu mine până când mă simt epuizată. Magda a adormit. Refuz s-o las să plece, să-i dau drumul. Cei de la SS își întrerup picnicul ca să se ușureze sau să fumeze, iar eu ies pe o ușă laterală. Simt miros de bălegar, flori de măr și tutun nemțesc. Iarba este jilavă și răcoroasă. De cealaltă parte a unui gard de stuc zăresc o grădină: căpățâni mici de salată, vrejuri de fasole, moțurile ca un penaj verde al capetelor de morcovi. Simt gustul morcovilor de parcă i-aș fi cules deja, crocanți și plini de pământ. Nu-i greu să sar gardul. Mă julesc un pic în genunchi când salt peste coama lui și picăturile sclipitoare de sânge se simt pe piele ca o boare de aer proaspăt, ca un lucru bun din adâncuri care a ieșit la suprafață. Sunt buimacă. Apuc morcovii de capătul ieșit din pământ și trag; cu sunetul unui tiv desfăcut din cusături, pământul le eliberează rădăcinile. Îmi atârnă greu în mâini. Ciorchini

de pământ atârnă de rădăcini. Chiar și murdăria asta miroase ca un festin — ca niște semințe — cu fiecare lucru posibil pe lume conținut în ele. Escaladez din nou zidul, cu pământul curgându-mi de pe genunchi. Îmi imaginez chipul Magdei în timp ce mușcă din primele legume proaspete după un an întreg. Am făcut un lucru riscant, dar și-a arătat roadele.

Asta este ceea ce vreau să vadă și Magda, mai mult decât o masă, mai mult decât nutrienți dizolvându-i-se în sânge: pur și simplu, speranță. Sar pe pământ.

Dar nu sunt singură. Un bărbat se uită țintă la mine. Strânge în mâini o armă. Este un soldat — Wehrmacht, nu SS. Mai răi decât arma sunt ochii lui, ochi răzbunători. *Cum îndrăznești?* Spun ochii aceștia. *O să te învăț eu minte să te supui.* Mă împinge în genunchi. Ridică arma și mi-o proptește în piept. *Te rog, te rog, te rog, te rog,* implor eu, cum am făcut cu Mengele. *Te rog, ajută-l să nu mă ucidă.* Tremur. Morcovii mi se lovesc de picior. Pentru o secundă lasă arma jos, apoi o ridică iar. *Clic. Clic.* Mai rău decât frica de moarte este sentimentul că ești condamnată la neputință, că nu știi ce se va întâmpla odată cu următoarea respirație. Mă înșfacă și mă ridică în picioare, apoi mă întoarce spre clădirea unde doarme Magda. Își folosește țeava armei ca să mă împingă înăuntru.

— Făcea pipi, le spune gardienilor dinăuntru, iar ei se hlizesc mitocănește.

Țin morcovii înfășurați în rochie.

La început, Magda nu se trezește. Trebuie să-i pun morcovii în palmă înainte de a deschide ochii. Îi mănâncă atât de repede, încât își mușcă obrazul. Îmi mulțumește plângând.

SS-ul ne trezește de dimineață cu strigăte. Este momentul să pornim din nou la drum. Sunt lihnită și năucită și mi se pare că trebuie să fi visat treaba cu morcovii, dar Magda îmi arată o mână de frunze pe care le îndesase în buzunar pentru mai

târziu. Se ofiliseră. Într-o altă viață, trecută, ar fi fost resturi pe care le-am fi aruncat sau cu care am fi hrănit gâsca din pod, dar acum ne par fermecate, precum un vas din poveste care se umple cu aur, printr-o magie. Capetele veștede și maronii de morcov sunt dovada unei puteri secrete. N-ar fi trebuit să risc să-i culeg, dar am făcut-o. N-ar fi trebuit să supraviețuiesc, dar am făcut-o. Aceste „n-ar fi trebuit" nu sunt importante. Nu sunt unicul mod de a conduce. Există un principiu diferit, o autoritate diferită la muncă. Suntem scheletice. Suntem atât de bolnave și subnutrite, încât abia dacă putem merge, cu atât mai puțin să mărșăluim, cu atât mai puțin să muncim. Și totuși, morcovii mă fac să mă simt puternică. *Dacă supraviețuiesc azi, mâine o să fiu liberă.* Cânt acest cântec în mintea mea.

Ne aliniem în rânduri, pentru numărătoare. Încă îmi cânt. Chiar în momentul în care suntem gata să ne îndreptăm, prin răcoarea dimineții, spre o altă zi de orori, la ușă se produce agitație. Gardienii SS strigă în germană și un alt bărbat strigă la ei, croindu-și drum înăuntru. Respir sacadat și o prind pe Magda de cot, ca să nu mă prăbușesc. Este bărbatul de lângă grădină. Aruncă o privire încruntată prin încăpere.

— Unde este fata care a îndrăznit să încalce regulile? întreabă el.

Tremur. Nu-mi pot liniști trupul. A venit pentru răzbunare. Vrea să aplice public pedeapsa. Sau simte că așa ar trebui. Cineva o fi aflat despre bunătatea inexplicabilă pe care mi-a arătat-o și acum trebuie să plătească, fiindcă este riscul *lui*. Trebuie să plătească pentru riscul lui făcându-mă pe mine să plătesc pentru al meu. Dârdâi aproape incapabilă să respir de cât îmi este de frică. Sunt prinsă în capcană. Știu cât sunt de aproape de moarte.

— Unde este micuța delincventă? întreabă el din nou.

O să mă ochească imediat. Sau o să descopere capetele de morcovi ieșite din paltonul Magdei. Nu pot suporta tensiunea în așteptarea momentului în care mă va recunoaște. Mă

prăbușesc la pământ și mă târăsc spre el. Magda mă sâsâie, dar e prea târziu. Mă ghemuiesc la picioarele lui. Îi văd noroiul de pe bocanci, văd fibrele de lemn din podea.

— Tu, spune el.

Pare dezgustat. Închid ochii. Aștept să mă lovească. Aștept să mă împuște. Ceva greu cade lângă talpa mea. O piatră? O să mă omoare cu pietre, încetul cu încetul?

Nu. Este pâine. O felie mică de pâine neagră de secară.

— Trebuie să fi fost flămândă rău ca să faci ce-ai făcut, spune el.

Aș vrea să-l pot întâlni iar pe omul acela. El este dovada că doisprezece ani de Reich nu au generat destulă ură încât să scoată binele din oameni. Are ochii tatei. Verzi. Și plini de alinare.

5. SCĂRILE MORȚII

Mărșăluim iar timp de zile și săptămâni. De când am plecat de la Auschwitz, am rămas captive în Germania, dar într-o zi ajungem la granița cu Austria, trebuie să așteptăm ca s-o trecem.

Gardienii bârfesc în timp ce noi stăm la cozi interminabile care au devenit pentru mine iluzia ordinii, iluzia că un lucru este urmat în mod natural de un altul. Este o ușurare să stăm pe loc. Ascult conversația dintre gardieni. Președintele Roosevelt a murit, spun ei. Truman este lăsat să ducă restul războiului. Cât de ciudat este să auzi că lucrurile se schimbă în lumea din afara purgatoriului nostru. Este trasat un nou curs al evenimentelor. Acestea au fost generate de existența noastră, așa că este un șoc să-mi dau seama că acum, chiar în clipa asta, cineva face o alegere care mă privește. Nu pe mine, în special. Eu n-am nume. Dar cineva cu o anumită autoritate ia o decizie care va hotărî ce se va întâmpla cu mine. Nord, sud, est sau vest? Germania sau Austria? Ce trebuie făcut cu evreii supraviețuitori înainte ca războiul să ia sfârșit?

— Când o să se termine războiul... spune un gardian. Nu-și termină gândul.

Acesta este tipul de discuții despre viitor pe care le aveam cândva cu Eric. *După război...* Dacă mă concentrez bine, aș putea oare să-mi dau seama dacă mai trăiește? Mă prefac că aștept în afara gării de unde vreau să-mi cumpăr bilet, dar am o singură șansă să ghicesc orașul în care ne vom întâlni. Praga? Viena? Düsseldorf? Prešov? Paris? Bag mâna în buzunar și parcă simt reflex pașaportul. *Eric, scumpul meu iubit, sunt pe drum.* O gardiană de la frontieră strigă în germană la mine și la Magda,

arătându-ne spre o altă coadă. Încep să mă deplasez, Magda stă nemișcată. Gardiana strigă iar, Magda nu se mișcă, nu răspunde. E nebună? De ce nu vine după mine? Apoi gardiana îi strigă drept în față și Magda dă din cap.

— Nu înțeleg, spune ea în maghiară.

Sigur că înțelege. Amândouă suntem fluente în germană.

— Ba da, înțelegi! strigă gardiana.

— Nu înțeleg, repetă Magda, pe un ton absolut neutru.

Are umerii drepți și ridicați. Îmi scapă ceva? De ce se preface că nu înțelege? Nu câștigă nimic cu sfidarea asta. Și-a pierdut mințile? Cele două continuă cearta. Doar că Magda nu se ceartă. Doar repetă plat, calm, că nu înțelege, nu înțelege. Gardiana își pierde controlul. O lovește pe Magda în față cu patul armei. Apoi îi mai dă una peste umeri. Lovește și lovește până când Magda se prăbușește, iar gardiana gesticulează spre mine și o altă fată s-o târâm după noi. Magda e plină de vânătăi și tușește, dar îi sclipesc ochii.

— Am spus „nu"! spune ea. Am spus „nu".

Pentru ea a fost o bătaie pe cinste. O dovadă a puterii ei. Și-a ținut firea, în timp ce gardiana și-a pierdut controlul. Nesupunerea civică a Magdei a făcut-o să simtă că este autoarea unei alegeri, nu victima destinului.

Dar puterea pe care o simte Magda este de scurtă durată. Curând mărșăluim iar către un loc mai rău decât toate pe care le-am văzut.

Ajungem la Mauthausen. Este un lagăr de concentrare exclusiv pentru bărbați, într-o carieră unde prizonierii sunt obligați să care granit ce urmează a fi folosit pentru construirea orașului-fantezie al lui Hitler, o nouă capitală pentru Germania, un nou Berlin. Nu văd nimic altceva decât scări și trupuri. Scările sunt din piatră albă și se întind sus, tot mai sus deasupra noastră, de parcă am putea urca pe ele până la cer. Trupurile sunt peste

tot, grămezi. Trupuri încovoiate și descărnate, ca piesele unui gard rupt. Trupuri atât de scheletice, desfigurate și încolăcite, încât abia dacă mai păstrează o formă umană. Stăm la o coadă, înșirate pe scări albe. Așteptăm pe scări pentru o altă triere, așa bănuim, care ne va trimite spre moarte sau spre și mai multă muncă. Rândul vibrează de zvonuri. Aflăm că deținuții de la Mauthausen trebuie să care blocuri de piatră grele de 50 de kilograme pornind din cariera de jos și urcând 186 de trepte, în rând. Mi-i imaginez pe strămoșii mei, sclavii faraonilor egipteni, cocoșați de greutatea stâncilor. Ni s-a spus că aici, pe Scările Morții, atunci când cari un bloc de piatră mergând în rând, iar cel din fața ta se împiedică sau cade, ești următorul care se prăbușește, și tot așa, până când întregul șir se prăvălește într-o grămadă.

Dacă supraviețuiești este mai rău, așa auzim. Trebuie să stai aliniat lângă un zid, pe marginea unei stânci care se numește *Fallschirmspringerwand* — Zidul Parașutistului. Cu arma îndreptată spre tine, alegi: o să fii împușcat mortal sau o să-l împingi de pe stâncă pe cel de lângă tine?

— Împinge-mă și gata, spune Magda. Dacă se va ajunge la asta.

— Și tu pe mine, îi spun.

Mai degrabă aș cădea de o mie de ori decât să-mi văd sora împușcată. Suntem prea slăbite și înfometate ca să spunem asta din politețe. O spunem din iubire, dar și din instinct de conservare. Nu-mi mai da altă greutate de dus. Lasă-mă să mă prăbușesc printre stânci.

Cântăresc puțin, mult mai puțin decât pietrele pe care le cară deținuții de aici pe Scările Morții. Sunt atât de ușoară că aș putea pluti ca o frunză sau ca o pană. Jos, tot mai jos. Aș putea cădea chiar acum. Aș putea cădea pe spate, în loc să fac următorul pas înainte. Cred că acum sunt pustiită, golită. Nu mai există în mine nicio greutate care să mă țină pe pământ.

Aproape că mă delectez cu această fantezie a lipsei de greutate, a eliberării de povara rămânerii în viață, când o fată aflată mai în față în rând rupe vraja.

— Uite și crematoriul, spune ea.

Ridic privirea. Am stat departe de lagărele de concentrare atât de multe luni, încât am uitat cât de concret se ridică în aer aceste hornuri. Într-un fel, sunt liniștitoare. Să simți într-o stivă verticală de cărămizi apropierea morții, iminența ei — să vezi în hornuri o punte care va găzdui trecerea ta de la starea de carne la cea de aer — să te consideri deja moartă — asta are un oarecare sens.

Și totuși, atât timp cât pe hornuri iese fum, am un lucru împotriva căruia să lupt. Am un scop.

„O să murim mâine-dimineață", anunță zvonurile. Simt cum resemnarea mă trage în jos precum gravitația, o forță constantă și inevitabilă.

Când vine noaptea, dormim pe scări. De ce au așteptat atât de mult ca să înceapă trierea? Curajul îmi șovăie. *O să murim mâine-dimineață. Mâine-dimineață o să murim.* Oare mama știa ce avea să se întâmple atunci când a intrat în rândul pentru copii și bătrâni? Când a văzut că Magda și cu mine am fost îndreptate într-o altă direcție? S-a opus oare morții? A acceptat-o? A rămas nepăsătoare până la final? Contează, atunci când te duci, dacă ești conștient că mori? *O să murim mâine-dimineață. Mâine-dimineață o să murim.* Aud zvonurile, certitudinea, repetate de parcă ar fi ecoul venit din stâncile carierei. Oare chiar fuseserăm puse să mărșăluim atâtea sute de kilometri doar ca să dispărem ca și când n-am fi fost?

Vreau să-mi organizez mintea. Nu vreau ca ultimele mele gânduri să fie abătute sau pline de clișee. *Care este rostul? Ce au însemnat toate acestea?* Nu vreau să-mi irosesc ultimele gânduri transformându-le într-o reluare a ororilor pe care le-am văzut.

Vreau să mă simt vie. Vreau să savurez tot ce este această vitalitate. Mă gândesc la vocea lui Eric, la buzele lui. Încerc să-mi evoc gândurile care ar putea avea încă puterea de a mă face să freamăt. *N-o să-ți uit niciodată ochii. N-o să-ți uit niciodată mâinile.* Asta este ceea ce vreau să-mi amintesc — căldura din pieptul meu, îmbujorarea cuprinzându-mi pielea — deși „să-mi amintesc" nu sunt cuvintele corecte. Vreau să-mi bucur trupul cât încă am unul. Acum o eternitate, în Kassa, mama mi-a interzis să citesc *Nana* a lui Émile Zola, dar eu m-am strecurat în baie și am citit-o pe furiș. Dacă o să mor mâine, o să mor virgină. Până la urmă, de ce mai am un trup, dacă n-o să-l cunosc niciodată pe deplin? Atât de mult din viața mea a rămas un mister. Îmi amintesc ziua când mi-a venit ciclul pentru prima dată. Veneam cu bicicleta acasă, după școală, și când am ajuns am văzut sângele întins pe toată fusta mea albă. Am fost înfricoșată. Am fugit la mama, plângând, rugând-o să mă ajute să-mi dau seama unde m-am rănit. Ea m-a plesnit. Nu știam că tradiția ungurească cerea ca fata să fie plesnită când îi vine ciclul pentru prima dată. Nu știam nimic despre menstruație. Nimeni, nici mama, nici surorile, profesoarele, antrenoarele sau prietenele nu-mi explicaseră vreodată ceva despre anatomia mea. Știam că exista ceva ce bărbații aveau, iar femeile nu. Nu-l văzusem niciodată pe tata dezbrăcat, dar simțisem cum acea parte din Eric mă apasă atunci când mă ținea în brațe. Nu-mi ceruse niciodată s-o ating, nu-i înțelesesem niciodată trupul. Îmi plăcuse sentimentul că trupul lui — și al meu — erau mistere așteptând să fie descoperite, ceva ce generase o energie ce se descărca între noi atunci când ne atingeam.

Acum, acest lucru rămânea un mister pe care nu-l voi descifra niciodată. Experimentasem o scânteie de dorință, dar nu aveam să simt niciodată împlinirea ei, întreaga galaxie de lumină promisă. Acum plângeam pentru asta aici, pe Scările Morții. Este îngrozitor să pierzi, să fi pierdut, toate lucrurile cunoscute:

mamă, tată, soră, iubit, țară, casă. De ce trebuia să pierd și lucrurile pe care nu le știam încă? De ce trebuia să pierd viitorul? Potențialul meu? Copiii cărora n-aveam să le fiu niciodată mamă? Rochia de mireasă pe care tata n-avea să mi-o mai facă vreodată? *O să mor virgină.* Nu vreau ca acesta să fie ultimul meu gând. Ar trebui să mă gândesc la Dumnezeu.

Încerc să-mi imaginez o putere de neclintit. Magda și-a pierdut credința. Ea și mulți alții. „Nu pot să cred într-un Dumnezeu care lasă să se întâmple toate astea", spun ei. Înțeleg la ce se referă. Și totuși, nu mi-a fost niciodată greu să pricep că nu Dumnezeu este cel care ne ucide în camere de gazare, în șanțuri, pe stânci colțuroase, pe 186 de scări. Dumnezeu nu conduce lagărele morții. Oamenii o fac. Dar aici mă întâlnesc iar cu oroarea și nu vreau să mă complac în ea. Mi-l imaginez pe Dumnezeu ca fiind un copilaș care dansează. Zglobiu, nevinovat și *curios.* La fel trebuie să fiu și eu ca să mă apropii acum de Dumnezeu. Vreau să păstrez vie până la final acea parte din mine care își pune întrebări, acele *întrebări.* Mă întreb dacă știe cineva că sunt aici, dacă știe cineva ce se întâmplă, că există un loc precum Auschwitz, precum Mauthausen? Mă întreb dacă părinții mei mă pot vedea acum. Mă întreb dacă Eric mă poate vedea. Mă întreb cum arată un bărbat dezbrăcat. Sunt bărbați în jurul meu. Bărbați care nu mai trăiesc. Nu le-ar mai răni mândria în niciun fel faptul că i-aș privi. Mă conving singură că cea mai mare greșeală ar fi să mă dezic de curiozitatea mea.

O las pe Magda dormind pe scări și mă târăsc spre coama noroioasă unde sunt stivuite cadavrele. N-am de gând să dezbrac pe nimeni încă îmbrăcat. N-o să-mi bat joc de morți. Dar dacă este vreun bărbat despuiat, o să mă uit. Văd pe unul cu picioarele răscrăcărate. Nu par să aparțină aceluiași trup, dar pot zări locul unde se îmbină. Văd păr ca la mine, negru, aspru, și un mic apendice. Seamănă cu o ciupercă mică, o chestie plăpândă care scoate capul din noroi. Cât de ciudat este că părțile

femeiești sunt atât de bine ascunse și cele bărbătești sunt atât de expuse, atât de vulnerabile. Sunt mulțumită. N-o să mor fără să știu biologia care m-a adus pe lume.

Când se crapă de ziuă, rândul începe să se miște. Nu prea vorbim. Unele se jelesc. Unele se roagă. Cele mai multe suntem adâncite în temerile noastre, în regrete, resemnare sau ușurare. Nu-i spun Magdei ce am văzut noaptea trecută. Rândul se mișcă rapid. N-o să mai dureze mult. Încerc să-mi amintesc constelațiile pe care obișnuiam să le recunosc pe cerul nopții. Încerc să-mi amintesc gustul pâinii făcute de mama.

— Dicuka, spune Magda, dar îmi ia câteva respirații cavernoase până să-mi recunosc numele.

Am ajuns la capătul scărilor. Ofițerul care face selecția este chiar în fața noastră. Toată lumea este trimisă în aceeași direcție. Ăsta nu este un rând pentru triere. Este o izgonire. E chiar sfârșitul. Au așteptat dimineața ca să ne ucidă pe toți. Ar trebui să ne facem una alteia vreo promisiune? Să ne cerem iertare? Care-i lucrul acela care ar trebui spus acum? În fața noastră mai sunt acum cinci fete. Ce ar trebui să-i spun surorii mele? Două fete.

Și atunci rândul se oprește. Suntem direcționate către o grămadă de gardieni SS aflați lângă o poartă.

— Dacă încercați să fugiți, o să fiți împușcate! ne strigă ei. Dacă rămâneți în urmă, o să fiți împușcate.

Am fost salvate din nou. Inexplicabil.

Mărșăluim.

Acesta este Marșul Morții, de la Mauthausen la Gunskirchen. E cea mai scurtă distanță pe care am fost obligate s-o parcurgem, dar de-acum suntem atât de slăbite, încât din cele două mii de femei doar o sută supraviețuiesc. Magda și cu mine ne ținem una de alta, hotărâte să rămânem împreună, să stăm în picioare. În fiecare oră, sute de fete cad în șanțurile de pe ambele

laturi ale drumului. Prea slăbite sau prea bolnave ca să meargă mai departe, sunt ucise pe loc. Suntem ca măciulia unei păpădii suflate de vânt, căreia i-au mai rămas doar câteva firișoare pufoase și alburii. Foamea este singurul meu nume.

Fiecare parte din mine este în suferință; fiecare parte din mine este amorțită. Nu mai pot face nici măcar un pas. Mă doare totul atât de tare, încât nu mai simt că mă mișc. Sunt doar un circuit al durerii, un impuls care se hrănește pe sine, în buclă. Nici nu-mi dau seama că m-am împiedicat până nu simt brațele Magdei și ale unei alte fete ridicându-mă de la pământ. Și-au împletit degetele ca să facă un scaun uman.

— Mi-ai dat din pâinea ta, spune una dintre ele.

Cuvintele acestea nu înseamnă nimic pentru mine. Când am gustat ultima dată dintr-o felie de pâine? Dar apoi o amintire se ridică la suprafață. În prima noastră noapte la Auschwitz, Mengele a ordonat să cânte muzica și tot Mengele mi-a ordonat să dansez. Acest trup a dansat. Această minte a visat la scena de la operă. Acest trup a mâncat pâinea aceea. Eu sunt cea care a zămislit acel gând acum și care îl zămislește iar: Mengele a omorât-o pe mama; Mengele m-a lăsat să trăiesc. Acum, o fată care a împărțit cu mine o coajă de pâine cu aproape un an în urmă m-a recunoscut. Își folosește ultimele puteri rămase ca să-și împletească degetele cu ale Magdei și cu ale altor fete și să mă ridice în aer. Într-un fel, Mengele a lăsat ca acest moment să se întâmple. Nu a ucis-o pe niciuna din noi în noaptea aceea și în nicio altă noapte. Ne-a dat pâine.

6. ALEGÂND UN FIR DE IARBĂ

Mereu există un iad și mai negru. Aceasta este răsplata pentru supraviețuirea noastră. Când ne oprim din mărșăluit, am ajuns în lagărul Gunskirchen. Este o tabără subordonată Mauthausenului, cu câteva clădiri de lemn într-o pădure mlăștinoasă din apropierea unui sat, o tabără concepută să găzduiască câteva sute de muncitori sclavi, dar unde se află acum claie peste grămadă optsprezece mii de oameni. Nu este un lagăr al morții. Nu există nici camere de gazare, nici crematorii. Dar nu există nicio îndoială că am fost trimiși aici ca să murim.

Este deja greu de spus cine trăiește și cine este mort. Bolile trec prin și printre trupurile noastre. Tifos. Dizenterie. Păduchi. Răni deschise. Carne peste carne. Vie și putrezită. O carcasă de cal pe jumătate râcâită. Mâncată crudă. Cine are nevoie de cuțit ca să taie carnea? O rozi pur și simplu de pe oase. Dormi îngrămădit pe trei rânduri într-un cadru de lemn sau direct pe pământ. Dacă moare vreunul de sub tine, vezi-ți de somn. N-ai forța să împingi mortul deoparte. Aici e o fată cocoșată de foame. Acolo e un picior înnegrit, putrezit. Fuseserăm mânate în această pădure umedă, deasă, ca să fim ucise de o flacără gigantică, să ardem toate în foc. Tot locul acesta este împânzit cu dinamită. Așteptăm explozia care o să ne devoreze pe toate în flacăra ei. Până când se ivește marea flamă, mai există și alte ocazii: înfometarea, febra, bolile. Pentru întregul lagăr există o singură latrină cu douăzeci de găuri. Dacă nu poți aștepta până îți vine rândul să defechezi, te împușcă exact acolo, unde ți-ai vărsat mațele. Gunoaiele arse fumegă. Pământul este o cloacă

mâloasă și dacă găsești puterea să te deplasezi, picioarele ți se afundă într-o clisă jumătate noroi, jumătate rahat. Au trecut cinci sau șase luni de când am plecat de la Auschwitz.

Magda flirtează. Ăsta este răspunsul ei la chemarea morții. A cunoscut un francez, un tip din Paris, care trăia înainte de război pe Rue de ceva, o adresă pe care îmi spun că n-o voi uita niciodată. Chiar și în adâncul acestei orori există o chimie personală, de la om la om, acel nod în gât, acea sclipire. Mă uit la ei cum stau de vorbă de parcă s-ar afla la o masă într-o cafenea de vară, trecând de la unul la altul farfuriuțe zornăind vesele. Așa merge viața aici. Ne folosim impulsurile sacre ca pe o cremene împotriva fricii. Nu-ți distruge spiritul. Transformă-l într-o torță. Spune-i francezului numele tău și pitește-i bine adresa, savureaz-o, mestec-o încet, ca pe pâine.

În doar câteva zile la Gunskirchen rămân imobilizată. Deși nu știu încă, am spatele rupt (nici măcar acum nu știu când sau cum a avut loc accidentarea). Singurul lucru pe care îl simt este că am ajuns la finalul rezervelor mele. Zac în aerul greu, cu trupul încolăcindu-se cu alte trupuri străine, adunați cu toții într-o grămadă, unii deja morți, alții morți de mult, iar alții, ca mine, abia rămași în viață. Văd lucruri despre care știu că nu sunt reale. Le văd pe toate amestecate în lucruri care *sunt* reale, dar n-ar trebui să fie. Mama îmi citește. Scarlett țipă: *Am iubit ceva ce nu există cu adevărat.* Tata îmi aruncă o prăjiturică glazurată. Klara își începe *Concertul pentru vioară*, de Mendelssohn. Cântă la fereastră, așa încât dacă o observă vreun trecător și ridică ochii spre ea, să se poată bucura de atenția după care tânjește și pe care n-o poate cere răspicat. Așa merge viața aici. Ne potrivim coardele să vibreze cu nevoile noastre.

Aici, în iad, am văzut un bărbat mâncând carne de om. Oare eu aș putea s-o fac? De dragul propriei vieți, aș putea oare să-mi așez buzele pe pielea atârnând de pe oasele unui mort și să încep să mestec? Am văzut carne pângărită cu o cruzime de neiertat. Un băiat legat de un copac în timp ce ofițerii SS îl împușcau în

picior, în mână, în ureche — un copil inocent folosit ca țintă de exersat trasul cu arma. Sau o femeie însărcinată care reușise cumva să supraviețuiască la Auschwitz fără să fie împușcată direct. Când a intrat în travaliu, cei din SS i-au legat picioarele, lipite. N-am văzut agonie mai mare ca a ei. Dar vederea unei persoane înfometate care se hrănește cu carnea unui mort răscolește fierea din mine, mă face să văd negru în fața ochilor. Nu pot face așa ceva. Și totuși trebuie să mănânc. Trebuie să mănânc sau o să mor. Dincolo de noroiul călcat în picioare crește niște iarbă. Mă uit la firele verzi, le văd lungimile și nuanțele variate. O să mănânc iarbă. Aleg acest fir de iarbă în locul celuilalt. O să-mi țin mintea ocupată cu alegerea pe care o am de făcut. Asta înseamnă să alegi. Să mănânci sau să nu mănânci. Să mănânci iarbă sau să mănânci carne. Să mănânci acest fir sau pe celălalt. În cea mai mare parte a timpului dormim. Nu avem nimic de băut. Pierd noțiunea timpului. Sunt mai mereu adormită. Chiar și când sunt trează mă lupt să rămân conștientă.

Odată o văd pe Magda târându-se spre mine cu o conservă în mână, o conservă care sclipește în soare. O conservă de sardine. Crucea Roșie, cu neutralitatea ei, a fost lăsată să furnizeze ajutoare prizonierilor, iar Magda s-a îngrămădit la coadă și a primit o conservă de sardine. Dar e imposibil s-o deschidem. Este o nouă față a cruzimii. Chiar și o intenție bună, chiar și o faptă bună devine aici deșertăciune. Sora mea se stinge încet din cauza înfometării; sora mea ține în mână niște mâncare. Are degetele încleștate pe tinicheaua conservei așa cum le avusese cândva încleștate pe buclele ei, încercând să rămână ea însăși. O conservă de pește imposibil de deschis reprezintă acum cea mai umană parte a ei. Suntem morți și aproape morți. Nu pot spune din care categorie fac parte.

Îmi dau seama, aproape inconștientă, că ziua se preschimbă în noapte. Când deschid ochii, nu știu dacă am dormit sau am

leșinat, nici pentru cât timp. Nu sunt în stare nici să întreb. Cât timp? Câteodată simt că respir. Câteodată încerc să-mi mișc capul, ca să mă uit după Magda. Câteodată nu pot să-mi amintesc numele ei.

Niște strigăte mă trezesc dintr-un somn de moarte. Strigătele astea trebuie să fie vestitorii morții. Aștept explozia promisă, căldura promisă. Țin ochii închiși și aștept să ard de vie. Dar nu vine nicio explozie. Nu e nicio flacără. Deschid ochii și văd jeepuri apropiindu-se încet prin pădurea de pini care ascunde tabăra, să nu fie văzută de pe drum și nici din cer.

— Au venit americanii! Americanii sunt aici!

Asta strigă glasurile acelea firave. Imaginea jeepurilor este vălurită și în ceață, de parcă le-am vedea prin apă sau prin aer încins. Oare ar putea fi o halucinație colectivă? Cineva cântă *When the Saints Go Marching In*[13]. Aceste impresii senzoriale au rămas cu mine, de neșters, pentru mai bine de șaptezeci de ani. Dar pe când erau în desfășurare, n-am avut nicio idee ce înseamnă.

Văd bărbați în uniformă, văd steaguri cu stele și dungi — îmi dau seama că sunt drapele americane. Văd steaguri inscripționate cu numărul 71.

Văd un american dând țigări deținuților, care sunt atât de flămânzi încât le mănâncă, cu tot cu hârtie. Mă uit la toate astea dintr-o încâlceală de trupuri. Nu-mi dau seama care picioare sunt ale mele.

— Mai sunteți careva în viață pe aici? strigă americanii în germană. Ridicați mâna dacă sunteți în viață.

Încerc să-mi mișc degetele ca să semnalez că trăiesc. Un soldat trece atât de aproape de mine, încât pot vedea dungile de noroi de pe pantaloni. Simt mirosul transpirației lui. *Sunt aici,* aș vrea să strig. *Sunt aici.* N-am voce. El cercetează trupurile.

---

[13] Imn religios creștin, adeseori interpretat în ritm de jazz.

Privirea îi trece peste mine, fără să dea semne că m-ar fi văzut. Își ține pe față o cârpă murdară.

— Ridicați mâna dacă mă auziți, spune el.

Când vorbește, abia dacă își dă la o parte cârpa de pe față. Fac un efort să-mi găsesc degetele.

N-o să ieși niciodată vie de-aici, spuneau; căpetenia care mi-a smuls cerceii din urechi, ofițerul SS cu pistolul de tatuat care nu a vrut să irosească cerneala pe mine, supraveghetoarea din filatură, cei de la SS care ne-au tot împușcat pe parcursul lungilor noastre marșuri. Așa li se părea lor că ar fi corect.

Soldatul strigă ceva în engleză. Cineva din afara câmpului meu vizual strigă înapoi. Îi văd plecând.

Și apoi un petic de lumină explodează din pământ. Uite și focul. În cele din urmă. Sunt surprinsă că nu face deloc zgomot. Soldații se întorc. Trupul meu amorțit ia foc dintr-odată — de la flacără, cred, sau de la febră. Dar nu. Nu-i niciun foc. Scânteierea de lumină nu-i deloc flacără. Este soarele reflectându-se în cutia de sardine a Magdei! Intenționat sau întâmplător, a atras atenția soldaților cu o cutie de pește. Se întorc. Mai avem o șansă. Dacă pot dansa în mintea mea, aș putea să-mi fac trupul să se vadă. Închid ochii și mă concentrez, ridicându-mi mâinile deasupra capului într-un arabesc imaginar. Aud din nou soldații strigând, unul spre celălalt. Unul dintre ei este foarte aproape de mine. Îmi țin ochii bine închiși și-mi continui dansul. Îmi imaginez că dansez cu el. Că mă ridică deasupra capului cum a făcut Romeo în barăcile unde era Mengele. Că există iubire și că încolțește din război. Că există moarte și întotdeauna, întotdeauna există și opusul ei.

Iar acum îmi simt mâna. Știu că e mâna mea pentru că soldatul o atinge. Deschid ochii. Văd că palma lui mare, neagră, îmi prinde degetele. Îmi îndeasă ceva în palmă. Mărgele. Mărgele colorate. Roșii, cafenii, verzi, galbene.

— Mâncare, spune el.

Mă privește drept în ochi. Are pielea cea mai închisă la culoare pe care am văzut-o vreodată, buzele groase, ochii căprui închis. Mă ajută să-mi duc mâna la gură. Mă ajută să eliberez mărgelele pe limba-mi uscată. Saliva se adună încet și simt un gust dulce. Gust de ciocolată. Îmi amintesc numele acestei arome. *Păstrează mereu un dulce cât de mic în buzunar,* spunea tata. Iată dulcele.

Dar Magda? Au descoperit-o și pe ea? Încă nu am vorbe, și nici voce. Nu pot bâigui niciun „mulțumesc". Nu pot rosti numele Magdei pe silabe. Abia dacă pot înghiți bombonelele pe care mi le-a dat soldatul. Abia dacă mă pot gândi la altceva decât la dorința de a mai căpăta mâncare. Sau o gură de apă. Acum atenția lui este îndreptată spre încercarea de a mă scoate de sub mormanul de trupuri. Trebuie să-i împingă de pe mine pe cei morți. Au fețe imobile, membre moi. Așa scheletici cum sunt, atârnă greu, iar soldatul se strâmbă și se trage în spate când îi ridică. Sudoarea îi curge pe față. Tușește din cauza duhorii. Își potrivește cârpa pe gură. Cine știe de cât timp sunt morți morții aceștia? Poate că doar o respirație sau două îi despart de mine. Nu știu cum să-mi exprim recunoștința. Dar o simt furnicându-mă pe toată pielea.

Soldatul mă ridică și mă așază pe pământ, întinsă pe spate, la mică distanță de cadavre. Printre crengile copacilor văd bucăți de cer. Simt aerul umed pe față, mirosul ierbii noroioase de lângă mine. Îmi las mintea să se scufunde în senzații. Îmi imaginez părul lung și cârlionțat al mamei, jobenul și mustața tatei. Tot ce simt și am simțit vreodată izvorăște din ei, din uniunea care m-a creat. M-au legănat în brațe. M-au făcut un copil al acestui pământ. Îmi amintesc povestea Magdei despre nașterea mea. *M-ai ajutat*, a strigat mama către mama ei. *M-ai ajutat.*

Acum și Magda este lângă mine pe iarbă. Ține în mână conserva de sardine. Am supraviețuit amândouă trierii finale. Suntem în viață. Suntem împreună. Suntem libere.

PARTEA A II-A

Evadarea

7. ELIBERATORUL MEU, COTROPITORUL MEU

Când îmi permiteam să-mi imaginez acest moment — finalul detenției, finalul războiului — îmi imaginam cum în piept îmi explodează bucuria. Îmi imaginam cum strig din toate puterile SUNT LIBERĂ! SUNT LIBERĂ! Dar acum n-am voce deloc. Suntem un râu tăcut, un curent de eliberați care curge dinspre cimitirul Gunskirchen spre cel mai apropiat oraș. Călătoresc într-un fel de cărucior. Roțile îi scârțâie. Abia dacă pot rămâne conștientă. Nu-i nicio bucurie în această libertate. Este un drum lent spre ieșirea din pădure. Este un chip uluit. Este starea de a rămâne cu greu în viață și de a adormi iar. Este pericolul de a înghiți hrana. Pericolul tipului greșit de hrană. Libertatea înseamnă răni, păduchi, tifos, burți scobite și ochi lipsiți de expresie.

Îmi dau seama că Magda merge alături de mine. Simt durerile din trup, atunci când se zguduie căruciorul. Timp de mai mult de un an nu am avut luxul de a mă gândi la ce mă doare și ce nu. N-am fost în stare să mă gândesc decât la cum să țin pasul cu ceilalți, la cum să fiu cu un pas în față, să găsesc un pic de mâncare, să merg suficient de repede, să nu mă opresc niciodată, să rămân în viață, să nu fiu lăsată în urmă. Acum, că pericolul a trecut, durerea și suferința din jurul meu transformă conștiența în halucinație. Un film mut. Marșul scheletelor. Cei mai mulți dintre noi sunt prea distruși fizic ca să poată merge. Bolim în cărucioare, ne sprijinim în bastoane. Uniformele ne sunt împuțite și uzate, atât de zdrențuite și ferfenițite, încât abia dacă ne mai acoperă trupurile. Pielea abia dacă ne mai acoperă oasele. Suntem o lecție de anatomie. Coate, genunchi,

glezne, pomeți, noduri de degete, coaste se ivesc ca tot atâtea întrebări. Ce s-a ales de noi? Oasele noastre arată obscen, ochii sunt cavernoși, goi, întunecați, inexpresivi. Fețe scobite. Unghii negre-albăstrui. Suntem traume umblătoare. Suntem o paradă înceată de strigoi. Ne împleticim în mers, cărucioarele noastre se rostogolesc pe străzi pietruite. Rânduri-rânduri umplem piața din Wels, Austria. Localnicii se holbează la noi de la ferestre. Suntem înspăimântați. Nimeni nu scoate o vorbă. Sufocăm piața cu tăcerea noastră. Localnicii se grăbesc să intre în case. Copiii își acoperă ochii. Am supraviețuit iadului doar ca să devenim coșmarul altcuiva.

Cel mai important este să mâncăm și să bem. Dar nu prea mult, nu prea bine. S-ar putea să facem o supradoză de mâncare. Unii dintre noi nu se pot abține. Privațiunea ne-a dizolvat masa musculară, carnea. Am fost hămesiți prea mult timp. Ceva mai târziu voi afla că o fată din orașul meu natal, sora prietenei Klarei, soră-mea, a fost eliberată de la Auschwitz, dar a murit după aceea, fiindcă a mâncat prea mult. Este mortal și să suferi de foame, dar și să ieși din ea. Ca urmare, este o binecuvântare că puterea de a mesteca îmi revine doar din când în când. O binecuvântare că GI[14] nu au prea multă mâncare de dat, mai degrabă bomboane, acele mărgele colorate despre care am aflat că se numesc M&M.

Nimeni nu vrea să ne găzduiască. Hitler a murit de mai bine de o săptămână, dar Germania este încă la zile depărtare de predarea oficială. Violența se estompează în toată Europa, dar este încă război. Mâncarea și speranța sunt neîndestulătoare pentru toată lumea. Iar noi, supraviețuitorii, noi, foștii captivi, suntem încă inamici pentru unii. Paraziți. Căpușe. Războiul nu a pus capăt antisemitismului. GI mă duc pe mine și pe Magda

[14] Poreclă cu origini incerte dată soldaților americani.

într-o casă unde trăiește o familie germană, mama, tatăl, bunica și trei copii. Vom rămâne aici până vom fi destul de puternice pentru a călători.

— Aveți grijă, ne avertizează americanii într-o germană stricată. Încă nu e pace. Se poate întâmpla orice.

Părinții mută toate bunurile familiei într-un dormitor și tatăl face un întreg spectacol din încuiatul ușii. Copiii se holbează la noi cu rândul și apoi fug să se ascundă sub poalele mamei. Suntem sursele fascinației și fricii lor. Sunt obișnuită cu privirile goale, implicit crude, ale celor de la SS, sau cu mândria lor ridicolă — cu deliciul puterii. Sunt obișnuită cu felul în care se ridicau deasupra tuturor, se simțeau importanți, își sporeau sentimentul controlului și al propriului scop. Felul în care ne priveau copiii era mult mai rău. Eram o ofensă la adresa inocenței. Acesta era felul în care se uitau la noi copiii — de parcă noi am fi fost vinovații. Șocul lor era mult mai amar decât ura.

Soldații ne duc în camera în care urma să dormim. Era camera copiilor. Suntem și noi orfane ale războiului. Pe mine mă ridică într-un pătuț de lemn. Atât sunt de mică: 30 de kilograme. Nu pot merge singură. Sunt un bebeluș. Abia dacă gândesc în cuvinte. Gândesc în termeni precum durere, nevoie. Aș plânge să fiu ținută în brațe, dar nu-i nimeni care s-o facă. Magda se face ghem într-un alt pătuț.

Un zgomot străbătând de dincolo de ușă mă face să tresar din somn. Chiar și odihna este fragilă. Sunt mereu speriată. Sunt speriată de ceea ce s-a întâmplat deja. Și de ceea ce ar putea să se întâmple. Sunetele venite din întuneric îmi aduc înapoi imaginea mamei îndesând în palton căița Klarei, cu tata privind în urmă spre apartamentul nostru, în zorii zilei în care am fost evacuați. Pe măsură ce în minte mi se derulează trecutul, îmi pierd casa și părinții iar și iar. Mă uit țintă la stinghiile de lemn ale pătuțului și încerc să mă scufund iar în somn, sau cel puțin

să mă liniștesc. Dar zgomotele persistă. Trosnete și bubuituri. Iar apoi ușa se deschide la perete. În cameră intră doi GI. Se împiedică unul de altul, apoi dau peste un raft mic. Felinarele aruncă dâre de lumină în camera întunecată. Unul dintre bărbați arată spre mine, râde și se prinde de prohab. Magda nu-i aici. Nu știu unde este, dacă este suficient de aproape încât să mă audă dacă țip, dacă e pitită pe undeva, atât de frică îmi este. Aud vocea mamei. *Nu cumva să-ți pierzi virginitatea înainte să te măriți,* ne predica ea înainte ca eu să știu ce este virginitatea. Nici nu trebuia să știu. Înțeleg amenințarea. Nu te distruge singură. Nu dezamăgi. Acum, bruscarea mea ar însemna mai mult decât pângărire, ar putea să mă ucidă. Așa sunt de fragilă. Dar nu mă tem de moarte sau de și mai multă durere. Mă tem să nu-mi pierd respectul mamei. Soldatul își împinge colegul spre ușă, ca să stea de pază. El se îndreaptă spre mine, gângurind absurd, cu vocea mărunțită, dislocată. Transpirația și alcoolul din răsuflarea lui au un miros pătrunzător, de mucegai. Trebuie să-l țin departe de mine. Nu am la îndemână nimic cu care să arunc în el. Nici măcar nu pot să stau în fund. Încerc să țip, dar vocea îmi sună ca un miorlăit. Soldatul din ușă râde. Dar apoi se oprește din râs. Începe să vorbească răstit. Nu înțeleg engleza, dar știu că spune ceva despre un copil mic. Apoi celălalt soldat se apleacă peste grilajul pătuțului. Bâjbâie cu mâinile în jurul taliei. O să se folosească de mine. O să mă strivească. Își scoate arma. O flutură nebunește, ca pe o torță. Aștept ca mâinile lui să se încleștеze pe mine. Dar pleacă. Se duce spre ușă, spre prietenul lui. Ușa se închide cu zgomot. Rămân singură în întuneric.

Nu pot să dorm. Sunt sigură că se vor întoarce. Și unde e Magda? Oare au luat-o alți soldați? Și ea este descărnată, dar are trupul într-o formă mai bună decât al meu, i-a mai rămas o urmă din silueta ei feminină. Ca să-mi stabilizez mintea, încerc să organizez ceea ce știu despre bărbați din întreaga paletă umană; Eric, tandru și optimist; tata, dezamăgit de el însuși și

de împrejurări, câteodată învins, câteodată făcând ce putea el mai bine, găsind mici bucurii; dr. Mengele, lasciv și controlat; soldatul Wehrmacht care m-a prins cu morcovii smulși direct din pământ, sever, dar milos, apoi bun; soldatul GI care m-a tras din grămada de trupuri de la Gunskirchen, hotărât și curajos; și acum această nouă față, această nouă umbră. Un eliberator, dar un cotropitor, cu prezența lui grea, dar totodată goală. O gaură mare și întunecată, de parcă umanitatea i-ar fi părăsit trupul. N-am aflat niciodată unde a fost Magda în noaptea aceea. Nici măcar acum nu-și amintește. Dar din acea noapte înfricoșătoare am luat cu mine ceva vital, ceva ce sper să nu uit niciodată. Bărbatul care a fost pe cale să mă violeze, care s-ar fi putut întoarce să facă ce începuse să facă, a văzut oroarea. Ca și mine, își va petrece probabil restul vieții încercând s-o gonească departe, s-o împingă dincolo de limite. În noaptea aceea cred că a fost atât de pierdut în negură că aproape s-a identificat cu ea. Dar până la urmă n-a făcut-o. A ales să n-o facă.

Se întoarce a doua zi, dimineață. Știu că este el pentru că miroase încă a băutură, pentru că frica mă făcuse să-i reții trăsăturile feței, chiar dacă îl văzusem în semiîntuneric. Îmi îmbrățișez genunchii și scâncesc. Scot sunete ca un animal. Nu mă pot opri. Este un sunet agasant, ca un bâzâit produs de o insectă. El îngenunchează lângă pătuț. Plânge. Repetă două cuvinte. Nu știu ce înseamnă, dar îmi amintesc cum sună. *Iartă-mă. Iartă-mă.* Îmi întinde un sac de pânză. Pentru mine este prea greu ca să-l ridic, așa că îl golește lângă mine, vărsând tot conținutul — cutii mici cu rații de armată — pe saltea. Îmi arată pozele de pe conserve. Arată cu degetul și vorbește, un chef nebun explicând meniul, invitându-mă să aleg felul următor. Nu înțeleg nicio vorbă din ce spune. Cercetez pozele. Desface o conservă și-mi dă să mănânc cu lingura. Este șuncă plus ceva dulce, stafide. Dacă tata n-ar fi împărțit cu mine pachețelele lui misterioase cu carne de porc, poate n-aș fi recunoscut gustul — deși

ungurii n-ar asocia niciodată șunca cu ceva dulce. Continui să deschid gura, ca să primesc încă o înghițitură. Sigur că-l iert. Sunt lihnită, iar el îmi aduce de mâncare.

Vine în fiecare zi. Magda este destul de bine ca să flirteze din nou, iar eu cred că la un moment dat soldatul își face un obiectiv din a ne vizita zilnic pentru că se bucură de atenția ei. Dar pe măsură ce trec zilele, abia dacă o mai observă. Vine pentru mine. Eu sunt problema pe care o are de rezolvat. Poate că face penitență pentru violul aproape săvârșit. Sau poate că trebuie să-și dovedească sieși că speranța și inocența pot fi reînviate, ale lui, ale mele, ale lumii — că o fată distrusă poate merge din nou. Soldatul GI — în cele șase săptămâni în care are grijă de mine sunt prea slăbită și prea prăpădită ca să învăț măcar să-i spun sau să-i scriu numele — mă ridică din pătuț, mă ține de mâini și mă ajută să fac câte un pas odată, prin cameră. Când încerc să mă mișc, durerea din șale se simte ca un cărbune încins. Mă concentrez să-mi transfer greutatea de pe un picior pe altul, încercând să simt exact momentul când se produce schimbarea. Îmi întind mâinile deasupra capului, ținându-mă de degetele lui. Pretind că este tata, tata care și-a dorit să fiu băiat, dar apoi m-a iubit oricum. *O să fii cea mai elegantă fată din oraș,* îmi spunea el neîncetat. Când mă gândesc la tata, fierbințeala se retrage din spate și radiază în piept. Este durere și este iubire. Un copil mic știe aceste două fețete ale lumii, pe care le învăț și eu, din nou.

Magda este într-o stare fizică mai bună decât a mea și încearcă să restabilească ordinea în viețile noastre. Într-una din zile, când familia de germani nu este acasă, cotrobăie prin dulapuri până când găsește niște rochii. Trimite scrisori — Klarei, fratelui mamei din Budapesta, surorii mamei din Miskolc, scrisori care nu vor fi citite vreodată — ca să afle cine ar mai putea fi în viață, să afle unde ne-am putea clădi o existență atunci când

va veni timpul să plecăm din Wels. Nu-mi amintesc nici cum să-mi scriu numele. Cu atât mai puțin o adresă. O propoziție. *Ești acolo?*

Într-o zi, GI ne aduce hârtie și creioane. Începem cu alfabetul. El scrie litera „A" mare. Litera „a" mică. „B" mare. „b" mică. Îmi întinde un creion și dă din cap. Pot să scriu vreo literă? Vrea să încerc. Vrea să vadă cât de mult am regresat, cât îmi amintesc. Pot scrie *C* și *c. D* și *d.* Îmi amintesc! Mă încurajează. Mă felicită. *E* și *e. F* și *f.* Dar apoi mă împotmolesc. Știu că urmează *G*, dar nu mi-l pot aminti, nu știu cum să-l alcătuiesc pe foaie.

Apoi ne aduce un aparat de radio. Se aude cea mai veselă muzică pe care am ascultat-o vreodată. Este ca o plutire. Îți dă avânt. Aud trompetele. Insistă să te miști. Tremurul lor nu este seducție — este mai mult de-atât, este o invitație imposibil de refuzat. GI și prietenii lui ne arată dansul potrivit cu această muzică — jitterbug, boogie-woogie. Bărbații fac perechi, ca în dansurile clasice. Chiar și felul în care își țin mâinile este nou pentru mine — este stilul din dansurile clasice, dar mai lejer, mai moale. Nu este rigid, dar nici neglijent. Cum reușesc să fie atât de încordați și energici, și totuși atât de flexibili? Atât de *pe locuri, fiți gata*? Trupurile lor transpun orice ar pune în mișcare muzica. Vreau și eu să dansez așa. Vreau să-mi las mușchii să-și amintească.

Într-o dimineață, Magda se duce la baie și se întoarce tremurând. Are părul ud și este pe jumătate îmbrăcată. Se prăbușește în pat, cu ochii închiși. Am dormit acolo cât a fost ea la baie — acum sunt prea mare pentru pătuț — și nu-mi dau seama dacă știe sau nu că sunt trează.

A trecut mai mult de o lună de la eliberare. Magda și cu mine am petrecut aproape fiecare oră a ultimelor patruzeci de zile împreună, în această cameră. Ne-am recăpătat uzul propriilor trupuri, ne-am recăpătat capacitatea de a vorbi, de a scrie și

am încercat chiar să dansăm. Putem vorbi despre Klara, despre speranța noastră că este și ea undeva, în viață, încercând să ne găsească. Dar nu putem vorbi despre ce am îndurat.

Poate că, în tăcerea noastră, încercăm să creăm o bulă liberă de traume. Wels reprezintă o viață incertă, ca un purgatoriu, dar se presupune că va face loc unei noi vieți. Poate că încercăm să ne oferim una alteia și nouă însene un spațiu gol în care să ne construim viitorul. Și nu vrem să-l mânjim cu imagini ale violenței și pierderilor. Vrem să fim în stare să vedem ceva dincolo de moarte. Așa că am căzut de acord, fără cuvinte, să nu vorbim despre nimic ce ar distruge această bulă a supraviețuirii.

Acum sora mea tremură și se simte rău. Dacă-i spun că sunt trează, dacă o întreb care e problema, dacă devin martora căderii ei, înseamnă că nu va trebui să treacă singură prin orice îi provoacă acest tremurat. Dar dacă mă prefac că dorm pot să păstrez pentru ea o oglindă care nu reflectă această nouă suferință: pot fi o oglindă selectivă, pot să-i trimit înapoi lucrurile pe care vrea să le păstreze, să le cultive, și să le las nevăzute pe toate celelalte.

Într-un final, nici nu trebuie să decid ce să fac. Magda începe să vorbească.

— Înainte de a pleca din casa asta, o să mă răzbun, jură ea.

Rareori vedem familia în a cărei casă stăm, dar tăcerea ei, furia ei amară mă fac să-mi imaginez ce-i mai rău. Mi-l imaginez pe tată intrând peste ea în baie, când este dezbrăcată.

— El a… bâiguiesc eu.

— Nu.

Respiră sacadat.

— Am încercat să folosesc săpunul și s-a învârtit încăperea cu mine.

— Ești bolnavă?

— Nu. Da. Nu știu.

— Ai febră?

— Nu. Săpunul e de vină, Dicuka. N-am putut să-l ating. M-a cuprins un fel de panică.

— Nu ți-a făcut nimeni rău?

— Nu. Săpunul e de vină. Știi ce se spune. Se spune că e făcut din oameni. Din cei pe care i-au omorât.

Nu știu dacă este adevărat. Dar fiind atât de aproape de Gunskirchen? Orice e posibil.

— Îmi doresc în continuare să ucid o mamă nemțoaică, spune Magda.

Îmi amintesc de toți kilometrii pe care i-am parcurs pe timp de iarnă, când asta a fost fantezia ei, refrenul ei.

— Să știi că aș putea s-o fac.

Există diferite modalități de a merge mai departe. Trebuie să-mi găsesc propriul mod de a trăi cu cele întâmplate. Încă nu știu care ar putea fi acesta.

Am fost eliberate *din* lagărele morții, dar trebuie să ne și eliberăm *de* ele — să ne eliberăm pentru a crea, a ne construi o viață, a alege. Și până ne vom găsi *eliberarea de,* nu facem decât să ne învârtim fără direcție în același întuneric nesfârșit.

Mai târziu vom întâlni medici care se vor îngriji de sănătatea noastră fizică. Dar nimeni nu ne va explica dimensiunea psihologică a recuperării noastre. Vor trece mulți ani până când voi înțelege asta.

Într-o zi, GI și prietenii lui vin să ne spună că pleacă din Wels, că rușii vor transporta acasă supraviețuitorii. Au venit să-și ia la revedere. Au adus și radioul. Se aude *In the Mood* al lui Glenn Miller și ne lăsăm în voia cântecului. Cu spatele meu rupt, abia dacă pot face pașii, dar în mintea mea, în spiritul meu suntem ca niște titirezi. Lent, lent, rapid-rapid, lent. Lent, lent, rapid-rapid, lent. Reușesc și eu să dansez — să-mi las mâinile și picioarele lejere, dar nu atârnând. Glenn Miller. Duke Ellington. Repet iar și iar aceste nume mari dintr-o trupă mare. GI mă

conduce într-o răsucire grijulie, apoi o înclinare ușoară, o separare. Sunt încă atât de slăbită, dar îmi simt potențialul din trup, simt toate acele lucruri pe care le voi putea spune când voi fi vindecată. Mulți ani mai târziu voi lucra cu o persoană cu membre amputate care îmi va explica ce debusolant este să-ți simți membrul fantomă. Când dansez pe muzica lui Glenn Miller, la șase săptămâni după eliberare, alături de sora mea care este în viață și de soldatul GI care aproape m-a violat, dar n-a făcut-o totuși, am senzația inversă membrului fantomă. Este sentimentul dat nu de o parte pe care am pierdut-o, ci de una care revine, care se întoarce de la sine. Îmi simt întreg potențialul membrelor și viața în care mă transform din nou.

Pe parcursul călătoriei de câteva ore de la Wels spre Viena, printr-o Austrie sub ocupație rusească, mă scarpin încontinuu din cauza mâncărimii provocate de păduchi sau de rubeola care îmi acoperă trupul. Acasă. Mergem acasă. În două zile vom fi acasă! Și totuși, îmi este imposibil să simt bucuria întoarcerii fără s-o asociez cu durerea devastatoare a pierderilor. Știu că mama și bunicii sunt morți, în mod sigur și tata. Trebuie să fie morți de mai bine de un an. Să ne întoarcem acasă fără ei e ca și cum i-am mai pierde o dată. *Poate Klara*, îmi permit eu o speranță. *Poate Eric.*

Pe locurile de lângă noi stau doi frați. Supraviețuitori. Orfani. Din Kassa, ca noi! Lester și Imre, ăsta le e numele. Mai târziu aflăm că tatăl lor a fost împușcat în spate în timp ce mergea între ei pe Drumul Morții. Curând înțelegem că, din peste cincisprezece mii de deportați din orașul nostru, noi suntem printre cei șaptezeci care au supraviețuit războiului.

— Ne avem unul pe celălalt, ne spun ei. Suntem norocoși de tot!

Lester și Imre, Magda și eu. Suntem anomalii. Naziștii nu doar că au ucis milioane de oameni. Au ucis familii. Și acum, dincolo de necuprinsa listă a dispăruților și a morților, viețile noastre merg înainte. Mai târziu vom auzi povești din lagărele pentru persoane strămutate, aflate pe tot cuprinsul Europei. Reuniri. Nunți. Nașteri. Vom auzi despre tichetele cu rații speciale emise cuplurilor pentru a obține haine de nuntă. De asemenea, vom citi din scoarță-n scoarță, cu sufletul la gură, ziarele Administrației pentru Ajutorare și Reabilitare din cadrul Națiunilor Unite, sperând să vedem nume cunoscute pe lista supraviețuitorilor împrăștiați pe tot continentul. Dar deocamdată nu știam nimic despre toate acestea și ne uitam pierdute pe ferestrele trenului, privind câmpurile goale, podurile distruse și, în unele locuri, recolte plăpânde aflate la început. Ocuparea Austriei de către aliați va mai dura încă zece ani. Atmosfera din orașele prin care treceam nu era de ușurare sau de sărbătorire — este o ipostază a maxilarelor încleștate din cauza incertitudinii și a foametei. Războiul s-a terminat, dar nu s-a sfârșit.

— Am buze urâte? mă întreabă Magda în timp ce ne apropiem de periferiile Vienei. Își studiază chipul reflectat în geamul ferestrei, suprapus peste peisaj.

— De ce, ai de gând să le folosești?

Glumesc cu ea, încerc să-i scot la iveală latura aceea de neobosită tachinare. Încerc să-mi reprim propriile fantezii imposibile, că Eric trăiește pe undeva, că voi deveni curând o mireasă a sfârșitului de război, sub un văl încropit. Că voi fi în curând împreună cu iubitul meu pentru totdeauna, că nu voi mai fi niciodată singură.

— Vorbesc serios, îmi răspunde Magda. Spune-mi adevărul.

Anxietatea ei îmi amintește de prima noastră zi la Auschwitz, când eram toate goale, cu capetele tunse, iar ea ținea strâns șuvițele de păr. Poate condensează frici uriașe, majore, în

legătură cu ce avea să se întâmple mai departe, în temeri mai specifice și personale — teama că nu este suficient de atrăgătoare pentru a găsi un bărbat, teama că are buze urâte. Sau poate că întrebările ei sunt încâlcite într-o incertitudine mult mai profundă — despre valoarea ei esențială.

— Ce nu e în regulă cu buzele tale? o întreb.

— Mama le ura. Odată, cineva de pe stradă mi-a complimentat ochii, iar ea a spus: *Da, are ochi superbi, dar uită-te la buzele alea groase.*

Supraviețuirea este în alb și negru, nu se poate strecura niciun „dar" atunci când te lupți pentru viața ta. Acum toate acele „dar" năvălesc înăuntru. Avem pâine să mâncăm. *Da, dar n-avem nicio lețcaie.* Câștigăm în greutate. *Da, dar am inima grea.* Ești în viață. *Da, dar mama a murit.*

Lester și Imre s-au hotărât să rămână câteva zile în Viena; au promis să ne caute când ajung acasă. Mă îndrept împreună cu Magda spre alt tren care ne va duce la opt ore distanță de nord-vestul Pragăi. Un bărbat blochează intrarea în vagon.

— *Nasa lude*, rânjește el. *Oamenii noștri.* Este slovac. Evreii trebuie să se urce pe acoperișul vagonului.

— Naziștii au pierdut, bombăne Magda, dar nu s-a schimbat nimic.

Nu e altă cale de a ajunge acasă. Ne urcăm pe acoperișul trenului, îngroșând rândurile celorlalți strămutați. Ne ținem de mâini.

Magda stă lângă un tânăr pe nume Laci Gladstein. O mângâie pe Magda pe degete cu degetele lui, mai mult oase. Nu ne întrebăm unii pe ceilalți de unde venim. Trupurile și ochii noștri bântuiți spun tot ce e de știut. Magda se sprijină de pieptul scobit al lui Laci, căutându-i căldura trupului. Sunt geloasă pe consolarea pe care par s-o găsească unul în celălalt, pe atracția dintre ei, pe sentimentul apartenenței. Sunt prea

dedicată iubirii mele pentru Eric, speranței mele că îl voi regăsi, ca să caut acum brațele unui bărbat. Chiar și dacă n-aș fi purtat cu mine vocea lui Eric, cred că tot aș fi fost prea speriată ca să caut alinare, intimitate. Sunt piele și os. Sunt plină de insecte și răni. Cine ar putea să mă vrea? Mai bine nu risc vreo legătură care să-mi fie refuzată, mai bine să nu primesc confirmarea stricăciunilor mele. Și, în plus, cine mi-ar putea oferi acum cel mai bun adăpost? Cineva care știe ce am îndurat, un camarad supraviețuitor? Sau cineva care nu știe, care mă poate ajuta să uit? Cineva care mă știe dinainte de a fi trecut prin iad, care mă poate ajuta să revin la fostul meu „eu"? Sau cineva care mă vede așa cum sunt acum, fără să vadă permanent ceea ce a fost distrus pentru totdeauna? *N-o să-ți uit niciodată ochii,* îmi spusese Eric. *N-o să-ți uit niciodată mâinile.* Timp de mai mult de un an am păstrat aceste cuvinte ca pe o hartă care m-ar putea conduce spre libertate. Dar dacă Eric nu ar putea suporta ce am devenit? Dacă ne-am regăsi și ne-am construi o viață împreună, doar ca să ne dăm seama că fiii noștri sunt fiii unor fantome?

Mă îngrămădesc în Magda. Vorbește cu Laci despre viitor.

— O să fiu medic, spune el.

Este un tânăr ales care, asemeni mie, era mai mult mort decât viu în urmă cu o lună-două. A supraviețuit, se va vindeca, îi va vindeca pe alții. Ambiția lui mă liniștește. Și mă sperie. A ieșit din lagărele morții cu visuri. Pare un risc inutil. Chiar și acum, când am cunoscut înfometarea și atrocitatea, îmi amintesc suferința durerilor mărunte, a visului distrus de mândrie, a felului în care mi-a vorbit antrenoarea atunci când m-a îndepărtat de la antrenamentul echipei olimpice. Mi-l amintesc pe bunicul după ce s-a pensionat de la Fabrica de mașini de cusut Singer, cum și-a așteptat prima pensie. Cum a așteptat și a tot așteptat, cum nu prea mai vorbea despre altceva. În cele din urmă, pensia a sosit. O săptămână mai târziu am fost evacuați

la fabrica de cărămidă. Câteva săptămâni mai târziu, murise. Nu vreau să făuresc visul nepotrivit.

— Am un unchi în America, continuă Laci. În Texas. O să plec acolo, o să muncesc, o să strâng bani pentru școală.

— Poate mergem și noi în America, spune Magda.

Se gândește probabil la mătușa Matilda, din Bronx. Peste tot în jurul nostru, pe acoperișul vagonului, se vorbește despre America, despre Palestina. De ce continuăm să trăim în cenușa a ceea ce am pierdut? De ce continuăm să râcâim pentru supraviețuire într-un loc în care nu suntem doriți?

În curând vom afla despre limitele restricțiilor de emigrare către America și Palestina. Nu există rai liber de limitări sau de prejudecăți. Oriunde am merge, viața ar putea fi exact ca acum. Încercând să ignorăm teama că am putea fi bombardați în orice minut, împușcați, aruncați în șanț. Sau, în cel mai bun caz, obligați să călătorim pe acoperișul vagonului. Ținându-ne de mâini, ca să nu ne doboare vântul.

În Praga trebuie să schimbăm din nou trenurile. Ne luăm la revedere de la Laci. Magda îi lasă vechea noastră adresă, strada Kossuth Lajos, numărul 6. El promite să țină legătura cu noi. Avem ceva timp până la următoarea călătorie, timp destul ca să ne întindem picioarele, să stăm la soare, în liniște, și să ne mâncăm pâinea. Eu aș vrea să găsim un părculeț. Vreau să văd întinderea verde, florile. Închid ochii la fiecare pas și trag în piept mireasma orașului, a străzilor și a trotuarelor lui, mulțimea de trecători. Brutăriile, eșapamentul mașinilor, parfumul. Îmi este greu să cred că toate acestea existau în timp ce noi eram în iad. Mă holbez în vitrinele magazinelor. Nu contează că n-am niciun sfanț. Va conta la un moment dat, firește. În Košice nu ne va da nimeni mâncare gratis. Dar în momentul ăsta mă simt

pe deplin satisfăcută doar să văd că există de cumpărat rochii și ciorapi, bijuterii, pipe, papetărie. Viața și negustoria merg mai departe. Degetele unei femei examinează calitatea unei rochii de vară. Un bărbat admiră un colier. Lucrurile în sine nu sunt importante, dar frumusețea este. Iată un oraș plin de oameni care nu și-au pierdut capacitatea de a imagina, face și crea lucruri minunate. Voi fi și eu un cetățean al orașului — un cetățean de undeva. O să fac comisioane și o să cumpăr daruri. O să stau la rând la poștă. O să mănânc pâine făcută de mine. O să port haine de calitate, în onoarea tatei. O să merg la operă, în onoarea mamei, în onoarea felului în care asculta Wagner stând pe marginea scaunului, lăcrimând. O să merg la un concert simfonic. Și pentru Klara, o să urmăresc fiecare concert de vioară al lui Mendelssohn. Acel dor și acea nostalgie. Viteza crescând pe măsură ce urcă linia melodică, apoi ritmul tremurător, notele frământate, bubuitoare. Și apoi tema tot mai sumbră din coarde, amenințând visurile tălăzuite ale viorii. Stând în picioare pe trotuar, închid ochii ca să pot auzi ecoul lăsat de vioara Klarei. Magda mă sperie.

— Trezește-te, Dicuka!

Și când deschid ochii, chiar acolo, în inima orașului, lângă intrarea în parc, este un afiș care anunță un concert solo de vioară.

Fotografia de pe afiș este a surorii mele.

Acolo, pe hârtie, stă Klarie a mea, cu vioara în mână.

8. PE FEREASTRĂ

Coborâm din tren la Košice. Orașul nostru natal nu se mai află în Ungaria. Este iar parte din Cehoslovacia. Clipim în soarele de iunie. N-avem bani de taxi, n-avem bani de nimic, n-avem idee dacă vechiul apartament al familiei este ocupat, n-avem habar dacă vom găsi o modalitate de supraviețuire. Dar suntem acasă. Suntem gata să pornim în căutarea Klarei. Klara, care a avut un concert la Praga cu doar câteva săptămâni în urmă. Klara care, într-un fel sau altul, e în viață.

Trecem prin parcul Mestský, spre centrul orașului. Oamenii stau la mese și pe bănci afară, la aer. Copiii se strâng în jurul fântânilor. Aici este ceasul de unde îi pândeam pe băieții care se strângeau s-o întâlnească pe Magda. Aici este balconul de la magazinul tatei, cu medalioanele aurite sclipind pe balustradă. *El este aici!* Sunt atât de sigură de lucrul ăsta, încât simt mirosul tutunului său, îi simt mustața pe obraz. Dar ferestrele prăvăliei sunt întunecate. Ne îndreptăm spre apartamentul nostru de pe strada Kossuth Lajos, numărul 6, iar aici, pe trotuarul din apropierea locului unde am fost preluați de căruțe și duși la fabrica de cărămidă, aici se întâmplă un miracol. Klara apare din senin, ieșind pe ușa din față. Are părul împletit și încolăcit, cum îl purta mama. Își duce vioara în brațe. Când mă vede, cutia îi scapă pe jos și aleargă spre mine. Jelește înfundat, „Dicuka, Dicuka!". Mă ridică ușor, ca pe un copil, în brațele făcute leagăn.

— Nu ne lua în brațe! țipă Magda. Suntem pline de răni și păduchi!

Cred că vrea să spună *Soră dragă, suntem speriate de moarte.* Vrea să spună *Să nu lași ca ceea ce am văzut să te rănească. Să nu*

facem lucrurile mai rele de-atât. Să nu ne întrebi ce s-a întâmplat. Să nu te topești în văzduh.

Klara mă leagănă neîncetat.

— Asta-i micuța mea! îi spune unui trecător, un străin.

Din acest moment, ea devine mama mea. A văzut deja pe chipurile noastre că locul acela a rămas gol și trebuie umplut.

A trecut cel puțin un an și jumătate de când ne-am văzut ultima dată. Klara se îndrepta spre postul local de radio, pentru a susține un concert. Suntem disperate să n-o pierdem din ochi, să o putem atinge.

— Rămâi cu noi, nu pleca, o implorăm.

Dar este deja în întârziere.

— Dacă nu cânt, n-avem ce mânca, spune Klara. Repede, veniți cu mine înăuntru.

Poate că e o binecuvântare că nu avem timp să vorbim acum. N-am știi de unde să începem. Deși trebuie să fi fost un șoc pentru Klara să ne vadă atât de distruse fizic, poate că și asta este o binecuvântare. Klara poate face ceva pragmatic pentru a-și arăta iubirea și ușurarea, pentru a ne îndruma spre vindecare. O să avem nevoie de mai mult decât simplă odihnă. Poate că n-o să ne recuperăm niciodată. Dar este ceva ce ea poate face chiar acum. Ne duce înăuntru și ne dăm jos hainele murdare. Ne ajută să ne strecurăm în așternuturile albe din patul părinților noștri. Ne unge cu loțiune cu calamină eczemele care ne acoperă trupurile. Acele eczeme din cauza cărora ne scărpinăm îngrozitor și pe care le ia și ea imediat, așa încât abia dacă mai poate cânta la concert, din cauza arsurilor întinse pe tot corpul. Reunirea noastră este fizică.

Magda și cu mine petrecem cel puțin o săptămână zăcând în pat, despuiate, cu trupurile năclăite de calamină. Klara nu ne întreabă nimic. Nu întreabă unde sunt mama și tata. Vorbește astfel încât noi să n-avem nevoie s-o facem. Vorbește de parcă

ea n-ar avea nevoie să audă. Tot ce ne spune sună ca un miracol. Și este un miracol. Suntem din nou împreună. Suntem cele mai norocoase. Există puține reuniuni de familie ca a noastră. Klara ne povestește abrupt, sec: mătușa și unchiul — frații mamei — au fost aruncați de pe un pod și înecați în Dunăre, dar când ultimii evrei rămași în Ungaria au fost încolțiți, ea a reușit să treacă neobservată. A trăit în casa profesorului ei, deghizată în non-evreică.

— Într-o zi, profesorul mi-a spus: mâine trebuie să te apuci să înveți Biblia, o să începi s-o predici, o să trăiești într-o mănăstire. Se pare că aceasta era cea mai bună cale să mă țină ascunsă. Mănăstirea era la peste 300 de kilometri de Budapesta. Am purtat o rasă de călugăriță. Dar într-o zi am fost recunoscută de o fată de la academie și am fugit cu un tren înapoi la Budapesta.

Undeva, prin vară, a primit o scrisoare de la părinții noștri. Era scrisoarea pe care o scriseseră pe când ne aflam la fabrica de cărămidă; o anunțau pe Klara că suntem în detenție, dar împreună, în siguranță, că o să fim transferați într-un lagăr numit Kenyérmező. Mi-o amintesc pe mama aruncând scrisoarea pe stradă în momentul evacuării din fabrica de cărămidă, nu avusese cum s-o expedieze. Atunci am crezut c-o aruncase resemnată. Dar ascultând-o pe Klara și povestea supraviețuirii ei, văd lucrurile diferit acum. Aruncând scrisoarea, mama nu renunțase la speranță — o reaprinsese. Oricum ar fi fost, că a aruncat scrisoarea din resemnare sau din speranță, și-a asumat un risc. Scrisoarea arăta cu degetul spre soră-mea, o evreică blondă care se ascundea în Budapesta. Îi dădea adresa. În timp ce noi ne hurducam în întuneric spre Auschwitz, cineva, un străin, a luat scrisoarea aceasta în mână. Ar fi putut s-o deschidă, ar fi putut s-o predea pe Klara soldaților *nyilas*. Ar fi putut s-o arunce în gunoi sau s-o lase pe stradă. Dar acest străin i-a pus un timbru și i-a trimis-o Klarei, în Budapesta. Acest lucru este pentru mine la fel de incredibil ca apariția surorii mele, este un truc magic,

dovada unui colac de salvare plutind între noi, dovada, de asemenea, că bunătatea exista în această lume chiar și atunci. Cu tot noroiul celor trei mii de tălpi care au călcat-o, multe dintre ele îndreptându-se drept către o cameră de gazare din Polonia, scrisoarea mamei și-a luat zborul. O fată cu părul blond a lăsat jos vioara ca să rupă plicul.

Klara ne-a mai spus o poveste cu final fericit. Știind de-acum că fuseserăm evacuați din fabrica de cărămidă, că ne așteptam în fiecare zi să fim trimiși departe, la Kenyérmező sau cine știe unde, Klara s-a dus la Consulatul german din Budapesta, ca să ceară să fie trimisă unde ne aflam și noi. Portarul de la consulat i-a spus: „Fetițo, pleacă de-aici. Nu mai veni."

Nu a acceptat un refuz. A încercat iar să se strecoare în clădire. Portarul a văzut-o și a luat-o la bătaie, lovind-o cu pumnii în umeri, în brațe, în stomac, în față. „Cară-te de-aici", i-a spus el din nou.

— M-a bătut și mi-a salvat viața, ne-a spus Klara.

Spre finalul războiului, când rușii au înconjurat Budapesta, naziștii au devenit și mai hotărâți să curețe orașul de evrei.

— Trebuia să avem mereu la noi cardurile de identificare cu numele, religia și poza. Le verificau mereu pe stradă și dacă vedeau că ești evreu, te puteau ucide. N-am vrut să-mi țin cardul, dar mi-era teamă că după război voi avea nevoie de ceva care să dovedească cine sunt. Așa că am decis să-l dau unei prietene, să-l păstreze. Stătea dincolo de port, prin urmare trebuia să trec podul ca să ajung la ea, și când ajungeam acolo, soldații legitimau pe toată lumea. Mi-au zis: „Arată-ne cine ești". Le-am spus că n-am niciun act și cumva, nu știu cum, m-au lăsat să trec. Trebuie să-i fi convins părul meu blond și ochii albaștri. Nu m-am mai întors niciodată la prietena mea, să-mi recuperez cardul.

Când nu poți intra pe ușă, intră pe fereastră, obișnuia să spună mama. Nu există nicio ușă pentru supraviețuire. Sau pentru recuperare. Peste tot sunt numai ferestre. Zăvoare la care nu

poți ajunge ușor, geamuri prea mici, spații în care n-ar putea încăpea un trup. Dar nu poți rămâne unde ești. Trebuie să găsești o cale.

După capitularea germanilor, în timp ce eu și Magda ne recuperam în Wels, Klara a mers din nou la consulat, de data aceasta la cel rusesc, pentru că Budapesta fusese eliberată de sub stăpânirea nazistă de către Armata Roșie, și a încercat să afle ce s-a ales de noi. Nu aveau nicio informație despre familia noastră, dar în schimbul unui concert gratuit s-au oferit să o ajute să ajungă acasă, în Košice.

— Când am cântat au asistat două sute de ruși și apoi am ajuns acasă pe acoperișul unui tren. M-au supravegheat când ne-am oprit pentru odihnă.

Când a deschis ușa fostului nostru apartament, totul era în neorânduială, mobila și bunurile furate. Încăperile fuseseră folosite pe post de grajd și podelele erau acoperite cu balegă de cal. În timp ce noi reînvățam în Wels să mâncăm, să mergem, să ne scriem numele, Klara freca podelele și dădea concerte, ca să câștige bani.

Și ne-am reunit. Când ni se vindecă rănile, ieșim pe rând din casă. Nu avem decât o singură pereche bună de pantofi pentru toate trei. Când îmi vine rândul să-i încalț, merg încetișor pe trotuar, înainte și înapoi, încă prea slăbită ca să mă pot îndepărta. Un vecin mă recunoaște.

— Sunt uimit că ai supraviețuit, îmi spune el. Ai fost mereu o copilă așa plăpândă.

Mă simt triumfătoare. În ciuda tuturor sorților, iată un final fericit! Dar totuși vinovată. De ce eu? De ce am supraviețuit? Nu există nicio explicație. Este un noroc. Sau o greșeală.

Oamenii pot fi împărțiți în două categorii: supraviețuitorii și ceilalți. Cei din ultima categorie nu sunt aici ca să-și spună povestea. Portretul mamei atârnă încă pe perete. Părul ei negru

este pieptănat cu cărare pe mijloc și adunat într-un coc strâns. Câteva bucle ondulate îi mângâie fruntea netedă. Nu zâmbește, dar ochii îi sunt mai degrabă sinceri decât severi. Ne privește, atotștiutoare și pragmatică. Magda vorbește portretului ei așa cum obișnuia să facă și mama. Câteodată îi cere ajutorul. Câteodată bombăne și se revoltă. „Nenorociții ăia de naziști... nemernicii de *nyilas*...“ Pianul care stătea la perete sub portretul bunicii nu mai este; era atât de prezent în viața noastră încât devenise aproape invizibil, ca respirația. Acum, absența lui domină încăperea. Magda își îndreaptă furia împotriva unui spațiu pustiit. Odată ce a dispărut pianul, ceva lipsește și din ea. O bucată din identitatea ei. Un spațiu unde să se poată exprima. În locul lăsat liber descoperă mânia. Vibrantă, sonoră, voluntară. O admir pentru asta. Mânia mea se revarsă înăuntru și îmi îngheață măruntaiele.

Magda devine tot mai puternică pe zi ce trece, dar eu sunt încă slăbită. Spatele mă doare în continuare, ceea ce îmi încetinește deplasarea, iar pieptul este îngreunat de congestie. Rareori ies din casă. Chiar dacă nu aș fi bolnavă, nu am unde să mă duc. Când moartea e răspunsul la orice întrebare, de ce te-ai duce undeva? De ce să vorbești, când orice interacțiune cu existența nu face decât să arate că umbli prin lume în compania unei congregații a fantomelor, aflată în creștere? De ce să-ți lipsească cineva anume, când fiecare are atâția de jelit?

Mă bizui pe surorile mele: Klara, infirmiera mea devotată; Magda, sursa mea de vești, conexiunea cu lumea largă. Într-o zi, apare acasă cu respirația tăiată.

— Pianul! spune ea. L-am găsit. Este la cafenea. Pianul *nostru*. Trebuie să-l aducem înapoi.

Proprietarul cafenelei nu ne crede că este al nostru. Klara și Magda își țin pledoariile pe rând. Descriu concertele de muzică de cameră din familie, felul în care János Starker, prietenul violoncelist al Klarei, un alt copil talentat de la Conservator, a

susținut un concert alături de ea, la noi acasă, în anul debutului lor profesional. Niciun discurs nu ține. În cele din urmă, Magda îl caută pe acordorul de piane. Acesta o însoțește la cafenea și vorbește cu patronul, apoi se uită sub capacul pianului și citește seria și numărul.

— Da, spune el, dând din cap. Este pianul familiei Elefánt.

Adună câțiva bărbați care să ni-l aducă în apartament.

Am oare ceva înăuntru care să-mi poată verifica *mie* identitatea, care să mă poată reda mie însămi? Dacă există, cine va încerca să ridice capacul și să citească acel cod?

Într-o zi ne sosește un pachet de la mătușa Matilda. *Bulevardul Valentine, Bronx*, scrie la adresa de retur. Ne trimite ceai, Crisco. N-am văzut niciodată Crisco, așa că habar n-avem că este un înlocuitor de unt care se folosește pentru gătit și pentru patiserie. Îl mâncăm așa, gol, întins pe pâine. Refolosim în mod repetat pliculețele de ceai. Câte cești putem face cu aceleași frunze?

Câteodată cineva sună la ușă și eu sar cât colo din pat. Astea sunt momentele cele mai bune. Cineva așteaptă de cealaltă parte a ușii și în secundele de dinainte de a deschide, mă gândesc că ar putea fi oricine. Câteodată îmi imaginez că este tata. A supraviețuit până la urmă primei trieri. A găsit o cale de a munci, de a-și păstra înfățișarea tinerească pe parcursul războiului, și iată-l aici, fumând o țigară, ținând în mână o bucată de cretă, cu un metru de croitorie lung atârnându-i la gât ca o eșarfă. Câteodată, Eric este cel pe care mi-l imaginez în prag. Are în mână un buchet de trandafiri.

Tata nu vine însă. Așa, știm sigur că a murit.

Într-o zi sună la ușă Lester Korda, unul dintre cei doi frați întâlniți în timpul călătoriei cu trenul din Wels până la Viena. A venit să vadă cum ne e.

— Ziceți-mi Csicsi, spune el.

Este ca un aer proaspăt năvălind în încăperile noastre cu atmosferă stătută. Suntem într-un purgatoriu continuu, eu și surorile mele, între a privi înapoi și a merge înainte. O parte atât de mare a energiei noastre se irosește doar pentru a repune lucrurile în ordine — sănătatea noastră, bunurile noastre, tot ce putem din viața de dinainte de pierderi și de închisoare. Căldura lui Csicsi și interesul lui în bunăstarea noastră îmi reamintesc că mai sunt lucruri pentru care să trăiesc.

Klara este în camera cealaltă, exersând la vioară. Lui Csicsi i se luminează ochii când aude muzica.

— Aș putea s-o cunosc pe muziciană? întreabă el, iar Klara îl îndatorează de-a dreptul, cântând un ceardaș unguresc.

Csicsi dansează. Poate că a venit vremea să ne vedem de viață — nu în felul în care am fi făcut-o înainte, ci într-unul cu totul nou.

Pe parcursul verii lui 1945, Csicsi devine un vizitator obișnuit în casa noastră. Când Klara trebuie să plece la Praga, pentru un nou concert, Csicsi se oferă să meargă cu ea.

— Oare să pun de-un tort de nuntă? întreabă Magda.

— Încetează, răspunde Klara. Are o prietenă. Încearcă doar să fie politicos.

— Ești sigură că nu te îndrăgostești de el? o întreb și eu.

— Își amintește de-ai noștri și eu îmi amintesc de ai lui, răspunde ea.

La câteva săptămâni după sosirea acasă, încă fragilă, fac un drum pe jos până la fosta locuință a lui Eric. Nu s-a întors nimeni din familia lui. Apartamentul este gol. Promit să revin cât de des pot. Durerea de a sta deoparte este mai mare decât dezamăgirea trezirii la realitate. A-l jeli pe el înseamnă a jeli mai mult decât un om. În lagăr puteam tânji după prezența lui fizică și puteam spera la promisiunea unui viitor. *Dacă supraviețuiesc*

azi, mâine o să fiu liberă. Ironia libertății este că îți e mai greu să-ți găsești speranța și scopul. Acum trebuie să fac față realității că indiferent cu cine o să mă mărit, n-o să-mi cunoască părinții. Dacă voi avea vreodată copii, ei nu-și vor cunoaște bunicii. Nu mă doare doar pierderea suferită, ci felul în care reverberează în viitor. Cum se perpetuează. Mama obișnuia să-mi spună să-mi caut un bărbat cu frunte înaltă, fiindcă asta înseamnă că-i deștept. *Uită-te și la cum își folosește batista*, spunea ea. *Asigură-te că are mereu la el una curată. Asigură-te că are pantofii lustruiți.* Mama nu va participa la nunta mea. Nu va afla niciodată ce fel de persoană am devenit, pe cine am ales.

Acum Klara este mama mea. O face cu iubire și pricepere naturală. Dar și dintr-un sentiment de vinovăție. Nu a fost la Auschwitz, ca să ne protejeze. Ne va proteja acum. Numai ea gătește. Mă hrănește cu lingura, ca pe copiii mici. O iubesc, îmi place mult atenția pe care mi-o dă, cum mă ține în brațe și mă face să mă simt în siguranță. Dar, în același timp, mă și sufocă. Bunătatea ei nu-mi lasă loc să respir. Și pare să vrea ceva în schimb. Nu recunoștință sau apreciere. Ceva mai profund. Simt că se bazează pe mine pentru propria nevoie de a avea un scop. Pentru rațiunea ei de a fi. Având grijă de mine, găsește justificarea faptului că a fost cruțată. Rolul meu este să fiu suficient de sănătoasă încât să rămân în viață și totuși îndeajuns de neajutorată încât să am nevoie de ea. Pentru asta am supraviețuit.

Nici până la finalul lui iunie nu mi s-a vindecat spatele. Simt în permanență o înțepătură între clavicule. Iar pieptul încă mă doare, chiar și când respir. Apoi mă trezesc cu febră. Klara mă duce la spital. Insistă să stau singură într-o rezervă, să fiu îngrijită cât mai bine. Mă preocupă cheltuielile, dar ea spune că o să aibă mai multe concerte, că va găsi o cale să le acopere. Când vine doctorul să mă examineze, îl recunosc. Este fratele mai mare al fostei mele colege de școală. Îl cheamă Gaby. Îmi

amintesc că sora lui îi spunea Îngerul Gabriel. Aflu că ea a murit. La Auschwitz. Mă întreabă dacă am văzut-o vreodată acolo. Aș vrea să am pentru el o ultimă imagine care să-i amintească de ea și mă gândesc să-l mint, să-i spun o poveste cum că aș fi văzut-o făcând ceva curajos sau pomenindu-l cu drag. Dar nu-l mint. Mai degrabă aș înfrunta golul ultimelor minute de viață ale tatei și ale lui Eric, decât să mi se spună ceva ce, indiferent cât de confortabil ar fi, nu este adevărat. Îngerul Gabriel îmi face primul consult medical de la eliberare. Mă diagnostichează cu febră tifoidă, pleurezie și fractură de coloană. Îmi face o carcasă de ghips detașabilă, care îmi acoperă tot torsul. O pun pe pat pe timpul nopții, ca să mă pot culca în ea, cochilia mea din ipsos.

Vizitele lui Gaby devin mai mult decât o terapie fizică. Nu-mi ia niciun ban pentru îngrijirea pe care mi-o acordă. Stăm de vorbă și ne amintim. Nu pot să-mi arăt suferința în fața surorilor mele. Este prea crudă, prea prezentă. Și să sufăr de față cu ele ar fi ca o pângărire a miracolului reunirii noastre. Nu ne ținem niciodată în brațe, ca să plângem împreună. Dar cu Gaby îmi permit să sufăr. Într-o zi îl întreb despre Eric. Și-l amintește, dar nu știe ce s-a ales de el. Gaby are colegi care lucrează la centrul de repatriere din Munții Tatra; spune că o să-i întrebe, poate reușesc să afle ceva despre Eric.

Într-o după-amiază, Gaby îmi examinează coloana. Așteaptă să mă așez pe burtă, apoi îmi spune ce a aflat.

— Eric a fost trimis la Auschwitz. A murit în ianuarie. Cu o zi înainte de eliberare.

Izbucnesc în vaiete. Mi se pare că o să mi se rupă pieptul de durere. Explozia de tristețe este atât de gravă, încât lacrimile refuză să vină — nu emit decât un bocet sacadat, din gât. Încă nu sunt în stare să-mi limpezesc gândurile sau să-i pun întrebări despre ultimele zile ale iubitului meu, despre suferința lui, despre starea lui, după ce trupul i-a cedat. Sunt terminată de jale și de nedreptatea pierderii lui. Dacă ar mai fi putut rezista câteva

ore, poate chiar câteva respirații, am fi putut fi împreună acum. Mă tânguiesc cu capul pe masă până răgușesc.

Când îmi trece șocul, înțeleg că, într-un fel ciudat, durerea de a ști adevărul este milostivă. Nu am o astfel de certitudine în privința morții tatei. A ști cu siguranță că Eric s-a dus este ca și cum aș fi primit un diagnostic după o lungă suferință. Pot localiza sursa durerii. Pot afla ce trebuie să se vindece.

Dar un diagnostic nu este un leac. Acum nu mai știu ce să fac cu vocea lui Eric, cu silabele pe care le am în amintire, cu speranța.

Până la finalul lui iulie îmi trece febra, dar Gaby încă nu e mulțumit de progresele mele. Plămânii, prea multă vreme comprimați de spatele fracturat, sunt plini de fluid. Se îngrijorează să nu fi contactat tuberculoză și îmi recomandă să mai fac o investigație într-un spital pentru TBC din Munții Tatra, în apropiere de centrul de repatriere de unde a aflat de moartea lui Eric.

Klara o să mă însoțească în călătoria cu trenul spre cea mai apropiată localitate, în munți. Magda o să rămână acasă. După efortul de recuperare a apartamentului, sub amenințarea unui posibil vizitator nepoftit, nu putem risca să-l lăsăm nelocuit nici măcar o zi. Klara mă dădăcește pentru călătorie de parcă aș fi copil mic.

— Uitați-vă la micuța mea! le spune ea partenerilor de călătorie.

Zâmbesc spre ei ca un copilaș precoce. Practic, exact așa arăt. Mi-a căzut iar părul, din cauza febrei tifoide, și acum abia a început să-mi crească la loc, puf moale, ca de bebeluș. Klara mă ajută să-mi acopăr capul cu o eșarfă. Pe măsură ce crește altitudinea, aerul uscat de munte îmi curăță plămânii, dar tot îmi este greu să respir. Am în piept o spută permanentă. Este ca și când toate lacrimile acelea pe care nu le-am putut vărsa în afară

s-au vărsat într-o baltă dinăuntru. Nu pot ignora jalea, dar nici n-o pot scuipa afară.

Klara trebuie să se întoarcă în Košice pentru o altă prestație la radio — concertele ei sunt singura noastră sursă de venit — și nu poate merge cu mine la spitalul TBC unde voi rămâne până mă voi face bine, dar refuză să mă lase singură. Întrebăm de centrul de repatriere, ca să vedem dacă ar putea găsi pe cineva care merge la spital. Mi se spune că într-un hotel din apropiere este un tânăr care a venit pentru tratament. Când mă apropii de el, în holul hotelului, îl văd sărutând o fată.

— Ne întâlnim la tren, mormăie el.

Pe peron, îl găsesc iar sărutând-o pe fată. Are părul încărunțit și este cu cel puțin zece ani mai mare ca mine. O să fac optsprezece ani în septembrie, dar cu membrele mele subțiri, cu pieptul plat și cu țeasta cheală, arăt mai degrabă de doisprezece. Rămân stânjenită alături de ei în timp ce se îmbrățișează, fără să știu cum i-aș putea atrage atenția. Sunt nemulțumită. *Ăsta* este omul în care ar trebui să am încredere?

— Mă puteți ajuta, domnule? întreb în cele din urmă. Am nevoie să mă însoțiți la spital.

— Sunt ocupat acum, spune el.

Abia dacă se desprind din sărut ca să-mi răspundă. Este ca un frate mai mare tras de poale de o soră enervantă.

— Ne vedem în tren.

După atenția și dădăceala constante arătate de Klara, neglijența lui taie în carne vie. Nu știu de ce mă deranjează atât de tare. Oare din cauză că iubita lui trăiește, în timp ce iubitul meu a murit? Sau pentru că sunt deja atât de micșorată încât fără atenția sau aprobarea altei persoane mă simt de parcă aș fi în pericol să dispar cu totul?

Bărbatul îmi cumpără un sandvici din tren și își ia un ziar pentru el. Nu vorbim nimic mai mult decât să facem cunoștință. Îl cheamă Béla. Pentru mine nu este decât un necioplit din tren,

o persoană căreia trebuie să-i cer ajutorul împotriva voinței mele, cineva care mă ajută fiindcă n-are încotro.

Când ajungem în gară, aflăm că trebuie să mergem pe jos până la spitalul TBC și de data asta nu mai este niciun ziar care să-i capteze atenția.

— Ce făceai înainte de război? mă întreabă el. Observ ceva ce nu auzisem înainte — este bâlbâit.

Când îi spun că am fost gimnastă și balerină, îmi răspunde:

— Asta îmi amintește un banc.

Mă uit la el așteptând, gata de o porție de umor unguresc, pregătită pentru ușurarea pe care am simțit-o la Auschwitz, când Magda și cu mine am organizat concursul de țâțe între colegele de dormitor, gata de eliberarea pe care ți-o aduce râsul în vremuri de restriște.

— Era odată o pasăre, începe el, iar pasărea era pe moarte. A venit o vacă și a încercat s-o încălzească un pic — dar cu partea dinspre coadă, dacă înțelegi ce vreau să zic —, iar pasărea a început să-și revină în simțiri. Apoi a trecut un camion și a terminat-o de tot. Un cal bătrân a trecut pe acolo și, văzând pasărea moartă în drum, i-a spus: „Nu ți-am zis să nu dansezi dacă ți s-a căcat cineva în cap?"

Béla râde la propria glumă. Însă eu mă simt jignită. Vrea să fie amuzant, dar cred că încearcă să-mi spună că mi s-a căcat cineva în cap. Cred că vrea să spună că sunt praf. Cred că spune ceva de genul: nu te poți numi dansatoare dacă arăți în halul ăsta. Pentru o clipă, înainte de această jignire, fusese așa o ușurare să mă bucur de atenția lui, să fiu întrebată ce eram înainte de război. Așa o ușurare să conștientizez acea versiune a mea care existase — și care prosperase — înainte de război. Gluma lui întărise din nou felul ireparabil în care mă schimbase și mă afectase războiul. Mă durea că un străin putea să mă rănească fatal. Mă durea fiindcă avea dreptate. Sunt praf. Cu toate astea, n-o să las un bărbat insensibil sau sarcasmul lui

unguresc să aibă ultimul cuvânt. O să-i arăt ce dansatoare efervescentă trăiește încă în mine, indiferent de cât de scurt mi-e părul, de cât de slab îmi este chipul, cât de grea este suferința din pieptul meu. Mă proptesc în fața lui și fac șpagatul în mijlocul drumului.

Se dovedește că nu am TBC. Totuși, mă opresc pentru trei săptămâni în spital ca să trateze fluidul care mi se tot acumulează în plămâni. Îmi este atât de frică să nu contractez TBC, încât deschid ușa cu piciorul, în loc să pun mâna, chiar dacă știu că această boală nu se transmite prin atingere, că microbii nu stau pe clanța ușii. Este bine că nu am TBC, dar starea mea tot nu e bună. Nu am vocabularul necesar pentru a explica sentimentele care îmi inundă inima, pulsația întunecată din frunte. Este ca un pietriș care-mi împiedică vederea. Mai târziu, acest sentiment va căpăta un nume. Mai târziu voi ști să-l numesc depresie. Acum, tot ce știu este că fac mari eforturi și ca să mă dau jos din pat. Este efortul de a respira. Și, mai rău, efortul de a exista. De ce să mă ridic? Ce mă așteaptă dincolo ca să merite să mă ridic? N-am avut tendințe de suicid la Auschwitz, când lucrurile erau fără speranță. În fiecare zi eram înconjurată de oameni care spuneau *Singura cale să scăpăm de aici este să murim*. Dar profețiile acestea lugubre mi-au dat ceva împotriva căruia să lupt. Acum, că mă recuperam, acum, că aveam de înfruntat faptul irevocabil că părinții mei nu se vor mai întoarce niciodată, că Eric nu se va mai întoarce niciodată, singurii mei demoni erau în interior. Mă gândesc să-mi iau viața. Vreau o cale de a scăpa de suferință. De ce să nu aleg să nu mai fiu?

Lui Béla i s-a alocat camera de deasupra mea. Într-o zi se oprește să vadă ce mai fac.

— O să te fac să râzi, spune el, iar asta o să te facă să te simți mai bine. O să vezi.

Scoate limba, se trage de urechi, imită animale în felul în care vrei să distrezi un copil. Este absurd, poate chiar jignitor, dar nu mă pot abține. Râsul țâșnește din mine în talazuri, ca o maree.

— Să nu râzi, mă avertizaseră medicii, de parcă râsul ar fi fost vreo tentație constantă, de parcă aș fi fost în pericol să mor de râs.

— Dacă râzi, o să te doară și mai rău.

Au avut dreptate. Chiar mă doare, dar îmi e și bine, deopotrivă.

În noaptea aceea stau trează, întinsă pe pat, gândindu-mă că el se află într-un pat chiar deasupra mea, gândindu-mă la lucruri cu care l-aș putea impresiona, lucruri pe care le studiasem la școală. În ziua următoare, când îmi face o vizită, îi spun tot ce am fost în stare să-mi amintesc în noaptea aceea despre miturile grecești, pomenind cele mai obscure zeități. Îi povestesc și despre *Interpretarea viselor* a lui Freud, ultima carte pe care o citisem împreună cu Eric. Dau un spectacol pentru el, în felul în care eram obișnuită s-o fac pentru oaspeții de la cină ai părinților mei, atunci când îmi venea rândul în lumina reflectoarelor înainte ca sora mea Klara, capul de afiș, să intre pe scenă. El mă privește cum și-ar privi un profesor ucenicul cel mai promițător. Îmi spune prea puține lucruri despre el, dar aflu că a studiat vioara în adolescență și că îi place încă să asculte înregistrări sau difuzări la radio cu muzică de cameră.

Béla are douăzeci și șapte de ani. Eu sunt doar un copil. În viața lui există o altă femeie. Femeia pe care o săruta pe peron, atunci când l-am întrerupt. Și, după cum îmi mărturisește, mai este aici, în spitalul TBC, încă o femeie, cea mai bună prietenă a verișoarei sale Marianna, o fată cu care se întâlnea în liceu, înainte de război. Este foarte bolnavă. N-o să supraviețuiască. Își spune „logodnicul ei", un gest de speranță pentru ea, pe patul de moarte, un gest de speranță pentru mama ei. Câteva

luni mai târziu, aveam să aflu că Béla avea și o soție — aproape o străină, o femeie cu care nu fusese niciodată în relații intime, o non-evreică cu care făcuse un aranjament birocratic la începutul războiului, în încercarea de a-și proteja familia și averea.

Nu este vorba de iubire. E vorba că mi-e foame, mi-e atât de foame, și că îl amuz. Și că mă privește așa cum mă privea Eric în acele zile demult apuse, la clubul de carte, de parcă aș fi inteligentă, de parcă aș avea de spus lucruri valoroase. Deocamdată, este suficient.

În ultima mea noapte în spitalul TBC, stau întinsă în cămăruța mea confortabilă și aud o voce venind spre mine, de la poalele munților, din centrul Pământului. Trecând prin podea și prin salteaua subțire, mă învăluie, mă încarcă. *Dacă supraviețuiești,* îmi spune vocea, *va trebui să lupți pentru ceva.*

— O să-ți scriu, îmi spune Béla a doua zi de dimineață, când ne luăm rămas-bun.

Nu este iubire. Nu țin la el.

La întoarcerea la Košice, Magda mă așteaptă la gară. Klara fusese atât de posesivă cu mine de când ne reuniserăm, încât uitasem cum era să fiu singură cu Magda. I-a crescut părul, care îi încadrează chipul în bucle vălurite. Ochii îi strălucesc din nou. Arată bine. Dă pe-afară de bârfe din cele trei săptămâni în care am fost plecată. Csicsi a rupt-o cu prietena lui și acum o curtează pe Klara. Supraviețuitorii din Košice au organizat un club de divertisment și ea le-a promis deja că o să le cânte. Iar Laci, bărbatul de pe acoperișul vagonului, i-a scris ca să ne anunțe că a primit declarație notarială de susținere de la rudele lui din Texas. Se va întâlni în curând cu ele, într-un loc denumit El Paso, îmi povestește Magda; Laci va lucra în magazinul lor de mobilă și va economisi bani pentru Medicină.

— Klara ar face bine să nu mă umilească măritându-se prima, spune Magda.

Așa ne vindecăm. Ieri, canibalism și crimă. Ieri, alegerea firelor de iarbă. Azi, vechi obiceiuri și proprietăți, reguli și roluri care ne fac să ne simțim normal. O să minimalizăm pierderile suferite și oroarea trăită, teribila întrerupere a vieților noastre, trăind ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. N-o să fim o generație pierdută.

— Uite, spune sora mea. Am ceva pentru tine.

Îmi întinde un plic cu numele meu scris cu litere cursive, așa cum fuseserăm învățați la școală.

— A trecut pe aici vechiul tău prieten.

Pentru o clipă cred că se referă la Eric. Trăiește. În plicul acesta este viitorul meu. M-a așteptat. Sau poate și-a văzut de viață.

Dar plicul nu este de la Eric. Și nu-mi conține viitorul, ci trecutul. O poză de-a mea, poate ultima poză făcută înainte de Auschwitz, cu mine făcând șpagatul pe malul râului, poza făcută de Eric, cea pe care i-am dat-o prietenei mele, Rebeka. A păstrat-o bine pentru mine. Țin în mână varianta celei care am fost, cea care nu-și pierduse încă părinții, cea care nu știa cât de repede își va pierde iubirea.

În seara aceea, Magda mă duce la clubul de divertisment. Klara și Csicsi sunt și ei, alături de Rebeka și Imre, fratele lui Csicsi. Este și Gaby, doctorul meu și poate de aceea, așa slăbită cum sunt, accept să dansez. Vreau să-i arăt că mă fac bine. Vreau să-i arăt că timpul pe care l-a dedicat îngrijirii mele a contat, că nu și-a irosit eforturile. Îi rog pe Klara și pe ceilalți muzicieni să cânte *Dunărea albastră* și îmi încep coregrafia — același dans pe care, cu un pic mai mult de un an în urmă, l-am dansat în prima mea seară la Auschwitz, dansul răsplătit de Josef Mengele cu o felie de pâine. Pașii nu s-au schimbat, dar corpul meu, da. Nu mai am nimic din mușchii mei supli, numai fibră, nimic din forța membrelor și a trunchiului. Sunt o coajă obosită, o fată cu spatele rupt, fără păr. Închid ochii, așa cum am făcut în baracă.

În acea noapte îndepărtată mi-am ținut pleoapele strânse, ca să nu trebuiască să văd ochii îngrozitori, ucigași, ai lui Mengele, ca să mă feresc să nu mă prăbușesc sub forța privirii lui. De această dată, am închis ochii ca să-mi pot simți trupul, să nu evadez din sală, să pot simți căldura aprecierilor din partea publicului meu. În timp ce-mi găseam calea înapoi spre mișcările cunoscute, spre pașii familiari, spre salturile înalte, spre șpagaturi, am devenit tot mai încrezătoare în ipostaza în care mă aflam. Și am găsit și calea spre acele momente din trecut, spre zilele când nu ne puteam imagina încălcări mai mari ale libertății noastre decât restricțiile și stelele galbene. Am dansat pentru inocența mea. Pentru fata atrasă de scările care duceau spre studioul de balet. Pentru mama înțeleaptă și iubitoare care o dusese pentru prima dată acolo. *Ajută-mă,* o strig. *Ajută-mă. Ajută-mă să trăiesc din nou.*

Câteva zile mai târziu vine o scrisoare groasă pentru mine. Este de la Béla. E prima dintr-un lung șir de scrisori pe care mi le va scrie, mai întâi din spitalul TBC, apoi din casa lui din Prešov, unde s-a născut și a crescut — al treilea oraș ca mărime din Slovacia, la doar treizeci de kilometri nord de Košice. Pe măsură ce aflu mai multe lucruri despre Béla, încep să asamblez într-o viață faptele pe care mi le împărtășește în aceste scrisori, iar bărbatul încărunțit, cu un simț al umorului bâlbâit și plin de sarcasm devine o persoană bine conturată.

Béla îmi scrie că printre primele lui amintiri este o plimbare alături de bunicul său, unul dintre cei mai înstăriți oameni din țară, în care acesta a refuzat să-i cumpere o prăjiturică de la patiserie. Când va ieși din spital va prelua afacerea bunicului, de vânzare en-gros a produselor fermierilor locali, măcinarea cafelei și a grâului pentru toată Slovacia. Béla este o cămară plină, o țară îndestulată, o sărbătoare.

La fel ca mama, și-a pierdut unul dintre părinți când era foarte mic. Tatăl lui, fost primar în Prešov și, înainte de asta,

avocat celebru pentru cei săraci, a participat într-o iarnă la o conferință în Praga, pe când Béla avea patru ani. A căzut din tren și s-a prăbușit într-o avalanșă. Sau cel puțin asta a fost versiunea poliției pentru mama lui Béla. Béla suspectează că tatăl lui, o figură controversată din cauza revoltei sale față de elita din Prešov, concretizată în serviciul avocățesc pentru cei săraci și lipsiți de drepturi, a fost ucis, dar varianta oficială susținea că s-a sufocat sub zăpadă. De la moartea tatălui, Béla a început să vorbească bâlbâit.

Maică-sa nu și-a mai revenit niciodată după moartea soțului. Socrul său, bunicul lui Béla, a ținut-o închisă în casă, s-o împiedice să întâlnească alți bărbați. În timpul războiului, mătușa și unchiul lui Béla l-au invitat să li se alăture în Ungaria, unde trăiau ascunzându-se sub identități și acte false. Într-o zi, mama lui Béla s-a dus la piață, unde a zărit un grup de soldați SS. S-a panicat. A alergat drept spre ei și a mărturisit: *Sunt evreică!*. Au trimis-o la Auschwitz, unde a murit în camera de gazare. Restul familiei, expusă din cauza dezvăluirii făcute de mama lui Béla, a reușit să fugă în munți.

Fratele lui Béla, George, trăia în America încă dinainte de război. Într-o zi, înainte de a emigra, se plimba pe stradă în Bratislava, capitala Slovaciei, când a fost atacat de niște non-evrei, care i-au spart ochelarii. A lăsat în urmă antisemitismul crescând din Europa, ca să trăiască alături de unchiul lui, în Chicago. Verișoara lor, Marianna, a fugit în Anglia. Cu toate că studiase în Anglia pe când era copil și vorbea engleza fluent, Béla a refuzat să plece din Slovacia. A vrut să-i protejeze pe toți cei din familie. Dar n-a fost să fie. Bunicul lui a murit de cancer la stomac. Mătușa și unchiul, convinși de germani să se întoarcă din munți, cu promisiunea că toți evreii care se vor întoarce de bunăvoie vor fi tratați cu blândețe, au fost aliniați și împușcați în stradă.

Béla a scăpat de naziști rămânând ascuns în munți. Mi-a scris că abia dacă putea ține în mână o șurubelniță, se temea de arme, nu voia să lupte, era neîndemânatic, dar a devenit partizan. A pus mâna pe armă și s-a alăturat trupelor rusești care luptau împotriva naziștilor. Cât a fost partizan a contractat TBC. N-a trebuit să supraviețuiască în lagăr. Dar a supraviețuit pădurilor de munte. Sunt recunoscătoare pentru asta. Nu voi vedea niciodată oglindită în ochii lui imaginea coloanelor de fum.

Prešov este la doar o oră de mers cu mașina de Košice. Béla mă vizitează într-un weekend; scoate din geantă brânză elvețiană și niște salam. Mâncare. Asta m-a făcut prima dată să mă îndrăgostesc de el. Dacă l-aș putea face să fie interesat de mine, o să ne hrănească pe toate trei — la asta mă gândesc. Nu tânjesc după el cum am tânjit după Eric. Nu am fantezii despre cum o să-l sărut și nici nu-l doresc cu disperare în preajma mea. Nici măcar nu flirtez — cel puțin nu într-o manieră romantică. Suntem ca doi supraviețuitori de pe o epavă, cercetând întinsul mării după vreun semn de viață. Și vedem unul în altul o pâlpâire. Îmi dau seama că revin din nou la viață. Simt că o să aparțin cuiva. Știu că Béla nu este iubirea vieții mele, nu în felul în care fusese Eric. Nu încerc să-l înlocuiesc pe Eric. Dar Béla îmi spune glume și-mi trimite scrisori de douăzeci de pagini, iar eu trebuie să fac o alegere.

Când îi spun Klarei că mă mărit cu Béla, nu se repede să mă felicite. Se întoarce spre Magda.

— Ah, doi schilozi care se împerechează, spune ea. Cum o să funcționeze asta?

Mai târziu, la masă, îmi spune direct:

— Ești o copilă naivă, Dicuka, nu poți lua astfel de decizii. Nu ești încă restabilită. Și nici el. Are TBC. Se bâlbâie. Nu te poți mărita cu el.

Acum am o nouă motivație ca să fac mariajul să meargă. Trebuie să-i dovedesc surorii mele că se înșală.

Obiecțiile Klarei nu sunt singurul impediment. Mai este și faptul că Béla este în continuare căsătorit legal cu o non-evreică, care a protejat de naziști averea familiei lui, iar acum refuză să divorțeze. N-au trăit niciodată împreună, nu au avut vreo relație de alt fel decât le-a fost înțelegerea: pentru ea, banii lui; pentru el, statutul ei de non-evreică. Nu vrea să-i acorde divorțul, nu dintr-odată, nu înainte ca el să-i plătească o sumă uriașă.

Și apoi mai este și logodnica lui din Munții Tatra, muribundă din cauza tuberculozei.

O imploră pe Marianna, verișoara lui fugită în Anglia, dar întoarsă după război, să-i dea fetei vestea că n-o s-o ia de nevastă. Marianna este furioasă, pe bună dreptate.

— Ești oribil! îi strigă ea. Nu poți să-i faci asta. N-o să-i spun nici într-o mie de ani că-ți încalci promisiunea.

Béla îmi cere să vin cu el la spital, ca să-i poată spune el însuși. Fata este înțelegătoare și drăguță cu mine și foarte, foarte bolnavă. Mă distruge să văd pe cineva atât de devastat fizic. Seamănă prea mult cu trecutul recent. Mi-e teamă să stau atât de aproape de ușa morții. Ea îmi spune că este fericită că Béla se va căsători cu cineva ca mine, cineva cu atât de multă energie și vitalitate. Mă bucur că avem binecuvântarea ei. Și totuși, cât de ușor ar fi fost ca eu să fiu cea din pat, sprijinită de perne aspre, tușind printre cuvinte, umplând batistele de sânge.

Béla și cu mine înnoptăm la hotel, același în care ne-am cunoscut. De câte ori a venit la Košice, am dormit în camere separate. N-am împărțit niciodată patul. Nu ne-am văzut niciodată goi. Dar în seara asta este altceva. Încerc să-mi amintesc cuvintele interzise din cartea lui Zola, *Nana.* Ce altceva m-ar putea pregăti ca să-i ofer plăcere, să obțin eu însămi plăcere? Nimeni nu m-a învățat coregrafia intimității. Goliciunea fusese

până acum degradantă, umilitoare, terifiantă. Trebuie să învăț din nou să-mi locuiesc propriul corp.

— Tremuri, zice Béla. Ți-e frig?

Se duce la valiza lui și scoate de acolo un pachet legat cu o fundă sclipitoare. În cutie, cuibărit în hârtie de ziar, este un neglijeu superb, din mătase. Un dar extravagant. Dar nu asta este ceea ce mă emoționează. Ci faptul că el a știut, cumva, că o să am nevoie de o a doua piele. Nu-i vorba că aș vrea să-mi pun o platoșă în fața lui, viitorul meu soț. Nu caut un camuflaj. Este mai degrabă o modalitate de a crește, de a mă extinde, o cale de a păși într-un capitol nescris încă. Tremur când îmi trage neglijeul peste cap, când mătasea îmi alunecă pe trup. Costumul potrivit poate îmbunătăți dansul. Fac o piruetă pentru el.

— *Izléses*, spune. De primă clasă.

Sunt atât de bucuroasă că mă privește cineva. Privirea lui este mai mult decât un compliment. La fel cum vorbele mamei m-au învățat cândva să-mi prețuiesc istețimea, în ochii lui Béla găsesc o nouă apreciere a trupului meu — a vieții mele.

9. ANUL URMĂTOR, ÎN IERUSALIM

Mă căsătoresc cu Béla Eger pe 12 noiembrie 1946, la primăria din Košice. Am fi putut sărbători cu o petrecere fastuoasă la conacul familiei Eger, am fi putut alege o ceremonie evreiască. Dar sunt o copilă, am doar nouăsprezece ani. N-am avut posibilitatea de a termina liceul, cad dintr-una-ntr-alta. Iar părinții mei sunt morți. Unul dintre vechii prieteni ai tatei, un non-evreu, ne-a supravegheat pe surorile mele și pe mine. Este judecător și aflăm că-l știa pe fratele lui Béla, pe George, de la facultatea de Drept. El este legătura dintre familiile noastre, este legătura cu tata, așa că pe el îl alegem să ne căsătorească.

În cele cincisprezece luni de când l-am cunoscut pe Béla, părul mi-a crescut de la puful acela firav până la umeri. Îl port lăsat pe spate, cu o clamă albă prinsă la tâmplă. Mă mărit într-o rochie împrumutată — neagră, până la genunchi, din mătase artificială, cu umeri umflați, guleraș alb și mâneci strâmte. În mână țin un buchet de crini și trandafiri, legați cu o panglică lată de satin. Din balconul de la prăvălia tatei, zâmbesc pentru poză. La nuntă participă doar opt persoane — eu, Béla, Magda, Klara, Csicsi, Imre și doi vechi prieteni ai tatei, unul dintre ei președinte de bancă, iar celălalt, judecătorul care ne căsătorește. Béla se bâlbâie când își spune jurămintele, iar Klara mă mustră din priviri. Petrecerea se ține la noi în apartament. Klara a pregătit toată mâncarea. Pui fript. Cușcuș unguresc. Cartofi cu unt și pătrunjel. Și *dobos torte* — un tort de ciocolată cu șapte straturi. Încercăm să-i dăm zilei o turnură veselă, dar toți absenții din încăpere ne trag înapoi. Orfanii se căsătoresc cu orfani. Mai

târziu voi auzi că ne-am căsătorit, de fapt, cu părinții noștri. Dar aș spune că mai degrabă ne-am căsătorit cu treburile noastre neterminate, dorul, jalea, doliul.

Ne petrecem luna de miere în Bratislava, pe Dunăre. Dansez împreună cu soțul meu valsurile pe care le știam dinainte de război. Vizităm Fântâna lui Maximilian[15] și Dealul Încoronării[16]. Béla se preface a fi noul monarh, arătând cu sabia spre nord, sud, est și vest, promițând să mă apere. Vedem vechiul zid al cetății, cu dublă fortificație împotriva turcilor. Ne spunem că furtuna a trecut.

În noaptea aceea, la hotel, suntem treziți de niște bătăi în ușa camerei. Înăuntru dau năvală ofițeri de poliție. Se fac frecvent astfel de controale asupra civililor, viețile noastre sunt un labirint de cerințe birocratice și avem nevoie de permise oficiale chiar și pentru cele mai mici amănunte ale vieții cotidiene. Te pot arunca în pușcărie sub cel mai vag pretext. Și, din cauza averii lui, soțul meu este o persoană importantă, așa că n-ar trebui să mă mire că am fost urmăriți. Dar sunt surprinsă. Și înfricoșată, mereu sunt înfricoșată. Și mai sunt și jenată. Și furioasă. Asta este luna mea de miere. De ce ne deranjează?

— Abia ne-am căsătorit, îi liniștește Béla, vorbind slovacă.

Eu am crescut vorbind doar maghiară, dar Béla este fluent și în cehă și slovacă, și în alte limbi necesare pentru afacerea lui în comerț.

Le arată pașapoartele, certificatul de căsătorie, verighetele, tot ce ne poate confirma identitatea și motivul pentru care ne aflăm în acel hotel.

— Vă rugăm să ne lăsați în pace.

Poliția nu dă nicio explicație pentru invadarea intimității, pentru bănuielile ce planau asupra noastră. Îl urmăresc pe Béla

---

15 Fântâna lui Maximilian sau Fântâna Roland, construită de regele Ungariei, Maximilian al II-lea, în 1572, pentru aprovizionarea cu apă a orașului.

16 Dealul pe care se află Castelul Bratislava, situat la 85 de metri deasupra nivelului mării.

cu vreun motiv? L-au confundat cu altcineva? Încerc să nu reţin această intruziune ca pe un semn de rău augur. Mă concentrez asupra blândeţii din glasul soţului meu, dincolo de bâlbâiala lui. Nu avem nimic de ascuns. Dar starea de alertă este permanentă. Şi nu pot scăpa de sentimentul că m-am făcut vinovată de ceva. Că voi fi depistată.

Greşeala mea este viaţa însăşi. Şi începuturile unei fericiri precaute.

În trenul spre casă avem un compartiment privat. Prefer eleganţa lui reţinută camerei de hotel. Mă pot imagina într-o poveste. Suntem exploratori, întemeietori. Legănarea trenului împrăştie teama şi devălmăşia din mintea mea şi mă ajută să mă concentrez asupra trupului lui Béla. Sau poate că motivul este doar îngustimea patului. Propriul meu trup mă surprinde. Plăcerea este un elixir. Un balsam. Ne regăsim unul pe celălalt iar şi iar, în timp ce trenul înaintează prin noapte.

Când mă întorc la Košice, să-mi vizitez surorile, trebuie să fug la baie. Vomit în valuri. Este o veste bună, dar încă nu ştiu asta. Tot ce ştiu este că după mai mult de un an de recuperare lentă, iar îmi e rău.

— Ce i-ai făcut copilei mele? ţipă Klara.

Béla îşi înmoaie batista în apă rece şi mă şterge pe faţă.

În timp ce viaţa surorilor mele merge mai departe în Košice, eu încep o neaşteptată existenţă de huzur. Mă mut în reşedinţa Eger din Prešov, o mănăstire veche de cinci sute de ani, lungă şi lată, cu cai şi căruţe de-a lungul aleii. Birourile lui Béla sunt la parter, iar noi locuim la etaj. Chiriaşii ocupă celelalte aripi ale acestei case enorme. Avem o femeie care ne spală rufele, fierbe aşternuturile, calcă, se ocupă de albituri. Mâncăm din porţelanuri făcute la comandă pentru familia lui, cu numele lor — acum şi al meu — inscripţionat cu auriu. În sufragerie este un buton pe care pot să apăs astfel încât Mariska, menajera,

să-l audă din bucătărie. Nu mă satur de pâinea ei de secară. Apăs butonul și mai cer.

— Mâncați ca niște porci, mă bombăne ea.

Nu-și maschează supărarea că am intrat în familie. Sunt o amenințare pentru stilul ei de viață, pentru felul în care conduce gospodăria. Mă doare să văd că Béla este cel care îi dă banii pentru coșniță. Sunt soția lui. Mă simt inutilă.

— Te rog, învață-mă să gătesc, îi cer Mariskăi într-o zi.

— Nu te vreau la mine în bucătărie, spune ea.

Ca să mă lanseze în noua mea viață, Béla mă introduce în elita din Prešov, formată din avocați, medici și oameni de afaceri și soțiile lor, alături de care mă simt ca o gâsculiță tânără și neexperimentată. Cunosc două femei cam de-o seamă cu mine. Ava Hartmann este o tipă la modă, măritată cu un bărbat bogat și bătrân. Își poartă părul negru cu cărare pe-o parte. Marta Vadasz este măritată cu Bandi, prietenul lui Béla. Are părul roșu și un chip plăcut, calm. Le urmăresc cu atenție pe Ava și pe Marta, încercând să văd cum ar trebui să mă port și ce ar trebui să spun. Ava, Marta și celelalte beau coniac. Beau și eu coniac. Ava, Marta și celelalte fumează. Într-o seară, la o petrecere în casa Avei — face cel mai bun pate tocat[17] pe care l-am gustat vreodată, cu ardei gras și ceapă — îi spun lui Béla că sunt singura care nu fumează, iar a doua zi el îmi aduce o tabacheră și un portțigaret din argint. Nu știu cum să-l folosesc — cum să bag țigara în el, cum să trag din ea, cum să suflu fumul printre buze. Încerc să le imit pe celelalte femei. Mă simt ca un papagal elegant, nimic altceva decât un ecou împodobit în haine frumoase, dar nu făcute de tata.

Oare ei știu unde am fost? Stând în salon sau în jurul meselor încărcate, îmi privesc prietenii și cunoștințele și mă

---

17 Specialitate de pate de ficat din bucătăria evreiască tradițională.

întreb. Oare ei au pierdut aceleași lucruri pe care le-am pierdut eu și Béla? Nu vorbim despre asta. Negarea este scutul nostru. Încă nu știm cât de dăunător este să continuăm să ne rupem de trecut, să păstrăm această tăcere conspirativă. Cu cât sigilăm mai tare trecutul, cu atât va fi mai fericit viitorul, ăsta ne e crezul.

Încerc să mă relaxez în noua mea postură privilegiată de bogătană. Nu vor mai exista bătăi în ușă care să-mi întrerupă somnul, îmi spun. Ci doar confortul pilotelor și al așternuturilor imaculate. S-a terminat cu înfometarea. Mănânc, mănânc încontinuu — pâinea de secară a Mariskăi, găluști spaetzle[18], un fel de plăcintă cu varză acră, un alt fel de plăcintă cu *bryndza*, o brânză slovacă de oaie. Mă îngraș. Amintirile și pierderile ocupă acum doar o mică parte din mine. Le împing, le tot împing, așa că își știu locul de-acum. Îmi privesc mâna cum ridică portțigaretul de argint spre buze, apoi îl îndepărtează. Mă prefac că acesta este un dans nou. Învăț fiecare gest.

Kilogramele pe care le acumulez nu sunt doar de la mâncarea îndestulătoare. La începutul primăverii descopăr că sunt însărcinată. La Auschwitz nu aveam menstruație. Probabil că stresul constant și lipsa mâncării au fost suficiente ca să nu ne mai vină ciclul, sau poate că de vină a fost pierderea extremă în greutate. Dar acum trupul meu, care a fost înfometat, vlăguit și lăsat să moară, găzduiește o viață nouă. Număr săptămânile de când nu am mai sângerat și calculul îmi arată că Béla și cu mine trebuie să fi conceput copilul în luna de miere, poate chiar în tren. Ava și Marta îmi spun că și ele sunt însărcinate.

Mă aștept ca doctorul, medicul familiei Eger, același care a asistat și la nașterea lui Béla, să mă felicite. În schimb, îmi ține prelegeri.

---

[18] Paste specifice bucătăriei germane.

— Nu ești încă destul de puternică, îmi spune el.

Mă zorește să programăm un avort, și încă repede. Refuz. Alerg în casă, în lacrimi. El vine după mine. Mariska îl lasă să intre în salon.

— Doamnă Eger, o să muriți dacă faceți acest copil, spune el. Sunteți piele și os, prea slăbită.

Îl privesc în ochi:

— Doctore, o să aduc viața asta pe lume, îi spun. Noapte bună.

Béla îl urmează pe doctor. Îmi aud soțul cerându-și scuze pentru lipsa mea de respect:

— Este fiică de croitor, nu știe cum să se poarte.

Cuvintele pe care le folosește ca să mă apere mai fac o fisură în egoul meu încă fragil. Dar așa cum îmi crește pântecele, îmi cresc și încrederea de sine și hotărârea. Nu mă ascund prin colțuri. Iau peste 20 de kilograme în greutate și atunci când merg pe stradă îmi bombez burta și mă uit în vitrinele magazinelor, unde văd alunecând reflexia acestei noi versiuni a trupului meu. Nu recunosc imediat sentimentul. Apoi îmi amintesc. Așa te simți când ești fericit.

Klara și Csicsi se căsătoresc în primăvara lui 1947, iar Béla și cu mine mergem la Košice, pentru ceremonie, în Opelul lui verde. Este o altă ocazie importantă de la care lipsesc părinții noștri, o altă zi fericită umbrită de absența lor. Dar sunt însărcinată, am o viață plină și n-o să las tristețea să mă tragă înapoi. Magda cântă la pianul familiei. Cântă refrenele pe care obișnuia să le cânte și tata. Béla se luptă cu tendințe contradictorii: să mă rotească în dans sau să mă facă să stau pe scaun și să-mi odihnesc picioarele. Surorile mele îmi pun mâinile pe burtă. Această nouă viață care se plămădește în mine ne aparține tuturor. Este un nou început. O bucată din părinții noștri, din bunicii noștri, care va merge mai departe, în viitor.

Aceasta este tema discuției pe care o avem când se întrerupe muzica și bărbații își aprind trabucurile. Viitorul. Fratele lui Csicsi, Imre, va pleca în curând spre Sydney. Adunarea noastră de familie este deja atât de restrânsă. Nu-mi place gândul că ne vom împrăștia. Prešov pare deja atât de departe de surorile mele. Înainte de căderea nopții, înainte de a porni spre casă cu Béla, Klara ne trage în dormitor pe mine și pe Magda.

— Trebuie să vă spun ceva, mezinelor, spune ea.

Din încruntarea Magdei, îmi dau seama că ea știe deja ce are să ne spună Klara.

— Dacă Imre pleacă la Sydney, spune Klara, o să plecăm și noi cu el.

Australia. Din cauza preluării puterii de către comuniști în Cehoslovacia, printre prietenii noștri din Prešov apăruseră discuții despre emigrare, poate în Israel, poate în America, dar cele mai relaxate politici de emigrare erau în Australia. Ava și soțul ei pomeniseră și ei de Sydney. Dar era prea departe, mult prea departe.

— Dar cariera ta? am întrebat-o pe Klara.

— Există orchestre și în Sydney.

— Tu nu vorbești engleză.

Îi arunc motiv după motiv, de parcă nu s-ar fi gândit deja ea însăși la toate.

— Csicsi a făcut o promisiune, spune ea. Chiar înainte de a muri, tatăl lui i-a spus să aibă grijă de frate-său. Dacă pleacă Imre, plecăm și noi.

— Așadar mă abandonați amândouă, spune Magda. După toată lupta aia pentru supraviețuire, credeam că o să rămânem împreună.

Îmi amintesc de o noapte de aprilie, cu doar doi ani în urmă, când m-am îngrijorat că Magda ar putea să moară, când am riscat să fiu bătută sau poate chiar mai rău și am escaladat un zid ca să culeg pentru ea niște morcovi. Am supraviețuit unei orori care ne va bântui — fiecare dintre noi a supraviețuit

pentru că a avut-o pe cealaltă pentru protecție și pentru că fiecare a ținut de cealaltă ca motiv pentru care să trăiască. Trebuie să-i mulțumesc surorii mele pentru însăși existența mea.

— O să te măriți și tu curând, o liniștesc eu. O să vezi. Nu-i fată mai sexy ca tine.

Încă nu pricep că durerea surorii mele are mai puțin de-a face cu singurătatea și mai mult cu credința că nu e demnă de iubire. Dar acolo unde ea vede durere, iad, lipsă, vătămare, eu văd altceva. Văd curajul, triumful ei și-i văd puterea. Este ca în prima zi la Auschwitz, când lipsa pletelor mi-a arătat extraordinara frumusețe a ochilor ei.

— E cineva anume de care ești interesată? o întreb.

Aș vrea să clevetim așa cum făceam când eram fete tinere. Magda îmi dă mereu informații incitante sau intră caraghios în pielea personajelor — poate ușura și cel mai dificil lucru. Aș vrea s-o fac să viseze.

Magda dă din cap.

— Nu mă gândesc la o persoană, spune ea. Mă gândesc la un loc.

Arată spre o carte poștală înfiptă în rama de la oglinda unui dulap. Poza arată un deșert pustiu, un pod. *El Paso*, scrie de-a curmezișul, peste imagine. Este de la Laci.

— El a plecat, spune Magda. Așa că pot și eu.

Pentru mine, El Paso pare la capătul pământului.

— Ți-a cerut Laci să te duci la el?

— Dicuka, povestea mea nu e basm cu zâne. Nu contez pe un bărbat ca să mă salveze.

Bate cu degetele în poală, de parcă ar cânta la pian. Vrea să spună mai mult.

— Îți amintești ce avea mama în buzunar când a murit?

— Căița Klarei.

— Și o bancnotă de un dolar. Un dolar trimis cândva de mătușa Matilda, din America.

Eu de ce nu știu asta? Sunt atât de multe nimicuri pe care mama le-a făcut ca să întrețină speranța. Nu doar bancnota de un dolar, de care nu-mi amintesc, sau căița Klarei, de care îmi amintesc, ci și schmaltz[19], grăsimea de pasăre pe care a pus-o la pachet ca s-o gătească în exilul din fabrica de cărămidă, scrisoarea către Klara. Magda pare să urmeze simțul practic al mamei, dar și felul ei de a spera.

— Laci n-o să se însoare cu mine, spune ea. Dar, într-un fel sau altul, o să ajung în America.

I-a scris mătușii Matilda, cerându-i să-i trimită o declarație notarială de susținere financiară, pentru dosarul de imigrare.

Australia. America. În timp ce următoarea generație încolțește în mine, surorile mele amenință să fugă departe, unde nu le mai pot ajunge. Am fost prima care a ales o viață nouă după război. Acum e rândul lor să aleagă. Mă bucur pentru ele. Totuși, mă gândesc la acea zi din timpul războiului când am fost prea bolnavă ca să merg la lucru, când Magda s-a dus fără mine la fabrica de muniție și aceasta a fost bombardată, când Magda ar fi putut să fugă, ca să se elibereze, dar a ales să se întoarcă la barăci ca să mă salveze. Am găsit o viață bună și norocoasă. Acum nu mai e nevoie să-mi vegheze supraviețuirea. Dar dacă există vreun lucru cât de mic care să-mi lipsească al naibii, este acea parte care m-a făcut să înțeleg că supraviețuirea este o chestiune de interdependență, nu e posibilă de unul singur. Faptul că eu și sora mea alegem direcții diferite înseamnă că suntem în pericol să rupem vraja?

Béla nu este în oraș când simt primele contracții, într-o dimineață devreme, în septembrie. M-au împuns și m-au tot împuns, suficient cât să mă pună jos. O sun pe Klara. Când sosește ea, două ore mai târziu, doctorul încă n-a ajuns. Intru în travaliu în aceeași încăpere unde s-a născut Béla, în același

[19] Mâncare specific evreiască, un fel de jumări din grăsime și piele de pasăre.

pat. În timp ce mă încovoi de durere, simt o legătură cu mama lui, femeia pe care n-am avut șansa s-o cunosc. Copilul pe care mă străduiesc să-l aduc pe lume nu va avea bunici. Medicul încă n-a venit. Klara se învârtește pe lângă mine, oferindu-mi apă, ștergându-mi fruntea.

— Pleacă de-aici! urlu la ea. Nu suport cum miroși.

Nu pot fi copila care aduce pe lume un copilaș. Trebuie să-mi locuiesc propriul trup și ea mă distrage. Din începătoșarea ascuțită ca o lamă a travaliului iese la iveală amintirea femeii însărcinate de la Auschwitz, care a agonizat în durerile facerii cu picioarele legate unul de altul. Nu pot să-i împiedic vocea și chipul să stea în această încăpere cu mine, acum. Mă bântuie. Mă inspiră. Fiecare impuls din trupul și din inima ei accentuează ideea de viață, deși ea și bebelușul au fost sortiți unei morți inimaginabil de crude. Mă sfâșie tristețea. Sunt răvășită. O să mă sfârtece colțurile ascuțite ale suferinței ei. O să-mi accept durerea, pentru că ea n-a avut de ales; poate o va șterge pe a ei, va șterge fiecare amintire, fiindcă dacă această durere nu mă termină, amintirea s-ar putea s-o facă. Într-un final, ajunge și doctorul. Mi se rupe apa și simt cum copilul țâșnește afară din mine.

— E fetiță! strigă Klara.

Timp de o clipă, mă simt completă. Sunt aici. Fetița mea e aici. Totul este în regulă și bine.

Vreau să o numesc Anna-Marie, un nume romantic, cu sonorități franțuzești, dar comuniștii țin un registru cu nume permise, iar Anna-Marie nu se află printre ele. Așa că alegem varianta inversată, Marianne, în semn de prețuire pentru verișoara lui Béla, Marianna, cea care încă îmi spune gâscă proastă pentru că am rupt logodna dintre Béla și prietena ei, acum moartă. Béla face cinste cu trabucuri. Nu respectă tradiția de a oferi trabucuri doar la nașterea unui fiu. Fiica lui va fi sărbătorită prin fiecare ritual, prin fiecare act de mândrie. Mie îmi aduce o cutie de bijuterii. Înăuntru este o brățară de aur formată din pătrățele

de mărimea unui timbru poștal, din două feluri de aur, legate unele de altele. Arată de parcă ar cântări mult, dar este ușoară.

— Pentru viitor, spune Béla și mi-o prinde la încheietură.

El o spune, iar eu știu încotro mă îndrept. Pentru asta am rezistat: pentru acest copil. Atașamentul meu față de ea va fi la fel de întreg și unificat precum cercul de aur de la încheietura mea. Înțeleg care îmi este scopul. Voi trăi ca să mă asigur că ea nu va trăi niciodată ce am trăit eu. Continuitatea de la mine la ea va crește din rădăcinile noastre comune, va zămisli o ramură nouă, un vlăstar care se înalță spre speranță și bucurie.

Cu toate acestea, ne luăm măsuri de precauție. O creștinăm. Ca să fie în siguranță. Din același motiv pentru care prietenii noștri Marta și Bandi folosesc în locul numelui lor evreiesc unul unguresc, Vadasz, însemnând „vânător".

Dar putem controla cu adevărat lucrurile? Copilul Martei se naște mort.

Marianne cântărește la naștere patru kilograme și jumătate. Ocupă tot căruciorul.

— S-o hrănesc la sân? o întreb pe pediatra nemțoaică.

— Pentru ce crezi că ai țâțele alea? îmi răspunde ea.

Am lapte din abundență. Am mai mult decât suficient ca s-o hrănesc pe Marianne, dar și pe fetița prietenei mele, Ava. Pot hrăni orice gură hulpavă. Am destul pentru toți. Mă aplec asupra ei când o hrănesc, astfel încât ea să nu trebuiască să se chinuie niciodată ca să ajungă la mine, la trupul meu, resursa ei de hrană. După ce mă golește, mă simt tot plină.

Marianne este atât de protejată, iubită, îngrijită și cocoloșită, încât atunci când se îmbolnăvește, în noiembrie 1948, la paisprezece luni, la început nu-mi vine să cred. Nu știu cum să

interpretez agitația ei. Mă gândesc că i-o fi foame. Că este obosită. Dar când mă duc din nou la pătuțul ei noaptea, erupe febra. Arde ca focul. Are ochii sticloși. Tot trupul se revoltă: începe să plângă. Dar este prea bolnavă ca să mă vadă. Sau prezența mea nu înseamnă nimic. Nu vrea să sugă. Brațele mele nu reușesc s-o liniștească. La fiecare câteva minute, tusea îi zguduie pieptul. Trezesc toată casa. Béla îl cheamă pe medic, același care l-a adus pe el pe lume, care a adus-o și pe Marianne, apoi începe să măsoare cu pasul camera în care s-a născut.

Doctorul mi se adresează cu asprime. Fetița are pneumonie.

— Asta e pe viață și pe moarte, spune el.

Pare mânios, de parcă boala ei ar fi din vina mea, de parcă nu m-ar lăsa să uit că, încă de la început, viața lui Marianne a fost pe muchie de cuțit din cauza încăpățânării mele nebunești. Acum, iată care sunt urmările. Dar poate că ceea ce sună ca mânie este doar îngrijorare. Doctorul trăiește într-un iad. De multe ori travaliul lui se termină cu o pierdere.

— Ce să facem? îl întreabă Béla. Spuneți-ne ce să facem.

— Ați auzit de penicilină?

— Da, bineînțeles.

— Dați-i copilului penicilină. Și repede.

Béla se holbează la el ca prostit, în timp ce medicul se încheie la palton.

— Dumneavoastră sunteți medicul. Unde găsim penicilină? întreabă el.

— Domnule Eger, în această țară nu există penicilină. În orice caz, nu o puteți cumpăra legal. Noapte bună. Succes.

— Plătesc oricât!

— Da, spune doctorul. Trebuie să vă descurcați singuri.

— Comuniștii? sugerez eu după plecarea medicului.

Ei au eliberat Slovacia de ocupația nazistă. Ei l-au curtat pe Béla, i-au curtat averea și influența. I-au oferit poziția de ministru al Agriculturii, dacă se alătură partidului.

Béla dă din cap.

— Am avea șanse mai bune pe piața neagră, spune el.

Marianne căzuse iar într-un somn agitat. Trebuia s-o țin hidratată, dar nu accepta nici lapte, nici apă.

— Dă-mi banii și spune-mi unde să mă duc, mă trezesc rostind.

Vânzătorii de pe piața neagră își fac veacul alături de vânzătorii legali din piața centrală a orașului. Béla ar fi recunoscut de oameni, dar eu pot să-mi păstrez anonimatul. Trebuie să-l vizitez pe măcelar și să-i spun un mesaj codat, apoi să mă duc la brutar și să spun un alt cod și apoi o să mă contacteze cineva. Dealerul mă interceptează pe lângă negustorul de făină.

— Penicilină, îi spun. Cât să ajungă pentru un copil bolnav.

Omul râde la auzul cererii mele imposibile.

— Aici nu există penicilină, spune el. Trebuie să zbor la Londra. Pot pleca azi. Mă întorc mâine. Și o să coste.

Prețul pe care mi-l spune este de două ori mai mare decât suma pe care a învelit-o Béla în ziare și mi-a strecurat-o în geantă. Nu ezit o secundă. Îi spun cum o să-l plătesc. Îi spun exact ce sumă am la mine.

— Treaba trebuie făcută. Dacă nu te duci tu, o să găsesc pe altcineva.

Mă gândesc la gardianul acela, din ziua în care am plecat de la Auschwitz, la cum am făcut roata, la cum mi-a făcut cu ochiul. Trebuie să vorbesc cu acea parte din omul ăsta care o să coopereze cu mine.

— Vezi brățara asta?

Îmi ridic mâneca, astfel încât să vadă brățara de aur pe care o port din ziua în care s-a născut Marianne.

El dă din cap. Poate își imaginează cum ar arăta la încheietura soției sau iubitei sale. Poate că deja calculează în minte cât ar putea lua pe ea.

— Soțul meu mi-a făcut-o cadou când s-a născut fiica noastră. Acum eu îți ofer posibilitatea de a salva viața fiicei noastre.

Văd că în ochii lui licărește ceva dincolo de lăcomie.

— Dă-mi banii, spune el. Păstrează brățara.

Doctorul vine din nou în noaptea următoare, ca să ne ajute să-i administrăm prima doză de penicilină. Stă până când fetiței îi scade febra și acceptă să sugă.

— Știam că o să găsești o cale, spune el.

Până la ziuă, Marianne este destul de bine încât să zâmbească. Adoarme sugând la sân. Béla o sărută pe frunte, mă sărută și pe mine pe obraji.

Marianne este mai bine, dar ne pândesc alte amenințări. Béla refuză postul de ministru al Agriculturii — „naziștii de ieri au devenit comuniștii de azi", spune el —, iar Opelul Adam convertibil iese de pe drum într-o zi. Béla este teafăr, dar șoferul suferă câteva răni ușoare. Béla se duce la el acasă, ca să-i ducă niște provizii și urările noastre de bine. Șoferul crapă ușa, dar n-o deschide de tot. Nevastă-sa strigă din altă cameră: „Nu-l lăsa să intre". Béla forțează ușa și vede una dintre fețele de masă delicate ale mamei sale așternută pe masa lor.

Vine acasă și verifică dulapul unde ținem rufăria fină. Lipsesc multe lucruri. Mă aștept să se înfurie, să-l concedieze pe șofer, poate și alți angajați. Dar el ridică din umeri.

— Să folosești mereu cele mai frumoase lucruri pe care le ai, îmi spune el. Nu știi niciodată când n-o să le mai ai.

Gândul mă duce la apartamentul familiei mele, glazurat cu bălegar, la pianul nostru așezat în cafeneaua din josul străzii, la felul în care marile momente politice — schimbările de putere, rescrierea granițelor — capătă mereu și o tentă personală. Košice devine Kassa și apoi iar Košice.

— Nu mai pot s-o iau de la capăt, îi spun lui Béla. Nu pot să trăiesc cu o țintă pe spate. Fata mea n-o să-și piardă părinții.

— Ai dreptate.

Mă gândesc la mătușa Matilda. Magda a primit declarația notarială și își așteaptă viza. Sunt aproape să-i sugerez lui Béla că ar trebui s-o urmăm pe Magda în America, dar îmi amintesc că Magda fusese avertizată că s-ar putea să dureze ani până la primirea vizei, pentru că, fie și cu susținere materială, emigrarea este un subiect care presupune restricții. Nu ne putem baza pe un proces atât de lung pentru a ne proteja de comuniști. Trebuie să plecăm rapid.

Pe 31 decembrie 1948, Marta și Bandi vin la noi acasă, să sărbătorim Anul Nou. Ei sunt sioniști fervenți. Toastează pahar după pahar în cinstea noului stat Israel.

— Am putea pleca acolo, spune Béla. Am putea începe o afacere.

Nu este pentru prima dată când mă imaginez în Palestina. În liceu eram și eu sionistă, iar Eric și cu mine ne imaginam trăind împreună în Palestina, după război. În mijlocul incertitudinilor și al pierderilor suferite, nu i-am putut împiedica pe colegii noștri de clasă să ne scuipe, sau pe naziști să ne ia pe sus de pe străzi, dar puteam pleda pentru un cămin în viitor, puteam construi un loc unde să fim în siguranță.

Nu-mi dau seama dacă ar trebui să salut sugestia lui Béla ca pe o împlinire a unui vis vechi și îndelung amânat sau să-mi fac griji că ne bazăm pe o iluzie, o așteptare ce ne va dezamăgi. Israelul este un stat atât de nou, încât nici nu și-a ținut primele alegeri și e deja în război cu vecinii arabi. Mai mult, nu există încă o Lege a Repatrierii, legislația care, ani mai târziu, va garanta fiecărui evreu, din orice țară, dreptul de a imigra și de a se stabili în Israel. Trebuie să ajungem acolo ilegal, prin Bricha, o organizație ilegală din timpul războiului care ajuta

evreii să fugă din Europa; ei ar putea să ne aranjeze plecarea cu un vapor.

Bricha este tot ilegală și ajută în continuare oameni — refugiați, deposedați, oameni rămași fără casă și fără țară — să înceapă o nouă viață. Dar chiar dacă am putea să ne asigurăm locuri pe vapor, nu este sigur că planul nostru va funcționa. Cu doar un an în urmă, *Exodus*, vaporul care ducea în Israel patru mii cinci sute de imigranți evrei în căutare de azil și doritori să se stabilească acolo, a fost trimis înapoi în Europa.

Dar este Ajunul Anului Nou. Suntem plini de speranță. Ne simțim curajoși. În ultimele ore ale lui 1948, planul nostru de viitor prinde contur. Vom folosi averea Eger ca să cumpărăm tot ce ne trebuie pentru pornirea unei afaceri în Israel. În săptămânile următoare, după multe cercetări, Béla va decide că o fabrică de macaroane este cea mai bună investiție și va pregăti un container cu toate lucrurile noastre, suficient cât să ne descurcăm în primul an în noua casă.

Noi, ungurii, nu putem încheia o noapte de beție fără să mâncăm supă de varză acră. Mariska ne aduce castroanele aburinde.

— Și la anul în Ierusalim, spunem noi.

În lunile următoare, Béla cumpără containerul care va căra averea Eger în Italia și apoi spre Haifa, cu vaporul. Cumpără echipamentele cele mai importante pentru fabrica de macaroane. Eu supraveghez împachetarea argintăriei, a porțelanurilor cu inițiale aurite, cumpăr hăinuțe pentru Marianne, suficiente pentru următorii cinci ani, și cos bijuteriile în buzunare și tivuri. Trimitem containerul înainte și plănuim să-l urmăm imediat ce Bricha ne va ajuta să găsim o cale.

Într-o zi de iarnă, târziu, când Béla este plecat cu afaceri, de la Praga vine o scrisoare autentificată care îi este adresată și pe

care o citesc fără să-l mai aștept. Înainte de război, spunea scrisoarea, cetățenilor cehoslovaci care emigraseră deja în America li se oferea posibilitatea să înregistreze orice membru al familiei aflat încă în Europa, potrivit unei legi care le permitea celor care au suferit persecuții să solicite viză pentru America fără a fi subiectul restricțiilor de limitare a numărului celor care găseau refugiu în Statele Unite. Fratele bunicului lui Béla, Albert, care se stabilise în Chicago încă de la începutul anilor 1900, înregistrase familia Eger. Acum eram una din cele două familii cehe înregistrate dinainte de război, invitate să se refugieze în America. Béla trebuia să se prezinte imediat la Consulatul American din Praga, pentru a ridica actele noastre.

Containerul nostru este deja pe drum spre Israel. O nouă viață se vede deja la orizont. Aranjaserăm aproape totul. Făcuserăm deja o alegere. Dar inima mi-o ia la goană la auzul acestei vești, al acestei ocazii neașteptate. Putem pleca în America, la fel ca Magda, dar fără să fim nevoiți să așteptăm. Béla se întoarce din călătorie și îl implor să meargă la Praga pentru acte.

— Doar ca să le avem, îl zoresc eu. Doar ca măsură de prevedere.

Cam împotriva voinței lui, se duce. Pun actele în sertarul de sus al dulapului meu, cu lenjeria. Să fie acolo.

10. FUGA

Pe 19 mai 1949 mă întorc acasă din parc, unde fusesem cu Marianne, și o găsesc pe Mariska plângând.

— L-au arestat pe domnul Eger! suspină ea. L-au luat!

Știam de ceva vreme că zilele noastre de libertate erau numărate. În plus față de scoaterea mașinii lui Béla de pe drum, cu un an înainte, comuniștii naționalizaseră deja afacerea lui Béla, ne confiscaseră automobilul, ne ascultau telefonul. Averea noastră aflată în siguranță într-un container era pe drum spre Israel, dar noi rămăseserăm, așteptând de la Bricha aranjamentele de călătorie. Rămăseserăm pentru că încă nu ne puteam imagina cum ar fi să plecăm. Și acum risc să-mi cresc fiica fără tată. Nu voi accepta asta. Mai întâi, trebuie să alung grija și teama care cresc în mine. Trebuie să elimin posibilitatea ca Béla să fie torturat sau că este deja mort. Trebuie să fiu ca mama în dimineața în care am fost evacuați din apartamentul nostru și trimiși la fabrica de cărămidă. Trebuie să devin un agent plin de resurse și de speranță. Trebuie să mă mișc ca o persoană care are un plan.

Îi fac baie Mariannei și iau prânzul cu ea, apoi o adorm. Îmi fac timp ca să mă gândesc și să mă asigur că primește toată hrana și tot confortul pe care le poate primi. Cine știe dacă vom dormi la noapte, și unde? Trăiesc minut cu minut. Nu știu ce să fac în continuare, ci doar că trebuie să găsesc o cale să-l scot pe Béla din închisoare și să o țin pe fiica noastră în siguranță. Adun tot ce ne poate fi folositor, fără să stârnesc bănuieli. Cât doarme Marianne, deschid sertarul dulapului și scot de acolo inelul cu diamant pe care l-a comandat Béla pentru mine, când ne-am căsătorit. Este un inel superb — un diamant perfect,

rotund, montat în aur —, dar m-a stânjenit mereu, așa că nu-l port. Astăzi îl pun la deget. Pun sub rochie, lipite de burtă, actele obținute de Béla de la Consulatul American din Praga, și mă leg cu centura, ca să le țin strânse. Nu-mi permit să arăt ca o persoană care are de gând să fugă. Nu pot folosi telefonul nostru urmărit ca să cer ajutor. Dar nu pot rezista să plec din casă fără să-mi anunț surorile. Nu mă aștept să ne poată ajuta, dar vreau să știe că suntem în pericol și că s-ar putea să nu ne mai vedem niciodată. O sun pe Klara. Ridică receptorul și eu improvizez. Încerc să nu plâng, încerc să nu-mi las vocea să tremure sau să se stingă de-a dreptul.

— Sunt atât de bucuroasă că vii în vizită, îi spun.

Nu avem planificată nicio vizită. Vorbesc codat. Sper că va înțelege.

— Marianne a întrebat de mătușica ei Klarie. Reamintește-mi, te rog, la ce oră aveți tren?

O aud cum începe să corecteze sau să pună la îndoială ce spun, apoi aud o pauză scurtă, ca și cum și-ar fi dat seama că încerc să-i spun ceva. Tren, vizită. Ce va face ea din aceste indicii insuficiente?

— Sosim în seara asta, spune ea.

— O să fiu în gară.

Cumva, în această seară, ne vom întâlni în tren? Oare asta am aranjat adineauri? Sau conversația noastră este prea codificată pentru a fi înțeleasă chiar și de noi?

Îndes pașapoartele în geantă și aștept ca Marianne să se trezească. Am învățat-o să facă la oliță încă de la nouă luni, dar când o îmbrac după somn mă lasă să-i pun un scutec și înfășor în el brățara de aur. Nu iau cu mine nimic altceva. Nu pot arăta ca o persoană care fuge. Tot ce spun pentru tot restul zilei, atât timp cât este nevoie ca să fim în siguranță, voi spune în acel limbaj pe care reușesc să-l găsesc când sunt sub presiune, în acel mod de a fi care nu este autoritar sau dominator, dar nici laș sau

slab. Pasivitatea înseamnă să-i lași pe alții să decidă pentru tine. Agresivitatea este să decizi tu pentru alții. Asertivitatea, să decizi pentru tine și să ai încredere că este suficient, că îți ești de ajuns.

Oh, dar tremur. Părăsesc locuința cu Marianne în brațe. Dacă acționez cum trebuie, nu mă voi mai întoarce aici, la conacul Eger, nu astăzi, poate niciodată. În seara aceasta vom fi pe drum spre o casă nouă. Păstrez un ton scăzut al vocii. Vorbesc încontinuu cu Marianne. În cele douăzeci de luni care au trecut de la nașterea ei, în afară de alăptat, acesta a fost un succes al meu ca mamă: îi spun totul fiicei mele. Îi povestesc ce facem de-a lungul zilei. Îi spun numele străzilor și ale copacilor. Cuvintele sunt comori pe care i le ofer iar și iar. Poate vorbi în trei limbi: maghiară, germană și slovacă.

— *Kvetina*, spune ea, arătând spre o floare și numind-o în slovacă. De la ea am reînvățat ce înseamnă să te simți în siguranță *și* curios. În schimb, iată ce-i pot oferi eu ei — nu pot înlătura pericolul, dar pot s-o ajut să înțeleagă pentru ce luptă și care îi este valoarea. Îmi spun monologul mai departe, ca să nu las loc pentru frică în vocea mea.

— Da, o floare, și uită-te la stejarul ăsta, i-au căzut toate frunzele, iar aici e mașina de lapte. Acum o să-l vedem și pe domnul de la secția de poliție, este o clădire mare, mare de tot, cum e casa noastră, dar are culoare mai lungi înăuntru…

Vorbesc cu ea de parcă ar fi o plimbare obișnuită, ca și când aș putea fi pentru ea mama de care am nevoie eu însămi.

Secția de poliție este intimidantă. Când paznicii înarmați mă zoresc înăuntru, aproape că îmi vine să mă întorc și s-o iau la fugă. Bărbați în uniformă. Bărbați cu arme. Nu pot suporta această exprimare a autorității. Mă dezintegrează, mă smulge din rădăcină. Mă pierd pe mine însămi și îmi pierd direcția în vârtejul amenințărilor lor. Dar fiecare minut de întârziere crește pericolul pentru Béla. A demonstrat deja că nu este obedient și nu face sluj în fața lor. Comuniștii au arătat, la rându-le, că

sunt intoleranți și conflictuali. Până unde vor merge ca să-i dea o lecție, să scoată de la el vreun capăt de informație imaginară, să-l supună?

Dar eu? Cum voi fi pedepsită când voi dezvălui scopul venirii mele aici? Evoc încrederea din ziua în care am cumpărat penicilina de la dealerul de pe piața neagră. Atunci, cel mai mare risc era ca el să spună „nu". Riscam mai mult dacă *nu* aș fi căutat ce ne trebuia ca să salvăm viața Mariannei. Astăzi, a spune ce vreau poate însemna declanșarea unor represalii, închisoare, tortură. Și totuși, a *nu* încerca este un risc în sine.

Gardianul stă pe un scaun în spatele unei tejghele înalte. E ditamai bărbatul. Mă tem că Marianne va observa că e gras, va spune asta cu voce tare și va distruge șansele pe care le avem. Mă uit în ochii lui. Zâmbesc. N-o să-l tratez ca pe omul care este, ci ca pe acela care am încredere că ar putea fi. Îi voi vorbi de parcă aș fi obținut deja ce-mi doresc.

— Vă mulțumesc, domnule, îi spun în slovacă, vă mulțumesc foarte mult că i-ați dat fetei mele tatăl înapoi.

Se încruntă, confuz. Îi susțin privirea. Îmi scot inelul cu diamant și îl țin îndreptat spre el.

— O reunire tată-fiică este un lucru extraordinar, continui eu răsucind inelul, ca să strălucească precum o stea în lumina palidă.

Ochește diamantul și apoi se holbează la mine o clipă interminabilă. Oare o să-și sune superiorul? O s-o smulgă pe Marianne din brațele mele și o să mă aresteze și pe mine? Sau va vedea ceva interesant pentru el însuși și o să mă ajute? Mi se strânge inima și mă înțeapă brațele cât timp el își cântărește opțiunile. În cele din urmă, se întinde spre inel și-l strecoară în buzunar.

— Numele? spune el.

— Eger.

— Vino.

Mă conduce pe o ușă, apoi coborâm niște scări.

— Mergem să-l luăm pe tati, îi spun Mariannei, ca și când ne-am întâlni cu el în gară.

Este un loc sinistru, trist. Iar rolurile sunt alandala. Câți din cei închiși aici nu sunt deloc delincvenți, ci victime ale unei puteri prost folosite? N-am mai fost printre prizonieri de când am fost eu însămi prizonieră. Aproape că mă simt rușinată să fiu de cealaltă parte a gratiilor. Și sunt îngrozită că în orice moment de oroare exercitată la întâmplare am putea fi făcuți să schimbăm locurile.

Béla este singur într-o celulă. Poartă hainele lui obișnuite — nu o uniformă — și sare de pe patul îngust atunci când ne vede, întinzându-se s-o ia pe Marianne de mânuțe, printre gratii.

— Marchuka, spune el. Vezi ce pătuț caraghios am?

Crede că am venit ca să-l vizităm. Are un ochi vânăt. Are sânge pe buză. Îi văd două expresii diferite pe chip — una nevinovată și veselă, pentru Marianne, și una întrebătoare pentru mine. De ce am adus copilul la închisoare? De ce îi arăt Mariannei această imagine care îi va rămâne mereu în inimă, deși nu va ști să spună despre ce era? Încerc să nu mă simt defensivă. Încerc să-i vorbesc cu ochii, să-i spun că poate avea încredere în mine. Și încerc să-l scald în iubire, singurul lucru mai puternic decât frica. Nu l-am iubit niciodată mai mult ca acum, când știe, instinctiv, cum să facă din acest moment un joc pentru Marianne, să reducă acest loc înspăimântător și friguros în ceva inofensiv.

Paznicul descuie ușa celulei.

— Cinci minute! tună el.

Se bate pe buzunarul cu inelul cu diamant și apoi se retrage pe coridor, cu spatele la noi. Îl trag pe Béla afară pe ușa celulei și nici nu respir până nu ajungem toți trei din nou în stradă. Îl ajut pe Béla să-și șteargă sângele de pe buză, cu batista murdară pe care o are la el. Ne îndreptăm spre gară. Nu trebuie să spun nimic. Totul se întâmplă de parcă așa ar fi fost plănuit, arestul

lui, fuga noastră subită. O să improvizăm pe parcurs, dar am un sentiment straniu în timp ce avansăm rapid prin zăpada înaltă, cu surpriza de a găsi deja o potecă potrivită tălpilor și vitezei noastre. Este de parcă am fi făcut deja această călătorie într-o altă viață și acum o repetăm din memorie. Mă bucur că Béla o poate duce pe Marianne. Brațele mele sunt aproape amorțite.

Cel mai important lucru este să ieșim din țară. Să fugim de comuniști. Să ajungem în cel mai apropiat loc de aici unde sunt prezenți aliații. Ajunși în gară, îi las pe Béla și Marianne pe o băncuță retrasă și mă duc singură să cumpăr trei bilete spre Viena și multe sandviciuri. Cine știe când o să mai apucăm să mâncăm?

Mai sunt patruzeci și cinci de minute până la următorul tren. Patruzeci și cinci de minute în care poate fi descoperită celula goală a lui Béla. Sigur că vor trimite militari în gară. Gara este primul loc unde cauți un fugar, ceea ce este acum și Béla. Iar eu îi sunt complice. Îmi număr respirațiile, ca să mă opresc din tremurat. Când revin la ei, Béla tocmai îi spune Mariannei o poveste amuzantă despre un porumbel care se crede fluture. Încerc să nu mă uit la ceas. Stau pe băncuță, Marianne este în poală la Béla. Mă aplec spre ei, încercând să țin în umbră chipul soțului meu. Minutele trec cu încetinitorul. Desfac din ambalaj un sandvici pentru Marianne. Încerc să mănânc o înghițitură.

Apoi, un anunț la megafon mă face să-mi clănțăne dinții în gură, prea violent ca să pot mânca.

— Béla Eger, vă rugăm să vă prezentați la ghișeul de informații, bâzâie crainicul în megafon.

Sunetul își taie drum prin murmurul constant al vânzării de bilete, al vocilor de părinți dojenindu-și copiii, al despărțirilor și al cuvintelor de rămas-bun.

— Nu te uita, șoptesc. Orice ai face, nu ridica privirea.

Béla o gâdilă pe Marianne, încercând s-o facă să râdă. Sunt îngrijorată că fac prea mult zgomot.

— Béla Eger, prezentați-vă imediat la ghișeul de informații, spune crainicul.

Auzim agitația cum se amplifică.

În cele din urmă, trenul cu direcția vest trage în stație.

— Hai la tren, îi spun eu. Ascunde-te în toaletă în cazul în care percheziționează vagoanele.

În timp ce zorim să ne urcăm, încerc să nu privesc ofițerii de poliție. Béla aleargă cu Marianne pe umeri. Ea țipă, încântată. Nu avem bagaje, ceea ce avea sens pe stradă, la o plimbare prin oraș, dar acum sunt îngrijorată că absența unei valize va stârni suspiciuni. O să ne ia cam șapte ore să ajungem la Viena. Dacă reușim să ieșim din Prešov, rămâne încă amenințarea ca poliția să urce în tren în orice stație, pentru a percheziționa vagoanele. Nu a fost timp ca să fac rost de acte false. Suntem cine suntem.

Găsim un compartiment gol și eu o țin pe Marianne la fereastră, ocupată să numărăm toți pantofii de pe peron. După evadarea lui Béla din pușcărie, tolerez cu greu ideea de a nu-l avea în raza vizuală. Nu mai suport creșterea tensiunii, pericolul continuu. Béla mă sărută, o sărută pe Marianne și pleacă să se ascundă în toaletă. Aștept ca trenul să se pună în mișcare. Dacă ar pleca din stație, am fi cu un centimetru mai aproape de libertate, cu o secundă mai aproape de întoarcerea lui Béla.

Dar trenul nu se mișcă. *Mamă, mamă*, mă rog. *Ajută-ne, mamă! Ajută-ne, tată!*

Ușile compartimentului se deschid și un ofițer de poliție ne aruncă o privire grăbită înainte de a le închide la loc. Îi aud pașii îndepărtându-se pe culoar, aud cum se deschid și se închid alte uși, îl aud strigând numele lui Béla, pălăvrăgesc neîncetat cu Marianne, cânt, o țin să se uite pe fereastră. Apoi mă apucă teama că o să-l vedem pe Béla încătușat, coborât cu forța din tren. În cele din urmă îl văd pe controlor ridicându-și scăunelul de pe peron și urcând în vagon. Se închid ușile. Trenul începe să se miște. Unde este Béla? Oare se află încă în tren? A reușit

să scape nedetectat? Sau este înapoi, pe drumul spre închisoare, neîndoielnic spre o bătaie — ori poate chiar mai rău? Dacă fiecare rostogolire a roților ne duce tot mai departe unii de alții, mai departe de viața pe care am putea-o avea împreună?

Până ajungem în Košice, Marianne adoarme la mine în brațe. Béla nu e nicăieri. Cercetez peronul după Klara. A venit să ne aștepte? Va veni și Csicsi? A înțeles oare pericolul în care ne aflăm? Ce pregătiri a făcut în orele care au trecut de la conversația noastră?

Chiar înainte ca trenul să iasă din gara Košice, ușile compartimentului se deschid și Béla năvălește înăuntru, amețit de adrenalină.

— Am o surpriză! strigă el, înainte să am timp să-l opresc.

Marianne deschide ochii, e dezorientată, se foiește. O legăn, mă întind spre soțul meu. Soțul meu, care este bine.

— Nu vrei să-mi vezi surpriza?

Trage iar de ușă. Și acolo sunt sora mea Klara și Csicsi, o valiză și vioara ei.

— Sunt locuri libere aici? întreabă Csicsi.

— Micuțo! spune Klara, strângându-mă la piept.

Béla vrea să povestească cum a scăpat din perchezițiile poliției în Prešov, iar Csicsi vrea să ne spună cum s-au descoperit unul pe altul în Košice, dar eu sunt superstițioasă. E ca și cum am număra puii înainte de a ieși din ou. În legende, lăudăroșenia nu se termină bine. Trebuie să lași zeii să rămână cu impresia puterii lor absolute. Nici măcar nu i-am spus încă lui Béla despre inel, despre cum l-am scos din închisoare. Nu m-a întrebat.

Trenul s-a pus în mișcare. Marianne adoarme din nou, cu capul în poala tatălui ei. Csicsi și Klara vorbesc în șoaptă despre planurile lor: Viena este locul perfect pentru a aștepta vizele de Australia, este momentul potrivit să părăsească Europa pentru a i se alătura lui Imre, în Sydney. Nu-mi permit încă să-mi imaginez Viena. Îmi țin răsuflarea în fiecare gară. Spišska

Nová Ves. Poprad-Tatry. Liptovský Mikuláš. Žilina. Încă trei opriri înainte de Viena. Trenčín nu aduce nicio catastrofă. Nicio criză în Trnava. Aproape am ajuns. La Bratislava, locul de trecere a frontierei, locul unde ne-am făcut luna de miere, oprirea se prelungește. Marianne se trezește, simțind liniștea aceea neclintită.

— Dormi, fetiță, dormi, spune Béla.

— Șșșt, îi zic și eu. Șșșșt.

Pe peron, în întuneric, zărim doisprezece soldați slovaci îndreptându-se spre tren. Se împrăștie, abordând vagoanele în pereche. Curând vor bate și la ușa noastră. Vor întreba de actele de identitate. Și dacă nu-l recunosc pe Béla după chip, îi vor vedea numele în pașaport. Este prea târziu ca să ne ascundem.

— Vin imediat, spune Csicsi. Iese pe culoar, îi auzim vocea, apoi pe a conductorului, îl vedem coborând pe peron chiar când soldații ajung la ușă. N-o să știu niciodată ce le-a spus Csicsi, dacă le-a oferit bani sau bijuterii. Tot ce știu este că, după câteva momente de tortură îngrozitoare, soldații își ridică șepcile în fața lui Csicsi, se răsucesc pe călcâie și se întorc în gară. Cum am făcut față oare rândurilor de triere, câteodată în fiecare zi, uneori mai rău decât acum? Cel puțin, la rândul de triere verdictul vine rapid.

Csicsi se întoarce în compartiment. Inima mea a încetat să bată nebunește, dar nu reușesc să-l întreb pe Csicsi cum i-a convins pe soldați să se întoarcă din drum. Siguranța noastră pare încă prea fragilă ca să putem conta pe ea. Dacă ne spunem ușurarea cu voce tare, riscăm să distrugem totul. Rămânem tăcuți în trenul care se îndreaptă spre Viena.

În Viena suntem doar niște picături din puhoiul de 250 000 de refugiați căutând adăpost sau cale de trecere spre Palestina sau America de Nord, de la finalul războiului încoace. Ne adăpostim în Spitalul Rothschild din partea de oraș aflată sub ocupație

americană. Este folosit drept centru pentru refugiații din estul Europei; toți cinci suntem repartizați într-o încăpere, alături de alte trei familii. Deși este deja târziu, Béla iese din cameră înainte să apuc s-o așez pe Marianne în pat. Intenționează să-i contacteze pe Bandi și Marta, prietenii de acasă alături de care am plănuit să mergem în Israel, ca să le spună unde suntem. O mângâi ușor pe spate pe Marianne, care doarme, ascultând în același timp conversația șoptită a Klarei cu celelalte femei din încăpere. Aici, la Spitalul Rothschild, sunt mii ca noi, cu toții așteptând ajutor de la Bricha. În acea noapte de Revelion, pe când stăteam cu Bandi și Marta în jurul mesei de-acasă, mâncând supă de varză acră și încropind planul pentru o nouă viață în Israel, construiam ceva, nu fugeam. Dar acum, într-o cameră aglomerată, alături de ceilalți refugiați, am înțeles semnificația cuvântului Bricha: este echivalentul evreiesc pentru „fugă". Suntem fugari.

Are sens planul nostru? Femeile din dormitorul comun de la Rothschild ne povestesc despre prietenii lor care au emigrat deja în Israel. Nu este ușor de trăit acolo, spun ele. După un an, războiul arabo-israelian pare că scade în intensitate, în sfârșit, dar țara este încă zonă de conflict.

Oamenii locuiesc în corturi, fac ce trebuie să facă în vremuri de profundă neliniște politică și ostilități neîncetate între arabi și evrei. Nu aceasta este viața pentru care ne-am pregătit atunci când ne-am împachetat lucrurile într-un container. La ce-o să ne folosească argintăria și porțelanurile într-un cort înconjurat de conflicte violente? Dar bijuteriile cusute în hăinuțele Mariannei? Vor valora doar ce vor putea alții să plătească pentru ele. Cine vrea să mănânce din farfurii aurite, cu monograma familiei? Nu ideea de a munci din greu sau ideea de sărăcie sunt cele care îmi fac stomacul să se strângă, în semn de refuz. Ci realitatea unui nou război. De ce s-o luăm de la capăt, dacă nu obținem nimic altceva în afară de și mai multă suferință decât aceea îndurată până acum?

Aștept în întuneric întoarcerea lui Béla. Deschid actele de la Consulatul American, actele pe care am insistat atât de mult ca Béla să le recupereze din Praga, care au trecut granița împreună cu noi, lipite strâns de trupul meu. Două familii cehoslovace calificate pentru imigrarea în America. Doar două. Pe când se afla în Praga, Béla aflase că cealaltă familie părăsise deja Europa, aleseseră să emigreze în Israel, în schimbul Americii. Este rândul nostru, dacă alegem să mergem acolo. Răsucesc actele în mână, mă uit la acele cuvinte, începătoșate în lumina slabă, aștept ca hârtia să mi se sfărâme între degete, literele să se rearanjeze. *America, Dicuka*, o aud pe mama spunând.

America este țara unde se ajunge cel mai greu. Taxele sunt teribile. Dar scrisoarea aceasta nu este un fals, nu este o farsă; avem o cale de a ajunge acolo. Și totuși, averea noastră este în Israel. Scrisoarea trebuie să fie o falsă invitație, încerc să mă conving pe mine însămi. Nimeni nu te vrea dacă n-ai o lețcaie.

Béla se întoarce cu răsuflarea tăiată, trezindu-i pe colegii de dormitor. A reușit să ia legătura cu Bandi, la miezul nopții. Prietenii noștri vor ajunge în Viena mâine-seară și ne vom întâlni cu ei în gară în dimineața următoare; vom pleca împreună spre Italia, unde Bandi, cu ajutorul Bricha, a reușit să ne asigure transferul spre Haifa, cu un vapor. O să mergem în Israel cu Bandi și Marta, așa cum am plănuit în noaptea aceea de Revelion. O să ne construim fabrica de macaroane. Suntem norocoși să părăsim Viena la atât de scurt timp de la sosirea noastră aici. Nu vom aștepta ani, cum s-ar putea să fie nevoiți s-o facă Klara și Csicsi, ca să poată pleca în Australia.

Dar eu nu sunt deloc bucuroasă de perspectiva de a părăsi Viena în treizeci și șase de ore, de a fugi din Prešov de haosul de după război doar ca să-mi duc fata înapoi într-o zonă de conflict, atât de instabilă. Stau pe marginea patului, ținând în poală actele de la Consulatul american. Îmi trec degetele peste cerneala literelor. Béla se uită la mine.

— E un pic cam târziu, spune el.

E singurul lui comentariu.

— Nu crezi că ar trebui să vorbim despre asta?

— Ce e de vorbit? Averea noastră — viitorul nostru — este în Israel.

Are dreptate. Pe jumătate. Averea noastră este în Israel și se coace, probabil, într-un container din deșert. Viitorul nostru nu-i acolo. Nici nu există încă. Viitorul nostru este rezultatul unei ecuații în care o parte este intenție, iar altă parte, împrejurare. Și intențiile noastre se pot schimba. Sau separa.

Când, într-un final, mă întind în pat, Klara îmi șoptește peste trupușorul adormit al Mariannei.

— Micuțo, spune ea, ascultă la mine. Trebuie să fii absolut convinsă de ce faci. Altfel n-ar trebui s-o faci. Nu merită.

Oare ce mă îndeamnă să fac? Să mă cert cu Béla pentru ceva ce am stabilit deja? Să-l părăsesc? Ea este cea de la care m-am așteptat — poate chiar am contat pe asta — să-mi apere alegerile, pe acelea pe care le-am făcut deja. Știu că nu vrea să meargă în Australia. Dar o să meargă, ca să fie cu soțul ei. Ea, dintre toți oamenii din lume, ar trebui să înțeleagă de ce plec în Israel, chiar dacă nu vreau s-o fac. Dar pentru prima dată în viața noastră, Klara îmi spune să nu fac ce face ea, să nu-i urmez exemplul.

Dimineața, Béla pleacă devreme ca să ia lucrurile de care vom avea nevoie pentru călătoria noastră în Israel — valize, paltoane, haine, alte mărunțișuri furnizate refugiaților de Jewish Joint Distribution Committee, o organizație caritabilă americană care susține Spitalul Rothschild. Eu ies în oraș cu Marianne, cu documentele din Praga îndesate în geantă, așa cum Magda obișnuia să ascundă dulciurile — jumătate ispită, jumătate alinare. Ce înseamnă că suntem singura familie cehă căreia i se permite imigrarea? Cine va merge dacă noi refuzăm? Nimeni? Planul pentru Israel este bun. Este cel mai bun pe care-l puteam

avea în condițiile date. Dar acum există o oportunitate pe care n-o aveam când am făcut planul. Acum ni s-a oferit o nouă posibilitate, una care nu implică traiul în corturi, într-o zonă de război.

Nu mă pot abține. Fără permisiunea lui Béla, fără știrea lui, întreb cum pot ajunge la Consulatul SUA și mă îndrept într-acolo cu Marianne în brațe. Cel puțin o să clarific dacă hârtiile acestea sunt o greșeală sau o șarlatanie.

— Felicitări, spune ofițerul când îi înmânez actele. Puteți pleca imediat ce este aplicată viza.

Îmi întinde formularele pentru solicitarea de viză.

— Cât costă?

— Nu costă nimic, doamnă. Sunteți refugiați. O să călătoriți pe cheltuiala noii dumneavoastră țări.

Sunt năucă. Este o năuceală bună, ca aceea pe care am simțit-o în noaptea de dinainte, când trenul a plecat din Bratislava cu toată familia mea, încă întreagă. Vin cu formularele în dormitorul de la Rothschild și le arăt Klarei și lui Csicsi, studiez întrebările, căutând capcana din ele. Nu durează mult până găsesc una: *Ați avut vreodată tuberculoză (TBC)?* Béla are. N-a mai avut simptome din 1945, dar nu contează cât de sănătos este acum. Trebuie să anexezi alături de cerere o radiografie. În plămânii lui se văd cicatricile. Daunele sunt evidente. Iar tuberculoza nu se vindecă niciodată de tot; ca orice traumă, poate izbucni iar în orice moment.

Atunci rămâne Israel, mâine.

Klara mă vede strecurând formularele sub saltea.

— Îți amintești când aveam zece ani și am fost acceptată la Juilliard? spune ea. Și mama n-a vrut să mă lase să mă duc? Du-te în America, Dicuka. Mama ar fi vrut să te duci.

— Dar TBC-ul ăsta?

Încerc să fiu corectă, nu față de lege, ci față de alegerea soțului meu.

— Când nu poți intra pe ușă, intră pe fereastră, îmi amintește Klara.

Vine noaptea. A doua noapte aici, ultima în Viena. Aștept până adoarme Marianne, până ce Klara, Csicsi și celelalte familii merg la culcare. Stau alături de Béla pe un scaun, la ușă. Ni se ating genunchii. Încerc să memorez trăsăturile chipului său, ca să i le pot descrie lui Marianne. Fruntea lui lată, arcuirea perfectă a sprâncenelor, conturul delicat al gurii lui.

— Scumpul meu Béla, încep eu, ceea ce urmează să-ți spun nu e ușor de dus. Nu există ceva mai dificil. Și nu-i cale pentru mine de a-ți explica altfel.

Fruntea lui superbă se încruntă.

— Ce se întâmplă?

— Dacă te vei întâlni mâine cu Bandi și Marta ca să plecați în Israel, așa cum am plănuit, n-o să te opresc. N-o să redeschid discuția asta. Dar eu am făcut o alegere. N-o să merg cu tine. Plec cu Marchuka în America.

PARTEA A III-A

Libertatea

11. ZIUA EMIGRĂRII

Ziua emigrării, 28 octombrie 1949, a fost cea mai optimistă și promițătoare zi din viața mea. După traiul timp de o lună într-o încăpere îngrămădită, la Spitalul Rothschild, și după ce am petrecut alte cinci luni într-un mic apartament din Viena, ne aflam pe drum spre noua noastră casă. Un cer senin, albastru, lumina Atlanticul, iar noi stăteam pe puntea vasului *General R.L. Howze.* În fața ochilor ni s-a ivit Doamna Libertate, micuță de tot la început, ca o figurină dintr-o cutiuță muzicală. Apoi a început să se vadă și orașul New York, o linie apărând în zare, acolo unde nu văzuserăm decât orizontul, timp de săptămâni întregi. O țin pe Marianne ridicată pe balustrada de pe punte.

— Am ajuns în America, îi spun. Pământul libertății.

Și mă gândesc că, în fine, suntem liberi. Ne-am asumat riscul. Acum, siguranța și oportunitățile sunt răsplata noastră. Pare o ecuație simplă și corectă. Mii de kilometri de ocean ne separă de sârma ghimpată, de lagărele pentru condamnați, de lagărele pentru strămutați. Încă nu știu un lucru — coșmarurile nu știu geografie, vina și anxietatea umblă nestingherite peste tot. Douăzeci de minute pe puntea superioară a unui vapor de pasageri, stând în soarele de octombrie cu fiică-mea în brațe, cu New York-ul în fața ochilor, am crezut că trecutul nu mă poate ajunge. Magda era deja aici. În iulie primise în sfârșit viza și călătorise pe ocean spre New York, unde locuia cu mătușa Matilda și soțul ei, în Bronx. Lucra la o fabrică de jucării, punea capete unor girafe micuțe. *E nevoie de un Elefánt ca să faci o girafă,* glumise ea într-o scrisoare. Într-o oră-două aveam să-mi îmbrățișez sora, curajoasa mea soră, cu glumele ei pregătite să depășească

suferința. În timp ce număr cu Marianne crestele înspumate ale valurilor dintre vapor și țărm, în timp ce eu îmi număr binecuvântările, Béla revine din cabina mică unde împachetase ultimele noastre bagaje.

Inima mi se umple iar de tandrețe pentru soțul meu. În săptămânile de călătorie peste ocean, în pătuțul din cabină, care se zguduia și se unduia peste apele negre, prin aerul negru, am simțit pentru el mai multă pasiune decât am simțit vreodată în cei trei ani de când suntem împreună, mai multă decât în călătoria cu trenul din luna noastră de miere, când am conceput-o pe Marianne.

În acea lună mai, la Viena, n-a fost în stare să se hotărască, n-a fost în stare să aleagă până în ultimul minut. A stat pe după un stâlp din gară, pe peronul unde trebuia să-i întâlnească pe Bandi și pe Marta, cu o valiză în mână. I-a văzut venind, i-a văzut cercetând peronul în căutarea noastră. S-a ascuns în continuare. A văzut trenul trăgând la peron, a auzit anunțul pentru îmbarcarea pasagerilor. A văzut oamenii urcând în tren. I-a văzut pe Bandi și pe Marta la ușa vagonului, așteptându-l. Apoi a auzit funcționarul de la megafon strigându-i numele. Voia să li se alăture prietenilor noștri, voia să urce în tren, să ajungă la vapor și să recupereze containerul care conținea toată averea lui. Dar era încremenit în spatele acelui stâlp. Ceilalți pasageri au urcat în vagoane, la fel și Bandi și Marta. Când s-au închis ușile, a reușit în sfârșit să se clintească. În ciuda judecății sale corecte, în ciuda previziunilor pe care le făcuse în speranța că vom avea un viitor asigurat, inclusiv din punct de vedere financiar, și-a asumat cel mai mare risc din viața lui. S-a îndepărtat.

Acum, la câteva minute depărtare de noua noastră viață din America, nimic nu pare mai profund și mai consistent decât faptul că am făcut aceeași alegere, de a renunța la siguranța materială în favoarea oportunităților pentru fiica noastră, de a începe

totul de la zero. Mă emoționa profund să văd angajamentul lui față de fiica noastră, față de această nouă aventură, față de mine.

Și totuși... Acest „și totuși" se închide ca un zăvor. Eu fusesem gata să rup căsnicia noastră ca s-o duc pe Marianne în America. Oricât de dureros ar fi fost, fusesem dispusă să sacrific familia noastră, parteneriatul nostru — exact acele lucruri pe care Béla nu a fost în stare să accepte că le va pierde. Și astfel nu ne începeam noua viață pe picior de egalitate. Simțeam că devotamentul lui pentru noi putea fi măsurat prin toate acele lucruri la care renunțase, că era încă tulburat de ce pierduse. Și acolo unde eu simțeam ușurare și bucurie, el simțea durere.

Deși fericită să încep o nouă viață, simțeam deja că pierderea suferită de Béla va pune o presiune periculoasă pe tot necunoscutul dinaintea noastră. Așadar, în miezul alegerii noastre s-a aflat sacrificiul. Și s-a aflat și o minciună: rezultatul analizelor medicale, radiografia pe care am strecurat-o alături de formularele pentru viză. N-am putut lăsa ca fantoma vechii afecțiuni a lui Béla, tuberculoza, să stea în calea viitorului nostru, așa că Csicsi a luat locul lui Béla și a mers cu mine la analize. Ducem acum cu noi imaginile din pieptul lui Csicsi, limpezi ca apa de izvor. Când funcționarii de la naturalizare i-au dat aviz lui Béla pentru imigrare, au legitimat corpul și istoricul medical al lui Csicsi, un alt corp masculin pe care l-au făcut să corespundă.

Voiam să respir ușurată. Să prețuiesc siguranța și norocul nostru ca pe miracole, nu să le păzesc îndeaproape, cu precauție. Voiam să învăț și eu încrederea fiicei mele în ceea ce făceam. Iat-o aici, cu părul fluturându-i în jurul capului, cu obrajii îmbujorați de vânt.

— Libertate! strigă ea, încântată de acest nou cuvânt.

Într-o doară, am luat suzeta care îi atârna la gât legată cu o panglică, și am aruncat-o în mare. Dacă m-aș fi întors, poate că l-aș fi văzut pe Béla supraveghindu-mă. Dar nu m-am uitat.

— Acum suntem americani. Copiii americani nu au suzete, am spus, improvizând năvalnic și aruncând ca la o paradă de confetti unul dintre lucrurile care-i aduceau confort fiicei mele.

Voiam ca Marianne să fie ce voiam *eu* să fiu: cineva care și-a găsit locul, care nu este afectat de ideea de a fi diferit, de a fi defect, de a se juca încontinuu de-a v-ați ascunselea într-o cursă fără sfârșit, în încercarea de a scăpa din ghearele trecutului.

Fetița nu s-a plâns. Era entuziasmată de noutatea aventurii noastre, amuzată de gestul ciudat, tolerantă față de logica mea. În America vom face ce fac americanii (de parcă aș fi știut ceva despre asta). Voiam să am încredere în alegerea mea, în noua noastră viață, așa că mi-am refuzat orice urmă de tristețe, orice urmă de frică. Când am coborât de pe rampa de lemn spre noua noastră patrie, purtam deja o mască.

Evadasem. Dar încă nu eram liberă.

12. VENETICI

Noiembrie 1949. Urc într-un autobuz, în Baltimore. Zori cenușii. Străzi umede. Mă duc la serviciu, la fabrica de textile, unde îmi petrec întreaga zi tăind ațele care curg din cusăturile chiloților pentru băieței; sunt plătită cu șapte cenți pentru douăsprezece perechi. Fabrica îmi amintește de filatura din Germania, unde am lucrat alături de Magda după ce am fost mutate de la Auschwitz — aerul este uscat și prăfos, betonul e rece, iar mașinăriile troncănesc atât de tare, încât supraveghetoarea trebuie să strige la noi.

— Scurtați pauzele pentru toaletă! țipă ea.

Dar eu o aud pe supraveghetoarea din trecut, cea care ne spunea că o să muncim până n-o să mai fim bune de nimic, apoi vom fi ucise. Muncesc fără pauză. Ca să-mi cresc productivitatea, să-mi cresc amărâta de plată. Dar muncesc astfel și pentru că munca fără pauză reprezintă o nevoie veche, un obicei imposibil de abandonat. Și dacă reușesc să mențin permanent în jurul meu zgomotul și agitația, nu va trebui să rămân niciun moment singură cu gândurile mele. Trag din greu, atât de intens, încât atunci când ajung acasă îmi simt mâinile tremurând îngrozitor în întuneric.

Pentru că mătușa Matilda și soțul ei n-au mai avut spațiu sau resurse să ne primească și pe noi — Magda era deja o gură în plus de hrănit —, ne-am început viața cea nouă nu în Bronx, așa cum îmi imaginasem, ci în Baltimore, unde locuim cu fratele lui Béla, George, cu soția lui și cu cele două fiice mici ale lor, într-un apartament strâmt aflat într-o clădire fără lift. George fusese avocat renumit în Cehoslovacia, dar în Chicago, unde a

locuit prima dată la venirea în America, în anii '30, și-a câștigat traiul ca agent pentru Fuller Brush, vânzând din ușă în ușă perii și produse de curățare; acum, în Baltimore, vinde asigurări. Viața lui George este plină de amărăciune, frici, descurajare. Mă urmează peste tot prin casă, îmi supraveghează fiecare mișcare, se răstește la mine să închid mai bine cutia cu cafea. Este furios din cauza trecutului — fiindcă a fost agresat în Bratislava și jefuit în Chicago în primele sale zile ca imigrant. Este furios și din cauza prezentului — nu poate să ne ierte că am venit fără niciun sfanț, că am dat cu piciorul averii familiei Eger. Sunt atât de stingherită în prezența lui, încât nici nu pot coborî scările fără să mă împiedic.

Într-o zi, când mă urc în autobuz ca să merg la serviciu, am capul atât de plin de propriul disconfort — să-mi adun puterile pentru ritmul nebunesc din fabrică, să înghit mitocăniile lui George, să trec peste obsesia lipsei de bani — încât îmi ia ceva ca să-mi dau seama că autobuzul nu se clintise, că era încă tras lângă bordură și ceilalți pasageri mă fixează cu privirea, încruntați, și dau din cap. Mă umplu de broboane de sudoare. Este același sentiment pe care-l aveam când m-am trezit în zorii zilei, în bătăile în ușă ale acelor *nyilas* înarmați. Este frica momentului în care soldatul german m-a țintuit cu arma, după ce am furat morcovi. Este sentimentul că am greșit cu ceva, că voi fi pedepsită, că este o chestiune de viață și de moarte. Sunt atât de devorată de senzația de pericol și amenințare, încât nu pot înțelege ce s-a întâmplat — anume că am urcat în autobuz după obiceiul european, așezându-mă pe scaun și așteptând să vină controlorul și să-mi taie bilet. Uitasem să introduc fisa în dispozitivul de plată. Acum țipa și șoferul la mine: „Plătește sau dă-te jos! Plătește sau dă-te jos!". Chiar dacă vorbesc engleză, nu sunt în stare să înțeleg ce-mi spune. Sunt copleșită de frică, de imaginile cu sârmă ghimpată și arme ridicate, cu fum gros ridicându-se din hornuri și încețoșând realitatea prezentă, de zidurile închisorii

din trecut închizându-se peste mine. Este opusul a ceea ce mi s-a întâmplat când am dansat pentru Josef Mengele, în prima mea seară la Auschwitz. Atunci am reușit să mă transport dincolo de bărăci, pe scena Operei din Budapesta. Atunci, viziunea din mintea mea m-a salvat. Acum, viața mea interioară mă face să interpretez greșit o simplă greșeală, s-o înțeleg aiurea, ca pe o catastrofă. Nimic din acest prezent nu este cu adevărat grav, nu s-a întâmplat nimic să nu poată fi ușor îndreptat. Un bărbat este furios și frustrat pentru că a înțeles greșit gestul meu, pentru că nu-l pot înțelege. Se strigă, este un conflict. Dar viața nu-mi este nici pe departe în pericol. Cu toate astea, așa interpretez ce mi se întâmplă. Pericol, pericol, moarte.

— Plătește sau dă-te jos! Plătește sau dă-te jos! țipă șoferul.

Se ridică de la locul lui și vine spre mine. Cad la pământ, îmi acopăr fața. Acum este deasupra mea și mă trage de braț, încercând să mă ridice în picioare. Mă ghemuiesc pe podeaua autobuzului, plângând, tremurând. Unei pasagere i se face milă de mine. Este și ea tot imigrantă. La început îmi vorbește în idiș, apoi în germană — mă întreabă dacă am bani, numără monedele din palma mea transpirată, mă ajută să mă așez iar pe scaun și stă cu mine până îmi recapăt respirația. Autobuzul pleacă din loc.

— Venetică proastă, mormăie o femeie trecând pe culoar, spre locul ei.

Mai târziu, când îi scriu Magdei despre incident, îl transform în glumă — un episod amuzant cu imigranți — „venetici". Dar în ziua aceea, ceva s-a schimbat în mine. Vor trece mai mult de douăzeci de ani până să capăt limbajul și pregătirea psihologică pentru a înțelege că avusesem un flashback, că senzațiile fizice tulburi — puls accelerat, palme transpirate, viziune îngustată — pe care le-am trăit în acea zi (și pe care voi continua să le trăiesc de multe ori în viață, chiar și acum, la peste optzeci de ani) sunt răspunsuri automate la traumă.

Acesta este motivul pentru care obiectez astăzi față de încadrarea într-o patologie a stresului posttraumatic, numindu-l tulburare. Reacția la traumă nu este o tulburare — este un lucru natural și obișnuit. Dar în dimineața aceea de noiembrie, în Baltimore, nu știam ce mi s-a întâmplat; am presupus că starea de colaps era un semn că sunt complet defectă. Îmi doresc să fi știut atunci că nu eram vătămată, ci că sufeream efectele adverse ale unei vieți fragmentate.

La Auschwitz, la Mauthausen, în Marșul Morții, supraviețuisem inspirându-mă din viața mea interioară. Găsisem speranță și credință în viața din mine, chiar dacă eram înconjurată de foamete, tortură și moarte. După primul flashback, am început să cred că lumea mea interioară era un loc unde trăiau demoni. Că adânc, în mine, totul era ruină. Lumea interioară nu-mi mai era de ajutor, devenise sursa durerilor mele: amintiri de neoprit, pierdere, spaimă. Puteam sta la rând la pescărie și, când vânzătorul îmi striga numele, să văd fața lui Mengele suprapusă peste a lui. Puteam să mă îndrept spre fabrică, în unele dimineți, și s-o văd pe mama mergând alături de mine, limpede ca lumina zilei, puteam s-o văd întorcându-mi spatele și îndepărtându-se. Am încercat să blochez amintirile trecutului. Am crezut că este o chestiune de supraviețuire. Abia peste mulți ani aveam să înțeleg că fuga nu vindecă durerea. O face mai rea. În America mă aflam mai departe geografic de fostele mele închisori decât fusesem vreodată în viață. Dar aici am ajuns mai încarcerată psihologic decât fusesem până atunci. În fuga de trecut — de frica mea — nu am găsit libertatea. Am făcut din teroarea mea o celulă și i-am pecetluit zăvorul prin tăcere.

În ciuda acestor lucruri, Mariannei îi mergea de minune. Voiam ca ea să se simtă normal, normal, normal. Și așa se simțea. În pofida temerii mele că va descoperi cât eram de

săraci, că mama ei era mereu înfricoșată, că viața în America nu era deloc ce sperasem, ea a fost un copil fericit. La grădinița unde mergea gratuit, fiindcă femeia care o administra, doamna Bower, avea înțelegere față de imigranți, a învățat foarte repede engleză. A devenit micuța asistentă a doamnei Bower, având grijă de ceilalți copii atunci când aceștia plângeau sau se foiau, agitați. Nu i-a cerut nimeni să aibă acest rol. Avea o sensibilitate înnăscută față de suferința celorlalți și o încredere nativă în propriile puteri. Béla și cu mine îi spuneam „mica ambasadoare". Doamna Bower îi dădea cărți pentru acasă — să mă ajute să învăț engleză, dar și ca s-o ajute pe Marianne. Încerc să citesc *Chicken Little.* Nu reușesc să deosebesc personajele. Cine este Ducky Lucky? Cine este Goosey Loosey? Marianne râde de mine. Îmi explică iar. Se preface exasperată. Eu mă prefac că doar mă joc, că doar pretind că n-aș înțelege.

Mai mult chiar decât sărăcia, mă speria stânjeneala fiicei mele, posibilitatea ca ei să-i fie rușine cu mine. În weekenduri mergem la Laundromat și mă ajută să manevrez mașinile de spălat, apoi la băcănie, ca să găsim untul de arahide Jif și o duzină de alte alimente de care nu am auzit niciodată, ale căror nume nu le pot scrie sau pronunța. În 1950, când Marianne împlinește trei ani, insistă să mâncăm curcan de Ziua Recunoștinței, cum fac și colegii ei de la grădiniță. Cum aș putea să-i spun că noi nu ne permitem? Cu o zi înainte, în drum spre casă, mă opresc la Schreiber și am noroc, scoseseră la vânzare pui cu 29 de cenți jumătatea de kilogram. Îl aleg pe cel mai mic.

— Uite, scumpo! strig când ajung acasă. Avem curcan! Un pui de curcan!

Îmi doresc atât de mult ca ea, ca noi trei să ne integrăm aici.

Chiar și printre prietenii noștri imigranți evrei, alienarea este starea mea cronică. În iarna în care Marianne face cinci ani, suntem invitați la o petrecere de Hanukkah, unde toți copiii cântă pe rând cântece de sărbătoare. Gazda o invită

și pe Marianne să cânte. Sunt atât de mândră s-o văd pe fata mea isteață și precoce, care vorbește deja engleza ca o nativă, fericită, cu ochii strălucitori, acceptând încrezătoare invitația, ocupându-și locul în mijlocul camerei. Acum este la grădiniță și merge la un after-school condus de un evreu despre care nu știu că a devenit evreu pentru Iisus[20]. Marianne zâmbește serafic spre musafiri, apoi închide ochii și cântă: „Iisus mă iubește, știu bine, pentru că așa îmi spune Biblia...". Invitații se holbează la ea și la mine. Fiica mea a învățat abilitatea pe care mi-am dorit cel mai tare s-o aibă, aceea de a se simți oriunde acasă. Iar acum exact incapacitatea ei de a înțelege codurile care-i despart pe oameni mă face să-mi doresc să se despice pământul și să mă înghită. Această stânjeneală, acest sentiment al exilului, chiar și în propria comunitate, nu vine din afară. Vine dinăuntru. Sentimentul meu de autoîncarcerare este cel care crede că nu meritam să supraviețuiesc, că nu voi fi niciodată demnă de a aparține acestui loc.

Marianne prosperă în America, dar eu și Béla ne chinuim. Încă sufăr de vechile frici — amintirile care îmi dau coșmaruri, panica ce supurează chiar la suprafață. Și mi-e teamă și de resentimentele lui Béla. El nu se chinuiește ca mine să învețe engleză. Când era mic a fost înscris într-o școală-internat la Londra, așa că vorbește engleză fluent, așa cum vorbește și cehă, slovacă, poloneză, germană și numeroase alte limbi — însă bâlbâiala i se accentuează tot mai mult aici, un semnal pentru mine că este îndurerat de alegerea pe care l-am forțat s-o facă. Primul lui job a fost într-un depozit unde ridica cutii grele, un efort despre care știam că este periculos pentru cineva cu TBC. Dar George și soția lui, Duci, care era asistent social și care ne-a

[20] Organizație religioasă care propovăduiește în rândul evreilor credința că Iisus este Mesia promis poporului evreu.

ajutat să ne găsim slujbe, ne-au convins că este norocos să aibă ceva de lucru. Plata este jalnică, munca solicitantă și umilitoare, dar aceasta este realitatea imigrației. Imigranții nu sunt medici sau avocați sau primari, indiferent de pregătirea și experiența lor (cu excepția remarcabilei mele surori Klara, care a intrat în Orchestra Simfonică din Sydney la scurt timp după ce ea și Csicsi au imigrat). Imigranții conduc taxiuri. Imigranții sunt plătiți la bucată, în fabrici. Imigranții umplu rafturile cu marfă, în băcănii. Eu asimilez sentimentul inutilității. Béla se luptă cu el. A devenit impulsiv și labil.

În prima noastră iarnă în Baltimore, Duci vine acasă cu un combinezon gros, pe care l-a cumpărat pentru Marianne. Are un fermoar lung. Marianne vrea să-l probeze numaidecât. Durează la nesfârșit să tragem combinezonul confortabil peste hăinuțele Mariannei, dar în cele din urmă suntem gata să mergem în parc. Ne prăvălim în jos pe cele cinci rânduri de scări. Când ajungem afară, pe trotuar, Marianne ne anunță că are nevoie la pipi.

— De ce nu ne-ai spus înainte! explodează Béla.

Niciodată până acum n-a țipat la Marianne.

— Hai să plecăm din casa asta, îi șoptesc eu în aceeași seară.

— Uite-acum, prințesă, mârâie el.

Nu-l mai recunosc. Furia lui mă înspăimântă. Nu, furia de care mă tem cel mai tare este a mea.

Reușim să economisim suficient încât să ne mutăm într-o odaie pentru slujitori aflată în spatele unei case din Park Heights, cartierul cu cea mai mare comunitate evreiască din Baltimore. Proprietăreasa a fost și ea emigrantă, cândva, venită din Polonia, dar se află în America de zece ani deja, mult înainte de război. Ne numește venetici și râde de accentul nostru. Ne arată baia, așteptându-se să fim uimiți de țevăria aflată la vedere, pe dinăuntru. Mă gândesc la Mariska și la clopoțelul din conacul Eger, la care obișnuiam să sun când voiam mai multă pâine. Este mai

ușor să simulez uimirea ca să satisfac așteptările proprietăresei decât să explic, chiar și mie însemi, prăpastia dintre atunci și acum.

Béla, Marianne și cu mine locuim în aceeași cameră. După ce o punem pe Marianne în pat, stingem luminile și stăm în întuneric. Liniștea dintre noi nu are nimic intim, este încordată și apăsătoare, o frânghie care începe să se roadă sub greutatea încărcăturii sale.

Facem tot ce putem ca să fim o familie obișnuită. În 1950, ne răsfățăm și ne ducem să vedem un film în cinematograful de lângă Laundromatul de pe bulevardul Park Heights. Cât timp se învârtesc hainele în mașină, o ducem pe Marianne la *The Red Shoes*, un film al cărui scenariu este scris, așa cum aflăm cu mândrie, de Emeric Pressburger, un emigrant evreu din Ungaria. Îmi amintesc atât de bine filmul pentru că m-a dus în două direcții. Stând în întuneric și mâncând popcorn cu ai mei, am simțit o mulțumire pe care n-o mai simțisem — o încredere că totul va fi bine, că putem avea o viață fericită după război. Dar filmul în sine — personajele, povestea — au sfârșit prin a-mi da forța unei recunoașteri. Ceva a trecut dincolo de masca mea precaută și mi-am privit foamea drept în față.

Filmul este despre o dansatoare, Vicky Page, care-i atrage atenția lui Boris Lermontov, directorul artistic al unei celebre trupe de balet. Ea exersează *grand-battement* la bară, dansează cu pasiune în *Lacul lebedelor*, tânjește după atenția și aprecierea lui Lermontov. Nu-mi pot lua ochii de la ecran. Mă simt de parcă mi-aș privi propria viață, cea pe care aș fi putut-o trăi dacă Hitler n-ar fi existat, dacă n-ar fi fost război. Timp de o clipă, mă gândesc că pe scaunul de lângă mine stă Eric, uit că am o fiică. Nu am decât douăzeci și trei de ani, dar mă simt de parcă cea mai bună parte a vieții mele s-a încheiat deja. La un

moment dat, în film, Lermontov o întreabă pe Vicky: *De ce vrei să dansezi?*. Ea îi răspunde: *Tu de ce vrei să trăiești?* Atunci Lermontov spune: *Nu știu exact de ce, dar trebuie*. Vicky îi dă replica: Ăsta e și răspunsul meu. Înainte de Auschwitz, ba chiar și acolo, aș fi spus același lucru. A existat mereu în mine o lumină nestinsă, o parte care a sărbătorit și a dansat neîncetat, care nu s-a oprit niciodată din a tânji după viață. Acum, scopul care îmi dirijează viața este să fac în așa fel încât fiica mea să nu cunoască vreodată durerea.

Este un film trist. Visul lui Vicky nu urmează calea pe care și-ar fi dorit-o ea. Când dansează în rolul principal din noul balet al lui Lermontov, este bântuită de demoni. Această parte din film este atât de terifiantă, încât abia dacă mă pot uita. Pantofii roșii de balet ai lui Vicky par să preia controlul asupra ei, o fac să danseze până aproape de o epuizare mortală; fata dansează printre propriile coșmaruri — vârcolaci și ținuturi pustii, un partener de dans făcut din ziare care se dezintegrează —, dar nu se poate opri din dans, nu se poate trezi. Vicky încearcă să renunțe la balet. Ascunde pantofii roșii într-un sertar. Se îndrăgostește de un compozitor, se căsătorește cu el. La final este invitată să danseze pentru ultima dată într-un balet al lui Lermontov. Soțul ei o imploră să refuze. Lermontov o avertizează: *Nimeni nu trăiește de două ori*. Trebuie să aleagă. *Ce determină oare o persoană să facă un lucru și nu altul?* mă întreb eu. Vicky își pune din nou pantofii roșii. De data asta, ei o fac să danseze pe marginea unei clădiri, ducând-o spre moarte. Ceilalți balerini își execută prestația fără ea, cu un reflector îndreptat spre locul gol de pe scenă unde ar fi trebuit să danseze Vicky.

Nu este un film despre traumă. De fapt, nu înțeleg încă faptul că trăiesc o traumă. Dar *The Red Shoes* îmi oferă un vocabular al imaginilor, mă învață ceva despre mine, despre tensiunea dintre experiențele interioare și exterioare. Și ceva din felul în care Vicky și-a pus pantofii roșii pentru ultima dată și și-a luat

zborul — nu arăta ca o alegere. Arăta ca un impuls de moment. Automat. De ce se temea atât de tare? Ce a făcut-o să fugă? Era ceva cu care nu putea trăi sau ceva fără de care nu putea trăi?

— Ai fi ales dansul în loc să mă alegi pe mine? m-a întrebat Béla în autobuzul spre casă.

Poate se gândește la noaptea aceea din Viena, când i-am spus că plec cu Marianne în America, cu sau fără el. Știe deja că sunt în stare să aleg altceva sau pe altcineva. Dezamorsez întrebarea lui flirtând.

— Dacă m-ai fi văzut dansând, nici tu nu mi-ai fi cerut să aleg, îi spun. N-ai văzut în viața ta un *battement* ca al meu.

Mă prefac, mă prefac încontinuu. Undeva, adânc în sufletul meu, îmi reprim un țipăt. *N-am ajuns să aleg!* urlă tăcerea în mine. *Hitler și Mengele au ales pentru mine. N-am ajuns să aleg!*

Béla este primul care cedează sub presiune. Se întâmplă când e la serviciu. Ridică o cutie și se prăbușește la pământ. Nu poate să respire. La spital, radiografia arată că tuberculoza a revenit. Arată mai dărâmat și mai palid decât în ziua în care l-am scos din închisoare, ziua în care am fugit la Viena. Medicii îl transferă într-un spital TBC și, când vin cu Marianne în vizită, în fiecare zi după serviciu, sunt înțepenită de spaima că ea o să-l vadă plin de sânge, că va simți răsuflarea morții, în ciuda eforturilor noastre de a-i ascunde cât de bolnav e tatăl ei. Fetița are patru ani și deja citește, aduce cărți cu poze de la doamna Bower, ca să-l distreze pe taică-său, le spune asistentelor când tatăl a terminat de mâncat și când îi e sete.

— Știi ce l-ar înveseli pe tati? îmi spune într-o zi. O surioară!

Nu ne-am permis nici măcar să încercăm să facem un alt copil, suntem prea săraci, iar acum sunt ușurată că nu avem presiunea unei alte guri de hrănit apăsându-ne în perioada recuperării lui Béla, în condițiile salariului meu demn de milă. Dar

mi se rupe inima să-mi văd fiica tânjind după companie. Să-i văd singurătatea. Mă face să-mi fie dor de surorile mele. Acum Magda a căpătat un job mai bun, în New York, unde își folosește talentul de croitoreasă moștenit de la tata ca să facă paltoane la London Fog. Nu vrea s-o ia de la capăt într-un alt oraș, dar o implor să se mute în Baltimore. În Viena, în 1949, așa mi-am imaginat că s-ar putea schimba viața mea — s-o fac mare pe Marianne alături de sora mea, nu alături de soțul meu. Apoi a fost o alegere, un sacrificiu, ca să-mi scutesc copilul de o viață în zonă de război. Acum, dacă Béla moare sau dacă rămâne invalid, acest lucru va deveni o necesitate. Locuim deja într-un apartament un pic mai mare, și chiar în condițiile în care muncim amândoi, abia avem ce mânca. Nici nu-mi pot imagina cum pot să plătesc singură toate cheltuielile. Magda este de acord să se gândească la mutare.

— Nu-ți face griji, spune Béla, tușind în batistă. N-o s-o las pe fetița noastră să crească fără tată. N-o s-o las. Tușește și se bâlbâie atât de tare, încât abia dacă îi disting cuvintele.

Béla se recuperează, dar este încă slăbit. Nu va fi în stare să-și reia munca la depozit — dar va trăi. Personalul medical din spitalul TBC, fermecat de șarmul și umorul lui, îi promite că înainte de externare îl va ajuta să-și găsească un drum profesional care să ne scoată din sărăcie și să-i asigure mulți ani sănătoși. Îi administrează un test de aptitudini despre care Béla crede că e prostesc — asta până vin rezultatele. Cel mai bine i s-ar potrivi o carieră ca dirijor sau una de contabil, arată testul.

— Am putea să ne croim o viață nouă prin balet, glumește el. Tu ai putea dansa, eu aș dirija orchestra.

— Când erai mic, ți-ai dorit vreodată să studiezi muzica?

Jocul de-a „ce-ar fi fost dacă“ cu trecutul este foarte periculos.

— Chiar am studiat ceva când eram mic.

Cum de uitasem una ca asta? Studiase vioara, ca sora mea. Îmi spusese despre asta în scrisorile trimise pe când mă curta. Să-l aud acum vorbind despre aceste lucruri era ca și cum mi s-ar fi spus că folosise cândva alt nume.

— Eram destul de bun. Profesorii îmi spuneau că m-aș putea duce la conservator și poate chiar m-aș fi dus, dacă n-aș fi avut de condus afacerea familiei.

Simt cum îmi ia foc fața. Mă înfurii brusc. Nu știu de ce. Vreau să-i spun ceva care să-l piște, dar nu-mi dau seama pe cine vreau să pedepsesc, pe el sau pe mine.

— Ia gândește-te numai, îi spun, dacă ai fi mers pe drumul ăsta, poate o întâlneai pe Klara, nu pe mine.

Béla încearcă să-mi citească expresia feței. Îl văd cum ezită în decizia de a mă tachina sau de a mă liniști.

— Chiar vrei să încerci să mă convingi că nu sunt peste măsură de fericit că m-am căsătorit cu tine? Era doar o vioară. Acum nu mai contează.

Apoi înțeleg ce m-a supărat. Este aparenta ușurință cu care soțul meu poate să-și îngroape un vis vechi. Și dacă a suferit vreodată nostalgia abandonării muzicii, a ținut lucrul acesta ascuns de mine. Ce este în neregulă cu mine de sunt încă disperată după ceva ce *nu a existat*?

Béla îi arată fostului său șef de la depozit rezultatul testului de aptitudini, iar acesta îl prezintă contabilului său, un om generos care acceptă să-l angajeze pe Béla ca asistent, cât timp urmează niște cursuri CPA[21] și învață pentru autorizație.

Eu sunt neliniștită. Fusesem atât de consumată nervos de grijile bănești și de boala lui Béla, atât de prinsă în rutina strictă

[21] Certified Public Accountant (contabil autorizat).

a muncii din fabrică și a numărării mărunțișului pentru băcănie, încât noile vești îmi provoacă un derapaj. Eliberarea de griji mă lasă cu un gol pe care nu știu cu ce să-l umplu. Béla are noi perspective, o nouă cale, dar eu nu. Schimb de câteva ori joburile, în efortul de a obține mai mult, de a mă simți mai bine în pielea mea. Banii în plus ajută și progresele mă susțin pentru o vreme. Dar sentimentul acesta nu ține niciodată prea mult. Pe când lucrez într-o companie de asigurări, sunt promovată din postul meu de la șapirograf în cel de contabil începător. Supraveghetoarea mea a observat cât de mult muncesc, așa că mă învață mai multe. Sunt fericită în compania celorlalte secretare, bucuroasă să fiu una dintre ele, până când o nouă prietenă mă avertizează: *Să nu te așezi cumva la masă lângă evrei. Miros urât.* Deci, până la urmă, nu mă integrez deloc. Trebuie să ascund cine sunt. În compania producătoare de articole de voiaj unde mă mut mai târziu se întâmplă să am șef evreu și-mi spun că, în sfârșit, o să mă integrez. Mă simt încrezătoare, acceptată. Deși sunt funcționară, nu recepționistă, într-o zi mă reped să răspund la telefonul care sună încontinuu, fiindcă văd cât de aglomerate sunt secretarele. Șeful meu iese din birou ca o furtună:

— Cine ți-a permis? strigă el. Încerci să-mi distrugi reputația? Niciun venetic n-o să reprezinte această companie. Ți-e clar?

Problema nu este că mă repede. Problema este că eu cred în evaluarea pe care mi-o face, că aș fi lipsită de valoare.

În vara lui 1952, la scurt timp după recuperarea lui Béla și cu câteva luni înainte ca Marianne să împlinească cinci ani, Magda se mută în Baltimore. Stă cu noi câteva luni, până își găsește serviciu. Îi pregătim un pat în zona unde luăm masa, aproape de ușa de la intrare. Apartamentul nostru este mereu sufocant pe timpul verii, chiar și noaptea, iar Magda crapă un pic ușa înainte de a se culca.

— Ai grijă, o avertizează Béla, nu știu în ce fel de palat ai locuit tu în Bronx, dar ăsta nu-i un cartier prea sigur. Dacă lași ușa deschisă, s-ar putea să intre cineva peste tine.

— Nu i-aș dori, toarce ușor Magda, bătând din gene.

Soră-mea. Durerea ei vizibilă doar în umorul de care se folosește ca să treacă peste suferință.

Îi organizăm o mică petrecere de bun venit — vin George și Duci (el clatină dezaprobator din cap la vederea acestor cheltuieli minore), câțiva vecini din bloc, inclusiv proprietarii, care-l aduc și pe prietenul lor Nat Shillman, un inginer de marină aflat la pensie. Magda spune o poveste caraghioasă despre prima ei săptămână în America, când mătușa Matilda i-a cumpărat un hot-dog de pe stradă.

— În Europa, când cumperi un hot-dog de pe stradă, primești întotdeauna doi, cu varză și ceapă din belșug. Matilda s-a dus să plătească pentru hot-dogul meu și s-a întors cu un soi de cârnăcior pricăjit într-o chiflă transparentă. M-am gândit că era prea modestă ca să plătească preț întreg pentru doi sau că a făcut vreo aluzie la gabaritul meu. I-am purtat pică luni întregi, până în ziua în care mi-am cumpărat singură un hot-dog și am văzut că așa e pe aici.

Toți ochii sunt ațintiți asupra ei, asupra chipului său expresiv, așteptând următorul lucru caraghios pe care îl va spune. Și mai are; mereu are. Nat este fascinat de ea. După ce ne-au plecat oaspeții și am culcat-o pe Marianne, mă așez cu Magda la ea pe pat, pălăvrăgind ca în copilărie. Mă întreabă ce știu despre Nat Shillman.

— Știu, știu, e de-o seamă cu tata, spune ea, dar am un presentiment bun în legătură cu el.

Vorbim până cad, pe jumătate adormită, pe patul ei. Nu vreau să ne oprim. Este ceva ce trebuie s-o întreb, ceva ce are de-a face cu golul din mine, dar dacă o s-o întreb despre frică, despre pustiire, atunci trebuie s-o recunosc și eu pe-a mea, deși sunt obișnuită să mă prefac că nu-i acolo.

— Ești fericită? îmi fac curaj, într-un final, s-o întreb.

Aș vrea să-mi răspundă că este, ca să pot fi și eu. Aș vrea să-mi răspundă că nu va fi niciodată fericită, nu cu adevărat, ca astfel să știu și eu că golul acela nu este doar în mine.

— Dicuka, uite aici un sfat de la soră-ta mai mare: ori ești sensibilă, ori nu ești. Când ești sensibilă, suferi mai mult.

— O să fim în regulă? o întreb. Cândva?

— Da, spune ea. Nu. Nu știu. Însă un lucru e clar: Hitler ne-a tras-o original.

Béla și cu mine câștigăm acum 60 de dolari pe săptămână, suficient cât să încercăm să facem al doilea copil. Rămân însărcinată. Fiica mea se naște pe 10 februarie 1954. Când mă trezesc din anestezia pe care medicii americani o administrau standard pe atunci tuturor femeilor care intrau în travaliu, fetița este în salonul de nou-născuți. Însă eu cer să mi-o aducă, vreau s-o alăptez. Când mi-o aduce asistenta, văd că e perfectă și somnoroasă, nu la fel de mare ca sora ei la naștere, cu năsucul atât de mic și cu obrăjorii atât de fragezi.

Béla o aduce pe Marianne, acum în vârstă de șase ani, să vadă bebelușul.

— Am primit o soră! Am primit o soră!

Marianne sărbătorește ca și când aș fi trimis niște bani într-un plic și aș fi comandat-o pe soră-sa dintr-un catalog, ca și când aș avea capacitatea de a-i îndeplini întotdeauna dorințele. Curând va avea și o verișoară, pentru că Magda, care s-a căsătorit cu Nat Shillman în 1953, este însărcinată și va naște o fiică în octombrie. Îi va da numele Ilona, după mama.

Noi îi spunem fetei noastre Audrey, după Audrey Hepburn. Sunt încă năucă din cauza anestezicelor folosite de doctori ca să mă sedeze. Însăși intensitatea travaliului, a întâlnirii și a alăptării fiicei mele pentru prima dată, au lăsat în umbră proasta calitate a vieții mele.

Este reflexul de a întâmpina răul cu bine. În primele luni din viața lui Audrey, Béla învață pentru CPA de parcă s-ar pregăti pentru ultimul examen din viața lui, testul suprem care va determina pe vecie dacă-și va găsi sau nu locul, pacea cu sine însuși și cu alegerile pe care le-am făcut. Nu-l trece. Mai mult decât atât, i se spune că din cauza bâlbâielii și accentului nu va primi niciodată vreun job, indiferent cât de capabil va fi să-și ia autorizația.

— Mereu trebuie să fie o piedică în drum, spune el, indiferent ce aș face.

Protestez. Îl liniștesc. Îi spun că vom găsi o soluție, dar nu-mi pot scoate din minte vocea surorii mele Klara: *Doi schilozi. Cum o să vă descurcați?*

Plâng în baie. O fac pe tăcute, ies de acolo veselă. Nu știu că frica ținută ascunsă nu face decât să crească și mai îngrozitoare. Nu știu că obiceiurile mele de a oferi și de a consola — de a ține sub obroc — nu fac decât să ne provoace și mai mult rău.

13. AI FOST ACOLO?

În vara lui 1955, pe când Marianne avea șapte ani și Audrey un an, am încărcat până la refuz vechiul nostru Ford gri și am părăsit orașul Baltimore pentru El Paso, Texas. Demoralizat de lipsa perspectivei locurilor de muncă, obosit de judecata și resentimentele permanente ale fratelui său, îngrijorat de propria sănătate, Béla îl contactase pe vărul lui, Bob Eger, sperând să primească un sfat. Bob era fiul adoptiv al fratelui bunicului lui Béla, Albert, care imigrase la Chicago cu doi dintre frații săi, la începutul anilor 1900. Al patrulea frate, bunicul lui Béla, rămăsese în Prešov ca să conducă afacerea de vânzări angro moștenită de Béla după război.

Membrii din Chicago ai familiei Eger fuseseră cei care susținuseră financiar imigrarea lui George în America, în anii '30, și tot ei ne asiguraseră posibilitatea de a lua viză, înregistrând familia Eger înainte de război. Le eram recunoscătoare pentru generozitatea și spiritul vizionar, fără de care n-am fi putut niciodată să facem din America un cămin.

Dar când Bob, care trăia acum cu soția și cei doi copii în El Paso, i-a spus lui Béla: „Vino în vest!", mi-am făcut griji că s-ar putea să ajungem într-o altă fundătură deghizată în oportunitate. Bob ne-a liniștit. A spus că economia a luat mare avânt în El Paso, că într-un oraș de frontieră imigranții sunt mai puțin izolați și marginalizați, că zona de graniță era locul perfect unde o puteai lua de la zero, unde îți puteai reinventa viața. Ba chiar l-a ajutat pe Béla să-și găsească un job ca asistent CPA, pe un salariu de două ori mai mare ca în Baltimore.

— Aerul de deșert o să fie bun pentru plămânii mei, a spus el. O să ne permitem să închiriem o casă, nu un apartament minuscul.

Așa că am fost de acord. Am încercat să facem din această răsturnare de situație o aventură amuzantă, o vacanță. Am condus pe autostrăzi ca-n filme, am ales moteluri cu piscină și am oprit suficient de devreme ca să ne bucurăm de un înot revigorant înainte de cină. În ciuda temerilor mele legate de mutare, de costul benzinei, al cazării la moteluri și al mâncării, de kilometrii care se așterneau încă o dată între mine și Magda, m-am trezit zâmbind mult mai des. Nu zâmbetul acela contrafăcut pe care-l purtam ca pe o mască, să-mi liniștesc familia. Ci un zâmbet real, cuprinzându-mi larg obrajii și ochii. Simțeam un soi de nouă camaraderie cu Béla, care o învăța pe Marianne glume seci și o arunca pe Audrey în apă, când mergeam să înotăm.

Primul lucru pe care l-am observat în El Paso a fost cerul. Deschis, limpede, vast. Mi-au atras privirea și munții care înconjurau orașul la nord. Mă uitam mereu numai în sus. În anumite momente ale zilei, unghiul în care bătea lumina soarelui turtea lanțul muntos ca pe un decor tăiat în carton, un decor de film, cu vârfurile de un maro tern. Și apoi lumina se schimba și munții străluceau ca un curcubeu, în roz, portocaliu, violet, roșu, auriu, albastru intens, vârfurile lor ieșind în relief ca pliurile desfăcute ale unui acordeon.

Și cultura avea profunzime. Mă așteptasem la un orășel de frontieră prăfuit, în care nu se întâmplă nimic, un decor de film western, un loc cu bărbați posomorâți și singuri și cu femei și mai singure. Dar El Paso părea mai european și mai cosmopolit decât Baltimore. Era bilingv. Era multicultural, fără segregare categorică. Și mai era granița în sine, îngemănarea unor lumi. El Paso, Texas, și Juárez, Chihuahua, erau două orașe separate nu mai mult decât jumătățile unui întreg. Rio Grande trecea prin mijloc separând orașul, printre cele două țări, iar frontiera era pe

cât de arbitrară, pe atât de distinctă. M-am gândit la orașul meu natal: din Košice în Kassa, apoi iar în Košice, la frontiera care schimba totul sau nimic. Engleza mea era încă elementară și nu vorbeam deloc spaniolă, dar aici mă simțeam mai puțin ostracizată și marginalizată decât în Baltimore, unde trăiam într-un cartier de imigranți evrei, unde ne așteptaserăm să găsim adăpost, dar ne simțiserăm expuși. În El Paso eram pur și simplu parte a acestui amestec.

Într-o după-amiază, curând după mutarea noastră, pe când mă aflu cu Audrey în parcul din cartier, aud o mamă care își strigă copiii în ungurește. O privesc timp de câteva minute pe această altă mamă unguroaică, sperând s-o recunosc, dar apoi mă cert pe mine însămi. Ce presupunere naivă; doar pentru că vocea îmi este familiară, o oglindire a propriei mele voci, nu înseamnă că avem ceva în comun. Și totuși nu mă pot abține să n-o urmăresc cu privirea în timp ce se joacă cu copiii ei, sentimentul că o cunosc nu-mi dă pace.

Brusc îmi amintesc un lucru la care nu m-am mai gândit din noaptea nunții Klarei; cartea poștală înfiptă în rama de la oglinda Magdei, în Košice. Scrisul cursiv de-a curmezișul imaginii unui pod: *El Paso.* Cum de am uitat că acum zece ani Laci Gladstein s-a mutat aici, în acest oraș? Laci, tânărul eliberat împreună cu noi de la Gunskirchen, tânărul care era pe acoperișul trenului cu mine și cu Magda, pe drumul de la Viena la Praga, care ne-a ținut de mână ca să ne liniștească, despre care am crezut că se va căsători cu Magda într-o bună zi, care venise în El Paso ca să muncească în magazinul de mobilă al mătușii și unchiului, pentru a strânge bani pentru medicină. *El Paso*, locul pe care l-am crezut, văzându-l pe o carte poștală, că este la capătul lumii, locul unde locuiesc acum.

Audrey mă scoate din reverie, cerându-mi să mergem la leagăne. În timp ce o ridic, unguroaica se apropie de leagăn

împreună cu fiul ei. Îi vorbesc repede în maghiară, nu mă pot abține.

— Ești unguroaică, îi spun. Poate cunoști pe cineva, un vechi prieten de-al meu care a venit în El Paso după război.

Se uită la mine în felul acela amuzat în care se uită adulții la copii, de parcă m-ar crede delicios, incredibil de naivă.

— Cum îl cheamă pe prietenul tău? mă întreabă.

Se preface că a intrat în joc.

— Laci Gladstein.

Văd cum i se umplu ochii de lacrimi.

— Sunt sora lui! strigă ea.

A înțeles codul pe care l-am folosit. *Prieten vechi. După război.*

— Este medic, spune ea. Acum îl cheamă Larry Gladstone.

Cum aș putea explica felul în care mă simt în momentul ăsta? Au trecut zece ani de când am călătorit alături de Laci pe acoperișul unui tren, alături de alți supraviețuitori strămutați. În acest deceniu, el și-a împlinit visul de a deveni medic. Auzind așa ceva, nicio speranță sau ambiție nu părea de neatins. Laci se reinventase aici, în America. Puteam și eu să fac la fel.

Dar aceasta era doar o jumătate de poveste. Stând în parc, sub soarele fierbinte al deșertului, eram cu adevărat la capătul lumii, mai departe în timp și spațiu decât fusesem vreodată de fata aceea lăsată să moară într-un morman de trupuri, într-o pădure jilavă din Austria. Și totuși, niciodată după război nu mă aflasem atât de aproape de ea, pentru că aici aproape că am identificat-o ca pe o străină, aici am întâlnit în plină zi o fantomă din trecut, în timp ce fiica mea îmi cerea s-o dau în leagăn tot mai tare, tot mai sus. Poate că a merge înainte înseamnă deopotrivă să te întorci în cerc.

L-am găsit pe Larry Gladstone în cartea de telefon și am așteptat cam o săptămână sau poate mai mult înainte de a-l

suna. A răspuns soția lui, o americancă. A preluat mesajul, m-a întrebat de câteva ori cum să-mi scrie numele. Mi-am spus că Laci nu-și va aminti de mine. În seara aceea, Bob și familia lui au venit la noi, la cină. Marianne mi-a cerut să fac hamburgeri și i-am făcut după obiceiul mamei, carne de vită tocată, amestecată cu ou, usturoi și pesmet, modelată sub formă de chiftele, serviți cu varză de Bruxelles și cartofi copți cu chimen. Când aduc mâncarea la masă, Marianne își dă ochii peste cap:

— Mamă, eu ziceam de hamburgeri *americani.*

Vrea niște chiftele tuflite servite într-o chiflă albă, fără gust, cu cartofi prăjiți uleioși și năclăite într-un ketchup fad. Se simte stânjenită în fața lui Dickie și a Barbarei, verii ei americani. Dezaprobarea ei este dureroasă. Am făcut ceea ce mi-am promis mie însămi să nu fac niciodată. Am făcut-o să-i fie rușine. Sună telefonul și fug de la masă ca să răspund.

— Edith, spune bărbatul de la celălalt capăt. Doamnă Eger. Sunt doctorul Larry Gladstone.

Vorbește în engleză, dar vocea îi sună la fel. Aduce trecutul în bucătăria mea, pișcătura vântului de pe acoperișul de tren. Sunt amețită. Sunt înfometată, așa cum eram pe atunci, pe jumătate moartă de foame. Mă doare spinarea ruptă.

— Laci, îi spun, cu propria voce sunând îndepărtat, ca și cum ar veni dintr-un aparat de radio aflat în camera de alături.

Trecutul nostru comun este intens și totuși de nepomenit.

— Iată că ne întâlnim din nou, spune el.

Vorbim în maghiară. Îmi povestește despre soția lui și activitatea ei filantropică, despre cele trei fiice ale lor, eu îi spun despre copiii mei și despre aspirația lui Béla de a deveni CPA. Mă invită să-i fac o vizită la cabinet, îmi spune că suntem cu toții bine-veniți să-i cunoaștem familia la o cină. Așa începe, din nou, o prietenie care va dura tot restul vieților noastre. Când pun telefonul în furcă, cerul lucește în trandafiriu și auriu. Aud vocile alor mei în sufragerie. Băiatul lui Bob, Dickie, o întreabă pe maică-sa ceva

despre mine, dacă sunt cu adevărat americancă, de ce vorbesc așa rău engleză? Mă încordez din tot trupul, ca atunci când trecutul e prea aproape. Este ca o mână aruncată în fața copiilor mei când mașina frânează prea brusc. Un reflex de apărare a lor. Din timpul sarcinii mele cu Marianne, când am sfidat avertismentul doctorului, când am ales ca viața mea să ia mereu partea unei alte vieți, am stabilit să nu las niciodată lagărul de concentrare să arunce vreo umbră asupra copiilor mei. Această hotărâre s-a concretizat cu forță într-un singur scop: *copiii mei nu trebuie să afle niciodată.* Nu-și vor imagina niciodată cum arătam, ca un schelet lihnit, visând la ștrudelul mamei sub un cer întunecat de fumul gros. Nu voi fi niciodată o imagine pe care ele să trebuiască să o păstreze în minte. Le voi proteja. Le voi scuti de suferință. Dar întrebarea lui Dickie îmi amintește că, în timp ce pot alege propria tăcere, amabilitatea sau camuflajul tăcerii celorlalți, nu pot alege ce spun sau fac alții când eu nu sunt de față. Ce ar putea fiicele mele să audă, din întâmplare? Ce ar putea să le spună alții, în ciuda eforturilor mele de a ține adevărul sub obroc?

Spre ușurarea mea, mama lui Dickie schimbă subiectul conversației. Le cere lui Dickie și surorii sale mai mari, Barbara, să-i povestească Mariannei despre cei mai buni profesori de la școala unde va merge și ea la toamnă. Oare a instruit-o Béla să păstreze conspirația tăcerii? Sau a intuit singură? Este ceva ce a făcut pentru mine, pentru copiii mei sau pentru ai ei? Mai târziu, în timp ce familia se adună la ușă, la plecare, o aud pe mama lui Dickie șoptindu-i în engleză: „Să n-o întrebi niciodată pe mătușa Dicuka nimic despre trecutul ei. Nu discutăm despre asta." Viața mea este un tabu în familie. Secretul meu e în siguranță.

Vor exista mereu două lumi. Cea pe care o aleg și cea pe care o neg, care se insinuează fără să-mi ceară voie.

În 1956, Béla trece testul CPA, își ia autorizația și câteva luni înainte de nașterea celui de-al treilea copil al nostru — un

fiu, Johnny — cumpărăm un soi de fermă modestă cu trei dormitoare, pe Fiesta Drive. În spatele casei noastre nu-i altceva decât deșert — cu flori de ceniza roz și violet, cu flori roșii de yucca, cu zornăitul șerpilor cu clopoței. Am ales pentru interior mobilă deschisă la culoare în living și în salon. În fața feliilor proaspete de papaya pentru care Béla trece granița în fiecare duminică dimineață, ca s-o cumpere din piețele din Juárez, citim știrile din ziar. În Ungaria este rebeliune, tancurile sovietice îi strivesc sub șenile pe rebelii anticomuniști. Béla este concis în fața fetelor, bâlbâiala lui este mai puțin vizibilă. Este groaznic de cald și eu am o burtă uriașă. Pornim aeroterma pentru aer rece și ne adunăm în jurul televizorului din salon, ca să vedem Jocurile Olimpice din Melbourne.

Nimerim chiar în momentul în care Ágnes Keleti, o evreică din Budapesta, din echipa de gimnastică feminină, își face încălzirea pentru exercițiul de la sol. Are treizeci și cinci de ani, cu șase ani mai mult decât mine. Dacă ea ar fi crescut în Kassa sau eu în Budapesta, poate că ne-am fi antrenat împreună.

— Fiți atente! le spune Béla fetelor. E ca noi, unguroaică.

Privind-o pe Ágnes Keleti cu exercițiul la sol este ca și când mi-aș privi cealaltă jumătate, celălalt eu. Eul care nu a fost trimis la Auschwitz. (Keleti, așa cum aveam să aflu mai târziu, a cumpărat niște acte de identitate de la o fată creștină din Budapesta și a fugit într-un sat îndepărtat, unde a așteptat finalul războiului, lucrând ca fată-n casă). Eul a cărei mamă trăiește. Eul care, după război, și-a reluat cursul fostei vieți, care nu a lăsat potrivnicia existenței sau vârsta să-i distrugă visul. Gimnasta ridică brațele, își întinde trupul, este gata să înceapă. Béla o încurajează nebunește. Audrey îl imită. Marianne se uită la mine, la felul în care mă aplec spre televizor. Nu știe că odată am fost o gimnastă foarte bună, cu atât mai puțin că același război care a întrerupt viața lui Ágnes Keleti a întrerupt-o — și încă o mai afectează — și pe a mea. Dar îmi dau seama că fiica mea este atentă la felul în

care îmi țin răsuflarea, la felul în care urmez trupul lui Keleti cu trupul meu, nu doar cu ochii. Béla, Marianne și Audrey aplaudă fiecare desprindere. Rămân fără respirație urmărind-o pe Keleti, înceată și controlată, aplecând-se până jos la picioare ca să atingă pământul, apoi răsucindu-se din aplecarea înainte spre un pod pe spate, apoi ridicându-se într-un stând pe mâini, toată numai grație și mișcare fluidă. Și-a terminat exercițiul.

La sol apare competitoarea ei din Uniunea Sovietică. Din cauza rebeliunii din Ungaria, tensiunile dintre atleții unguri și cei sovietici sunt extrem de accentuate. Béla huiduie zgomotos. Micuța Audrey, în vârstă de doi ani, face la fel. Le spun amândurora să înceteze. O privesc pe Larisa Latynina așa cum o fac și arbitrii, în felul în care trebuie s-o privească și Keleti. Văd că saltul ei este poate un pic mai înalt decât al lui Keleti, îi văd efervescența răsucirilor, felul în care aterizează în șpagat perfect. Marianne suspină, cucerită. Béla huiduie iar.

— Este foarte bună, tati, spune Marianne.

— Este dintr-o țară de opresori și agresivi, spune Béla.

— N-a ales ea unde să se nască, îi răspund eu.

Béla ridică din umeri.

— Încearcă să te răsucești așa când țara *ta* o fi sub asediu, spune el. În casa asta, îi susținem pe unguri.

Până la urmă, Keleti și Latynina împart aurul. Umerii lor se ating când stau una lângă cealaltă, la ceremonia de premiere. Keleti se strâmbă pe podium.

— Mamă, de ce plângi? mă întreabă Marianne.

— Nu plâng, răspund eu.

Negare. Negare. Negare. Pe cine protejez? Pe fiica mea? Sau pe mine însămi?

Marianne devine tot mai curioasă pe zi ce trece și este o cititoare nestăpânită. După ce citește absolut toate cărțile din secțiunea pentru copii a Bibliotecii Publice din El Paso, începe să dea târcoale bibliotecii de la noi din casă, citind cărțile mele

de filosofie și literatură, pe cele de istorie ale lui Béla. În 1957, când face zece ani, ne pune pe mine și pe Béla să ne așezăm pe canapeaua bej din salon. Ea stă în fața noastră, ca o micuță profesoară. Deschide o carte despre care ne spune că a găsit-o pitită în spatele altora, pe unul dintre rafturi. Arată spre imaginea unor trupuri goale, scheletice, așezate într-un morman.

— Ce-i asta? întreabă ea.

Transpir, încăperea se învârtește cu mine. Știam că va veni și acest moment, dar tot mă ia prin surprindere, la fel de frapant și terifiant de parcă aș fi intrat în casă și aș fi descoperit instalată în sufragerie colcăiala de aligatori vii din San Jacinto Plaza. Să înfrunt adevărul, să-i fac față fetei mele care înfruntă adevărul era același lucru cu a înfrunta o fiară. Fug din cameră. Vomit în chiuveta de la baie. Îl aud pe Béla spunându-i fiicei noastre despre Hitler, despre Auschwitz. Îl aud spunându-i cuvintele cele mai de temut: *Mama voastră a fost acolo.* Îmi vine să sparg oglinda. *Nu! Nu! Nu!* Îmi vine să țip. *Nu am fost acolo!* Ce vreau să spun este: *Povara asta nu trebuie să cadă în cârca voastră!*

— Mama voastră este foarte puternică, îl aud pe Béla spunându-i Mariannei. Dar tu trebuie să înțelegi că ești fiica unei supraviețuitoare și că trebuie întotdeauna, întotdeauna s-o aperi.

Asta ar fi putut fi o oportunitate. S-o liniștesc pe Marianne. Să-i ridic povara nevoii de a se îngrijora sau de a-i fi milă de mine. Să-i spun cât de mult ar fi iubit-o bunicii ei. Să-i spun: *totul este bine, acum suntem în siguranță.* Dar nu pot ieși din baie. Nu am încredere în mine însămi. Dacă spun un cuvânt despre trecut, o să alimentez furia și sentimentul pierderii, o să mă prăbușesc în întuneric, o s-o trag și pe ea după mine.

Mă concentrez asupra copiilor, asupra lucrurilor pe care le pot face ca să ne simțim în siguranță, acceptați și fericiți în noua noastră casă.

Există ritualuri zilnice, tipicuri ale săptămânilor și anotimpurilor, lucruri pe care le facem ca să ne bucurăm, lucruri pe care contăm: obiceiul ciudat al lui Béla de a-și rade țeasta cheală în diminețile când o duce pe Audrey cu mașina la școală. Béla la cumpărături în magazinul Safeway construit în plin deșert, în spatele casei noastre. Inevitabil, am uitat să trec ceva pe listă și-l sun la magazin. Vânzătoarea de la băcănie îmi cunoaște vocea.

— Domnule Eger, este soția dumneavoastră la telefon, anunță ea prin megafon.

Îngrijesc grădina, tund peluza, lucrez cu jumătate de normă la biroul lui Béla. El devine contabilul iubit, de încredere, al tuturor imigranților de succes din El Paso — sirieni, mexicani, italieni, evrei europeni. Sâmbătă îi ia pe copii cu el, ca să-i cunoască pe clienți, și dacă n-aș fi știut deja cât de iubit este Béla, aș fi văzut această iubire în afecțiunea cu care îi copleșesc pe copii. Duminicile, Béla merge cu mașina în Juárez, ca să cumpere fructe proaspete de la băcanul Chuy, și apoi organizăm acasă un brunch mare în familie, ascultăm albume muzicale de pe Broadway, cântăm deodată cu piesele din spectacole (Béla poate cânta fără să se bâlbâie), și apoi mergem la YMCA[22], să înotăm. De Crăciun mergem în San Jacinto Plaza, în centrul orașului El Paso. Noi nu sărbătorim Crăciunul oferind daruri, dar copiii tot îi scriu scrisori Moșului. De Hanukkah facem schimb de daruri mai degrabă practice — șosete și haine — și așteptăm Anul Nou cu o grămadă de mâncare și cu parada Sun Carnival — Sun Queen, trupe de liceeni și bărbați de la Clubul Rotary călărind motociclete. Primăvara facem picnicuri la White Sands și în Santa Fe. Toamna mergem la cumpărături în Amen Wardy, pentru hainele de școală. Îmi trec mâinile peste rafturi, simt la atingere care este cea mai bună țesătură, mă pricep să

---

22 Young Men's Christian Association (*YMCA*) este o fundație ce a luat ființă la Londra, în anul 1844, la inițiativa lui George Williams.

găsesc cele mai bune haine la cel mai mic preț. (Béla și cu mine avem aceste ritualuri tactile — el, la alegerea alimentelor; eu, la alegerea hainelor). Mergem la fermele din Mexic pentru aprovizionarea de toamnă, ne îndopăm cu tamale[23] făcute în casă. Mâncarea este iubire. Când copiii vin acasă cu note bune, îi luăm și îi ducem la o banana split, lângă dozatorul de suc din spatele casei noastre.

Când Audrey face nouă ani, intră în echipa de înot și devine o înotătoare foarte bună. Până când va ajunge la liceu se va antrena șase ore pe zi, așa cum făceam și eu la gimnastică și balet. Când Marianne are treisprezece ani, construim o anexă la casa noastră, un dormitor matrimonial, astfel încât Marianne, Audrey și Johnny să aibă fiecare camera lui. Cumpărăm un pian. Marianne și Audrey iau lecții amândouă, găzduim concerte de muzică de cameră, așa cum făceau și părinții mei când eram mică, organizăm partide de bridge. Béla și cu mine ne înscriem într-un club de carte găzduit de Molly Shapiro, bine-cunoscută în El Paso pentru saloanele ei, unde aduce laolaltă artiști și intelectuali.

Urmez un curs de engleză la Universitatea din Texas. Engleza mi se îmbunătățește, în fine, cât să mă pot înscrie, în 1959, ca studentă. Visul meu de a-mi continua educația durează de multă vreme — un alt vis amânat, dar care pare de-acum posibil. Urmez primul meu curs de psihologie, stau pe același rând cu jucători de baschet, iau notițe în maghiară, îi cer ajutorul lui Béla pentru scrierea fiecărei lucrări. Am treizeci și doi de ani. Suntem fericiți și pe dinafară, și adeseori și pe dinăuntru.

Dar mai există și felul în care Béla se uită la fiul lui. A vrut un fiu, dar nu s-a așteptat la cel pe care-l are. Johnny a

---

23 Gustări populare în Mexic, dar și în alte țări sud-americane, constând în rulouri cu umplutură sărată sau dulce, învelite în pănuși de porumb.

avut paralizie cerebrală atetoidă, cauzată probabil de encefalită contractată înainte de naștere, iar asta i-a afectat controlul motric. S-a chinuit din răsputeri să facă lucruri pe care Marianne și Audrey le învățaseră fără prea mare bătaie de cap — să se îmbrace singure, să vorbească, să folosească o furculiță sau o lingură ca să mănânce singure. Băiatul și arăta diferit față de ele. Avea ochii blegi. Îi curgea saliva din gură. Béla îl critica pe Johnny, era nerăbdător cu strădaniile lui. Îmi amintesc ridicolul căruia a trebuit să-i fac față pe când mă uitam cruciș, și sufăr pentru fiul meu. Béla striga cu frustrare față de provocările lui Johnny. (Striga în cehă, așa încât copiii, care prinseseră un pic de maghiară în casă, în ciuda dorinței mele ca ei să vorbească fără greș doar engleză americană, nu înțeleg cuvintele — deși, bineînțeles, înțeleg tonul). Eu mă retrăgeam în dormitor. Eram o maestră a disimulării. În 1960, când Johnny avea patru ani, l-am dus la doctorul Clark, specialist la Johns Hopkins[24], iar el mi-a spus:

— Fiul tău va fi ceea ce vei face din el. John va face tot ce fac ceilalți, doar că o să-i ia mai mult timp. Dacă-l presezi prea tare, o să obții efectul advers, dar ar fi o greșeală și să nu-l presezi suficient. Trebuie s-o faci la nivelul potențialului său.

Am renunțat la școală ca să-l pot duce pe Johnny la logopedie, la terapie ocupațională, la fiecare tip de clinică la care m-am putut gândi, la fiecare specialist care l-ar fi putut ajuta. (Audrey spune acum că cele mai vii amintiri ale ei din copilărie nu sunt cele de la bazinul de înot — ci acelea din sălile de așteptare). Aleg să nu accept că fiul nostru ar fi compromis pentru totdeauna. Sunt sigură că situația lui s-ar putea îmbunătăți dacă noi vom crede asta. Dar cât este mic și mănâncă cu mâna, mestecând cu gura deschisă, pentru că mai mult de-atât nu poate, Béla se uită

---

[24] Universitate și spital private din Baltimore.

la el atât de dezamăgit, atât de trist, încât simt că trebuie să-mi protejez fiul de tatăl lui.

Frica trece ca un fir roșu prin viețile noastre confortabile. Odată, pe când Audrey avea zece ani și avea în vizită o prietenă, s-a întâmplat să fiu lângă ușa deschisă de la camera ei chiar când o ambulanță a trecut în viteză pe strada noastră, cu sirenele pornite. Mi-am acoperit capul, un obicei persistent rămas din război, un lucru pe care încă îl mai fac. Înainte de a putea înregistra în mod conștient sirena sau reacția mea la sunetul ei, o aud pe Audrey strigând la prietena ei: „Repede, sub pat!". Se aruncă la podea și se rostogolește sub pat. Prietena ei râde, vine după ea pe podea, gândindu-se probabil că este vreun joc ciudat. Dar eu știu că Audrey nu glumește. Ea chiar s-a gândit că sirenele semnalează pericolul. Că trebuie să fugim. Fără să vreau și fără să-mi dau seama, eu am învățat-o asta.

Ce altceva ne mai învățăm copiii în mod inconștient, despre siguranță, valori, iubire?

În noaptea în care Marianne are balul de absolvire de la liceu, stă pe verandă în rochia ei de mătase, cu o orhidee superbă la încheietură. Când coboară de pe verandă, alături de partenerul ei, Béla strigă:

— Distracție plăcută, scumpo. Știi, când era de vârsta ta maică-ta era la Auschwitz, cu ambii părinți morți.

După plecarea Mariannei, mă răstesc la Béla. Îl fac insensibil și rece. Îi spun că n-avea niciun drept să-i umbrească bucuria în noaptea aceea specială, să strice plăcerea pe care o trăiesc prin intermediul ei, prin fericirea ei. Dacă el nu se cenzurează, nici eu n-o voi face. Dacă n-o poate binecuvânta pe fiica noastră cu gânduri bune, îi spun, atunci poate la fel de bine să fie și mort.

— Faptul că tu ai fost la Auschwitz, iar ea *nu,* este un gând bun, se apără Béla. Vreau ca Marianne să fie bucuroasă pentru viața pe care o are.

— Atunci nu i-o otrăvi! strig la el.

Mai rău decât comentariul lui Béla este faptul că eu n-am vorbit niciodată cu Marianne despre el, nici după aceea. Mă prefac că nu observ că și ea trăiește două vieți — una pentru ea însăși și încă una pentru mine, pentru că mie nu mi s-a permis s-o trăiesc.

În toamna lui 1966, când Audrey face doisprezece ani, Marianne este în anul al doilea la Whittier College, iar Johnny are zece ani, împlinind predicțiile doctorului Clark: cu susținerea potrivită s-ar putea stabiliza fizic și academic. Am și eu timp să mă dedic propriului progres, mă întorc la școală. Engleza mea este destul de bună ca să-mi scriu lucrările fără ajutorul lui Béla (pe când mă ajuta, cele mai bune note primite au fost cinci și șase, acum primesc nouă și zece). Simt că în sfârșit reușesc s-o scot la capăt, că în sfârșit depășesc limitele puse de trecutul meu. Dar, încă o dată, cele două lumi pe care m-am străduit din răsputeri să le țin separate se ciocnesc. Stau într-un amfiteatru, așteptând să înceapă cursul introductiv de Științe politice, când un bărbat cu părul blond-cenușiu se așază chiar în spatele meu.

— Ai fost acolo, nu-i așa? mă întreabă el.

— Acolo?

Simt cum mă panichez.

— La Auschwitz. Ești o supraviețuitoare, nu-i așa?

Sunt atât de zguduită de întrebare, încât nu-mi trece prin cap să-l întreb și eu ceva pe el. Ce-l face să creadă că sunt unul dintre supraviețuitori? De unde știe? Cum și-a dat seama? N-am spus niciodată nicio vorbă, nimănui din viața prezentă, nici măcar copiilor mei. N-am niciun număr tatuat pe braț.

— Nu ești o supraviețuitoare a Holocaustului? mă întreabă el din nou.

Este tânăr, are poate douăzeci de ani — cam jumătate din vârsta mea. Ceva din tinerețea lui, din natura lui gravă, tonul

blând al vocii, îmi amintesc de Eric, de felul în care stăteam în sala de cinema după impunerea restricțiilor, de momentul în care mi-a făcut poză în șpagat, de cum m-a sărutat pentru prima dată, de mâinile lui așezate pe centura subțire pe care o purtam în talie. La douăzeci și unu de ani după eliberare, mă simt apăsată de această pierdere. De pierderea lui Eric. De pierderea tinerei noastre iubiri. De pierderea viitorului — a perspectivei împărtășite a căsătoriei noastre, a familiei noastre și a activismului nostru. Pe tot parcursul anului de prizonierat, când am scăpat de o moarte ce părea obligatorie și inevitabilă, am păstrat în minte versetul care îmi amintea de Eric: *N-o să-ți uit niciodată ochii. N-o să-ți uit niciodată mâinile.* Amintirea aceea a fost colacul meu de salvare. Iar acum? Am închis ușa peste trecut. A-ți aminti înseamnă a ceda ororii iar și iar. Dar tot în trecut se află și vocea lui Eric. În trecut este iubirea pe care am simțit-o și care mi-a cântat în minte în toate lunile acelea de foamete.

— Sunt o supraviețuitoare, îi răspund, dând din cap.

— Ai citit asta?

Îmi arată o copertă mică, broșată: *Man's Search for Meaning* de Viktor Frankl. Pare un text filosofic. Numele autorului nu-mi spune nimic. Dau din cap, în semn de negare.

— Frankl a fost la Auschwitz, îmi explică studentul. Apoi a scris cartea asta, imediat după război. Cred că o să ți se pară interesantă, a spus el, oferindu-mi-o.

Iau cartea în mână. E subțire. Mă umple de spaimă. De ce aș vrea să mă întorc în iad, chiar și prin filtrul experienței altcuiva? Dar nu am inima să resping gestul acestui tânăr. Șoptesc niște cuvinte de mulțumire și strecor cărticica în geantă, unde rămâne toată seara, ca o bombă cu ceas.

Încep să pregătesc cina, mă simt distrasă și cumva în afara mea. Îl trimit pe Béla la Safeway să mai cumpere niște usturoi și apoi iar, pentru niște ardei. Abia dacă mă ating de mâncare. După masă, îl testez pe Johnny la scriere. Spăl vasele. Îi

sărut pe copii de noapte bună. Béla se duce în salon să asculte Rahmaninov și să citească *The Nation*[25]. Geanta mea se află în holul de la intrare, iar cartea este încă înăuntru. Chiar și prezența ei la mine acasă îmi provoacă disconfort. N-o s-o citesc. N-am nevoie. Am fost acolo. O să mă scutesc de durerea asta.

Undeva după miezul nopții, curiozitatea învinge frica. Mă strecor în living, unde rămân multă vreme în lumina unei lămpi, cu cartea în mână. Încep să citesc. *Această carte nu se pretinde a fi o înșiruire de fapte și evenimente, ci de experiențe personale, la fel ca experiențele pe care milioane de prizonieri le-au suferit în repetate rânduri. Este o poveste văzută din interiorul lagărului de concentrare, spusă de unul dintre supraviețuitorii lui.* Mi se ridică părul pe ceafă. Vorbește cu mine. Vorbește în numele meu. *Cum era viața de zi cu zi într-un lagăr de concentrare, reflectată în mintea unui prizonier obișnuit?* Scrie despre trei faze ale prizonieratului — începând cu sentimentul pe care-l ai când ajungi în lagărul morții și simți acea „iluzie a îndurării". Da, mi-l amintesc atât de bine pe tata care, auzind muzica de pe peron, a spus că nu putea fi un loc prea rău, îmi amintesc cum dădea Mengele dintr-un deget, hotărând între viață și moarte și cum a spus, pe cât de firesc posibil, *O să-ți vezi mama foarte curând.* Apoi este o a doua fază — să înveți să te adaptezi imposibilului de neconceput. Să înduri bătăile căpeteniilor, să te ridici de jos indiferent cât de înfrigurat ești, cât de flămând, cât de obosit sau cât de bolnav, să mănânci supa și să păstrezi pâinea, să-ți vezi propria carne topindu-se, să auzi peste tot că singura scăpare e moartea. Chiar și cea de-a treia fază, eliberarea și libertatea, nu reprezintă sfârșitul detenției, scrie Frankl. Acest prizonierat poate continua în amărăciune, deziluzie, lupta pentru a-ți găsi sensul în viață și fericirea.

---

25 Cea mai veche revistă săptămânală americană, publicată fără întrerupere de la fondare, în 1865, conținând știri, opinii și analize politice și culturale progresiste.

Mă uit exact spre lucrul pe care am căutat să-l ascund. Și pe măsură ce citesc, înțeleg că nu mă simt doborâtă la pământ sau prinsă, blocată în acel loc. Spre surpriza mea, nu sunt speriată. Pentru fiecare pagină pe care o citesc, aș vrea să scriu zece. Cum ar fi dacă, spunându-mi povestea, aș putea să-i slăbesc strânsoarea, în loc să o accentuez? Cum ar fi dacă, vorbind despre trecut, aș putea să-l vindec, în loc să-l calcifiez? Dacă tăcerea și negarea nu sunt singurele alegeri de făcut în priveghiul acestor pierderi catastrofale?

Citesc cum Frankl mărșăluiește spre locul de muncă, într-o dimineață înghețată. Gerul este mușcător, gardienii sunt brutali, prizonierii se împiedică. În ceața durerii fizice și a nedreptății dezumanizante, lui Frankl îi vine în minte chipul soției sale. Îi vede ochii, iar în inima lui înflorește iubirea, în miezul iernii. Înțelege *cum un bărbat căruia nu i-a mai rămas nimic în această lume poate ști încă ce înseamnă fericirea, chiar și timp de-o clipă fugară, privindu-i pe cei iubiți.* Inima îmi dă pe-afară. Plâng. Mama îmi vorbește din pagina cărții, prin întunericul tiranic al trenului: *Amintește-ți mereu, nimeni nu-ți poate lua ce ți-ai pus în minte.* Nu putem alege să spulberăm întunericul, dar putem alege să întețim lumina.

În acele ore din zorii unei zile, în toamna anului 1966, am citit aceste lucruri rupte chiar din miezul învățăturilor lui Frankl: *Orice îi poate fi luat unui bărbat, în afară de un singur lucru: ultima redută a libertății umane — să-ți alegi atitudinea în orice fel de circumstanțe, să-ți alegi propria cale.* Fiecare moment este o alegere. Indiferent cât de frustrantă, plictisitoare, restrictivă, dureroasă sau opresivă este experiența noastră, putem alege mereu cum să reacționăm. Și, într-un final, am început să pricep că și eu am, de asemenea, posibilitatea de a alege. Această revelație avea să-mi schimbe viața.

14. CA DE LA SUPRAVIEȚUITOR LA SUPRAVIEȚUITOR

Vindecarea nu vine la comandă.

Într-o seară de ianuarie, în 1969, când Audrey se întoarce acasă de la jobul ei de babysitting, Béla și cu mine stăm alături de John pe canapeaua maro de piele din living. Nu-l pot privi pe Béla, nu-mi pot privi copiii, mă holbez în gol la liniile drepte și moderne ale canapelei, la picioarele ei scurte și subțiri.

Béla începe să plângă.

— A murit cineva? întreabă Audrey. Spuneți-ne odată.

Johnny dă nervos din picioare, lovind canapeaua.

— Totul este în regulă, spune Béla. Vă iubim pe amândoi foarte mult. Mama voastră și cu mine am decis că trebuie să ne separăm pentru o vreme.

Se bâlbâie în timp ce vorbește, durează o veșnicie să spună câteva propoziții.

— Ce zici acolo? întreabă Audrey. Ce se întâmplă?

— Trebuie să înțelegem cum putem avea mai multă liniște în familie, adaug eu. Nu e vina voastră.

— Nu vă mai iubiți?

— Ne iubim, spune Béla. *Eu* o iubesc.

Așa mă înjunghie, ăsta este cuțitul pe care îl îndreaptă spre mine.

— Brusc nu mai sunteți fericiți împreună? Credeam că sunteți. Sau ne-ați mințit toată viața?

Audrey strângea cu grijă banii de la babysitting — când a împlinit doisprezece ani, Béla i-a deschis un cont și i-a spus că va

dubla fiecare dolar câștigat de ea —, dar acum a aruncat banii pe canapea, de parcă noi doi am fi infectat tot ce era bun și valoros.

Ceea ce m-a determinat să mă despart de Béla a fost o acumulare, nu o recunoaștere bruscă a situației. Alegerea mea a avut ceva de-a face și cu mama — ce alesese ea și ce nu-i fusese permis să aleagă. Înainte de a se căsători cu tata, lucrase pentru un consulat din Budapesta, își câștiga singură banii, făcea parte dintr-un cerc social și profesional cosmopolit. Era destul de liberală pentru vremea aceea. Dar apoi mezina s-a căsătorit și a crescut presiunea pe ea să facă ceea ce societatea și familia se așteptau să facă, să se mărite înainte să devină motiv de jenă. A existat un bărbat pe care l-a iubit, cineva întâlnit la serviciul de la consulat, bărbatul care îi dăduse exemplarul cu dedicație din *Pe aripile vântului.* Dar tatăl i-a interzis să se căsătorească cu el, fiindcă nu era evreu. Tata, celebrul croitor, a măsurat-o într-o zi pentru o rochie, i-a admirat silueta și ea a hotărât să-și lase viața pe care și-o alesese în schimbul celei pe care era de așteptat s-o trăiască. Căsătorindu-mă cu Béla, m-am temut că făcusem același lucru — renunțasem să-mi asum responsabilitatea pentru propriile visuri în schimbul siguranței oferite de soțul meu. Acum, calitățile care mă atrăseseră la el, abilitatea lui de a se descurca și de a avea grijă de noi mi se păreau sufocante, simțeam mariajul nostru ca o abdicare de la propria persoană.

Nu voiam să am o căsnicie ca a părinților mei — singuratică, lipsită de intimitate — și nu voiam visurile lor distruse (al tatei, de a fi medic; ale mamei, de a fi o femeie de carieră și de a se căsători din dragoste). Dar ce voiam pentru mine însămi? Nu știam. Și așa am făcut din Béla forța care se împotrivea. În loc să descopăr propriile mele obiective, reale, propria mea direcție, am făcut un scop din a lupta împotriva lui, împotriva

felurilor în care îmi imaginam că mă limitează. În realitate, Béla îmi susținea educația, plătea taxele, vorbea cu bucurie cu mine despre filosofia și literatura pe care le citeam, găsea că lista mea de lecturi și analize este o completare interesantă a subiectului său favorit: istoria. Poate pentru că Béla își exprima din când în când vreo nemulțumire în legătură cu timpul pe care îl dedicam școlii, sau poate pentru că, din interes pentru sănătatea mea, mă atenționa din când în când să o iau mai ușor, ideea aceasta a prins rădăcini și a crescut în mine — anume că, dacă vreau să progresez în viață, ar trebui să fiu pe cont propriu. Eram atât de disperată, atât de obosită să mă subestimez.

Îmi amintesc când am mers cu Audrey la o competiție de înot în San Angelo, în 1967, avea treisprezece ani. Ceilalți părinți supraveghetori s-au adunat la hotel în seara aceea, au băut și au chefuit. Mi-am dat seama că, dacă Béla s-ar fi aflat acolo, ar fi fost sufletul petrecerii, nu pentru că vreunuia dintre noi i-ar fi plăcut în mod deosebit treaba cu băutul, ci pentru că el avea un farmec natural — vedea o încăpere plină cu oameni și nu putea sta deoparte. Orice loc în care se afla devenea o bulă socială, oamenii intrau într-un soi de convivialitate datorită atmosferei create de el. Admiram această calitate a sa și deopotrivă o și respingeam; detestam cum tăceam eu ca să se poată auzi el. De parcă în familia mea nu era loc decât pentru un singur star. La petrecerile noastre săptămânale cu prietenii din El Paso, unde dansam și mâncam coaste la grătar, îmi plăcea să împart bucuria când ceilalți ne făceau loc pe ringul de dans, mie și lui Béla. Prietenii ne spuneau că arătam senzațional împreună, că le era greu să-și ia ochii de la noi. Eram un cuplu admirat — dar nu era loc doar pentru mine. În acea noapte, la San Angelo, zgomotul și beția mi s-au părut dizgrațioase și eram gata să mă retrag în camera mea. Eram singură și îmi și plângeam un pic de milă. Apoi mi-am adus aminte de cartea lui Frankl. De libertatea mea de a alege propria reacție la orice situație.

Am făcut ceva ce nu mai făcusem până atunci. Am ciocănit la ușa lui Audrey. Era surprinsă să mă vadă, dar m-a invitat înăuntru. Juca cărți cu prietenele și se uitau la televizor.

— Când aveam vârsta ta, am spus, și eu eram sportivă.

Audrey a căscat ochii.

— Voi, fetelor, sunteți așa norocoase și frumoase. Știți cum e să ai un corp puternic. Când muncești din greu. Când faci parte dintr-o echipă.

Le-am povestit ce-mi spusese și mie maestrul de balet, cu multă vreme în urmă: *Toată bucuria din viața ta va veni din interior.*

Le-am spus noapte bună și m-am îndreptat spre ușă, dar înainte de a ieși din cameră am executat un *grand-battement.* Ochii lui Audrey au sclipit de mândrie. Prietenele ei au bătut din palme și au chiuit. Nu mai eram mama retrasă, cu accent ciudat. Eram performera, sportiva, mama admirată de fiica ei. În sinea mea, am echivalat acel sentiment de autoapreciere și de euforie cu absența lui Béla. Dacă voiam să mă simt mai des așa de strălucitoare, poate că ar fi trebuit să fiu mai des fără el.

Acea foame de sine m-a hrănit și în privința studiilor de la facultate. Eram vorace, mereu în căutare de tot mai multe cunoștințe și, totodată, în căutarea respectului și a validării care mi-ar fi putut semnala valoarea. Stăteam trează toată noaptea ca să lucrez la eseuri deja foarte bune, de teamă că nu erau — sau nu erau doar — suficient de bune. Când unul dintre profesorii de psihologie a anunțat la clasă, la începutul semestrului, că el nu dă decât cinci și șase, m-am îndreptat hotărâtă spre biroul lui și i-am spus că eu nu iau decât zece, apoi l-am întrebat ce pot face ca să-mi mențin această excepțională performanță academică. El m-a invitat să lucrez pentru el, ca asistentă, ca să-mi cresc cunoștințele de la clasă cu experiența practică garantată de obicei numai absolvenților.

Într-o după-amiază, niște colegi m-au invitat la o bere, după cursuri. Ne-am așezat într-un bar întunecat, în apropierea campusului; aveam pe masă un pahar rece, eram captivată de energia lor tinerească, de pasiunea lor politică. Îi admiram, erau avocați ai justiției sociale, pacifiști. Eram fericită că m-au inclus în grupul lor. Și tristă, totodată. Această etapă a vieții mele fusese scurtată drastic. Individualitatea și independența față de familie. Întâlnirile și romantismul. Participarea la mișcări sociale care aduc schimbări reale. Mi-am pierdut copilăria în război, adolescența în lagărele morții, iar tinerețea mea de adult în pornirea autoimpusă de a nu mă uita niciodată înapoi. Devenisem mamă înainte de a apuca să jelesc moartea propriei mame. Încercasem prea repede și prea curând să redevin întreagă. Nu era vina lui Béla că alesesem negarea, că adeseori țineam ascunse amintirile, opiniile sincere și experiențele mele, chiar și față de el. Dar acum îl făceam responsabil că a prelungit acest blocaj.

Una dintre colegele mele m-a întrebat cum l-am cunoscut pe Béla.

— Ador poveștile frumoase de iubire, a spus ea. A fost dragoste la prima vedere?

Nu-mi amintesc ce i-am răspuns, dar știu că întrebarea m-a făcut să mă gândesc, din nou, la felul de iubire pe care îmi doream s-o fi simțit. Cu Eric simțeam cum sar scântei, un curent îmi străbătea tot corpul când era pe aproape. Nici măcar Auschwitz-ul nu a ucis romantica din mine, fata care și-a spus în fiecare zi că s-ar putea să-l întâlnească din nou. Dar după război, acel vis a murit. Când l-am cunoscut pe Béla, nu m-am îndrăgostit; eram flămândă. Iar el mi-a adus brânzeturi elvețiene. Mi-a adus salam. Îmi aminteam sentimentul de fericire din primii ani cu Béla — când eram însărcinată cu Marianne, mergând la piață în fiecare dimineață, vorbind cu ea, spunându-i cum va înflori. Și așa a făcut, așa au făcut toți copiii mei. Iar acum eu am patruzeci de ani, vârsta pe care o avea mama când a murit,

și încă nu am înflorit, încă n-am avut parte de iubirea despre care am crezut că mi se cuvine. Mă simt păcălită, simt că mi s-a refuzat un rit uman fundamental, captivă într-o căsnicie devenită o mâncare fadă, fără nicio așteptare că mă va hrăni, fără nicio speranță că-mi va astâmpăra foamea.

Susținerea mea a venit dintr-o sursă neașteptată. Într-o zi din anul 1968, când am ajuns acasă am găsit în cutia poștală o scrisoare pentru mine, scrisă în stil european și expediată de la Southern Methodist University, din Dallas. La adresa de returnare nu era trecut niciun nume, doar inițialele: *V. F.* Când am deschis scrisoarea, aproape că mi s-au tăiat picioarele. *Ca de la supraviețuitor la supraviețuitor,* spuneau cuvintele de întâmpinare. Scrisoarea era de la Viktor Frankl.

După scufundarea matinală de acum doi ani în cartea *Man's Search for Meaning,* scrisesem un eseu denumit „Viktor Frankl și eu". Îl scrisesem pentru mine, era un exercițiu personal, nu unul academic, prima mea încercare de a vorbi despre trecut. Timid, cu speranțe precaute în posibilitatea de dezvoltare personală, îl împărtășisem cu unii profesori și prieteni, și în cele din urmă eseul își găsise drum spre apariția într-o publicație din campus. Cineva îi trimisese, sub anonimat, un exemplar al articolului meu lui Frankl, în Dallas, unde, fără știrea mea, era profesor colaborator din 1966. Frankl era cu douăzeci și trei de ani mai mare decât mine — când a fost închis la Auschwitz avea treizeci și nouă de ani și era deja psihiatru de succes. Acum era faimosul fondator al logoterapiei. O practicase, vorbise despre ea și o predase peste tot în lume. Și fusese suficient de emoționat de micul meu eseu ca să mă contacteze, să se raporteze la mine ca la un camarad supraviețuitor, ca la un coleg. Scrisesem despre felul în care mă imaginasem pe scena Operei din Budapesta, în seara în care fusesem obligată să dansez pentru Mengele. Frankl scria că avusese și el parte de ceva similar la Auschwitz — în cele

mai rele momente se imaginase fiind liber, ținându-și prelegerile la Viena, despre psihologia prizonieratului. Totodată, găsise în lumea sa interioară un sanctuar care avea deopotrivă rolul de a-l proteja de fricile și durerea prezentului și de a-i inspira speranța și scopul existenței — care îi dădea un sens și un motiv pentru a supraviețui. Cartea și scrisoarea lui Frankl m-au ajutat să-mi găsesc cuvintele în împărtășirea experienței noastre.

Așa a început o corespondență și o prietenie care au durat mulți ani, în care am încercat să răspundem împreună la întrebările care ne-au marcat existența: *De ce am supraviețuit? Ce scop am în viață? Ce semnificație pot găsi suferinței mele? Cum pot să mă ajut pe mine și să-i ajut pe alții să îndure perioadele cele mai grele din viață și să aibă parte de mai multă pasiune și bucurie?* După ce am corespondat câțiva ani, ne-am întâlnit pentru prima dată la o conferință pe care a susținut-o în San Diego, în anii 1970. M-a invitat în culise, să-i cunosc soția, și chiar mi-a cerut să-mi spun părerea despre discursul lui — un moment de mare importanță, să fiu tratată de mentorul meu ca și cum i-aș fi fost colegă. Încă de la prima scrisoare am simțit cum încolțește în mine sămânța unei chemări: dorința de a da sens vieții mele prin a-i ajuta pe alții să-și găsească sensul, dorința de a mă vindeca, astfel încât să-i ajut și pe alții să se vindece, de a-i vindeca pe alții, astfel încât să mă pot vindeca pe mine. Totodată, mi-a reîntărit convingerea, oricât de greșit ar fi fost ea aplicată atunci când am divorțat de Béla, că am puterea și oportunitatea — și, de asemenea, și responsabilitatea — de a-mi alege propriul sens, propria viață.

Făcusem primul pas conștient spre găsirea propriului drum la finalul anilor '50, când am observat provocările pentru dezvoltarea lui Johnny și nevoia de ajutor în a le rezolva. Un prieten mi-a recomandat un analist din școala jungiană, care studiase în Elveția. Nu știam aproape nimic despre psihologia clinică în general sau despre analiza jungiană, în special, dar după ce am

cercetat un pic subiectul, m-am simțit atrasă de câteva dintre ideile lui Jung. Îmi plăcea accentul pus pe mituri și arhetipuri, amintindu-mi de literatura care îmi plăcea când eram mică. Și eram intrigată de ideea de a aduce laolaltă, într-un întreg echilibrat, partea conștientă și pe cea inconștientă a psihicului. Îmi aminteam de imaginile și disonanța dintre experiențele interioare și exterioare ale lui Vicky Page din *The Red Shoes* și, desigur, sufeream și eu în menghina propriilor conflicte interioare. Nu am intrat în mod conștient în terapia de vindecare a acestei tensiuni interioare — pur și simplu, nu voiam decât să știu ce să fac pentru fiul meu și cum să vindec prăpastia dintre mine și Béla în legătură cu ceea ce urma. Dar mă simțeam totodată atrasă și de viziunea lui Carl Jung despre analiza terapeutică: *Este vorba despre a-ți spune „da" ție însuți, de a te considera pe tine însuți drept una dintre cele mai serioase sarcini pe care le ai, de a fi conștient asupra a tot ce faci și de a ține acest lucru permanent în observație, în toate aspectele lui discutabile — aceasta este, într-adevăr, o sarcină care ne consumă la extrem.* „A-mi spune da" mie însămi. Voiam să fac acest lucru. Voiam să prosper și să mă îmbunătățesc.

Terapeutul mi-a dat ca temă analiza viselor, așa că mi le-am înregistrat cu atenție. Aproape de fiecare dată zburam. Puteam alege cât de jos sau cât de sus față de pământ, cât de repede sau cât de iute. Puteam alege peste ce ținuturi să trec — catedrale europene, munți împăduriți, plaje la ocean. Abia așteptam să dorm ca să pot avea aceste vise în care eram veselă și puternică, în care zburam liberă, în deplin control. În vis îmi găseam puterea de a depăși presupunerile limitative pe care alții le puneau adeseori asupra fiului meu. Și-mi găseam dorința de a depăși ceea ce percepeam drept limitări impuse mie însămi. Încă nu știam că limitările pe care aveam nevoie să le depășesc nu erau în afară — ci înăuntru. Astfel că, ani mai târziu, sub influența lui Viktor Frankl, când am început să mă întreb ce voiam de la viață, mi-a

fost ușor să mă gândesc că spunându-i „nu“ lui Béla ar fi o cale de a-mi spune „da“ mie însămi.

În lunile care au urmat divorțului m-am simțit mai bine. Ani întregi suferisem de migrene (mama se luptase și ea cu dureri de cap îngrozitoare, care o scoteau din uz; am presupus că erau ereditare), dar imediat după ce m-am separat de Béla, migrenele au dispărut așa cum trece un anotimp. M-am gândit că motivul era faptul că nu mai trăiam sub starea meteo a lui Béla — țipetele și cinismul lui, iritarea și dezamăgirea. Durerile de cap au dispărut și la fel și nevoia mea de a mă ascunde, de a sta retrasă. Am invitat acasă colegi și profesori, am găzduit petreceri zgomotoase, m-am simțit în centrul comunității, deschisă lumii întregi.

Credeam că trăiesc așa cum îmi doream. Dar curând m-a năpădit ceața. Totul în jurul meu arăta gri-spălăcit. Trebuia să-mi reamintesc să mănânc.

Într-o sâmbătă dimineața, în luna mai a anului 1969, stau singură acasă, în salon. Este ziua absolvirii. Am patruzeci și doi de ani. Termin cu licență în psihologie la University of Texas – El Paso, pe care o absolv cu rezultate excelente. Totuși, nu mă pot convinge pe mine însămi să merg la ceremonie. Sunt prea rușinată. *Ar fi trebuit să fac asta acum multă vreme*, îmi spun mie însămi. De fapt, subtextul atâtor alegeri și convingeri personale este *nu merit să fi supraviețuit*. Sunt atât de obsedată să-mi demonstrez valoarea, să-mi câștig locul meu în lume, încât nu mai am nevoie de Hitler. Am devenit propriul meu gardian, tot spunându-mi neîncetat: *Indiferent ce faci, nu vei fi niciodată destul de bună*.

Ce-mi lipsește cel mai mult în legătură cu Béla este felul în care dansează. Mai ales vals vienez. Pe cât de cinic și furios poate fi uneori, pe atât de mult știe să lase bucuria să-l străbată,

știe s-o poarte în trup, s-o exprime. Se poate abandona ritmului și în același timp poate conduce, poate rămâne stabil. Îl visez în unele nopți. Visez copilăria lui, poveștile pe care mi le spunea în scrisori, când îmi făcea curte. Îl văd pe tatăl lui murind în avalanșă, pierzându-și răsuflarea în tot albul acela. O văd pe maică-sa panicându-se în piața din Budapesta și dezvăluindu-și identitatea în fața ofițerilor SS. Mă gândesc la tensiunea tristă din familia lui Béla, provocată de rolul ei în morțile rudelor. Mă gândesc la bâlbâiala lui Béla, la felul în care l-a marcat această traumă venită prea timpuriu. Într-o zi de vară, Béla vine să-l ia pe John. Conduce o mașină nouă. În America am avut mereu doar mașini modeste — mașini înghesuite, cum ar fi spus copiii noștri. Azi, el conduce un Oldsmobile cu scaune de piele. Îmi spune, ca pentru a se apăra, dar cu mândrie, că a cumpărat-o la mâna a doua. Dar privirea mea neîncrezătoare nu se referă la mașină. Se referă la femeia elegantă de pe scaunul însoțitorului. Are pe cineva.

Sunt recunoscătoare nevoii de a munci ca să mă întrețin pe mine și pe copiii mei. Munca este o evadare. Și îmi dă un scop clar. Devin profesoară de Științe sociale pentru clasa a șaptea și a opta într-un cartier din El Paso. Primesc oferte de angajare de la mai multe școli căutate din partea bogată a orașului, dar vreau să lucrez cu elevi bilingvi, care se confruntă cu obstacolele pe care le-am întâlnit și noi când am venit în America: sărăcie, prejudecăți. Vreau să stabilesc o conexiune între elevii mei și alegerile lor, să le arăt cum, pe măsură ce ne crește numărul opțiunilor, ne simțim tot mai puțin victime. Cea mai dificilă parte din munca mea este să contracarez vocea negativă din viețile elevilor mei — câteodată chiar vocile părinților lor — care spun că nu vor reuși niciodată în munca lor de la școală, că educația nu este o cale de urmat. *Ești așa de sfrijită, ești așa de urâtă, n-o să te ia nimeni de nevastă.* Le spun despre ochii

mei care priveau cruciș, despre cântecelul tâmpit al surorilor mele, despre cum problema nu era că îmi cântau aceste melodioare — problema era că eu le credeam. Dar nu le spun elevilor mei despre cât de profund mă identific cu ei, despre cum ura mi-a distrus copilăria, despre cum știu despre întunericul ce te devorează când ești învățat să crezi că tu nu contezi deloc. Îmi amintesc de vocea aceea care se ridica în Munții Tatra, *Dacă supraviețuiești, va trebui să lupți pentru ceva.* Elevii mei îmi dau ceva pentru care să lupt. Dar sunt încă amorțită și temătoare, foarte fragilă și tristă.

Flashback-urile persistă și uneori îmi revin când sunt la volan. Văd pe marginea drumului un polițist în uniformă și privirea mi se întunecă, simt că mă ia cu leșin. Nu am un nume pentru aceste experiențe, încă nu înțeleg că sunt manifestări psihologice ale furiei pe care nu mi-am gestionat-o. Faptul că sunt un indiciu trimis de trupul meu, ca reamintire a sentimentelor pe care le-am blocat dincolo de viața conștientă. O furtună care mă asaltează atunci când îmi refuz permisiunea de a simți.

Ce sunt aceste sentimente renegate? Sunt ca niște străini trăind în casa ta, invizibili până când vezi că ți-au furat din mâncare, că ți-au mutat mobila din loc, că ți-au lăsat noroi pe hol. Divorțul nu m-a eliberat de prezența lor incomodă. Divorțul a golit camera de alte distrageri, de țintele obișnuite reprezentate de blamarea mea și de resentimente, și m-a forțat să rămân singură cu propriile sentimente.

Câteodată o sun pe Magda. Și ea a divorțat de Nat și s-a recăsătorit cu Ted Gilbert, un bărbat mai apropiat de vârsta ei, bun ascultător și un tată vitreg minunat. A rămas prietenă foarte bună cu Nat. El vine la ei acasă de două sau trei ori pe săptămână, la cină.

— Ai grijă ce faci când ești agitată, mă avertizează soră-mea. Să nu începi să te gândești la ce nu trebuie. La chestii fără importanță. El e prea așa, e prea pe dincolo, am suferit destul.

Vei sfârși prin a-ți lipsi exact aceleași lucruri care te-au înnebunit până acum.

E ca și cum mi-ar citi gândurile, acea muchie subțire de îndoială, concesia timidă că poate divorțul nu repară ceea ce credeam că e defect.

Într-o seară mă trezesc cu un telefon de la o femeie. Îl caută pe Béla. Știu cumva unde ar putea fi? Îmi dau seama că e iubita lui. A sunat la mine de parcă ar fi crezut că-i țin socoteala fostului meu soț, de parcă aș fi fost secretara lui.

— Să nu mai suni aici! strig la ea.

După ce închid îmi dau seama cât sunt de agitată. Nu pot adormi. Încerc să provoc un vis cu zbor, dar nu pot să mă înalț, cad mereu, mă tot trezesc. Este o noapte teribilă. Și folositoare, totodată. Audrey a rămas peste noapte la o prietenă, Johnny este deja în pat. N-am unde să fug de propriul disconfort; trebuie să-l înfrunt. Plâng cu lacrimi și-mi plâng de milă, sunt furioasă. Simt fiecare val de gelozie, de amărăciune, de singurătate, de indignare, de milă de sine, și tot așa. Iar dimineața, deși nu am dormit, mă simt mai bine. Mai liniștită. Nu s-a schimbat nimic. Încă mă simt abandonată, cumva ilogic, de soțul pe care *eu* am ales să-l părăsesc. Dar neliniștea și agitația și-au făcut numărul. Nu sunt stări permanente. Se duc, se schimbă. Mă simt mult mai împăcată.

Voi avea mult mai multe nopți ca aceasta. Momente în care sunt singură, când încep să exersez efortul de a nu-mi alunga sentimentele, indiferent cât de dureroase ar fi. Acesta este darul adus de divorț: recunoașterea faptului că trebuie să înfrunt ce se află în interiorul meu. Dacă am de gând să-mi îmbunătățesc viața, nu Béla sau relația noastră trebuie să se schimbe. Ci eu.

Văd nevoia de schimbare, dar nu știu ce fel de schimbare mă va ajuta să mă simt mai liberă și mai bucuroasă. Încerc o terapeută nouă, pentru o perspectivă proaspătă asupra mariajului, dar abordarea ei nu-mi este utilă — își agită degetul acuzator

spre mine, spunându-mi că obligându-l pe Béla să facă aprovizionarea l-am emasculat, că n-ar fi trebuit niciodată să tund peluza și să-i iau această responsabilitate masculină. Se uită la lucrurile care funcționau în căsnicia mea și le reformulează ca probleme și greșeli. Încerc un job nou, de data asta la un liceu unde predau Introducere în psihologie și am și rol de consilier școlar. Dar sentimentul unui scop pe care l-am simțit când am început să profesez se erodează tot mai mult din cauza birocrației de la școală, a claselor supradimensionate și a volumului mare de cazuri, din cauza incapacității de a lucra eficient cu elevii, individual. Am de oferit mai mult de-atât — știu bine asta, deși încă nu știu ce anume sunt menită să fac.

Aceasta este tema dominantă: că muncii mele celei mai profunde și mai importante, profesional și personal, încă nu i-a venit vremea și că este încă începătoșată, nedefinită. Prietenii mei, Lili și Arpad, sunt primii oameni care spun răspicat ce presupune această muncă, deși eu nu sunt gata să pricep acest lucru, cu atât mai puțin să mi-l asum. Într-un weekend mă invită să-i vizitez în Mexic. Ani la rând, Béla și cu mine ne-am făcut vacanța împreună cu ei; de data aceasta merg singură. În duminica în care trebuie să mă întorc acasă prelungim micul dejun — cafea, fructe, ouă pe care le-am pregătit cu ardei ungurești și ceapă.

— Suntem îngrijorați pentru tine, spune Lili cu vocea ei blândă, suavă.

Știu că divorțul i-a surprins pe amândoi și ei consideră că am făcut o greșeală. Nu este greu să-i interpretez îngrijorarea ca pe o judecată. Le spun despre iubita lui Béla, este scriitoare sau muziciană. Nu-mi amintesc niciodată exact meseria, pentru că ea nu-i o persoană în ochii mei, este o idee: Béla și-a văzut de drum și m-a lăsat în urmă. Prietenii mei mă ascultă, sunt empatici. Apoi se uită unul la altul și Arpad își drege vocea.

— Edie, spune el, iartă-mă dacă intru în chestiuni personale; poți să-mi spui să-mi văd de treaba mea. Dar mă întreb,

ai luat în considerare faptul că ar putea fi în beneficiul tău să lucrezi asupra trecutului?

Să lucrez asupra trecutului? L-am trăit, ce altceva aș putea să lucrez la el? sunt eu tentată să-l întreb. *Am rupt conspirația tăcerii. Și faptul că am vorbit despre asta nu a făcut să dispară frica sau amintirile.* De fapt, vorbitul ăsta pare să-mi fi agravat simptomele. N-am rupt tăcerea cu copiii mei sau cu prietenii într-o manieră formală, dar nu mai trăiesc cu teama că mă vor întreba despre trecut. Și am încercat să profit de oportunitățile de a-mi împărtăși povestea. Recent chiar am acceptat să fiu intervievată de o prietenă de dinainte de facultate, care urmează un master în Istorie, pentru un referat pe care-l scrie despre Holocaust.

M-am gândit că aș putea găsi o ușurare în a-mi spune povestea în întregime. Dar când am ieșit din casa ei, tremuram. Am ajuns acasă și am vomitat, așa cum făcusem cu zece ani în urmă, când Marianne ne-a arătat cartea cu poze ale deținuților din lagărele de concentrare.

— Trecutul e trecut, le spun acum lui Lili și lui Arpad.

Nu sunt pregătită să-i dau atenție și nici măcar nu înțeleg sfatul lui Arpad de „a lucra asupra" trecutului. Dar, la fel ca scrisoarea lui Viktor Frankl, discuția aceasta a plantat o sămânță în mine, ceva ce va încolți și va prinde rădăcini cu timpul.

Într-o sâmbătă, pe când stau la masa de la bucătărie, corectând lucrările elevilor mei la examenul de Psihologie, primesc un telefon de la Béla. Este ziua lui cu Audrey și John. Mintea îmi tresaltă de frică.

— Ce s-a întâmplat?

— Nu s-a întâmplat nimic. Copiii se uită la televizor.

Apoi se așterne tăcerea, se vede că așteaptă să-și recapete vocea.

— Vino și tu la cină, spune el, într-un final.

— Cu *tine*?

— Cu mine.

— Sunt ocupată, îi spun.

Chiar sunt. Am întâlnire cu un profesor de Sociologie. Am sunat-o deja pe Marianne, ca să-i cer sfatul. Cu ce să mă îmbrac? Ce să spun? Ce ar trebui să fac dacă mă invită acasă la el? *Să nu* te culci cu el, mă avertizase ea. Mai ales nu la prima întâlnire.

— Edith Eva Eger, pledează soțul meu, te rog, te rog lasă-i pe copii să rămână peste noapte la prietenii lor și vino să cinezi cu mine.

— Orice ar fi, putem să vorbim la telefon sau când vii să lași copiii.

— Nu, spune el. Nu. Asta nu-i o discuție pe care s-o ai la telefon sau în pragul ușii.

Presupun că are de-a face cu copiii și sunt de acord să ne întâlnim la restaurantul nostru favorit, unde se servesc coaste, vechiul nostru loc de întâlnire.

— Trec să te iau, zice el.

Vine exact la timp, gătit pentru întâlnire într-un costum închis la culoare, cu cravată de mătase. Se apleacă să mă sărute pe obraz și n-aș vrea să se mai desprindă, îmi doresc să rămân aproape de parfumul lui, de bărbia lui proaspăt rasă.

Odată așezați în restaurant, la vechea noastră masă, îmi ia mâinile într-ale sale.

— Ar fi posibil, întreabă el, să mai existe lucruri pe care să le clădim împreună?

Întrebarea lui îmi face mintea să se învârtească, de parcă am fi deja pe ringul de dans. Să încercăm încă o dată? Să ne împăcăm?

— Dar *ea*?

— Este o persoană extraordinară. Este amuzantă. Este o companie foarte plăcută.

— Și atunci?

— Lasă-mă să termin.

Ochii i s-au umplut de lacrimi, care i s-au prelins apoi pe obraji.

— Nu este mama copiilor mei. Nu m-a scos din închisoare, în Prešov. N-a auzit în viața ei de Munții Tatra. Nu poate să pronunțe „papricaș de pui", cu atât mai puțin să-l pregătească pentru cină. Edie, nu e femeia pe care o iubesc. Ea nu ești tu.

Complimentele mă făceau să mă simt bine, ca și amintirea trecutului pe care îl împărtășeam, dar ce m-a emoționat cel mai tare a fost disponibilitatea lui Béla pentru risc. Acest lucru îl caracterizase dintotdeauna, din câte știam despre el. Alesese să lupte împotriva naziștilor în păduri. Riscase să moară de boală sau de gloanțe pentru a opri lucruri necurate. Iar eu eram parte din risc. Béla alesese riscul în mod conștient și îl alegea din nou la această masă, permițându-și să fie vulnerabil în fața posibilității ca eu să-l resping. Mă obișnuisem atât de mult să evaluez modurile în care dă greș, încât nu mai conta cine este, ce poate oferi. *Trebuie să ies din căsnicia asta, altfel o să mor,* așa îmi spusesem. Și poate că lunile și anii petrecuți departe de el mă ajutaseră să mă maturizez, mă ajutaseră să descopăr că nu există un „noi" până când nu există un „eu". Acum, când îmi făcusem față mie însămi ceva mai consistent, puteam vedea că pustietatea din mariajul nostru nu era semnul a ceva greșit în relație, ci vidul pe care îl duceam cu mine chiar și acum, vidul pe care niciun bărbat sau împlinire nu l-ar fi putut umple vreodată. Nimic nu va putea repara vreodată consecințele pierderii părinților mei și a copilăriei mele. Și nimeni altcineva nu este responsabil pentru eliberarea mea. Eu sunt.

În 1971, la doi ani după divorț, când am deja patruzeci și patru de ani, Béla îngenunchează și-mi oferă un inel de logodnă. De data asta facem o ceremonie evreiască în locul căsătoriei la primărie din urmă cu mai mult de douăzeci de ani. Prietenii noștri Gloria și John Lavis sunt martori.

— Asta este adevărata voastră nuntă, spune rabinul, gândindu-se că de data asta avem o ceremonie evreiască, dar eu cred că vrea să spună, totodată, și că acum chiar ne-am ales unul pe celălalt, nu suntem fugăriți, nu alergăm nicăieri.

Ne cumpărăm o casă nouă în Coronado Heights și o decorăm în culori strălucitoare, roșu, portocaliu, o dotăm cu panouri solare și cu o piscină. Ne petrecem luna de miere în Elveția, în Alpi, și stăm la un hotel cu ape termale. Aerul este rece. Apa este caldă. Stau la Béla în brațe. Crestele zimțate ale munților se proiectează pe cer, iar culorile se schimbă pe culmile lor și pe luciul apei. Iubirea noastră pare la fel de stabilă ca șirurile de munți, la fel de învăluitoare și fluidă ca marea, modelându-se după forma pe care i-o dăm noi. Nu esența mariajului nostru e cea care s-a schimbat. Noi suntem.

15. CE AȘTEPTA VIAȚA

Nu prea contează, de fapt, ce așteptăm noi de la viață, ci mai degrabă ce așteaptă viața de la noi, scrie Viktor Frankl în *Man's Search for Meaning.* În 1972, la un an după ce m-am recăsătorit cu Béla, am fost numită Profesorul anului în El Paso și, cu toate că mă simțeam onorată de acest premiu și privilegiată să-mi slujesc elevii, tot nu puteam scăpa de convingerea că n-am descoperit încă ce așteaptă viața de la mine.

— Ai câștigat recunoașterea cea mai de seamă la începutul carierei tale, nu la final, mi-a spus directorul școlii. Așteptăm lucruri extraordinare de la tine. Ce urmează?

Și eu îmi puneam exact aceeași întrebare. Începusem iar să lucrez cu terapeutul meu jungian și, în ciuda avertismentului său, că niște calificări nu înlocuiesc munca interioară, creșterea personală, mă jucam cu ideea de a-mi completa studiile. Voiam să înțeleg de ce aleg oamenii să facă un lucru sau altul, felul în care întâmpinăm provocările de fiecare zi și în care supraviețuim experiențelor devastatoare, cum trăim cu propriul trecut și cu greșelile noastre, cum se vindecă oamenii. Ce-ar fi fost dacă mama ar fi avut pe cineva cu care să stea de vorbă? Ar fi putut avea o căsnicie mai fericită cu tata sau ar fi ales o altă viață? Dar elevii mei — sau propriul fiu — cei care spuneau *nu pot* în loc de *pot*? Cum puteam ajuta oamenii să-și depășească convingerile autolimitative, să devină cei care erau meniți să fie în această lume? I-am spus directorului de la școală că iau în considerare un doctorat în Psihologie. Dar n-am putut vorbi despre visul meu fără reținere.

— Nu știu ce să zic, am spus, dar când o să termin școala doctorală o să am cincizeci de ani.

El mi-a zâmbit.

— O să faci oricum cincizeci de ani, mi-a răspuns.

În următorii șase ani am descoperit că directorul de la școală și terapeutul jungian au avut dreptate, amândoi. Nu existau motive de autolimitare, de a lăsa vârsta să-mi restricționeze alegerile. Am ascultat ce-mi cerea viața să fac și în 1974 am fost declarată absolventă a masterului în Psihologie educațională, acordat de University of Texas – El Paso, iar în 1978 mi-am luat doctoratul în Psihologie clinică la Saybrook University.

Parcursul meu academic mi-a dezvăluit munca lui Martin Seligman și a lui Albert Ellis și mi-a adus în cale profesori și mentori care m-au inspirat, precum Carl Rogers și Richard Farson; cu toții m-au ajutat să înțeleg părți din mine și din propria experiență. Martin Seligman, care a fondat mai târziu o nouă ramură a disciplinei noastre, intitulată Psihologie Pozitivă, a făcut în 1960 niște cercetări care au răspuns la întrebarea ce m-a sâcâit încă de la eliberarea de la Gunskirchen, din mai 1945: oare de ce atât de mulți deținuți rătăceau dincolo de porțile lagărului doar ca să se întoarcă mai apoi în barăcile noroioase și purulente? Frankl observase exact același fenomen și la Auschwitz. Din punct de vedere psihologic, ce mecanism se activa pentru a face un prizonier eliberat să respingă libertatea?

Experimentele lui Seligman — făcute pe câini (din nefericire înaintea apariției curentelor împotriva cruzimii asupra animalelor) — i-au dezvăluit conceptul pe care l-a denumit „neajutorare dobândită". Atunci când câinilor supuși unor șocuri dureroase li se dădea posibilitatea să întrerupă aceste șocuri apăsând o pârghie, aceștia învățau imediat cum să pună capăt durerii. Și deveneau capabili, în experimentele următoare, să înțeleagă și cum să scape de șocurile dureroase administrate într-o cușcă, printr-un

salt peste o barieră joasă. Totuși, câinii cărora nu li se dăduse o cale pentru a scăpa de durere învățaseră o altă lecție, anume că erau neajutorați în fața suferinței. Când erau așezați în cuști și li se administrau șocuri, ignorau ruta de scăpare și se întindeau pe jos în cușcă, scheunând. Concluziile lui Seligman au fost că atunci când nu putem controla circumstanțele, atunci când considerăm că nimic din ce facem nu ne poate atenua suferința sau nu ne poate îmbunătăți viața, încetăm să mai acționăm în vreun fel, pentru că avem impresia că n-are niciun rost. Asta se întâmplase în lagăre, când foștii deținuți ieșeau pe porți doar ca să se întoarcă mai târziu în închisoare, să stea acolo fără niciun rost, nesiguri în ceea ce aveau de făcut cu libertatea lor.

Suferința este inevitabilă și universală. Dar felul în care răspundem la ea diferă. În cercetarea mea, am gravitat către psihologii ale căror lucrări arătau puterea noastră de a determina schimbări interioare. Albert Ellis, care a fondat Terapia rațional-emotivă și comportamentală, un precursor al terapiei cognitiv-comportamentale, mi-a arătat până unde poate merge felul în care ne învățăm pe noi înșine să avem sentimente negative față de propria persoană — precum și comportamentele negative și de autosabotare care decurg din aceste sentimente. El a arătat că la baza comportamentelor noastre cele mai puțin eficiente și mai dăunătoare se află un nucleu filosofic sau ideologic irațional, dar atât de centrat în miezul părerilor noastre despre sine și despre lume, încât de multe ori nu suntem conștienți că este doar o credință personală și nici nu ne dăm seama cu câtă persistență ne-o repetăm în viața de zi cu zi. Credința aceasta ne determină sentimentele (tristețe, furie, anxietate etc.), iar sentimentele noastre, la rându-le, ne influențează comportamentul (deciziile, lipsa deciziilor, automedicația pentru a ușura disconfortul). Pentru a ne schimba comportamentul, ne învață Ellis, trebuie să ne schimbăm sentimentele, trebuie să ne schimbăm gândurile.

Într-o zi l-am văzut pe Ellis într-o sesiune de terapie susținută public, având drept clientă o tânără femeie foarte coerentă, încrezătoare în sine, care se simțea frustrată de experiențele pe care le avea la întâlnirile amoroase. Simțea că nu este capabilă să atragă genul de bărbați cu care și-ar fi dorit o relație pe termen lung și căuta un sfat în legătură că felul în care să cunoască și să se conecteze cu bărbați eligibili. Spunea că are tendința de a fi timidă și tensionată atunci când observă că bărbatul s-ar potrivi criteriilor ei și că se poartă într-o manieră defensivă și reținută, care îi maschează adevăratul sine și adevăratul interes în a-l cunoaște pe acel bărbat. În doar câteva minute, dr. Ellis a condus-o către miezul credinței sale, aflat la baza pățaniilor de la întâlniri — convingerea irațională prin care, fără să-și dea seama, își tot repeta sieși, iar și iar, până când s-a convins singură de acest adevăr: *Nu voi fi niciodată fericită.* După o întâlnire ratată, nu doar că își spunea: *Hopa, iar am făcut-o, am fost înțepată și neprietenoasă,* dar revenea mereu la convingerea profundă că nu va ajunge niciodată să cunoască fericirea, așa că n-avea niciun sens să mai încerce. Frica produsă de această convingere profundă era cea care o făcea atât de refractară în a risca să-și arate adevăratul eu și, în consecință, a făcut posibil ca această credință cu rol de autosabotare să devină chiar adevărată.

A fost fabulos să vedem cum modificarea imaginii de sine se petrece sub ochii noștri, chiar acolo, pe scenă. Tânăra a părut să se lepede de convingerile ei negative la fel de ușor cum s-ar fi descotorosit de un halat vechi de baie. Dintr-odată, ochii i-au devenit mai strălucitori, s-a îndreptat de spate, a scos pieptul în față și a tras de umeri, ca și când ar fi creat o suprafață mai mare pe care să poată ateriza fericirea. Dr. Ellis a atenționat-o că era puțin probabil să aibă întâlniri uluitoare imediat ce ieșea pe ușă. I-a mai spus și că acceptarea disconfortului unor întâlniri dezamăgitoare era parte din munca pentru depășirea credințelor negative.

Adevărul este că vom avea parte cu toții, în viață, de experiențe neplăcute, vom face cu toții greșeli, nu vom obține mereu ceea ce dorim. Asta înseamnă să fii om. Problema — și fundamentul suferinței noastre constante — este credința că disconfortul, greșelile, dezamăgirea semnalează ceva în legătură cu valoarea noastră. Credința că nu merităm decât lucrurile neplăcute din viața noastră. Cu toate că stilul meu de a construi relații este diferit de al doctorului Ellis, abilitatea lui de a ghida pacienții în a-și reformula și reforma gândurile dăunătoare mi-a influențat profund expertiza.

Carl Rogers, unul dintre cei mai influenți mentori ai mei, era maestru în a-i ajuta pe pacienți să se accepte complet pe ei înșiși. Rogers a emis teoria potrivit căreia atunci când nevoia noastră de autoactualizare vine în conflict cu nevoia noastră de a avea o perspectivă pozitivă, sau invers, s-ar putea să alegem reprimarea, ascunderea sau neglijarea adevăratei noastre personalități sau a dorințelor noastre reale. Când ajungem să credem că nu-i chip să fim iubiți *și* să fim noi înșine, suntem în risc să ne negăm adevărata natură.

Autoacceptarea era pentru mine cea mai grea parte a vindecării, un lucru cu care încă mă luptam. Perfecționismul apărut încă din copilărie, ca un comportament dezvoltat pentru a-mi satisface nevoia de a fi acceptată, a devenit un mecanism de rezistență și mai adânc înrădăcinat, pentru a face față vinii mele de supraviețuitor. Perfecționismul este credința că ceva e greșit — adică tu. Așa că îți cosmetizezi defectele cu diplome, reușite, lauri, bucăți de hârtie, deși niciuna nu poate repara ce crezi tu că repari. În încercarea de a combate stima de sine scăzută, nu făceam de fapt decât să întăresc sentimentul lipsei de valoare. Învățând să le ofer pacienților mei iubirea și acceptarea totale, am învățat, din fericire, cât de important este să-mi ofer și mie aceleași lucruri.

Rogers era strălucit în abilitatea lui de a valida sentimentele pacienților, de a-i ajuta să-și redefinească conceptul de sine fără a le nega adevărurile. Le oferea necondiționat o perspectivă pozitivă și, în atmosfera de siguranță a acelei acceptări totale, pacienții erau capabili să-și arunce măștile și inhibițiile și să-și trăiască mai autentic viețile. De la dr. Rogers am învățat două dintre cele mai importante fraze din orice sesiune terapeutică: *Te aud spunând...* și *Spune-mi mai mult despre...* De asemenea, am învățat cum să citesc limbajul trupului pacienților și cum să-mi folosesc propriul trup pentru a le comunica iubirea și acceptarea mea necondiționată. Nu-mi încrucișez brațele sau picioarele — mă deschid către ei. Mențin contactul vizual, creez o punte între mine și ei, astfel încât să știe că le sunt alături sută la sută. Le oglindesc stările (dacă vor să rămână tăcuți, rămân și eu la fel; dacă vor să urle și să țipe, țip cu ei; îmi adaptez limbajul la al lor), ca semn al acceptării totale. Și modelez un fel de a fi (respirație, deschidere, mișcare, ascultare) care poate promova creșterea și vindecarea.

Faptul că i-am studiat pe Seligman și Ellis și că am lucrat cu Rogers, printre alții, m-a ajutat să devin un bun ascultător și sintetizator și m-a ajutat să am o abordare terapeutică eclectică și intuitivă, orientată pe înțelegere profundă și cognitivă. Dacă ar trebui să-mi denumesc stilul de terapie aș numi-o, probabil, Terapia Alegerii, fiindcă libertatea este despre ALEGERE[26] — despre alegerea compasiunii, a umorului, optimismului, intuiției, curiozității și a exprimării de sine. Și despre a fi liber și a trăi în prezent. Dacă rămânem blocați în trecut, spunând: „*Măcar dacă* aș fi mers acolo, în loc să rămân aici...“ sau „*Măcar dacă* m-aș fi măritat cu altcineva...“, atunci înseamnă că trăim în închisoare din proprie voință. Cam la fel cum ar fi să trăim în viitor,

---

[26] În limba engleză, CHOICE — **c**ompassion (compasiune), **h**umor (umor), **o**ptimism (optimism), **i**ntuition (intuiție), **c**uriosity (curiozitate), and self-**e**xpression (exprimare de sine).

spunând: „N-o să fiu fericit *până la* absolvirea școlii…“ sau „N-o să fiu fericit *până când* nu găsesc persoana potrivită“. Singurul lucru unde ne putem exersa libertatea de alegere este prezentul.

Acestea sunt unelte folosite de pacienții mei pentru a se elibera din așteptările rolului, pentru a le fi lor înșiși părinți buni și iubitori, pentru a înceta propagarea credințelor și comportamentelor care îi țin captivi, pentru a descoperi că iubirea se dovedește a fi răspunsul, în cele din urmă. Îmi ghidez pacienții să înțeleagă atât ce *cauzează*, cât și ce *menține* propriul comportament de autosabotare. Acesta apare mai întâi ca un comportament util, sub forma unor acțiuni pe care le fac pentru a-și satisface o nevoie, de obicei una din seria celor trei „A“: aprobare, afecțiune, atenție. Odată ce văd că au dezvoltat un anumit comportament (disprețul față de ceilalți, atașamentul față de oameni furioși, lipsa poftei de mâncare sau dimpotrivă, mâncatul în exces etc.), pacienții își pot asuma responsabilitatea pentru menținerea sau nu a comportamentului. Pot alege la ce să renunțe (nevoia de aprobare, nevoia de a merge la cumpărături, nevoia de a fi perfect etc.) — pentru că nici măcar libertatea nu vine gratis! Și pot învăța să aibă grijă mai bine de ei înșiși și să descopere cum să se accepte: *Numai eu pot face ce pot face eu, în felul în care o pot face.*

Pentru mine, descoperirea faptului că *numai eu pot face ce pot face eu, în felul în care o pot face* a însemnat să îndepărtez tendința compulsivă de a reuși în toate, acea perfecționistă ambițioasă vânând permanent noi și noi diplome, în speranța de a-și afirma valoarea. Și a însemnat să învăț să-mi repoziționez trauma, să văd în trecutul meu dureros dovada forței și a talentelor mele, precum și oportunitățile de dezvoltare, mai degrabă decât confirmarea slăbiciunilor sau a daunelor suferite.

În 1975 am călătorit în Israel pentru a face interviuri cu supraviețuitori ai Holocaustului, în sprijinul disertației mele.

(M-a însoțit și Béla; m-am gândit că ușurința lui de a vorbi mai multe limbi, inclusiv ebraica, pe care o prinsese de la clienții lui din El Paso, îl va face un traducător neprețuit). Voiam să explorez teoria calamității în dezvoltare, a profesorului meu Richard Farson, care spunea: *Adeseori situația de criză este cea... care ne îmbunătățește, de fapt, ca ființe umane. Paradoxal, deși aceste incidente pot câteodată să distrugă oamenii, reprezintă de obicei experiențe de creștere. Ca rezultat al unor astfel de calamități, persoana respectivă realizează adeseori o reevaluare majoră a situației de viață și face schimbări într-o manieră care reflectă o înțelegere mai profundă a propriilor capacități, valori și obiective.* Plănuiam să intervievez foști camarazi supraviețuitori din lagărele de concentrare, pentru a descoperi cum supraviețuiește cineva, ba chiar se dezvoltă în urma unei traume. Cum reușesc oamenii să creeze vieți pline de bucurie cu un scop, cu pasiune, indiferent de rănile pe care le-au suferit, indiferent ce tristeți au experimentat? Și în ce fel trauma în sine le oferă oamenilor o oportunitate pentru creștere pozitivă și schimbare? Încă nu făcusem ce mă sfătuise prietenul meu Arpad — să sap adânc în trecutul meu —, dar mă apropiasem cu un pas prin intervievarea unor oameni cu care împărtășeam un trecut traumatizant, stabilisem un fundament pentru viitoarea mea vindecare.

Cum a contribuit experiența unor evenimente catastrofale la o funcționare normală a subiecților mei? Am întâlnit supraviețuitori care se întorseseră la școală, care înființaseră afaceri (așa cum plănuiserăm și noi), care puseseră bazele unor prietenii uluitoare, care înfruntau viața de zi cu zi cu un sentiment al descoperirii. Israel nu era un loc confortabil pentru supraviețuitori: nu este un loc confortabil în care să-ți duci viața, printre prejudecăți de tot felul, fără să devii tu însuți agresor. Am întâlnit oameni care au înfruntat plini de curaj și liniște sufletească anumite conflicte politice și culturale, care au stat cu rândul de pază la școală, pe timpul nopții, pentru ca fiii și fiicele lor

să nu fie întâmpinați dimineața cu bombe. I-am admirat pentru orice ar fi fost lucrul acela care le-a permis să nu renunțe și să nu abandoneze, le-am admirat puterea de a trece printr-un alt război și de a nu permite ca experiențele oribile din trecut să distrugă ce a urmat după aceea. Faptul că îndurașeră detenția, dezumanizarea, tortura, înfometarea și pierderile devastatoare nu a însemnat că aceste lucruri au dictat ce fel de viață urmau să trăiască.

Bineînțeles că nu toți cei intervievați erau înfloritori. Am văzut o mulțime de părinți tăcuți, o mulțime de copii care nu știau ce să simtă în legătură cu tăcerea și amorțeala părinților lor, care se simțeau vinovați pentru asta. Și am cunoscut o mulțime de supraviețuitori care rămăseseră în trecut.

— În vecii vecilor n-am să pot ierta! mi-au spus mulți.

Pentru ei, iertarea însemna uitare sau complicitate. Mulți dintre cei pe care i-am intervievat păstrau fantezii de răzbunare. Eu nu avusesem niciodată o fantezie despre răzbunare, dar în special în acei primi ani în plină schimbare, petrecuți în Baltimore, croisem niște fantezii în care să-mi confrunt opresorii — voiam să-l găsesc pe Mengele în Paraguay, unde fugise ca să scape de acuzare în procesele de la Nuremberg. Mă imaginam jucând rolul unei jurnaliste americane, ca să pot intra în casa lui. Apoi mi-aș fi dezvăluit adevărata identitate. *Sunt fata care a dansat pentru tine*, i-aș fi spus. *Mi-ai ucis părinții. Ai ucis părinții atâtor copii. Cum ai putut fi atât de crud? Erai medic. Ai rostit Jurământul lui Hipocrat, să nu faci rău. Ești un ucigaș cu sânge rece. N-ai niciun dram de conștiință?* M-aș fi înfuriat tot mai tare și m-aș fi dezlănțuit în fața acelui trup ofilit, bătând în retragere, l-aș fi făcut să-și înfrunte faptele rușinoase. Este important să arunci vina asupra criminalilor. Nu câștigăm nimic dacă închidem ochii în fața greșelilor, dacă trecem cu vederea, dacă renunțăm la asumarea responsabilităților. Dar, așa cum m-au învățat camarazii mei supraviețuitori, poți trăi ca să răzbuni trecutul sau poți trăi ca să-ți îmbogățești prezentul. Poți trăi în

închisoarea trecutului sau poți lăsa trecutul să fie trambulina care te ajută să obții viața pe care ți-o dorești acum.

Toți supraviețuitorii pe care i-am întâlnit au un lucru în comun cu mine și unul cu altul: nu aveam control asupra celor mai devastatoare fapte din viețile noastre, dar aveam puterea de a decide cum ne trăim viața după traumă. Supraviețuitorii pot continua să fie victime mult timp după încetarea opresiunii sau pot învăța cum să prospere. În cercetarea pentru disertație am descoperit și mi-am articulat convingerea personală și piatra de hotar în abordarea mea clinică: *putem alege să fim propriii gardieni sau putem alege să fim liberi.*

Înainte de a pleca din Israel îi vizitez, împreună cu Béla, pe Bandi și Marta Vadasz, prietenii pe care Béla îi lăsase baltă în gara din Viena. Trăiesc în Ramat Gan, aproape de Tel Aviv. Este o întâlnire dureroasă, o întrunire cu viața noastră netrăită, viața pe care era aproape s-o avem. Bandi este în continuare foarte implicat în politică, este tot sionist, doritor să discute viitorul acord de pace dintre Israel și Egipt, după ocuparea, de către Israel, a Peninsulei Sinai. Poate recita cu precizie detalii despre bombardamentele arabe asupra Ierusalimului și Tel Avivului. El și Béla ne reține la masă multă vreme după ce am terminat de mâncat, dezbătând cu entuziasm strategia militară a Israelului. Bărbații vorbesc despre război. Marta se întoarce spre mine, îmi ia mâna într-a ei. Are fața mai dolofană decât în tinerețe, iar părul ei roșu s-a mătuit, a încărunțit.

— Editke, anii au fost blânzi cu tine, spune ea, oftând.

— Am genele bune ale mamei, îi răspund.

Și apoi îmi apare în minte rândul de triere, blândețea de pe chipul mamei. Momentul acesta este o fantomă care mă urmărește peste ani.

Marta trebuie să fi observat că mintea mi-e în altă parte, că m-a înghițit întunericul.

— Îmi pare rău, spune ea. N-am vrut să spun că ți-a fost ușor.

— Mi-ai făcut un compliment, o liniștesc eu. Ești așa cum mi te aminteam. Atât de drăguță.

Atunci când pruncul ei s-a născut mort, n-a lăsat ca sănătatea copilului meu să ne amărască prietenia, n-a fost niciodată geloasă sau acră. O vizitam pe Marta cu Marianne în fiecare după-amiază a anului de doliu.

A părut că-mi citește gândurile.

— Știi, a spus ea, nimic din viața mea n-a fost mai îngrozitor decât să-mi pierd copilul, după război. Suferința a fost teribilă.

A făcut o pauză. Am rămas amândouă în tăcere, pradă durerii noastre separate și împărtășite.

— Nu cred că ți-am mulțumit vreodată, spune ea într-un final. Când mi-am îngropat copilul, mi-ai spus două lucruri pe care nu le-am uitat niciodată. Mi-ai spus: *Viața o să fie bună cu tine iar* și apoi ai spus: *Dacă poți supraviețui acum, poți supraviețui oricărui lucru*. Mi-am spus frazele acelea, iar și iar.

A băgat mâna în geantă și a scos de acolo fotografiile copiilor, două fiice născute în Israel, la începutul anilor '50.

— Am fost prea speriată ca să încerc imediat. Dar viața găsește mereu o cale, presupun. Am jelit și am tot jelit. Apoi am luat toată dragostea pe care am simțit-o pentru copilul meu și am decis să plantez dragostea aceea în pierderea suferită. Așa că am pus-o în căsătoria mea, apoi în copiii care au trăit.

Îi țineam palmele într-ale mele. Țineam imaginea minunată a acelei semințe. Sămânța vieții și a iubirii mele, forțate să încolțească într-un sol dificil, unde prinsese însă rădăcini și crescuse. M-am uitat la Béla, așezat vizavi de mine la masă, m-am gândit la copiii noștri, la vestea pe care mi-o dăduse recent Marianne, că urma să încerce să întemeieze o familie împreună

cu soțul ei, Rob. Generația următoare. În aceste lucruri trăia iubirea pentru părinții mei.

— La anul ne vedem în El Paso, ne-am promis la despărțire.

Ajunsă acasă, mi-am scris disertația și am finalizat ultimul internship clinic, la William Beaumont Army Medical Center din Fort Bliss, Texas. Fusesem norocoasă să aranjez atât practica pentru master, cât și pe aceea pentru doctorat, la William Beaumont. Era o repartiție competitivă și dorită de mulți, un post prestigios prin care treceau cei mai buni dintre cei mai buni vorbitori și profesori. Nu mi-am dat seama că adevăratul beneficiu al acestei poziții era faptul că-mi cerea să cercetez lucrurile mult mai în profunzime.

Într-o zi, sosesc la serviciu și-mi pun halatul alb, cu numele scris pe el, Dr. Eger, Secția de Psihiatrie. În perioada petrecută la William Beaumont mi-am creat reputația de persoană dornică să meargă peste și dincolo de cerințele tehnice ale poziției — stăteam noaptea să-i supraveghez pe sinucigași, luam cele mai descurajante cazuri, cele abandonate de ceilalți.

Astăzi mi se alocaseră doi pacienți noi, ambii veterani din Vietnam, paraplegici. Aveau același diagnostic (traumatism al coloanei vertebrale inferioare), același prognostic (fertilitate și funcție sexuală compromise, puțin probabil să mai poată merge vreodată, control bun al brațelor și trunchiului). În drum spre vizită, habar nu aveam că unul dintre ei va avea asupra mea un efect care îmi va schimba viața. Mai întâi l-am cunoscut pe Tom. Stătea întins în patul lui, încovoiat în poziție fetală, blestemându-l pe Dumnezeu și țara. Părea captiv — în trupul lui bolnav, în nefericirea lui, în furia lui.

Când m-am dus în salonul celuilalt veteran, Chuck, l-am găsit în scaunul cu rotile, nu în pat.

— E interesant, a spus el. Mi s-a dat o a doua șansă în viață. Nu e uimitor?

Deborda de sentimentul descoperirii și al noilor posibilități.

— Stau în scaunul ăsta cu rotile și ies pe peluză, merg pe pământ, iar florile sunt mult mai aproape. Îmi pot privi copiii drept în ochi.

Felul în care spun povestea aceasta acum, când le vorbesc pacienților mei actuali sau când mă adresez unui public, subliniază că fiecare dintre noi este parte Tom, parte Chuck. Suntem copleșiți de pierderi și credem că nu vom mai descoperi niciodată un sens al sinelui și al scopului în viață, că n-o să ne mai revenim niciodată. Dar în ciuda — dar, de fapt, datorită — chinurilor și tragediilor din viața noastră, fiecare dintre noi are capacitatea de a câștiga perspectiva care ne transformă din victimă în persoană înfloritoare. Putem alege să ne asumăm responsabilitatea greutăților și vindecării noastre. Putem alege să fim liberi. Ceea ce mi-e greu încă să admit, totuși, este că atunci când l-am întâlnit pentru prima dată pe Tom, furia lui m-a fascinat.

— Să-mi bag în ea de Americă! urlă Tom când intru în salonul lui, în ziua aceea. Să-mi bag în el de Dumnezeu!

Îmi spun că își ventilează toată furia. Și să fiu martoră la strigătele lui furioase stârnește în mine o mânie uriașă, nevoia de a o exprima, de a o elibera. *Să-mi bag în el de Hitler! Să-mi bag în el de Mengele!* Ar fi așa o ușurare! Dar eu sunt doctorul aici. Trebuie să-mi asum acest rol, să mă arăt stăpână pe situație și deținătoarea soluțiilor, chiar dacă în sinea mea aș vrea să dau un pumn în zid, să dărâm o ușă, să urlu, să plâng și să mă prăbușesc pe podea. Mă uit la ecusonul meu, pe care scrie *Dr. Eger, Secția de Psihiatrie,* și pentru moment mi se pare că acolo scrie *Dr. Eger, Impostoarea.* Cine este eul meu real? Eu știu oare cine sunt cu adevărat? Sunt atât de speriată de acest sentiment, de faptul că s-ar putea să-mi cadă masca și se va vedea cât sunt de distrusă, de toată furia aceea care mă tot împunge: *De ce eu? Cum s-a putut întâmpla una ca asta?* Viața mi se schimbase irevocabil și asta mă înfurie.

Era fascinant să-l privesc pe Tom, pentru că el exprima atât de limpede ce ascundeam eu. Fusesem atât de înspăimântată de dezaprobarea celorlalți sau de furia lor, înspăimântată de furie în sine și de forța ei distructivă. Nu-mi dădusem voie să simt lucrurile acelea, speriată că dacă încep să le las să iasă s-ar putea să nu mă mai pot opri și voi deveni un monstru. Într-un fel, Tom era mai liber decât mine, pentru că își permitea să simtă furia aceea, să spună cuvintele acelea pe care eu abia dacă-mi dădeam voie să le gândesc, cu atât mai puțin să le rostesc. Aș fi vrut să mă așez pe podea și să mă înfurii alături de el.

La ședințele de terapie spun timid că aș vrea să încerc și eu, că vreau să exprim furia aceea, dar cu un profesionist lângă mine, care să mă tragă afară dacă mă blochez în ea. Mă așez pe podea. Încerc să țip, dar nu pot, sunt prea speriată, mă încolăcesc într-o minge tot mai mică și mai mică. Am nevoie să simt un cadru în jurul meu, o limitare, am nevoie să simt ceva în care să mă împing. Îi spun terapeutului să se așeze pe mine. Este greu, greutatea lui aproape că mă sufocă. Mi se pare că o să leșin. Sunt aproape să bat cu palma în podea, să-l implor să mă lase să mă ridic, să renunțăm la experimentul ăsta prostesc. Dar atunci din mine țâșnește un țipăt, atât de lung și de plin și de chinuit, încât mă înspăimântă, ce rană teribilă poate provoca un asemenea zgomot? Dar nu mă pot abține să nu scot sunetul acesta. Mă face să mă simt bine. Peste treizeci de ani de fantome tăcute ies acum din mine mugind, umplându-mi gâtlejul de șuvoaie de tristețe dureroasă. Mă face să mă simt bine. Urlu. Urlu. Resping povara care mă apasă de atâta vreme. Terapeutul meu nu îmi ușurează sarcina, iar efortul mă face să plâng și să transpir.

Ce se întâmplă? Ce se întâmplă când acea parte din mine îndelung negată este lăsată să iasă la suprafață?

Nu se întâmplă nimic.

Simt forța furiei, iar aceasta nu mă omoară, până la urmă.

Sunt bine. Sunt bine. Sunt în viață.

Tot nu mi-e ușor să vorbesc despre trecut. Este în continuare extrem de dureros să înfrunt frica și pierderile iar și iar, de fiecare dată când îmi amintesc sau când povestesc despre trecut. Dar de acum încolo înțeleg că sentimentele, oricât de puternice ar fi, nu sunt fatale. Și sunt temporare. Suprimarea sentimentelor nu te face decât să renunți mai greu la ele. Exprimarea lor este opusul depresiei.

În 1978, fiul meu John absolvă University of Texas între primii zece studenți, iar eu obțin titlul de doctor în Psihologie clinică. A fost un an de succes pentru familia noastră. Am decis să-mi iau licența pentru dreptul de practică în California, fiindcă este unul dintre cele mai dificile state (iată-mă din nou punându-mi pantofii roșii!) și, dincolo de nevoia egoului meu de a-și dovedi valoarea (ca și când o bucată de hârtie ar putea rezolva acest lucru), licența de California are avantajul de a-mi permite să practic psihologia oriunde în țară. Îmi amintesc de chinul lui Béla de a-și câștiga licența CPA și mă pregătesc sufletește pentru o călătorie dificilă.

Pentru examen mi-au trebuit trei mii de ore de pregătire clinică, dar eu am făcut dublu față de standard. Nici măcar nu m-am înscris la examen înainte de a avea șase mii de ore — cele mai multe dintre ele la William Beaumont, unde mi-am construit o reputație atât de bună, încât mi s-a cerut să-mi desfășor sesiunile în spatele unui geam cu oglindă, astfel încât colegii mei clinicieni să poată observa metoda prin care stabileam relația cu pacientul, instituiam încrederea și îl ghidam către noi alegeri. Era momentul să înfrunt testul scris. Eram îngrozitoare la testele-grilă cu mai multe răspunsuri posibile — a trebuit să învăț luni întregi doar ca să trec examenul pentru permisul auto. Cumva, cu perseverență sau noroc chior, am trecut examenul scris. Dar nu la prima încercare.

Într-un final, am ajuns la examenul oral, despre care credeam că va fi partea ușoară din acest proces. Interviul a fost condus de doi bărbați, unul în blugi, cu părul lung strâns în coadă și altul în costum, tuns scurt. M-au perpelit ore în șir. Cel cu părul lung avea vorba aspră, concisă, și mi-a pus întrebări despre statistică, etică și chestiuni legale. Cel tuns scurt mi-a adresat întrebări filosofice, din acelea care m-au provocat să gândesc mai creativ și să mă implic mai mult sufletește. Totuși, una peste alta, examenul a fost o experiență neplăcută. M-am simțit înțepată, amorțită și vulnerabilă. Examinatorii nu mi-au ușurat deloc situația — chipurile lor au fost lipsite de expresie, vocile reci, iar distanța emoțională te făcea să te îndepărtezi. A fost dificil să-mi adun energia pentru următoarea întrebare când cea de dinainte mă lăsa plină de agitația autocriticii și cu dorința de a reveni și revizui ceea ce spusesem, de a rosti ceva, orice, care să stârnească un dat din cap aprobator, un semn de recunoaștere și încurajare. Când examenul s-a terminat în sfârșit, eram ametită, îmi tremurau mâinile și, deopotrivă lihnită de foame și îngrețoșată, mă durea inima. Eram sigură că am dat-o de gard.

Chiar în momentul în care am ajuns la ușă am auzit zgomot de pași în spatele meu; cineva încerca să mă prindă din urmă. Oare, în zăpăceala mea, îmi uitasem poșeta? Oare urma să-mi spună deja că l-am picat?

— Dr. Eger, m-a strigat bărbatul tuns scurt.

M-am pregătit pentru orice, ca și cum aș fi așteptat o pedeapsă. M-a prins din urmă, oprindu-se să-și tragă sufletul. Mi s-au încleștat maxilarele și umerii. În cele din urmă, bărbatul mi-a întins mâna:

— Dr. Eger, a fost o onoare. Aveți cunoștințe foarte vaste și valoroase. Viitorii dumneavoastră pacienți sunt într-adevăr norocoși.

Când m-am întors la hotel, am sărit în pat ca o fetiță.

16. ALEGEREA

Optimismul meu vesel, sentimentul împlinirii profesionale, exprimarea completă a adevăratului meu eu, toate acestea au pălit când am pus bazele cabinetului meu privat și mi-am cunoscut primul pacient. L-am vizitat la spital, unde era internat deja de o lună, așteptându-și diagnosticul și tratamentul pentru ceea ce se dovedise a fi cancer la stomac. Era îngrozit. Se simțea trădat de propriul trup, amenințat de mortalitatea sa, copleșit de incertitudine și de singurătatea bolii. Iar eu nu-l puteam întâlni acolo unde se afla. Toate abilitățile mele în a stabili un climat de căldură și încredere, de a construi punți între mine și pacient dispăruseră. Mă simțeam ca un copil deghizat în medic cu halat alb. Un fals. Așteptările mele de la mine însămi erau atât de ridicate, frica mea de eșec era atât de bulversantă, încât n-am putut vedea dincolo de propria preocupare de a ajunge la bărbatul care-mi cerea ajutorul și afecțiunea.

— O să mă mai fac bine vreodată? m-a întrebat el, iar mintea mea s-a dat peste cap exact ca un Rolodex[27], trecând prin teorii și tehnici, iar ochii mi s-au fixat pe perete, încercând să mascheze cât de emoționată și speriată eram.

Nu i-am fost de niciun ajutor. Nu m-a mai chemat. Mi-am dat seama, așa cum am făcut și când l-am întâlnit pe Tom, veteranul paraplegic, că succesul meu profesional trebuie să vină dintr-un loc mai profund — nu din fetița care încearcă să le facă altora pe plac și să câștige aprobarea, ci din eul meu complet și

27 Dispozitiv rotativ pentru stocarea cărților de vizită.

autentic, cel care era vulnerabil și curios, care se accepta pe sine și era pregătit să se dezvolte.

Cu alte cuvinte, am început să formulez o nouă relație cu propria traumă. Nu era ceva de trecut sub tăcere, de suprimat, de evitat, de negat. Era o fântână din care mă puteam adăpa, o sursă profundă de înțelegere și intuiție despre pacienții mei, despre durerile lor, despre calea spre vindecare. Primii mei ani în cabinetul privat m-au ajutat să repoziționez rănile ca pe ceva necesar și util și să modelez și să dezvolt cele mai rezistente principii terapeutice. Adeseori, pacienții cu care lucram oglindeau propriile mele descoperiri din călătoria spre eliberare. În același timp, ei mi-au arătat că această dorință a mea de a căuta libertatea nu era completă — și mi-au indicat direcția pentru continuarea vindecării.

Cu toate că Emma era cea identificată drept pacient, i-am cunoscut mai întâi părinții. Nu vorbiseră niciodată cu nimeni, cu atât mai puțin cu un străin, despre secretul lor: Emma, cel mai mare copil al cuplului, se înfometa până la moarte. Erau oameni discreți, rezervați, o familie conservatoare germano-americană; chipurile le erau brăzdate de grijă, ochii le erau plini de teamă.

— Căutăm soluții practice, mi-a spus tatăl Emmei în prima vizită. Trebuie s-o facem iar să mănânce.

— Am auzit că sunteți o supraviețuitoare, a adăugat mama Emmei. Ne-am gândit că Emma poate învăța ceva de la dumneavoastră, că ați putea-o inspira.

Ți se rupea inima să vezi panica lor pentru viața Emmei, să le vezi șocul. Nimic din viața asta nu-i pregătise pentru un copil cu tulburare de alimentație; nu luaseră niciodată în calcul că un lucru ca acesta li se poate întâmpla fiicei sau familiei lor și niciuna dintre strategiile părintești nu avea un efect pozitiv asupra sănătății Emmei. Voiam să-i liniștesc. Voiam să le ușurez disconfortul. Dar voiam, totodată, să-i determin să înceapă să

vadă că ar putea fi și mai dureros pentru ei să înțeleagă că au și ei o contribuție la boala Emmei. Când un copil se luptă cu anorexia, pacientul identificat este copilul, dar pacientul real este familia.

Voiau să-mi descrie fiecare detaliu al comportamentului Emmei, care îi neliniștea: mâncarea pe care refuzase s-o mănânce, mâncarea pe care se prefăcea că o mănâncă, mâncarea pe care o găseau îndesată în șervețele după masa în familie, mâncarea pe care o descopereau înfundată în sertarele dulapului ei, felurile în care se ferea de ei și se retrăgea în spatele ușilor închise, schimbările îngrozitoare ale trupului ei. În schimb, eu le-am cerut să vorbească despre ei înșiși, ceea ce au făcut cu un evident disconfort.

Tatăl Emmei era scund și îndesat — era polițist și jucător de fotbal, după cum am aflat. Mi-am dat seama cu neplăcere că aducea un pic cu Hitler — avea o mustață subțire și neagră, părul lins și un fel răstit de a vorbi, ca și când îndărătul fiecărei discuții era insistența de a nu fi ignorat. Mai târziu am avut sesiuni individuale cu fiecare dintre părinții Emmei și l-am întrebat pe tatăl ei cum s-a decis să urmeze cariera în poliție. Mi-a spus că în copilărie a avut un șchiopătat din cauza căruia tatăl lui îl striga cuțu-șchiop. A ales să se facă ofițer de poliție pentru că asta însemna să-și asume riscuri și să-și încerce forța fizică; voia să-i dovedească tatălui că nu era un mocofan sau un olog. Când ai ceva de demonstrat, nu ești liber. Chiar dacă la prima noastră vizită nu știam încă nimic despre copilăria lui, mi-am dat seama că tatăl Emmei trăiește într-o închisoare făcută de el însuși — trăia cu o imagine limitată a celui care ar fi trebuit să fie. Se purta mai degrabă ca un sergent de instrucție decât ca un soț și tată grijuliu și susținător. Nu punea întrebări; derula un interogatoriu. Nu-și cunoștea fricile sau vulnerabilitățile; își afirma egoul.

Soția lui, care purta o rochie de bumbac croită la comandă, încheiată cu nasturi în față și încinsă cu o curelușă subțire, o

imagine deopotrivă atemporală și practică, părea hiperreceptivă, atentă la tonul și la discursul lui. Când soțul a vorbit câteva minute despre frustrarea de la job, că fusese sărit la o promovare, am văzut-o căutând punctul corect de echilibru între afirmarea indignării lui și atâtarea furiei bărbatului. Era limpede că învățase că el are nevoie să aibă dreptate, că nu putea gestiona situația când era confruntat sau contrazis. În sesiunile noastre private, urma să fiu impresionată de resursele ei — tundea peluza și făcea multe din reparațiile din casă, își croia singură hainele — și de aparenta contradicție dintre abilitățile ei și puterea pe care i-o dăduse soțului asupra ei, de prețul pe care îl plătise ca să mențină pacea. Obiceiul de a evita cu orice preț conflictele cu soțul au fost la fel de dăunătoare pentru sănătatea fiicei lor și pentru dinamica familiei cum au fost și comportamentele lui dominatoare. Erau parteneri în a deține controlul — nu în a crea conexiuni empatice, în a oferi iubire necondiționată — limbajul familiei.

— Asta e pierdere de timp, a spus tatăl Emmei într-un final, în timpul primei întâlniri, după ce răspunsesese la întrebările mele despre jobul lui, despre obiceiurile familiei, despre cum petreceau de sărbători.

— Doar spuneți-ne ce să facem.

— Da, doar spuneți-ne cum putem s-o convingem pe Emma să mănânce când se face ora mesei, m-a implorat mama ei. Spuneți-ne cum s-o facem să mănânce.

— Văd cât de îngrijorați sunteți pentru Emma. Văd cu câtă disperare căutați răspunsuri și rezolvări. Și pot să vă spun că dacă vreți ca Emma să se facă bine, prima voastră treabă este să înțelegeți că, în cazul anorexiei, problema nu este doar ce mănâncă ea; este, totodată, și ce o devorează. Nu pot s-o repar și să v-o trimit înapoi, eul ei sănătos.

I-am invitat să mă ajute, să fie colaboratorii mei în terapie, să-și observe fiica, dar nu cu scopul de a o determina să facă sau să fie altfel, ci doar să dea atenție stării emoționale și

comportamentului ei. Împreună puteam să construim o imagine mai clară a peisajului ei emoțional și să devenim mai familiari cu aspectele psihologice ale afecțiunii sale. Prin obținerea ajutorului și cooperării lor, speram să-i conduc spre înțelegerea contribuției lor la îmbolnăvirea ei. Îi îmboldeam să-și asume responsabilitatea pentru felul în care contribuiseră la ceea ce o devora pe Emma.

În săptămâna următoare, am întâlnit-o pe Emma pentru prima dată. Avea paisprezece ani. A fost de parcă mi-aș fi întâlnit propria fantomă. Arăta ca mine demult, la Auschwitz — scheletică, palidă. Se stingea. Părul lung, de un blond lățos, o făcea să arate și mai slabă. Stătea în pragul cabinetului meu, cu mânecile lungi trase bine peste mâini. Arăta ca o persoană care are un secret.

În cazul oricărui pacient nou este important să fii atent, încă din primul moment al sesiunii inițiale, la limitele lui psihologice. Trebuia să intuiesc imediat dacă e vorba despre o persoană care are nevoie să o iau de mână sau să păstrez distanța fizică, dacă are nevoie să-i dau un ordin sau o sugestie blândă. Pentru un pacient cu anorexie — o boală în care totul este despre control, despre reguli permanente asupra a ceea ce și când mănânci sau nu mănânci, despre ce arăți sau ascunzi — aceste prime momente sunt critice. Printre altele, anorexia are o dimensiune fiziologică de neevitat. Din cauza lipsei nutrienților din corp și din cauză că cea mai mare parte din puținele calorii consumate merg spre funcțiile autonome (respirație, excreție), creierul este privat de fluxul de sânge, iar asta duce la o gândire distorsionată și, în cazurile severe, la paranoia. În calitate de psiholog care încearcă o relație terapeutică cu o persoană cu anorexie, trebuie să-mi amintesc că voi comunica cu cineva care, cel mai probabil, are o funcționare cognitivă distorsionată. Este ușor ca gesturi obișnuite, precum așezarea unei mâini pe umărul cuiva, pentru a-l ghida spre un scaun confortabil, de exemplu, să fie

greșit interpretat drept amenințător sau invaziv. Când am salutat-o pe Emma pentru prima dată, am încercat deopotrivă să fiu caldă și să-mi neutralizez limbajul trupului. Pentru că cineva cu anorexie este un expert în control, este important să-i dezarmezi această nevoie de control oferindu-i libertate. În același timp, este vital să creezi un mediu structurat, unde există siguranța oferită de reguli clare și de ritualuri.

Fiindcă îi întâlnisem părinții, știam că limbajul de acasă era plin de critici și învinovățiri, așa că mi-am început sesiunea cu un compliment.

— Îți mulțumesc că ai venit. Sunt așa de bucuroasă să te cunosc, în sfârșit. Și îți mulțumesc că ai ajuns la timp.

După ce a ales să stea pe canapea, i-am zis că tot ce-mi spune este confidențial — în afară de situația în care viața ei este în pericol. Și apoi am făcut o invitație vagă, deschisă.

— Știi, părinții tăi sunt atât de îngrijorați de ce se întâmplă cu tine. Mă interesează să știu adevărata poveste. Este ceva ce-ai vrea să-mi spui?

Emma nu a răspuns. S-a uitat țintă în covor, trăgându-și mânecile și mai tare peste palme.

— Este okay să nu vorbești, i-am spus.

Între noi s-a lăsat o tăcere și mai mare. Am așteptat. Am așteptat încă puțin.

— Știi, i-am spus după o vreme, este în regulă să-ți iei cât timp ai nevoie. Am o mică lucrare de făcut. O să mă duc să lucrez în cealaltă cameră. Când ești gata, dă-mi un semn.

M-a privit bănuitoare. Într-o casă cu disciplină bazată pe pedepse, copiii trăiesc obișnuiți să audă amenințări, iar aceste amenințări pot escalada rapid sau, în cealaltă extremă, se dovedesc goale. Chiar dacă i-am vorbit cu blândețe, a căutat să vadă dacă vorbele mele și tonul meu vor escalada într-o critică furioasă sau într-o admonestare, sau dacă voi pleca într-adevăr din cameră ori dacă încercam să forțez lucrurile.

Cred că a fost surprinsă când m-am ridicat pur și simplu, am traversat încăperea și am deschis ușa. Abia atunci, când eram cu mâna pe clanță, s-a hotărât să vorbească:

— Sunt gata, a spus ea.

— Mulțumesc, i-am răspuns, întorcându-mă pe scaunul meu. Sunt bucuroasă să aud asta. Ne-au mai rămas patruzeci de minute. Hai să le folosim cum trebuie. Pot să-ți pun câteva întrebări?

A ridicat din umeri.

— Spune-mi cum este o zi obișnuită pentru tine. La ce oră te trezești?

Și-a dat ochii peste cap, dar mi-a răspuns la întrebare. Am continuat în același stil. Are un radio cu ceas, un ceas cu alarmă sau vine tata sau mama s-o trezească? Îi place să mai stea un pic sub pătură sau sare imediat din pat? Am întrebat-o lucruri banale, ca să înțeleg cum decurge viața ei de zi cu zi — dar niciuna din întrebările mele nu a avut nimic de-a face cu mâncarea. Este foarte dificil pentru cineva care suferă de anorexie să vadă în viață altceva decât mâncare. Știam deja de la părinții ei că această concentrare a ei asupra mâncării îi controlează familia, că toată atenția lor este consumată de boala ei. Aveam impresia că fata se aștepta ca și eu să fiu interesată doar de afecțiunea sa. Prin întrebările pe care i le-am pus am încercat să-i mut atenția spre alte componente ale vieții ei și să destructurez sau măcar să slăbesc mecanismele ei defensive.

Când am trecut printr-o zi obișnuită din viața ei, i-am pus o întrebare la care nu a știut să răspundă.

— Ce-ți place să faci? am întrebat-o.

— Nu știu, a răspuns ea.

— Ce hobby-uri ai? Ce-ți place să faci în timpul liber?

— Nu știu.

M-am îndreptat spre tabla albă pe care o țin în cabinet. Am scris *Nu știu*. În timp ce o întrebam mai multe despre interesele,

pasiunile și dorințele ei, puneam câte o bifă în dreptul acestei propoziții, ori de câte ori spunea „Nu știu".

— Care sunt visurile tale în viață?

— Nu știu.

— Dacă nu știi, încearcă să te gândești.

— Nu știu, o să mă gândesc la asta.

— Multe fete de vârsta ta scriu poezii. Tu scrii?

Emma a ridicat din umeri.

— Câteodată.

— Unde ai vrea să fii în cinci ani de acum înainte? Ce fel de viață sau carieră te atrage?

— Nu știu.

— Am observat că spui foarte des cuvintele astea: *nu știu.* Dar când singurul lucru pe care-l poți gândi este *nu știu*, mă întristezi foarte tare. Asta înseamnă că nu ești conștientă de opțiunile tale. Și fără opțiuni sau alegeri, nu trăiești cu adevărat. Pot să te rog ceva, să iei pixul ăsta și să-mi faci un desen?

— Cred că da.

A venit spre tablă și și-a scos din mânecă palma subțire, ca să ia pixul.

— Desenează-te pe tine, așa cum ești acum. Cum te vezi?

A scos capacul pixului și a desenat iute, cu buzele strânse. S-a întors, ca să-i pot vedea desenul: o fată scurtă și grasă, cu o față goală, albă. Era un contrast devastator — scheletica Emma alături de o caricatură goală, grasă.

— Îți amintești vremurile în care te simțeai diferit? Când te simțeai fericită, drăguță și iubitoare de distracție?

S-a gândit și s-a tot gândit. Dar n-a spus „Nu știu". În cele din urmă a dat din cap.

— Când aveam cinci ani.

— Poți să mi-o desenezi pe fata aceea fericită?

Când s-a dat la o parte din fața tablei, am văzut imaginea unei fete îmbrăcate în tutu, care dansa, făcând o piruetă. Am

simțit cum mi se pune un nod în gât, un spasm al recunoașterii situației.

— Ai luat ore de balet?

— Da.

— Mi-ar plăcea să-mi spui mai multe despre asta. Cum te simțeai când dansai?

A închis ochii. Am văzut cum își așază călcâiele în poziția întâi. Era o mișcare inconștientă pe care și-o amintea trupul ei.

— Ce simți acum, când îți amintești? Poți să dai un nume acelui sentiment?

A dat din cap, cu ochii încă închiși.

— Libertate.

— Ai vrea să te simți din nou așa? Liberă? Plină de viață?

A încuviințat. A pus pixul în tăvița lui și și-a tras iar mânecile peste mâini.

— Și cum te aduce înfometarea mai aproape de acest obiectiv al eliberării?

Am spus-o cât de cald și de blând am putut. Nu era o reincriminare.

Era un efort de a o aduce într-o conștientizare certă a autosabotării și a cât de departe mersese cu ea. Și era un efort de a o ajuta să răspundă la cele mai importante întrebări de la începutul oricărei călătorii către libertate: *Ce fac acum? Funcționează? Mă aduce mai aproape de obiectivele mele sau mai departe?* Emma nu a răspuns în cuvinte la întrebarea mea. Dar în tăcerea ei înlăcrimată am simțit recunoașterea faptului că avea nevoie și dorea să se schimbe.

Când m-am întâlnit cu Emma și cu părinții ei pentru prima dată într-o sesiune comună, i-am salutat cu entuziasm.

— Am vești foarte bune! le-am spus.

Am împărtășit cu ei speranța mea, încrederea în capacitatea lor de a lucra în echipă. Și am condiționat participarea mea în această muncă de echipă de agrearea faptului ca Emma să intre

și în îngrijirea personalului medical dintr-o clinică pentru tratarea tulburărilor alimentare, pentru că anorexia este o afecțiune serioasă, cu potențial letal. Dacă Emma ar fi ajuns cumva sub o anumită greutate, lucru determinat după examinarea la clinică, ar fi trebuit spitalizată.

— Nu pot risca să-ți pierzi viața dintr-un lucru care poate fi prevenit, i-am spus Emmei.

La o lună sau două după ce am început să lucrez cu Emma, părinții ei m-au invitat acasă, să iau masa cu ei, în familie. I-am cunoscut pe frații Emmei. Am observat că mama i-a prezentat pe fiecare adăugând câte o observație: ea e Gretchen cea timidă, el e Peter cel amuzant, iar el e Derek cel responsabil. Emma îmi fusese deja prezentată: cea bolnavă. Îi dai copilului un nume, iar el intră în joc. De aceea mi se pare util să-mi întreb pacienții: *Care este biletul tău de intrare în familie?* În copilăria mea, Klara era artista prodigioasă, Magda era rebela, iar eu eram confidenta. Pentru părinții mei, cel mai valoros lucru era că știam să ascult, eram un container pentru sentimentele lor, eram invizibilă. Desigur că, în timpul mesei, Gretchen a fost timidă, Peter a fost amuzant, iar Derek a fost responsabil.

Voiam să văd ce se întâmplă dacă rup acest cod, dacă îl invit pe unul dintre copii într-un alt rol.

— Știi ceva, i-am spus lui Gretchen, ai un profil absolut minunat.

Maică-sa mi-a dat un picior pe sub masă.

— Nu-i spune asta, mi-a suflat ea pe șest. O să și-o ia în cap.

După masă, în timp ce mama Emmei făcea ordine în bucătărie, Peter, încă un copilaș, a tras-o de fustă, ca să-i atragă atenția. Ea l-a tot îndepărtat, iar încercările micuțului de a o opri din ce făcea și de a-l lua în brațe au devenit tot mai agitate. În cele din urmă, copilul a ieșit clătinându-se din bucătărie și s-a îndreptat direct spre măsuța de cafea, unde erau niște bibelouri

de porțelan. Maică-sa a alergat după el, l-a gonit de acolo, l-a plesnit și a spus:

— Nu ți-am zis să nu atingi astea?

Disciplinarea de tipul eu-te-am-făcut-eu-te-omor crease un climat în care copiii păreau să capete numai atenția negativă (atenția rea, până la urmă, este mai bună decât lipsa atenției). Mediul strict, natura alb-negru a regulilor și rolurilor impuse copiilor, tensiunea palpabilă dintre părinți — toate erau favorabile unei înfometări emoționale în casă.

Am asistat și la o atenție extrem de nepotrivită pe care tatăl o acorda Emmei.

— Bună, frumușico, i-a spus el când Emma ni s-a alăturat în living, pentru cină. Am văzut-o cum se chircește pe canapea, încercând să se acopere. Controlul, disciplina cu pedepse, incestul emoțional — nu era de mirare că Emma se stingea în mijlocul acestor lucruri.

Ca toate celelalte familii, și a Emmei avea nevoie de reguli, dar de unele foarte diferite de cele cu care operau. Așa că i-am ajutat pe Emma și pe părinții ei să creeze o constituție a familiei și să se ajute unii pe alții s-o aplice, o listă de reguli care să le îmbunătățească climatul casnic. Mai întâi au vorbit despre comportamentele care nu funcționau. Emma le-a spus părinților ei cât de tare o înspăimântă să-i audă țipând și acuzând și cât de revoltată se simțea când schimbau regulile și așteptările în ultimul minut — la ce oră trebuia să fie acasă, ce treburi avea de terminat înainte de a se uita la televizor. Tatăl ei a vorbit despre cât de izolat se simțea în familie — simțea că este singurul care disciplinează copiii. Interesant, mama Emmei a spus ceva asemănător, anume că se simțea ca un părinte lăsat de unul singur. Din lista de obiceiuri și comportamente dăunătoare — lucruri pe care le voiau eliminate — am construit o listă scurtă de chestiuni pe care au agreat să înceapă să le facă:

1. În loc să arunci vina pe alții, asumă-ți responsabilitatea pentru propriile acțiuni și vorbe. Înainte de a spune sau face ceva, întreabă-te: *Este frumos față de ceilalți? Este important? Mă ajută?*

2. Lucrează în echipă pentru atingerea obiectivelor comune. Dacă trebuie făcută curățenie în casă, fiecare membru al familiei va căpăta o sarcină potrivită vârstei lui. Dacă familia iese la film, membrii ei aleg împreună ce film vor vedea sau aleg cu rândul. Familia e ca o mașină unde toate roțile sunt integrate și lucrează împreună ca să se miște în direcția de mers — niciuna dintre roți nu deține controlul, niciuna nu duce toată greutatea.

3. Fii consecvent. Dacă restricția a fost deja stabilită, regula nu poate fi schimbată în ultimul moment.

În general, constituția familiei Emmei era despre a ceda altuia nevoia de control.

Am tratat-o doi ani pe Emma. În acest timp a urmat programul în ambulator de la clinica pentru tratarea tulburărilor alimentare. Nu s-a mai dus la fotbal — un lucru pe care tatăl ei o forțase să-l facă din gimnaziu — și a reînceput orele de balet, iar apoi mai mult de-atât: dansuri orientale, salsa. Exprimarea creativă, plăcerea pe care o simțea în mișcarea pe muzică și ritm au făcut-o să se bucure de trupul ei, ceea ce i-a adus o imagine de sine mai sănătoasă. Aproape de finalul timpului petrecut împreună, când avea deja șaisprezece ani, a cunoscut la școală un băiat de care s-a îndrăgostit, iar această relație i-a dat o altă motivație de a trăi și de a fi sănătoasă. Când am încetat lucrul împreună, trupul i se împlinise, iar părul îi era des și strălucitor. Devenise versiunea din prezent a micuței dansatoare în piruetă.

În vara de după primul an de liceu al Emmei, familia m-a invitat la un grătar. Au servit o mâncare delicioasă — coaste,

fasole, salată nemțească de cartofi, rulouri făcute în casă. Emma a stat alături de prietenul ei, cu o farfurie plină de mâncare, râzând, flirtând. Părinții ei, frații și prietenii s-au împrăștiat pe peluză, așezați pe scaune pliante, ospătându-se. Mâncarea nu mai era limbajul negativ din familie. Părinții Emmei, cu toate că nu-și schimbaseră complet tonul parental sau al căsniciei, învățaseră să-i dea ceea ce învățase și ea însăși să-și acorde — spațiul și încrederea de a găsi binele în viață. Și, nefiind nevoiți să trăiască devorați de frica a ceea ce s-ar putea întâmpla cu Emma, începuseră să fie liberi să-și trăiască propriile vieți. O dată pe săptămână se întâlneau cu un grup de prieteni pentru o seară de bridge și lăsaseră deoparte cea mai mare parte a grijilor, a mâniei și a nevoii de control care le otrăvise atât de multă vreme viața de familie.

Am fost ușurată și emoționată s-o văd pe Emma redată Emmei. Iar călătoria ei m-a stimulat să reflectez la mine însămi. Edie. Eram oare una cu mica dansatoare din mine? Trăiam cu acea curiozitate a ei, cu acea pasiune? Cam la momentul în care Emma înceta ședințele cu mine, prima mea nepoată, fiica Mariannei, începea un curs de balet pentru copii mici. Marianne mi-a trimis o poză cu Lindsey într-un tutu roz, minuscul, cu piciorușele ei grăsuțe și drăgălașe îndesate într-o pereche de papucei roz. Când am văzut poza, am plâns. De bucurie, într-adevăr. Dar simțeam în piept și o durere care avea de-a face mai mult cu pierderea. Îmi puteam imagina viața lui Lindsey, așa cum avea să fie din acel moment — spectacolele și recitalurile (în mod sigur avea să continue cu baletul și avea să danseze în *Spărgătorul de nuci* în fiecare iarnă a copilăriei și a adolescenței sale) — și fericirea pe care am simțit-o pentru ea în anticiparea a tot ceea ce o aștepta în viață nu putea fi separată de tristețea pentru viața mea întreruptă. Când jelim, nu o facem doar pentru ce s-a petrecut deja — ci jelim pentru ce nu s-a petrecut. Țineam în mine un an de oroare. Și mai țineam un loc gol, neocupat,

vasta întunecime a vieții care n-a fost să fie vreodată. Am ținut trauma și absența, nu am putut da drumul niciunei bucăți din adevărul meu și nici nu l-am putut păstra prea ușor.

Am găsit o altă oglindă și profesoară în Agnes, o femeie pe care am întâlnit-o la spa în Utah, unde le vorbeam supraviețuitoarelor cancerului mamar despre importanța îngrijirii de sine în grăbirea vindecării. Agnes era tânără, abia făcuse patruzeci de ani; își purta părul negru prins într-un coc la ceafă. Purta o rochie de gabardină într-o culoare neutră, închisă cu nasturi până în gât. Dacă n-ar fi fost prima la rând pentru o întâlnire privată în camera mea de hotel, după discurs, poate că n-aș fi observat-o deloc. A preferat să rămână neobservată. Chiar și atunci când s-a aflat în fața mea, trupul abia dacă îi era vizibil sub haine.

— Îmi cer scuze, a spus ea când am deschis gura s-o invit înăuntru. Sunt sigură că există persoane care merită mai mult din timpul dumneavoastră.

Am condus-o către scaunul de la fereastră și i-am turnat un pahar cu apă. Părea jenată de micile mele gesturi grijulii. Abia dacă s-a așezat pe marginea îngustă a scaunului și ținea paharul în fața ei, înțepenită, ca și cum a lua o înghițitură ar fi fost o impolitețe față de ospitalitatea mea.

— De fapt, nu-mi trebuie o oră întreagă. Am doar o întrebare scurtă.

— Da, scumpo. Spune-mi cu ce-ți pot fi de folos.

A spus că e interesată de ceva ce a auzit în discursul meu. Le împărtășisem un vechi proverb unguresc, care spunea ce învățasem și eu, în copilărie: *Nu-ți respira furia, în loc de aer.* Dădusem un exemplu despre convingerile și sentimentele unui prizonierat autoimpus pe care le păstrasem atât timp în viața mea: furia și credința că trebuie să câștig aprobarea altora, că nimic din ce fac nu va fi suficient de bun ca să mă facă demnă de iubire. Invitasem femeile din public să se întrebe: *Ce sentiment*

sau credință țin în mine? Îmi doresc să-i dau drumul, să-l las să plece? Acum, Agnes mă întreba:

— Cum știu dacă există un astfel de sentiment pe care îl țin înăuntrul meu?

— Este o întrebare minunată. Când vorbim despre libertate, nu există o singură măsură pentru toți. Ai cumva vreo bănuială? Instinctele tale îți spun că există ceva în tine care încearcă să-ți câștige atenția?

— Este vorba despre un vis.

Mi-a spus că atunci când a fost diagnosticată cu cancer, în urmă cu câțiva ani, și chiar și acum, când boala era în remisie, avea un vis recurent. În acest vis se pregătea să opereze pe cineva. Își punea halat albastru și mască facială. Își îndesa părul lung sub boneta de unică folosință. Apoi mergea la chiuvetă, unde se freca intens pe mâini.

— Cine e pacientul?

— Nu știu sigur. Sunt diferite persoane. Câteodată e fiul meu. Altădată e soțul meu sau e fiica mea, cineva din trecut.

— De ce-i operezi? Care este diagnosticul pacientului?

— Nu știu. Cred că se schimbă.

— Cum te simți când operezi?

— De parcă mi-ar fi luat foc mâinile.

— Și cum te simți când te trezești? Ești energizată sau obosită?

— Depinde. Câteodată vreau să adorm la loc, ca să pot lucra în continuare, fiindcă intervenția nu a fost terminată. În alte dăți mă simt tristă și obosită, ca și când ar fi o procedură inutilă.

— Despre ce crezi tu că este visul ăsta?

— Mi-am dorit să fac Medicina. M-am gândit să mă înscriu la terminarea colegiului. Dar a trebuit să plătim pentru școala de afaceri urmată de soțul meu și aveam și copiii, iar apoi a venit cancerul la sân. Niciodată n-a fost momentul potrivit. De aceea

voiam să vorbesc cu dumneavoastră. Credeți că am visul acesta pentru că ar trebui să fac Medicina acum, atât de târziu? Sau credeți că am visul acesta pentru că este timpul să las în sfârșit la o parte fantezia de a deveni medic?

— Ce te atrage la medicină?

S-a gândit un pic înainte de a răspunde.

— Să ajut oamenii. Dar și să înțeleg ce se întâmplă de fapt. Să găsesc adevărul. Să înțeleg ce este dincolo de suprafață și să rezolv problema.

— Nu există lucruri absolute — în viață sau în medicină. După cum știi, bolile pot fi dificil de tratat. Durerea, operațiile, tratamentele, schimbările fizice, schimbările de stare. Și nu există vindecare garantată. Ce te-a ajutat să trăiești cu cancerul? Ce adevăruri sau credințe folosești ca să te ghideze prin această boală?

— Să nu fiu o povară. Nu vreau ca durerea mea să rănească pe altcineva.

— Cum ai vrea să-și amintească oamenii de tine?

Din ochii ei cenușiu-deschis au țâșnit lacrimile.

— Ca de o persoană bună.

— Ce înseamnă „bun" pentru tine?

— Să ofer. Să fiu generoasă. Să fiu bună. Să nu fiu egoistă. Să fac ce trebuie.

— O persoană „bună" nu se plânge niciodată? Nu este niciodată furioasă?

— Astea nu sunt valorile mele.

Mi-a amintit de mine însămi, cea de dinainte ca veteranul paraplegic să mă provoace la o întâlnire cu propria furie.

— Furia nu este o valoare, i-am spus lui Agnes. Este un sentiment. Nu înseamnă că ești rea. Înseamnă doar că trăiești.

M-a privit cu scepticism.

— Aș vrea să încerci ceva. Un exercițiu. O să te întorci pe tine însăți pe dos. Orice ai ține în tine o să iasă afară și orice scoți de obicei afară o să rămână înăuntru.

Am luat de pe birou carnetul pus la dispoziție de hotel și i l-am întins, împreună cu un pix.

— Fiecărei persoane din familia ta restrânsă îi aloci o propoziție. Vreau să scrii ceva ce nu ai spus acelei persoane. Poate fi o dorință, un secret sau un regret — poate fi ceva minor, precum „aș vrea să-ți pui șosetele murdare în coșul de rufe". Singura regulă este să scrii ceva ce n-ai spus niciodată cu voce tare.

A zâmbit reținut, agitată.

— Chiar o să mă pui să le spun toate astea?

— Ce faci cu ele depinde numai de tine. Poți să le rupi ca pe confetti și să tragi apa peste ele, în veceu, sau poți să le arunci în foc. Eu vreau doar să le scoți din trupul tău și să le scrii.

A rămas în tăcere câteva minute, apoi a început să scrie. De câteva ori a tăiat câte ceva. În cele din urmă și-a ridicat privirea.

— Cum te simți?

— Un pic amețită.

— Bulversată?

— Da.

— Atunci este timpul să te umpli la loc. Dar cu lucrurile pe care le oferi de obicei oamenilor. O să pui înăuntru toată iubirea, protecția și grija.

I-am cerut să se imagineze pe sine foarte mică, atât de mică încât ar putea să intre în propria ureche. I-am spus să se târască pe canalul auditiv, apoi pe gât în jos, spre esofag, și mai departe, spre stomac. În timpul călătoriei sale în interior, i-am cerut să-și pună mânuțele minuscule și iubitoare pe fiecare parte a trupului pe lângă care trecea. Pe plămâni, pe inimă. Pe coloana vertebrală, de-a lungul fiecărui picior și fiecărui braț. Am învățat-o să-și așeze mâinile pline de compasiune pe fiecare organ, mușchi, os, venă.

— Trimite iubirea peste tot. Fii propria ta ființă unică, purtătoarea de grijă fără de pereche, i-am spus.

I-a luat o vreme să se ajusteze, să-și lase atenția să se îndepărteze de experiența de suprafață. S-a tot foit în scaun, dându-și la o parte de pe frunte o șuviță de păr, dregându-și glasul. Dar apoi vocea i-a coborât și ritmul vorbirii a încetinit, iar trupul s-a liniștit. S-a relaxat tot mai mult în timp ce s-a aventurat înăuntrul ei, cu chipul netulburat. Înainte de a o ghida înapoi pe canalul auditiv, am întrebat-o dacă era ceva ce voia să-mi spună despre ce simțise sau descoperise în ea.

— Am crezut că va fi foarte întuneric înăuntru, a spus ea. Dar este atât de multă lumină!

Câteva luni mai târziu a venit cu vești îngrozitoare: cancerul nu mai era în remisie. Se întorsese și o invada rapid. Mi-a spus:

— Nu știu cât mai am de trăit.

Apoi mi-a împărtășit că plănuise să facă zilnic un exercițiu de tipul afară-înăuntru, ca să se poată goli de furia și frica inevitabile pe care le simțea, și să se umple cu iubire și lumină. A spus că, paradoxal, cu cât era mai onestă față de familia ei în legătură cu sentimentele negative pe care le avea, cu atât mai recunoscătoare devenea. I-a spus soțului cât de revoltată fusese că dăduseră prioritate carierei lui. Această mărturisire a făcut-o să vadă mai ușor că menținerea resentimentelor nu ajută nimănui și a descoperit că poate vedea mai limpede toate felurile în care el o susținuse în timpul căsniciei. Și-a dat seama că-l poate ierta. În fața fiului adolescent nu și-a mai ascuns frica de moarte, nu i-a mai oferit cuvintele liniștitoare care nu lăsau loc de îndoială, ci a vorbit deschis despre incertitudini. I-a spus că, uneori, pur și simplu nu știm ce se va întâmpla. Fiicei ei, care era mai mică, în gimnaziu, i-a spus că e furioasă că va rata momente importante — să știe despre primele ei întâlniri, s-o vadă deschizând scrisorile de acceptare la facultate, s-o ajute să-și pună rochia de mireasă. Nu și-a mai reprimat mânia ca pe o emoție inacceptabilă. A găsit propria cale de a ajunge la ce era dincolo de ea — profunzimea și nevoia de a iubi.

Când soțul ei m-a sunat ca să-mi spună că Agnes a murit, mi-a spus și că nu va trece niciodată peste suferința acestui doliu, dar că ea s-a dus împăcată. Calitatea iubirii din relațiile lor de familie căpătase o anumită profunzime în ultimele ei luni de viață. Agnes îi învățase adevărata cale de a se raporta unii la alții. După ce am închis telefonul, am plâns. Deși nu era vina nimănui, o persoană minunată se dusese prea repede. Nu era drept. Era o cruzime. Și mă făcea să-mi pun întrebări în legătură cu propria moarte. Dacă aș fi murit mâine, oare aș fi făcut-o împăcată? Chiar învățasem ceva folositor pentru mine, din descoperirile lui Agnes? În propriul meu întuneric, descoperisem oare lumina?

Emma mă ajutase cu întrebarea despre cum mă raportam la trecutul meu. Agnes mă ajutase să mă confrunt cu felul în care mă raportam la prezentul meu. Iar Jason Fuller, căpitanul catatonic care îmi intrase în cabinet într-o după-amiază fierbinte a anului 1980 și stătuse minute întregi pe o canapea albă, tăcut și încremenit, care ascultase ordinul pe care i-l dădusem într-un final, de a merge cu mine în parc, ca să-mi plimb câinele, mă făcuse să mă gândesc la cum voi face față unei decizii care îmi va determina viitorul. Ce am învățat de la el în ziua aceea urma să-mi afecteze calitatea vieții pentru toți anii care mi-au mai rămas de trăit, și calitatea moștenirii pe care am ales s-o transmit copiilor, nepoților și strănepoților.

Pe când ne plimbam prin parc, Jason a încetinit pasul. I s-a relaxat și chipul, cu fiecare pas prinzând tot mai mult culoare și îmblânzindu-se. Brusc, arăta mai tânăr, mai puțin ascuțit. Totuși, nu vorbea încă. Nu am plănuit ce avea să se întâmple odată reîntorși în cabinet. Pur și simplu îmi continuam plimbarea, respirând, și fiecare minut în care Jason rămânea alături de mine era un indiciu că se simte destul de în siguranță, că ar putea fi abordat.

După o tură de parc în pas domol, ne-am îndreptat spre cabinet. Am turnat apă în două pahare, pentru amândoi. Orice s-ar fi aflat în fața noastră, știam că nu poate fi grăbit. Îi furnizasem un loc cu încredere absolută, unde Jason putea să-mi spună orice, să-mi împărtășească orice sentiment, unde știa că este în siguranță, că nu va fi judecat. S-a așezat din nou pe canapea, cu fața la mine, și eu m-am aplecat spre el. Cum puteam să-l țin cu mine? Nu doar fizic, la mine în cabinet. Ci gata pentru a se deschide, pentru a se descoperi? Împreună puteam găsi o modalitate de a merge în interiorul lui, de a-l vindeca, o modalitate pentru ca Jason să se lase purtat de acele emoții și situații, oricare ar fi fost ele, care îl copleșeau și-l cufundau în catatonie. Și dacă urma să-l conduc spre starea de sănătate, nu-l puteam forța să vorbească. Trebuia să mă las și eu purtată, la rându-mi, de alegerile și stările lui actuale, și să rămân deschisă la oportunitățile ivite pentru revelație și schimbare.

— Mă întreb dacă mă poți ajuta, am spus, în cele din urmă.

Aceasta este o abordare pe care o am câteodată cu pacienții refractari, clienți duri. Mut atenția de la problema pacientului. Devin eu cea care are o problemă. Fac apel la înțelegerea pacientului. Voiam ca Jason să se simtă ca și cum el ar fi fost cel puternic, cel cu soluțiile, ca și cum eu aș fi fost o oarecare, cumva disperată, cerându-i ajutorul.

— Chiar mi-aș dori să știu cum ai vrea să-ți petreci timpul aici, cu mine. Ești un bărbat tânăr, un militar. Eu sunt doar o bunicuță. Ai putea să mă ajuți în privința asta?

A început să vorbească, dar apoi gâtul i-a fost sugrumat de emoție și a dat din cap. Cum îl puteam ajuta să rămână cu orice l-ar fi agitat interior sau exterior, fără să fugă sau să încremenească?

— Mă întreb dacă m-ai putea ajuta să înțeleg un pic mai bine cum ți-aș putea fi de folos. Mi-ar plăcea să fiu cutia ta de rezonanță. Vrei, te rog, să mă ajuți puțin?

A mijit ochii, ca și când ar fi dat de o lumină puternică. Sau de parcă ar fi încercat să-și rețină lacrimile.

— Soția mea, a spus el în cele din urmă, cu gâtul sugrumat din nou în jurul acestor cuvinte.

N-am întrebat în ce fel îl tulbura treaba cu soția lui. N-am cerut fapte. Am mers direct la sentimentele din spatele cuvintelor. Voiam să mă ducă direct, profund, spre adevărul din inima lui. Voiam ca el să fie persoana în care aveam încredere că ar putea fi — un om în stare să nu încremenească și să simtă. Nu te poți vindeca dacă nu simți. Învățasem asta pe calea cea dură, după zeci de ani în care alesesem să fiu înțepenită și amorțită. La fel ca Jason, pusesem capac sentimentelor mele, purtasem o mască. Ce se afla sub masca lui Jason, sub încremenirea lui? Pierdere? Frică?

— Pare că te-ar fi întristat ceva, i-am spus.

Presupuneam, sugeram ceva. Fie aveam dreptate, fie avea să mă corecteze el.

— Nu sunt trist, a mormăit. Sunt înfuriat. Sunt înfuriat ca naiba. Aș fi în stare *s-o omor*!

— Pe soția ta.

— Curva aia mă înșală!

Aha. Adevărul ieșise la iveală. Era un început.

— Spune-mi mai multe, i-am cerut.

Soția lui avea o aventură, după cum mi-a spus Jason. Fusese avertizat de prietenul lui cel mai bun. Nu-i venea să creadă că nu se prinsese.

— Oh, Dumnezeule, a spus el. Oh, Dumnezeule, oh, Dumnezeule!

S-a ridicat. A început să măsoare camera cu pasul. A dat un picior în canapea. Trecuse de rigiditatea de la început și acum devenea maniac, agresiv. A lovit peretele până când s-a îndoit de durere. Era ca și cum răsucisem un comutator, căci toată forța emoției sale a izbucnit ca lumina unui far. Nu mai

era sigilată înăuntru. Jason era exploziv. Vulcanic. Iar acum, când lovea încolo și încoace fără să se protejeze de durere, rolul meu s-a schimbat. Îl condusesem înapoi spre sentimentele lui. Acum trebuia să-l ajut să le experimenteze fără să se înece în ele, fără să se piardă cu totul în intensitatea lor. Înainte ca eu să pot spune ceva, Jason a înțepenit în mijlocul camerei și a urlat:

— Nu pot să suport! O omor! Îi omor pe amândoi.

— Ești așa de înfuriat, încât chiar ai putea s-o omori.

— Da! O omor pe târfa aia. O s-o fac chiar acum! Ia uite ce am!

Nu vorbea în hiperbole. Chiar o lua la propriu. A tras un pistol din centura de la brâu.

— O s-o omor chiar acum!

Ar fi trebuit să chem poliția. Sirenele de avertizare pe care le simțisem cu instinctele mele când Jason pășise pentru prima dată pe ușa cabinetului nu dăduseră o alarmă falsă. Iar acum poate că era prea târziu. Nu știam dacă Jason și soția lui aveau copii, dar ceea ce-mi imaginasem pe când Jason își flutura arma erau niște copii plângând la înmormântarea mamei lor, pe Jason în spatele gratiilor, copiii pierzându-și ambii părinți în fierbințeala unui impuls de moment, pentru răzbunare.

Însă n-am chemat poliția, nu mi-am chemat nici măcar asistenta, ca să-i spun că s-ar putea să am nevoie de ajutor. Nu era timp pentru asta. N-aveam să-l dobor. Urma să mă urc pe valul intențiilor sale, către consecințe.

— Și dacă ai ucide-o chiar acum? l-am întrebat.

— O s-o ucid!

— Și ce-o să se întâmple?

— O merită. O s-o vadă venind. O să regrete fiecare minciună pe care mi-a spus-o vreodată.

— Cu tine ce-o să se întâmple dacă îți ucizi soția?

— Nu-mi pasă!

Își îndreptase arma spre mine, chiar spre pieptul meu, strângând-o tare cu ambele mâini, cu degetul înghețat lângă trăgaci.

Eram oare o țintă? Putea să-și verse mânia pe mine? Să apese din greșeală pe trăgaci, să trimită un glonț spre mine? Nu era timp să mă sperii.

— Dar copiilor tăi le-ar păsa?

Acționam din instinct.

— Nu pomeni de copiii mei, a șuierat Jason.

A coborât arma foarte puțin. Dacă apăsa acum pe trăgaci m-ar fi împușcat în braț, ar fi tras în scaun, dar nu mi-ar fi nimerit inima.

— Îți iubești copiii? l-am întrebat.

Furia, oricât de mult ne-ar consuma, nu este niciodată cea mai importantă emoție. Este doar o limită împinsă mult la extrem, stratul foarte subțire și cel mai expus al unui sentiment mult mai profund. Iar sentimentul real pe care îl maschează această furie este de obicei frica. Și nu poți simți iubirea și frica în același timp. Dacă reușeam să fac apel la inima lui Jason, dacă reușeam să-l fac să simtă iubirea fie și pentru o secundă, ar fi fost poate suficient pentru a întrerupe semnalul pe care i-l dădea frica, și care era aproape să devină violență. Furia lui era deja oprită temporar.

— Îți iubești copiii? l-am întrebat din nou.

Jason nu a răspuns. Era ca și cum se blocase în linia de țintă a propriilor sentimente contradictorii.

— Eu am trei copii, am spus. Două fete și un băiat. Dar tu?

— Doi, a spus el.

— Fată și băiat?

A dat din cap.

— Povestește-mi despre băiatul tău, l-am rugat.

Ceva s-a eliberat în Jason. Un sentiment nou. L-am văzut trecându-i peste chip.

— Seamănă cu mine, mi-a spus el.

— Bucățică ruptă din tatăl lui.

Nu mai avea ochii ațintiți asupra mea sau a armei, vedea ceva dintr-un cu totul alt loc. Încă nu puteam spune care era acel nou sentiment, dar simțeam că ceva se schimbase. Am urmat firul lucrurilor.

— Ai vrea ca fiul tău să fie ca tine? l-am întrebat.

— Nu! a spus el. Dumnezeule, nu!

— De ce nu?

A scuturat din cap. Nu voia să meargă încotro îl duceam eu.

— Dar *tu* ce vrei? l-am întrebat încet.

Era o întrebare la care răspunsul poate fi terifiant, o întrebare care îți poate schimba viața.

— Nu pot să fac asta! Nu vreau să mă simt așa!

— Vrei să te eliberezi de durere.

— Vreau să plătească târfa aia! N-o s-o las să mă ia de prost.

A ridicat arma.

— O să preiei iar controlul vieții tale.

— Să dea naiba dacă n-o să-l preiau.

Transpiram din greu. Depindea de mine să-l fac să lase arma jos. Nu exista niciun scenariu prefabricat pe care să-l urmez.

— Ea a greșit față de tine.

— Dar n-o să se mai întâmple! O să se termine imediat.

— O să te protejezi.

— Exact.

— O să-i arăți tu băiatului cum să gestioneze treburile astea. Cum să fie bărbat adevărat.

— O să-i arăt cum să nu-i lase pe alții să-i facă rău!

— Ucigându-i mama.

Jason a încremenit.

— Dacă îi ucizi mama, n-o să-i faci rău chiar tu?

Jason s-a holbat la arma pe care o ținea în mână. În următoarele sesiuni, urma să-mi spună care a fost gândul care i-a invadat mintea în acel moment. Despre tatăl lui, un om violent care

îl bătea, câteodată cu vorbele, câteodată cu pumnii, fiindcă *asta* face un bărbat: bărbatul este invulnerabil, nu plânge, el deține controlul, el decide ce se întâmplă. Îmi va spune că dintotdeauna intenționase să fie un tată mai bun decât fusese tatăl lui. Dar nu știa cum. Nu știa cum să-și învețe și să-și ghideze copiii fără să-i intimideze. Când i-am cerut să se gândească cum va fi afectat fiul de răzbunarea lui, s-a simțit brusc constrâns să caute o posibilitate pe care, până atunci, nu fusese capabil s-o găsească. Un fel de a trăi care nu perpetua violența și nesiguranța, care i-ar aduce lui — și fiului său — nu seducția unei răzbunări ce-l conducea la închisoare, ci cerul liber al legământului făcut și al potențialului său.

Dacă am înțeles ceva din acea după-amiază, despre întreaga mea viață, a fost că uneori cele mai rele momente ale existenței noastre, momentele care ne fac să rumegăm în minte cele mai urâte dorințe, care amenință să ne desprindă de imposibilitatea reală a durerii pe care trebuie s-o îndurăm, sunt de fapt momentele care ne conduc spre înțelegerea propriei valori. Este ca și când am deveni conștienți de noi înșine ca de o punte între tot ce a fost și tot ce va fi. Devenim conștienți de tot ce am primit și ce putem alege — sau nu — ori de ceea ce perpetuăm. Este ca un vertij, incitant și terifiant, trecutul și viitorul înconjurându-ne ca un canion vast, dar peste care putem trece. Așa mici cum suntem în marea schemă a universului și a timpului, fiecare reprezintă un mecanism micuț care face ca toată această roată să se învârtească. Și ce vom alimenta cu roata propriei noastre vieți? Vom împinge același piston al pierderii sau regretului? Vom reangaja și vom reactiva toate suferințele din trecut? Îi vom abandona pe cei pe care-i iubim ca o consecință a abandonului de sine? Îi vom face pe copiii noștri să plătească pentru pierderile noastre? Sau vom lua ce-i mai bun din ce știm și vom lăsa o nouă recoltă să crească pe câmpia vieții noastre?

Dorindu-și cu disperare răzbunarea, ținând arma și imaginându-și cum va arăta în ochii fiului său, toate acestea l-au

făcut brusc pe Jason să vadă alegerile pe care le are la dispoziție. Putea alege să ucidă sau putea alege să iubească. Să învingă sau să ierte. Să înfrunte suferința sau să paseze durerea, iar și iar. A lăsat arma să cadă. A început să plângă cu sughițuri mari, spasmodice, cu valuri de tristețe țâșnindu-i din trup. Nu putea rezista imensității sentimentelor sale. A căzut pe podea, în genunchi, și-a plecat capul. Aproape că-i puteam vedea emoțiile ieșind la suprafață în valuri: durerea, rușinea, mândria călcată în picioare, încrederea distrusă și singurătatea, imaginea unui bărbat care nu putea fi și care nu va fi niciodată. Nu putea fi bărbatul acela care n-a pierdut niciodată. Va fi mereu un bărbat al cărui tată l-a bătut și l-a umilit în copilărie, a cărui soție l-a înșelat. După cum eu voi fi mereu o femeie a cărei mamă și al cărei tată fuseseră gazați, arși și transformați în fum. Jason și cu mine vom fi mereu ceea ce este fiecare om care a îndurat suferința. Nu putem șterge durerea. Dar suntem liberi să acceptăm cine suntem și ce ne-au făcut alții, apoi să mergem mai departe. Jason a îngenuncheat, plângând. M-am alăturat lui, pe podea. Oamenii pe care i-am iubit și pe care ne-am bazat au dispărut sau ne-au trădat. Avea nevoie să fie ținut în brațe. Așa că l-am ținut. L-am tras la pieptul meu și el mi s-a cuibărit în poală; l-am ținut în brațe și am plâns până când lacrimile mi-au trecut prin bluza de mătase.

Înainte ca Jason să plece din cabinet, i-am cerut să-mi dea arma. Am păstrat-o ani, atât de mult încât am uitat că era la mine în dulap. Când am împachetat lucrurile din cabinet pentru mutarea la San Diego, am descoperit-o, încărcată încă, în sertarul unui dulap, ca o reamintire a volatilității și durerii pe care alegem adeseori să le ascundem, a potențialului daunelor care persistă până le înfruntăm în mod conștient și le destructurăm.

— Acum ești în siguranță dacă pleci? l-am întrebat. Ești în siguranță să te duci acasă?

— Nu sunt sigur.

— N-o să te simți prea confortabil fără armă. Ai unde să te duci dacă îți revine furia? Dacă simți că vrei să rănești sau să ucizi pe cineva?

A spus că ar putea să meargă acasă la prietenul lui, cel care îi spusese despre aventura soției și îl sfătuise să vină la mine.

— Trebuie să exersăm ce îi vei spune soției tale.

Am alcătuit împreună un scenariu, iar el l-a scris. Urma să-i spună: „Sunt trist și supărat. Sper că vom găsi timp în seara asta să discutăm situația." Nu avea voie să spună mai mult până când nu erau singuri, și chiar și atunci numai dacă se simțea în stare să comunice prin cuvinte, nu prin violență. Urma să mă sune imediat dacă se simțea incapabil să meargă acasă. Dacă reveneau impulsurile criminale, făcea o plimbare sau găsea un loc sigur unde să stea.

— Închide ușa. Sau ieși afară. Rămâi cu tine însuți. Respiră și respiră și respiră. Sentimentul va trece. Promite-mi că mă suni dacă începi să simți că pierzi controlul. Ieși din situație, pune-te la adăpost într-un loc sigur și sună-mă.

A început iar să plângă.

— Nimănui n-o să-i mai pese vreodată de mine așa cum vă pasă dumneavoastră.

— O să facem echipă bună, i-am spus. Știu că n-o să mă dezamăgești.

Jason s-a întors la cabinet două zile mai târziu și așa am început o relație terapeutică ce a durat cinci ani. Dar înainte de a ști ce curs va lua această poveste, m-am confruntat eu însămi cu un punct de cotitură.

Odată ce a plecat Jason și am pus arma în dulap, m-am așezat înapoi pe scaun și am respirat adânc, încet, recăpătându-mi calmul; am sortat corespondența pe care mi-o dăduse asistenta mea chiar înainte de venirea neașteptată a lui Jason. Acolo am găsit o altă scrisoare care mi-a schimbat cursul vieții. Era de la David Woehr, capelan în U.S. Army, un fost coleg de la

William Beaumont, care conducea pe atunci Religious Resource Center din Munchen, unde era responsabil cu susținerea cursurilor clinice pentru toți capelanii și asistenții de capelani din U.S. Army detașați în Europa. Scrisoarea era o invitație de a vorbi pentru șase sute de capelani în cadrul unui workshop organizat de Dave cam într-o lună. În oricare alte circumstanțe aș fi acceptat cu modestie, aș fi fost onorată să fiu de folos. Datorită experienței mele clinice de la William Beaumont și succesului meu în tratarea personalului activ la datorie și a veteranilor de război, mi se ceruse în repetate rânduri să vorbesc unor săli pline de militari și percepusem întotdeauna aceste invitații nu doar ca pe o onoare, ci și ca pe o obligație morală — ca fostă prizonieră de război, ca persoană eliberată de soldații americani. Dar workshopul lui Dave era programat să aibă loc în Germania. Și nu doar în Germania. Ci în Berchtesgaden. Fostul refugiu al lui Hitler, în munții Bavariei.

17. ȘI APOI HITLER A CÂȘTIGAT

Nu aerul rece care ajunge la mine în cabinet prin instalația de aerisire este cel care mă face să tremur. În curând voi împlini cincizeci și trei de ani. Nu mai sunt tânăra mamă orfană care fuge dintr-o Europă sfâșiată de război. Nu mai sunt imigranta care se ascunde de trecut. Acum sunt dr. Edith Eva Eger. Am supraviețuit. Am muncit pentru vindecarea mea. Folosesc ceea ce am învățat din trecutul meu traumatizant ca să-i ajut și pe alții să se vindece. Adeseori sunt chemată de organizațiile de asistență socială și medicală, precum și de grupuri ale militarilor, ca să tratez pacienți cu sindrom posttraumatic. Am parcurs un drum lung spre America, de la evadarea mea. Dar nu m-am mai întors în Germania din timpul războiului.

În seara aceea, ca să mă distrag de la grija pentru felul în care va gestiona Jason confruntarea cu soția, dar și ca să-mi ușurez propria indecizie ametitoare, o sun pe Marianne în San Diego și o întreb ce crede că ar trebui să fac în privința plecării la Berchtesgaden. Acum este și ea mamă și psiholog. Ne consultăm adeseori în cazurile cele mai provocatoare. La fel ca Jason, în lungile momente în care era cu arma în mână, și pentru mine decizia pe care o am în față are mult de-a face cu copiii mei — cu tipul de rană pe care o vor duce cu ei după ce eu nu voi mai fi: una vindecată sau una deschisă încă.

— Nu știu, mamă, spune Marianne. Aș vrea să-ți spun să te duci. Ai supraviețuit, iar acum te întorci ca să-ți spui povestea. Este un adevărat triumf. Dar... îți amintești de familia

aceea daneză, prietenii gazdei mele din facultate? S-au întors la Auschwitz crezând că asta le va aduce liniștea. Dar n-a făcut decât să le zgândăre trauma. A fost extrem de stresant. La întoarcerea acasă au făcut amândoi atac de cord. Au murit, mamă.

Berchtesgaden nu este Auschwitz, îi amintesc eu. Aș fi mai degrabă în geografia trecutului lui Hitler, decât în cea a trecutului meu. Cu toate astea, chiar și rutina mea zilnică din El Paso poate să-mi stârnească flashback-uri. Aud sirene și am un frison, văd sârmă ghimpată în jurul unei clădiri în construcție și deja nu mai sunt în prezent, mă uit la trupurile în albastru atârnate de gard și sunt încremenită în frica mea, mă lupt pentru viața mea. Dacă semnale banale ca acestea îmi pot aduce trauma înapoi, cum va fi să mă trezesc înconjurată de oameni care vorbesc germană, să mă întreb dacă mă plimb cumva prin locurile tinereții lui Hitler, să fiu exact în aceleași încăperi în care au trăit cândva el și consilierii lui?

— Dacă tu crezi că ai ceva de câștigat, atunci du-te. Eu te susțin, spune Marianne. Dar trebuie să fie pentru tine. Nu trebuie să dovedești nimic nimănui. Nu ești obligată să te duci.

Când îmi spune asta, simt o ușurare spontană.

— Îți mulțumesc, Marchuka, îi spun.

Acum sunt în siguranță, sunt bucuroasă. Mi-am făcut treaba. Am crescut. Acum trebuie s-o las să se ducă. Pot să închid capitolul. Pot spune că sunt onorată de invitație, dar este prea dureros pentru mine s-o accept. Dave va înțelege.

Însă când îi spun lui Béla că am decis să declin invitația, el mă apucă de umeri.

— Dacă nu te duci în Germania, spune el, atunci înseamnă că Hitler a câștigat războiul.

Nu asta vreau să aud. Simt că am încasat lovituri ca un sac de box. Dar trebuie să fiu de acord că are dreptate într-o privință: este mai simplu să faci pe altcineva sau altceva responsabil pentru durerea ta, decât să-ți asumi responsabilitatea de

a termina odată cu victimizarea. Căsnicia noastră mă învățase acest lucru — a fost mai ușor să las ca furia sau frustrarea mea în legătură cu Béla să-mi mute atenția de la propria muncă și creștere, să dau vina pe el pentru nefericirea mea, în loc să-mi asum responsabilitatea pentru mine însămi.

Cei mai mulți dintre noi își doresc un dictator — dar unul binevoitor —, așa că putem să aruncăm pisica și să spunem: *Tu m-ai pus. Nu este vina mea.* Dar ne putem petrece viața depinzând de umbrela altcuiva și apoi să ne plângem că ne-a udat ploaia. O bună definiție a victimei este menținerea concentrării în afara propriei persoane, căutarea în exterior a cuiva pe care să dai vina pentru împrejurările curente sau pentru determinarea obiectivului, destinului sau valorii tale.

De aceea Béla îmi spune că, dacă nu mă duc la Berchtesgaden, Hitler a învins. Vrea să spună că mă dau în balansoar cu trecutul meu. Cât timp îi pun pe scaunul din celălalt capăt pe Hitler, Mengele sau rana deschisă a pierderii mele, sunt oarecum justificată, am mereu o scuză. *De asta* sunt anxioasă. *De asta* sunt tristă. *De asta* nu pot risca să mă duc în Germania. Nu e vorba că aș greși când simt anxietate, tristețe sau teamă. Nu-i vorba că nu există o traumă reală în miezul vieții mele. Și nu-i vorba că Hitler și Mengele și oricare alt promotor al violenței sau cruzimii nu ar trebui să răspundă pentru suferința pe care au provocat-o. Dar dacă stau în balansoar, fac trecutul responsabil pentru ceea ce aleg azi.

Cu mult timp în urmă, degetul lui Mengele mi-a dictat soarta. El a ales ca mama să moară, el a ales ca Magda și cu mine să trăim. Cu fiecare rând de triere, sorții cădeau pe viață și pe moarte, alegerea nu era niciodată a mea. Dar chiar și atunci, în închisoare, în iadul meu, puteam alege cum să reacționez, puteam să-mi aleg acțiunile și cuvintele, puteam să aleg ce să păstrez în minte. Puteam alege să intru în gardul electrificat de sârmă ghimpată, puteam refuza să mă dau jos din pat sau puteam

alege să mă lupt și să trăiesc, să mă gândesc la vocea lui Eric și la ștrudelul mamei, să mă gândesc că Magda este lângă mine, să recunosc toate lucrurile pentru care merita să trăiesc, chiar și în oroarea și durerea pierderilor suferite. Trecuseră treizeci și cinci de ani de când părăsisem iadul. Atacurile de panică reveneau la orice oră din zi și din noapte, mă puteau lua în stăpânire la fel de ușor în livingul de acasă ca și în vechiul buncăr al lui Hitler, fiindcă panica mea nu este rezultatul unor factori declanșatori cu totul externi. Este expresia amintirilor și fricilor care trăiesc în mine. Dacă rămân exilată față de o anumită parte a lumii, atunci chiar transmit că vreau să exilez acea parte temătoare din mine. Poate că am ceva de învățat dacă mă apropii mai mult de partea aceea.

Și cum rămâne cu moștenirea mea? Doar cu câteva ore în urmă, Jason înfruntase un punct de cotitură din viața lui — momentul în care a ținut o armă în mână, dar nu a apăsat pe trăgaci, când s-a gândit la moștenirea pe care vrea s-o transmită copiilor lui, când a ales altceva decât violența. Eu ce moștenire vreau să transmit? Ce vreau să las în această lume când voi pleca? Alesesem deja să renunț la secrete, negare și rușine. Dar făcusem într-adevăr pace cu trecutul? Mai era ceva de rezolvat, astfel încât să nu mai perpetuez durerea?

Mă gândesc la mama mamei, care a murit subit, în somn. La mama, a cărei suferință după trauma acestei pierderi bruște a copilăriei a fost marcată de foame și frică de la o vârstă foarte fragedă și care a transferat propriilor copii un vag sentiment incipient al pierderii. Și la ce voi transmite eu, în afară de pielea ei delicată, de părul ei des, de ochii ei adânci, în afară de durerea, suferința și furia de a o fi pierdut mult prea devreme? Și dacă nu cumva ar trebui să mă întorc la locul tragediei mele ca să opresc acest ciclu, să creez un tip diferit de moștenire?

Așa că accept invitația la Berchtesgaden.

18. PATUL LUI GOEBBELS

În discuția de la telefon, reverendul dr. David Woehr m-a pus la curent cu detaliile pentru vizită. Urma să mă adresez unui public de șase sute de capelani militari, adunați pentru o întâlnire duhovnicească și de pregătire clinică într-un Centru de Recreere al Forțelor Armate, la Hotelul General Walker, plasat undeva la altitudine, în munții Bavariei; acest loc servise drept casă de oaspeți și loc de întâlnire pentru ofițerii SS ai lui Hitler. Béla și cu mine urma să fim cazați la Hotel zum Türken, aflat în apropiere, care fusese rezervat cândva ca birou al lui Hitler și pentru vizite diplomatice. Aici a stat prim-ministrul britanic Neville Chamberlain în 1938, când s-a întâlnit cu Hitler și s-a întors acasă cu veștile triumfătoare și, în mod tragic, greșit interpretate că asigurase „pacea vremurilor noastre", locul unde Adolf Eichmann însuși se pare că îl informase pe Hitler despre Soluția Finală[28]. Berghof, denumit și Cuibul Vulturului, fosta rezidență a lui Hitler, era la mică distanță de mers pe jos.

Auditoriul meu urma să fie compus din profesioniști ai artei vindecării. Capelanii militari serveau ca surse de comportamente sănătoase și consilieri spirituali și, pentru prima dată, așa cum mi-a spus Dave, li se cerea să urmeze un an de educație duhovnicească și clinică, pentru a-și completa studiile de la seminar. Aveau nevoie de pregătire în psihologie la fel de mult ca de pregătirea în doctrina religioasă, iar Dave conducea întâlniri de

[28] Soluția finală a problemei evreiești în Europa se referă la planul germano-nazist de exterminare a evreilor europeni, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

câte o săptămână dedicate pregătirii în psihologie clinică pentru capelanii staționați în Europa. Eu urma să țin discursul principal.

Dave mi-a spus mai multe despre capelanii și soldații pe care-i serveau aceștia. Nu erau soldații din tinerețea mea sau soldații pe care eram obișnuită să-i tratez la William Beaumont; aceștia erau soldați ai timpurilor de pace, ai războiului rece, ai războiului de culise. Nu trăiau o violență zilnică, dar erau oricum în alertă maximă, menținând pacea, dar pregătiți pentru război. Cei mai mulți dintre soldații războiului rece erau staționați în avanposturi cu rachete montate pe lansatoare mobile, deja ascunse în poziții strategice. Era o chestiune de rutină pentru acest tip de personal militar să trăiască cu amenințarea permanentă a războiului, cu sirenele din miez de noapte care puteau semnala o altă alarmă sau un atac real. (Exact ca dușurile de la Auschwitz. Apă sau gaz? Nu se știa niciodată.) Capelanii cărora urma să mă adresez aveau responsabilitatea de a susține nevoile spirituale și psihologice ale unor soldați care își dădeau silința să împiedice declanșarea unui război total, să fie pregătiți pentru orice avea să se întâmple.

— Ce au nevoie să audă? am întrebat. Despre ce le-ar folosi să le vorbesc?

— Despre speranță, a spus Dave. Despre iertare. Dacă nu pot vorbi despre lucrurile astea, dacă nu le înțeleg, înseamnă că nu-și pot face treaba.

— De ce eu?

— Una este să auzi vorbindu-se despre speranță și iertare din amvon sau prin vocea unui cărturar bisericesc. Dar tu ești una dintre aceia care pot vorbi despre păstrarea speranței chiar și atunci când ți-a fost luat totul, când ești înfometat și lăsat să mori. Nu știu pe nimeni altcineva cu acest tip de credibilitate.

O lună mai târziu, când eram cu Béla în tren dinspre Berlin spre Berchtesgaden, m-am simțit cea mai puțin credibilă

persoană din lume, ultima de pe Pământ calificată să vorbească despre speranță și iertare. Când am închis ochii, am auzit sunetul coșmarurilor mele, huruitul constant al roților pe șine. Îmi văd părinții, pe tata care refuză să se radă, privirea mamei întoarsă spre interior. Béla mă ține de mână. Îmi atinge cu degetul brățara de aur pe care mi-a oferit-o la nașterea Mariannei, cea pe care am îndesat-o în scutecul ei când am fugit din Prešov, brățara pe care o port zi de zi. Este un simbol al triumfului. Am reușit. Am supraviețuit. Am luptat pentru viață. Dar nici măcar mângâierile lui Béla, nici sărutul metalului neted pe pielea mea nu pot liniști teroarea care mi se adună în măruntaie.

Împărțim compartimentul de tren cu un cuplu german cam de vârsta noastră. Sunt plăcuți, ne oferă pateuri, iar femeia îmi admiră ținuta. Ce ar spune oare dacă ar ști că, pe când aveam șaptesprezece ani, am călătorit pe acoperișul unui tren nemțesc sub o ploaie de bombe, un scut uman într-o rochie subțire, dungată, obligată să protejez muniția nazistă cu propria viață? Și oare ei unde erau pe când eu tremuram de frig pe acoperișul trenului? Unde erau ei în timpul războiului? Erau oare acei copii care ne-au scuipat pe Magda și pe mine pe când mărșăluiam prin orașele Germaniei? Erau oare Tinerimea lui Hitler? Se mai gândesc acum la trecut sau sunt în negare, așa cum am fost și eu atât de multă vreme?

Teroarea din mine se transformă în altceva, într-o înverșunare tăioasă. Îmi amintesc de mânia Magdei: *După război o să omor o mamă nemțoaică.* N-ar fi putut să șteargă pierderile suferite, dar ar fi avut cu ce se lăuda, ar fi plătit cu aceeași monedă. Uneori împărtășeam dorința ei de confruntare, dar nu și pe cea de răzbunare. Devastarea mea s-a manifestat sub forma intenției suicidale, nu a celei de omucidere. Dar acum furia crește în mine, o înverșunare ca o vijelie, căpătând putere și viteză. Stau la un braț distanță de oamenii care ar putea fi foștii mei opresori. Mi-e teamă de ce aș putea face.

— Béla, șoptesc. Cred că am mers destul de departe. Vreau să plec acasă.

— Ai mai fost speriată și altădată, spune el. Primește spaima, primește-o la tine.

Béla îmi amintește de ceva în care cred și eu: aceasta este munca de vindecare. Negi ceea ce te doare, lucrul de care te temi. Îl eviți cu orice preț. Apoi găsești o cale de a primi și de a accepta lucrurile de care te temi cel mai tare. Și apoi, în fine, le lași să plece.

Ajungem în Berchtesgaden și luăm un microbuz de transfer spre Hotel zum Türken, care este acum deopotrivă muzeu și hotel. Încerc să ignor istoria teribilă a locului și îmi ridic ochii spre grandoarea peisajului, spre vârfurile muntoase din jur. Șirul muntos înzăpezit mi-a amintit de Munții Tatra, unde eu și Béla ne-am întâlnit pentru prima dată când m-a însoțit, împotriva voinței lui, la spitalul TBC.

Ajunși la hotel, Béla și cu mine am râs zdravăn atunci când recepționerul ni s-a adresat cu „dr. Eger și doamna Eger".

— Suntem dr. Eger și *domnul* Eger, a spus Béla.

Hotelul este ca o mașină a timpului, un anacronism. Camerele sunt aranjate și acum ca în anii '30–'40, cu covoare persane groase și fără telefon. Suntem cazați în camera în care a dormit Joseph Goebbels, ministrul cu propaganda al lui Hitler, cu același pat, aceeași oglindă, comodă și noptieră folosite cândva de el. Stau în prag și simt cum mi se risipește pacea interioară. Ce înseamnă faptul că mă aflu aici, acum? Béla își trece palmele peste blatul comodei, peste cuvertura de pe pat, se duce la fereastră. Oare istoria îi strânge țeasta tot ca mie? Mă prind de marginea patului, ca să nu cad în genunchi. Béla se întoarce spre mine. Îmi face cu ochiul și începe să cânte.

Este... primăvară pentru Hitler și pentru Germania! cântă el o melodie din filmul lui Mel Brooks, *The Producers. Germania e fericită și deșucheată!*

Face câțiva pași de step în fața unei ferestre, prefăcându-se că ține în mână un baston. Am văzut împreună filmul *The Producers* chiar la lansare, în 1968, cu un an înainte de divorț. Stăteam într-o sală de cinema alături de sute de oameni care râdeau, iar Béla râdea mai tare decât toți. Mie nu mi-a stârnit nici măcar intenția unui zâmbet. Din punct de vedere intelectual, am înțeles scopul acestei satire. Am știut că râsul poate ridica moralul, ne poate trece prin situații dificile. Dar să aud acest cântec acum, în acest loc, este prea mult. Mă înfurii pe Béla, mai puțin pe lipsa de tact și mai mult pe capacitatea lui de a trece atât de rapid și atât de bine peste acest supliciu. Trebuie să ies de-aici.

Plec singură la plimbare. Chiar în fața hotelului este o cărare care duce la Berghof, Cuibul Vulturului, vechea reședință a lui Hitler. Nu voi alege cărarea aceea. Nu-i voi da lui Hitler satisfacția de a-i cunoaște casa și existența. Nu sunt captivă în trecut. Urmez în schimb o altă cale, spre un alt vârf, spre cerul deschis.

Și apoi mă opresc. Uite unde am ajuns, să-i dau pe vecie unui mort puterea de a-mi interzice propriile descoperiri. Nu de asta am venit în Germania? Ca să mă apropii mai mult de lucrurile incomode? Ca să văd ce mai poate să mă învețe trecutul?

Alunec de-a lungul potecii de pietriș, către modestele rămășițe a ceea ce a fost cândva măreața reședință a lui Hitler, așezată pe marginea unei stânci. Acum tot ce-a mai rămas din casă este un zid vechi de rezistență, acoperit de mușchi, bucăți de moloz și capete de țevi ițindu-se din pământ. Mă uit peste vale, la fel cum trebuie să fi făcut și Hitler. Casa lui nu mai este — soldații americani au ars-o din temelii în ultimele zile ale războiului, dar nu înainte de a da o raită prin rezervele de vin și coniac ale lui Hitler. Au stat pe terasă și au închinat paharele, în timp ce, în spatele lor, casa era înghițită de fum și flăcări. Clădirea nu mai este, dar se poate spune același lucru și despre Hitler? Îi

mai pot simți prezența aici? Îmi încerc măruntaiele, să văd dacă mi-e greață, încerc să-mi dau seama dacă mă trec fiori pe șira spinării. Ascult, să văd dacă-i aud vocea. Ascult, să văd dacă aud ecourile urii lui, neobositele chemări ale răului. Dar astăzi este liniște aici. Îmi ridic privirea spre munte, unde văd flori sălbatice hrănite de primele pâraie înghețate ale zăpezii care se topește pe crestele învecinate. Merg pe urmele pașilor de odinioară ai lui Hitler, dar el nu e aici, *eu* sunt. *Este* primăvară, dar nu pentru Hitler. Pentru mine. Crusta groasă de zăpadă tăcută s-a topit; iarna moartă și liniștită a cedat în fața exploziei de frunze noi și a apelor repezi, săltărețe. Un alt sentiment izbucnește prin straturile de tristețe teribilă pe care le port mereu cu mine. Este primul pârâu topit din zăpada prea mult timp înghețată. Tresăltând pe culmile munților, apa vorbește, atriile inimii mele vorbesc. *Trăiesc,* spune bolborosind izvorul. *Am reușit.* Un cântec triumfător mă umple, croindu-și drum spre inima mea, ieșindu-mi din gâtlej spre cerul de sus și spre valea de jos.

— Te eliberez! îi strig acelei triste vechi. Te eliberez!

Tempora mutantur, et nos mutamur in illis, le spun capelanilor când îmi susțin discursul de deschidere, în dimineața următoare. Este un proverb latin pe care l-am învățat în copilărie. *Timpurile se schimbă și noi ne schimbăm cu ele.* Suntem deja în procesul devenirii noastre. Le cer să călătorească în timp cu mine, acum patruzeci de ani, pe același munte pe care ne aflăm acum, poate chiar în aceeași sală, unde cincisprezece oameni cu o foarte bună educație analizează cât de mulți semeni de-ai lor, ființe umane, pot incinera într-un cuptor în același timp.

— În istoria umanității a existat războiul. A existat cruzimea, a existat violența, a existat ura. Dar niciodată în istoria umanității nu a existat o anihilare mai științifică și mai sistematică a ființei umane. Am supraviețuit îngrozitoarelor lagăre ale morții hitleriste. Noaptea trecută am dormit în patul lui Joseph

Goebbels. Oamenii mă întreabă: cum ai reușit să treci peste trecut? Să trec peste? Să trec peste? N-am trecut peste nimic. Fiecare bătaie, fiecare bombardament, fiecare coadă la triere, fiecare coloană de fum înfiptă în cer, fiecare moment de teroare în care mă gândeam că mi-a sunat ceasul — toate astea trăiesc în mine, în amintirile mele și în coșmarurile mele. Trecutul n-a trecut. Nu este depășit sau extirpat. Trăiește în mine. Dar la fel trăiește și perspectiva pe care tot el mi-a îngăduit-o: că am trăit să văd eliberarea pentru că am păstrat speranța vie în inima mea. Că am trăit să văd libertatea pentru că am învățat să iert.

Le spun că iertarea nu-i ușoară. Este mai ușor să fii ranchiunos și să cauți răzbunare. Le spun despre ceilalți supraviețuitori, oameni curajoși, bărbați și femei, pe care i-am întâlnit în Israel, care păreau răniți când le pomeneam de iertare, care insistau că a ierta înseamnă a trece cu vederea sau a uita. De ce să iertăm? Asta nu-l lasă pe Hitler să scape cu ce-a făcut?

Le povestesc despre scumpul meu prieten Laci Gladstein — Larry Gladstone — și de singurul moment în zeci de ani, după război, când mi-a vorbit clar despre trecut. Era în timpul divorțului meu, când știa că mă descurc destul de greu cu banii. M-a sunat ca să-mi spună că știa un avocat care reprezenta supraviețuitorii în procese de despăgubiri și m-a încurajat să mă anunț ca supraviețuitor și să cer ce mi se cuvinte. Aceasta era pentru mulți o alegere corectă, dar nu și pentru mine. Aș fi simțit că primesc bani pătați cu sânge. Ca și cum cineva ar putea pune un preț pe capetele părinților mei. O modalitate de a sta înlănțuit de cei care încercaseră să ne distrugă. Este prea ușor să faci închisoare din propria durere, din trecut. În cea mai bună situație, răzbunarea este inutilă. Nu poate schimba ce ni s-a întâmplat, nu poate șterge relele pe care le-am suferit, nu poate aduce înapoi morții. În cel mai rău caz, răzbunarea perpetuează ciclul urii. Îl păstrează rotindu-se la nesfârșit. Atunci când căutăm răzbunarea, chiar și una nonviolentă, ne învârtim în loc, nu evoluăm.

Chiar m-am gândit ieri, când am ajuns, că prezența mea aici este un soi de răzbunare sănătoasă, o pedeapsă meritată, o egalare a scorului. Dar apoi m-am uitat peste stânca de la Berghof și mi-am dat seama că răzbunarea nu te eliberează. Așa că m-am dus în locul fostei case a lui Hitler și l-am iertat. Această iertare n-are nimic de-a face cu Hitler. Am făcut-o pentru mine. Am lăsat-o în urmă, am eliberat acea parte din mine care a petrecut cea mai mare parte din viața mea consumând energie mentală și spirituală pentru a-l ține pe Hitler în lanțuri. Cât timp menținеam furia aceea, eram și eu în lanțuri alături de el, blocată într-un trecut dăunător, blocată în suferința mea. A ierta înseamnă a jeli — ce s-a întâmplat și ce nu s-a întâmplat — și a renunța la nevoia unui trecut diferit. A accepta viața așa cum a fost și așa cum este. Sigur, nu vreau să spun că este acceptabil că Hitler a ucis șase milioane de oameni. Ci că s-a întâmplat și că nu vreau ca acest lucru să distrugă viața de care m-am agățat și pentru care am luptat împotriva oricăror șanse de reușită.

Capelanii se ridică în picioare. Mă aplaudă plini de căldură. Stau în picioare, în lumina de pe scenă, gândindu-mă că nu m-am simțit niciodată așa de euforică, atât de liberă. Nu știu că a-l ierta pe Hitler nu este cel mai greu lucru pe care l-am făcut vreodată. Încă mă confrunt cu persoana cel mai dificil de iertat: eu însămi.

În ultima noapte în Berchtesgaden nu reușesc să adorm. Stau trează, întinsă în patul lui Goebbels. O rază de lumină se strecoară pe sub ușă și pot vedea modelul cu viță de vie al tapetului vechi, felul în care se întretaie, felul în care se înalță. *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis.* Dacă eu mă schimb, ce sunt în procesul acestei deveniri?

Zac într-o veghe plină de incertitudini. Încerc să mă deschid, să-mi las intuiția să vorbească. Dintr-un motiv oarecare îmi vine în minte povestea unui băiat evreu foarte talentat, un

artist. I s-a spus să meargă la Viena, la școala de arte, dar n-a avut bani pentru călătorie. A mers pe jos din Cehoslovacia până la Viena, doar ca să-i fie refuzată participarea la examene, fiindcă era evreu. A implorat. Venise de atât de departe, mersese pe jos tot drumul, nu putea fi lăsat măcar să dea testul, nu i se putea permite măcar atâta lucru? L-au lăsat să dea examenul și l-a trecut. Era atât de talentat, încât i s-a oferit un loc în școală, în ciuda originii sale. Alături de el, la examen a stat un băiat pe nume Adolf Hitler, care nu a fost acceptat. Dar băiatul evreu — da. Și toată viața lui, acest bărbat, care părăsise Europa și trăia în Los Angeles, s-a simțit vinovat pentru că, dacă Hitler nu ar fi suferit acea pierdere, dacă el nu ar fi pierdut în fața unui evreu, poate că n-ar fi simțit nevoia să-i scoată țapi ispășitori pe evrei. Poate că Holocaustul nu s-ar fi întâmplat. La fel ca acei copii abuzați, sau cei ai căror părinți divorțează, găsim mereu motive să dăm vina pe noi înșine.

Autoblamarea îi rănește și pe alții, nu doar pe noi. Îmi amintesc de un fost pacient, un bărbat și familia lui, pe care i-am tratat pentru o scurtă perioadă, cam în urmă cu un an. Stăteau în fața mea ca piesele rătăcite din puzzle-uri diferite: colonelul intimidant, în uniforma plină cu decorații; soția blondă, tăcută, ale cărei clavicule ieșeau prin bluza albă; fata adolescentă, cu părul vopsit negru, tapat și dat cu fixativ, ca să stea ca un cuib zburătăcit, cu ochii încondeiați cu creion negru; fiul tăcut, de opt ani, cercetând o revistă cu benzi desenate pe care o ținea în poală.

Colonelul a arătat spre fiică-sa.

— Uitați-vă la ea. Trăiește în promiscuitate. E drogată. Nu respectă regulile noastre. Țipă la maică-sa. Nu vine acasă când i se spune. A devenit imposibil să trăim cu ea.

— Am auzit versiunea voastră, am spus. Hai s-o auzim și pe a lui Leah.

De parcă l-ar fi luat peste picior după un scenariu special scris ca să confirme fiecare acuzație a tatălui, Leah s-a lansat în

povestirea felului în care-și petrecuse weekendul. Făcuse sex cu prietenul ei la o petrecere unde se serviseră băuturi minorilor și luase și niște LSD. Lipsise de acasă toată noaptea. Părea să-i facă plăcere să înșire toate detaliile. Maică-sa clipea și-și pigulea unghiile îngrijite. Taică-său se făcuse roșu la față. S-a ridicat din scaunul unde stătea, alături de ea. S-a aplecat asupra fetei, agitându-și pumnul.

— Vedeți cu ce am de-a face? a răcnit el.

Fiica lui i-a observat furia, dar eu am văzut un bărbat pe cale să facă atac de cord.

— Vedeți cu ce am *eu* de-a face? a spus Leah, dându-și ochii peste cap. Nici măcar nu încearcă să mă înțeleagă. Nu mă ascultă niciodată. Doar îmi spune ce să fac.

Fratele ei s-a cufundat și mai tare în revista lui cu benzi desenate, ca și când s-ar fi putut îndepărta prin puterea voinței de zona de război în care se transformase viața lor de familie și ar fi putut intra în lumea fantastică a personajelor lui, unde granițele dintre bine și rău erau limpede trasate, unde băieții buni câștigau, în cele din urmă. Vorbise cel mai puțin dintre toți și totuși aveam o bănuială că el avea cele mai importante lucruri de spus.

Le-am spus părinților că voi petrece cu ei următoarea parte a întâlnirii noastre, fără copii, și i-am dus pe Leah și pe băiat alături, unde le-am dat hârtie pentru desenat și markere. Le-am trasat și o temă, ceva ce m-am gândit că i-ar putea ajuta să ventileze puțin starea acumulată în minutele tensionate petrecute cu părinții. Le-am cerut să deseneze fiecare un portret de familie, dar fără să folosească personaje.

M-am întors la părinți. Colonelul striga la soția lui. Ea părea că se topește, că dispare și eram îngrijorată ca nu cumva să se afle în stadiile timpurii ale unei tulburări de alimentație. Dacă îi puneam direct o întrebare, o transfera către soțul ei. Fiecare membru al familiei era în propriul lagăr de concentrare.

Vedeam clar dovada suferinței lor interioare în felurile în care se acuzau unul pe altul și se ascundeau. Dar în încercarea de a-i aduce mai aproape de sursa durerii lor, părea că doar îi invit să deschidă focul sau să se retragă și mai mult.

— Am vorbit despre ceea ce vedeți că se întâmplă cu copiii voștri, le-am spus, întrerupându-l pe colonel. Dar cum rămâne cu ce se întâmplă cu voi?

Mama lui Leah a clipit spre mine. Tatăl m-a privit cu răceală.

— Ce vreți să obțineți, ca părinți?

— Să-i învățăm cum să fie puternici în viață, a spus colonelul.

— Și cum vă descurcați?

— Fii-mea e o parașută și fiu-meu e un papă-lapte. Cam ce credeți?

— Văd că purtarea fiicei vă înspăimântă. Dar băiatul? El cum v-a dezamăgit?

— E slab. Dă mereu înapoi.

— Poți să-mi dai un exemplu?

— Când jucăm baschet împreună, este un ratat jalnic. Nici măcar nu încearcă să câștige. Pur și simplu se cară.

— Este un băiețel. Ce s-ar întâmpla dacă l-ai lăsa să câștige?

— Și ce ar învăța din asta? Că lumea ți se așază la picioare dacă ești moale?

— Există modalități de a-i învăța pe copii să meargă mai departe, să-și încerce capacitățile, prin îndemnuri mai blânde, nu cu un șut în fund, îi spun.

Colonelul mârâie.

— Cum vrei să te vadă copiii tăi?

— Ca pe cel care are conducerea.

— Un erou? Un lider?

A dat din cap.

— Cum crezi că te văd ei, de fapt?

— Mă consideră o muiere proastă.

Ceva mai târziu în întâlnirea noastră am reunit familia și le-am cerut copiilor să arate portretele pe care le făcuseră. Leah desenase un singur obiect: o bombă enormă detonată în mijlocul paginii. Fratele ei desenase un leu fioros și trei șoricei speriați.

Colonelul s-a înroșit iar la față. Soția lui a plecat ochii. El a bolborosit ceva și s-a uitat țintă în tavan.

— Spune-mi ce se întâmplă acum cu tine.

— Am nenorocit familia asta, nu-i așa?

M-am așteptat, pe jumătate, să nu-l mai văd niciodată pe colonel și familia lui. Dar a sunat în săptămâna următoare, ca să programeze o întâlnire privată. I-am cerut să-mi spună mai multe despre cum s-a simțit când copiii ne-au arătat desenele pe care le făcuseră.

— Dacă le este frică de mine, cum își vor purta de grijă în viață?

— Ce te face să crezi că nu pot avea grijă de ei?

— Leah nu poate spune „nu" băieților și drogurilor. Robbie nu poate ține piept agresorilor.

— Dar tu? Tu te poți apăra?

Și-a umflat pieptul, iar medaliile i-au sclipit în lumina soarelui.

— Te uiți la dovada acestui fapt.

— Nu mă refer la câmpul de luptă. Mă refer la căminul tău.

— Nu cred că înțelegi la ce presiune sunt supus.

— Ce ar însemna pentru tine să te simți în siguranță?

— Nu siguranța este problema. Dacă nu am controlul, oamenii mor.

— Așa arată siguranța pentru tine? Eliberarea de teama că oamenii vor fi răniți și vor suferi cât sunt în grija ta?

— Nu este doar o teamă.

— Du-mă și pe mine unde ești. La ce te gândești?

— Nu cred că vrei să auzi asta.

— Nu trebuie să-ți faci griji pentru mine.

— N-o să înțelegi.

— Ai dreptate, nimeni nu-l poate înțelege până la capăt pe celălalt. Dar îți pot spune că am fost cândva prizonier de război. Orice ai avea să-mi spui, probabil că am văzut — sau am auzit — lucruri mai rele de-atât.

— În armată se pune problema să ucizi sau să fii ucis. Așa că atunci când am primit ordinul, nu l-am pus la îndoială.

— Și unde ești când primești ordinul ăsta?

— În Vietnam.

— Ești înăuntru? Afară?

— În biroul meu de la baza aeriană.

În timp ce mă duce cu el în trecut, îi observ limbajul corpului. Îi observ energia, nivelul de agitație, așa încât pot fi avertizată în legătură cu orice suferință care semnalează că am mers prea departe. A închis ochii. Părea că s-a scufundat în transă.

— Stai pe scaun sau în picioare?

— Stau pe scaun în momentul când primesc ordinul. Dar mă ridic imediat.

— Cine te sună?

— Ofițerul meu superior.

— Ce spune?

— Că îmi trimite oamenii într-o misiune de salvare în pădure.

— De ce te ridici în picioare când auzi ordinul?

— M-a luat cu călduri. Mă strânge pieptul.

— La ce te gândești?

— Că nu este sigur. Că o să fim atacați. Că avem nevoie de mai mult suport aerian dacă ne îndreptăm spre acea parte a pădurii. Și că nu ni-l vor oferi.

— Asta te înfurie?

Deschide ochii brusc.

— Sigur că mă înfurie. Ne trimit acolo, ne servesc numai gogoși și rahaturi despre cum este armata americană cea mai puternică din lume și cum n-au ochi-oblici ăia nicio șansă.

— Războiul nu era ce te-ai așteptat să fie.

— Ne-au mințit.

— Te simți trădat.

— Să dea dracu' că așa mă simt, trădat.

— Ce s-a întâmplat în ziua în care ai primit ordinul de a-ți trimite trupele în misiune de salvare?

— Era noapte.

— Ce s-a întâmplat în noaptea aceea?

— O să-ți spun ce s-a întâmplat. A fost o ambuscadă.

— Oamenii tăi au fost răniți?

— Trebuie s-o spun pe litere? Au murit. Au murit cu toții în noaptea aia. Și eu am fost cel care i-a trimis acolo. Au avut încredere în mine, iar eu i-am trimis să moară.

— Războiul înseamnă pierderi de vieți.

— Știi ce cred eu? Să mori e ușor. Eu trebuie să trăiesc în fiecare zi cu gândul la toți acei părinți care și-au îngropat fiii.

— Respectai un ordin primit.

— Dar am știut că e o decizie greșită. Am știut că băieții ăia aveau nevoie de mai mult suport aerian. Și nu am avut sânge să-l cer.

— La ce ai renunțat ca să ajungi colonel?

— Ce vrei să spui?

— Ai făcut o alegere să devii soldat și lider militar. La ce a trebuit să renunți ca să ajungi aici?

— A trebuit să stau mult timp departe de familie.

— Și ce altceva?

— Când ai șase mii de oameni care se bazează pe tine pentru viețile lor, nu-ți permiți luxul să-ți fie frică.

— A trebuit să renunți la sentimentele tale. Să renunți la a-i lăsa pe alții să le vadă.

A dat din cap.

— Ai spus înainte că a muri e ușor. Îți dorești vreodată să fi murit?

— Tot timpul, să-mi bag picioarele.

— Ce te oprește?

— Copiii mei.

Chipul i se strâmbă într-o grimasă de durere.

— Dar ei mă consideră un monstru. Le-ar fi mai bine fără mine.

— Vrei să știi cum văd eu situația? Cred că le-ar fi mai bine cu tine. Cu *tine*, bărbatul pe care am început să-l cunosc și să-l admir. Bărbatul care poate risca să vorbească despre frica lui. Bărbatul care are curajul să se ierte pe sine și să se accepte.

A rămas tăcut. Poate că acesta era cel dintâi moment în care văzuse posibilitatea de a se elibera de vina pe care o simțea în legătură cu trecutul.

— Nu te pot ajuta să te întorci în timp ca să-ți salvezi trupele. Nu-ți pot garanta siguranța copiilor tăi. Dar te pot ajuta să te protejezi de o singură persoană: de tine însuți.

S-a holbat la mine.

— Dar ca să te salvezi, trebuie să renunți la imaginea celui care crezi tu că ar trebui să fii.

— Sper să meargă treaba asta, a spus el.

Curând după aceea, colonelul a primit alte sarcini și s-a mutat cu familia din El Paso. Nu știu ce s-a întâmplat cu el. Sper că lucruri bune, căci mi-am făcut griji pentru el. Dar de ce mă gândesc acum la această familie? Ce legătură are povestea lor cu mine? Mi-a atras atenția ceva despre vina colonelului, despre închisoarea propriei autoblamări. Memoria mea îmi arată spre lucruri pe care le-am făcut deja, sau spre lucruri pe care urmează să le fac? Am parcurs atâta drum de la finalul perioadei mele de prizonierat real, de când am fost salvată de soldatul american, în 1945. Mi-am scos masca. Am învățat să simt și să-mi exprim

sentimentele, să încetez să pun capac fricilor și suferințelor mele. Am lucrat ca să-mi exprim și să-mi eliberez furia. Și m-am întors aici, la vechea locuință a opresorului meu. L-am iertat pe Hitler, l-am redat universului, chiar dacă abia acum. Dar mai există un nod, o pată de întuneric ce mi se întinde din măruntaie până în inimă, există o încordare în șira spinării — este un sentiment permanent de vină. Am fost victima cuiva, nu am făcut eu însămi victime. A cui este vina că eu consider că am greșit?

Prin minte îmi trece cazul unui alt pacient. Femeia are șaptezeci și unu de ani și este o sursă permanentă de îngrijorare pentru familia ei. Afișează toate simptomele depresiei clinice. Doarme prea mult, mănâncă prea mult și se izolează de copii și nepoți. Iar când interacționează cu cei din familie, este atât de plină de furie, încât nepoții se tem de ea. Fiul ei m-a abordat după ce am ținut o prelegere la ei în oraș, și m-a întrebat dacă aș avea o oră, s-o vizitez pe mama lui.

Nu prea știam cum îi pot fi de folos într-o singură vizită scurtă, până când bărbatul mi-a dezvăluit că, la fel ca mine, și mama lui își pierduse mama când avea doar șaisprezece ani. Am simțit un val de compasiune pentru mama acestui străin. Mi-am dat seama dintr-odată că ea era persoana care aș fi putut deveni cu ușurință chiar eu, care aproape că devenisem — atât de măcinată de pierderea mea, încât mă ascundeam de oamenii care mă iubeau cel mai tare.

Femeia aceea, Margaret, a venit să mă vadă în camera de hotel, în după-amiaza aceea. Era îmbrăcată extrem de îngrijit, dar exista un soi de ostilitate care ieșea din ea ca o mantie de țepi. A izbucnit într-o litanie de nemulțumiri legate de starea ei de sănătate, rude, menajeră, poștaș, vecini, directoarea școlii unde învățau fetele, în susul străzii. Părea să găsească nedreptăți și inconveniente peste tot în viață. Ora se scurgea fără folos, iar ea era atât de prinsă în dezastrele minore, încât nu apucaserăm să pomenim măcar lucrul care știam că o tulbură cel mai tare.

— Unde este îngropată mama ta? am întrebat-o pe neașteptate.

Margaret s-a tras înapoi de parcă aș fi fost un dragon suflându-i flăcări drept în față.

— În cimitir, a spus într-un final, după ce s-a adunat.

— Unde este cimitirul? Prin apropiere?

— Exact în acest oraș, mi-a răspuns.

— Mama ta are nevoie de tine chiar acum.

Nu i-am dat șansa să obiecteze. Am luat un taxi. Ne-am așezat și ne-am uitat fiecare pe fereastră, la străzile ude și aglomerate. Îi dădea înainte cu criticile la adresa celorlalți șoferi, la viteză sau semnalizările din trafic, calitatea magazinelor și afacerilor pe lângă care treceam, culoarea umbrelei vreunui trecător. Am trecut prin porțile de fier ale cimitirului. Erau copaci bătrâni, care se înălțau spre cer. O potecă îngustă, din pietriș, ne-a condus spre poarta către câmpia morților. Ploaia cădea peste noi.

— Acolo, a spus Margaret într-un târziu, arătând spre delușorul noroios care ducea la o aglomerare de pietre funerare. Acum spune-mi ce Dumnezeu facem aici.

— Nu știi, i-am spus, că mamele nu se pot odihni în pace până când nu știu că cei pe care i-au lăsat în urmă se bucură pe deplin de viață? Scoate-ți pantofii, i-am zis. Scoate-ți șosetele. Stai cu picioarele desculțe pe mormântul mamei tale. Ia contact direct cu ea, ca să se poată liniști în pace, în fine.

Margaret a ieșit din taxi. Stătea pe iarba udă de ploaie. I-am oferit un pic de intimitate. Am privit înapoi doar o dată, și atunci am zărit-o pe Margaret ghemuită la pământ, ținând în brațe piatra funerară a mamei ei. Nu știu ce i-a spus, dacă i-o fi spus ceva. Știu doar că a stat cu picioarele desculțe pe mormântul mamei ei, că s-a conectat cu acest loc de pierderi și doliu direct pe piele. Când s-a întors în taxi era tot desculță. A plâns puțin, apoi a rămas tăcută.

Ceva mai târziu, am primit o scrisoare minunată de la băiatul lui Margaret. *Nu știu ce i-ați spus mamei,* scria el, *dar este o altă persoană, este mai liniștită, mai veselă.*

A fost flerul, un experiment norocos. Obiectivul meu era s-o ajut să-și repoziționeze experiența — să-și vadă problema ca pe o oportunitate, s-o pună în postura de a-și ajuta mama să se elibereze, să se ajute pe ea însăși. Acum, întoarsă în Germania, îmi vine ideea că poate ar funcționa și pentru mine același principiu. Conectarea direct pe piele cu locul pierderilor mele. Conectarea și eliberarea. Exorcism unguresc.

Stând întinsă în patul lui Goebbels, fără să pot dormi, îmi dau seama că trebuie să fac ce a făcut și Margaret, să execut ritualul durerii pe care l-am evitat toată viața.

Am decis să mă întorc la Auschwitz.

19. LĂSÂND O PIATRĂ ÎN URMĂ

Nu-mi pot imagina cum să mă întorc în iadul ăla fără Magda.

— Zboară la Cracovia în seara asta, o implor pe Magda în dimineața următoare, de la telefonul din holul Hotelului zum Türken. Te rog, întoarce-te cu mine la Auschwitz.

N-aș fi supraviețuit fără ea. Nu pot supraviețui nici acum întoarcerii în pușcăria noastră fără ea alături, să mă țină de mână. Știu că nu este posibil să retrăiesc trecutul, să fiu cine eram, s-o îmbrățișez iar pe mama, măcar o dată. Nu este nimic care ar putea schimba acest trecut, care să mă facă diferită de cea care sunt, să schimbe ce li s-a întâmplat părinților mei, ce mi s-a întâmplat mie. Nu există cale de întoarcere. Dar nu pot ignora sentimentul că există în vechea mea închisoare ceva ce mă așteaptă, ceva de restabilit. Sau de descoperit. O parte din mine demult pierdută.

— Ce fel de masochistă nebună crezi că sunt? spune Magda. De ce naiba m-aș întoarce acolo? De ce te-ai întoarce tu?

Este o întrebare corectă. Oare doar încerc să mă pedepsesc singură? Să deschid o rană? Poate o să regret. Dar cred că o să regret mai tare dacă nu mă întorc. Indiferent în câte feluri încerc s-o conving, Magda refuză. Alege să nu se mai întoarcă niciodată acolo și o respect pentru asta. Dar eu voi face o altă alegere.

Béla și cu mine am fost deja invitați să mergem în vizită la familia care a găzduit-o pe Marianne în Copenhaga, dacă trecem prin Europa, așa că plecăm mai departe din Berchtesgaden, după cum am planificat.

Călătorim la Salzburg, unde vizităm catedrala ridicată pe ruinele unei biserici romane. Aflăm că a fost reconstruită de trei ori — ultima dată după ce o bombă a distrus domul central, în timpul războiului. Nu există nicio urmă a demolării.

— Ca în cazul nostru, spune Béla, luându-mă de mână.

Din Salzburg plecăm spre Viena, călătorind pe același pământ pe care Magda și cu mine am mărșăluit înainte de a fi eliberate. Văd șanțuri de-o parte și de alta a drumului și mi le imaginez așa cum le văzusem odată, dând pe-afară de cadavre, dar le văd și cum sunt acum, așternute cu iarbă de vară. Văd că trecutul nu întinează prezentul, după cum prezentul nu diminuează trecutul. Timpul este vehiculul. Timpul este cărarea pe care mergem. Trenul trece prin Linz. Prin Wels. Sunt o fată cu spinarea ruptă, care învață iar să scrie litera mare *G*, care învață iar să danseze.

Rămânem peste noapte la Viena, nu departe de Spitalul Rothschild unde am locuit la început, pe când așteptam vizele pentru America și unde, așa cum am aflat ulterior, mentorul meu Viktor Frankl era șeful secției de neurologie înainte de război. Dimineață ne îmbarcăm într-un alt tren, spre nord.

Cred că Béla presupune că dorința mea de a mă întoarce la Auschwitz se va diminua, dar în a doua dimineață petrecută în Copenhaga îi întreb pe prietenii noștri cum pot ajunge la Ambasada Poloniei. Ei mă avertizează, așa cum o făcuse deja și Marianne, că prietenii lor care supraviețuiseră Holocaustului au vizitat lagărul și apoi au murit.

— Nu te traumatiza singură, insistă ei.

Și Béla pare îngrijorat.

— Hitler nu a învins, îi reamintesc.

Credeam că alegerea mea de a mă întoarce va fi cel mai mare obstacol. Dar la Ambasada Poloniei aflăm că în toată țara au izbucnit revolte muncitorești, că este posibil ca sovieticii să intervină pentru suprimarea demonstrațiilor, că ambasada a fost

sfătuită să suspende emiterea vizelor de călătorie pentru vestici. Béla încearcă să mă consoleze, dar îl reped. Simt aceeași forță a voinței care m-a condus cândva spre paznicul închisorii din Prešov, cu un inel cu diamant în pumn, spre cabinetul medical din Viena, alături de cumnatul meu jucând rolul soțului. Am ajuns până aici în viață și în vindecare. Acum nu mai pot ceda în fața vreunui obstacol.

— Sunt un supraviețuitor, îi spun funcționarului de la ambasadă. Am fost prizonieră la Auschwitz. Părinții și bunicii mei au murit acolo. Am luptat din răsputeri ca să supraviețuiesc. Vă rog să nu mă faceți să aștept ca să mă pot întoarce acolo.

Nu am de unde ști că într-un an relațiile polono-americane urmau să se deterioreze, că vor rămâne înghețate pentru încă un deceniu, că aceasta este, de fapt, ultima șansă pentru mine și Béla să mergem la Auschwitz împreună. Știu doar că nu mă pot lăsa întoarsă din drum.

Funcționarul mă privește fără nicio expresie pe chip. Se îndepărtează de la ghișeu, apoi se întoarce.

— Pașapoartele, spune el.

Aplică viza de călătorie pentru o săptămână în pașapoartele noastre albastre, americane.

— Călătorie plăcută în Polonia, spune el.

În acest moment încep să mă tem. În trenul spre Cracovia mă simt de parcă aș fi într-un creuzet, pe punctul de a ceda sau de a arde, frica în sine fiind suficientă ca să mă transforme în cenușă. *Se întâmplă aici, se întâmplă acum.* Încerc să ajung la o înțelegere cu acea parte din mine care simte că la fiecare kilometru parcurs îmi mai pierd un strat de piele. Când voi ajunge în Polonia voi fi iar scheletică. Vreau să fiu mai mult decât piele și os.

— Hai să ne dăm jos în stația următoare, îi spun lui Béla. Nu este important să mergem chiar până la Auschwitz. Hai să mergem acasă.

— Edie, spune el, o să fii bine. E doar un loc și atât. Nu-ți poate face rău.

Rămân în tren încă o stație, apoi alta, trecem prin Berlin, apoi prin Poznań. Mă gândesc la dr. Hans Selye — un coleg ungur — care spunea că stresul este răspunsul corpului la orice solicitare de schimbare. Răspunsul nostru automat este „luptă sau fugi" — dar la Auschwitz, unde am suferit mai mult decât stres, unde am trăit în *mare* stres, în situații de viață și de moarte, neștiind niciodată ce urma să se întâmple, opțiunile de a lupta sau de a fugi nu existau. Aș fi fost împușcată dacă m-aș fi luptat, electrocutată dacă aș fi încercat să fug. Așa că am învățat să merg cu valul, am învățat să mă adaptez situației, să dezvolt singurul lucru rămas, să caut acea parte din mine pe care naziștii n-ar fi putut-o ucide niciodată. Să găsesc și să păstrez cel mai autentic eu al meu. Poate că nu-mi pierd pielea. Poate că doar mă întind. Mă întind ca să cuprind fiecare fațetă a ceea ce sunt, am fost și pot deveni.

Când ne vindecăm, acceptăm eurile noastre reale și posibile. Am avut o pacientă obeză care era de-a dreptul crudă cu ea de fiecare dată când se vedea în oglindă sau urca pe un cântar. Își spunea „vacă dezgustătoare". Credea că soțul ei este dezamăgit și copiilor le este rușine cu ea, că oamenii pe care îi iubea meritau ceva mai bun. Dar pentru a deveni persoana care își dorea să fie trebuia să se iubească mai întâi pentru ceea ce era. Stăteam în cabinetul meu și i-am cerut să aleagă o parte din trupul ei — un deget de la picior, un deget de la mână, stomacul, gâtul, bărbia — și să vorbească despre aceasta cu iubire. *Arată așa, se simte așa, este minunat pentru că...* La început a fost ciudat, chiar dureros. Pentru ea era mai ușor să se subestimeze decât să petreacă timp cu grijă și bucurie în propria piele. Am avansat încet, cu blândețe. Am început să văd mici schimbări. Într-o zi a venit purtând o eșarfă nouă, superbă, în culori vii. În altă zi și-a oferit o pedichiură. Într-o altă zi mi-a spus că a sunat-o pe

sora ei, de care se îndepărtase. Altă dată a descoperit că-i place la nebunie să se plimbe în jurul parcului unde fiica ei juca fotbal. Exersând iubirea pentru părți din ea însăși descoperea mai multă bucurie în viață și îi era mult mai ușor. A început să slăbească. Eliberarea vine odată cu acceptarea.

Ca să ne vindecăm, acceptăm întunericul. Mergem prin umbrele văii, în drum spre lumină. Am lucrat cu un veteran din Vietnam care s-a întors acasă disperat să-și reia viața pe care o avusese înainte de război. Dar se întorsese cu răni fizice și psihologice: era impotent, nu-și putea găsi un job. Soția l-a părăsit. Când a venit la mine pentru ajutor, era pierdut în haosul divorțului și în ceea ce simțea ca fiind moartea sexualității și identității sale. I-am oferit toată compasiunea mea, dar era blocat, prizonier în nisipurile mișcătoare ale pierderilor suferite. M-am simțit neputincioasă în a-l ajuta. Cu cât încercam mai mult să-l scot la lumină din groapa disperării lui, cu atât se scufunda mai mult.

Ca ultim remediu, am decis să încerc terapia prin hipnoză. L-am determinat să regreseze până în timpul războiului, când era pilot de bombardier și deținea controlul, înainte de a veni acasă și de a pierde tot. În starea de hipnoză mi-a spus: În Vietnam puteam să beau cât de mult voiam. Puteam să regulez cât de mult voiam. S-a înroșit la față și a urlat: *Și puteam să ucid cât de mult voiam!* În război nu ucidea oameni; ucidea „ochi-oblici", suboameni. Exact așa cum naziștii nu ucideau oameni în lagărele lor; eradicau un cancer. Războiul îi provocase rana, îi schimbase viața și totuși lui îi lipsea războiul. Îi lipsea sentimentul puterii pe care o câștigase luptând cu inamicul, ca membru al unei clase invulnerabile, superioară altei naționalități, superioară altei rase.

Nimic din iubirea mea necondiționată nu a dat rezultat până nu am lăsat să se exprime acea parte din el care suferea, care era deopotrivă puternică și întunecată, care nu se mai putea elibera acum. Nu vreau să spun că avea nevoie să ucidă din nou

ca să se simtă întreg. Dar ca să iasă din victimizare, avea nevoie să cadă la pace cu impotența lui *și* cu puterea lui, cu felul în care fusese rănit *și* cu felul în care rănise, cu mândria lui *și* cu rușinea lui. Singurul antidot pentru defecțiunea lui era un eu întreg. Poate că vindecarea nu înseamnă să ștergi cu buretele cicatricea. Vindecarea este prețuirea rănii.

Este mijlocul după-amiezii când ajungem la Cracovia. O să dormim aici la noapte — sau măcar o să încercăm. Mâine o să luăm un taxi spre Auschwitz. Béla vrea să facem un tur al orașului vechi; încerc să fiu atentă la arhitectura medievală, dar mintea îmi este prea încărcată de așteptări — un amestec ciudat de promisiuni și teroare. Ne oprim lângă Biserica Sfânta Maria, ca să-l ascultăm pe trompetistul care cântă *hejnał,* marcând fiecare oră. Câțiva adolescenți trec pe lângă noi împingându-se și vorbind tare în poloneză, spunând glume, dar nu le percep veselia, mă simt anxioasă. Acești tineri, puțin mai mari decât nepoții mei, îmi amintesc cât de repede va crește următoarea generație. Oare generația mea le-a dat tinerilor lecțiile cuvenite pentru prevenirea unui alt Holocaust? Sau libertatea noastră, atât de greu câștigată, va capota într-o mare de ură?

Avusesem multe ocazii de a-i influența pe tineri — pe propriii mei copii și nepoți, pe foștii mei studenți, pe cei din public, atunci când țin discursuri în lumea întreagă, pe pacienți. În ajunul întoarcerii mele la Auschwitz, am simțit că responsabilitatea față de ei devine deosebit de puternică. Nu mă întorc acolo doar pentru mine. Mă întorc pentru toate acele cercuri concentrice care pornesc de la mine.

Am făcut oare ce trebuie ca să provoc o schimbare? Pot să dau mai departe forța mea, nu pierderile pe care le-am suferit? Iubirea, nu ura mea?

Mai fusesem testată. Un judecător îmi trimisese un puști de paisprezece ani implicat în furtul unei mașini. Băiatul

purta bocanci maro, cămașă maro. S-a rezemat cu cotul de biroul meu și a spus: *Este momentul ca America să devină albă din nou. O să ucid toți evreii, toate ciorile, toți mexicanii, toți chinezoii.*

Am crezut că o să mi se facă rău. M-am străduit să nu ies valvârtej din încăpere. *Ce înseamnă lucrurile astea?* voiam să urlu. Voiam să-l scutur și să-i spun *Cu cine îți imaginezi că vorbești? Mi-am văzut mama îndreptându-se spre camera de gazare!* Ar fi fost o reacție justificată. Și poate că era treaba mea să-i corectez atitudinea, poate că de aceea mi-l scosese Dumnezeu în cale. Să-i ucid ura în față. Simțeam freamătul dreptății. Mi-era bine să mă înfurii. Mai bine înfuriată decât înspăimântată.

Dar apoi am auzit o voce lăuntrică. *Găsește habotnicul din tine,* spunea vocea aceea. *Găsește habotnicul din tine.*

Am încercat să reduc la tăcere vocea aceea. Am enumerat multiplele obiecții adresate exact ideii că aș putea fi habotnică. Am venit în America fără niciun ban. Am folosit baia „coloraților" din solidaritate cu muncitorii afro-americani, camarazii mei de la fabrică. Am mărșăluit alături de dr. Martin Luther King Jr., pentru a susține încetarea segregării. Dar vocea insista: *Găsește habotnicul din tine.* Găsește partea din tine care judecă, pune etichete, diminuează calitatea de ființă umană a celuilalt, îi face pe alții mai mici decât sunt.

Băiatul continua polemica despre puritatea Americii. Tot trupul îmi tremura din cauza agitației și mă luptam cu tentația de a-l ținti cu degetul, de a-mi ridica pumnul, de a-l face responsabil pentru ura lui — fără ca eu să fiu responsabilă pentru a mea. Nu băiatul ăsta mi-a ucis părinții. Faptul că-mi reține iubirea nu va duce la învingerea prejudecății sale.

M-am rugat să am capacitatea de a-l întâmpina cu iubire. Am convocat fiecare imagine pe care o aveam despre iubirea necondiționată. M-am gândit la Corrie ten Boom, una dintre

acele Righteous Gentiles[29]. Ea și familia ei i s-au opus lui Hitler prin ascunderea a sute de evrei în casa lor și a sfârșit ea însăși într-un lagăr de concentrare. Sora ei a pierit acolo — a murit în brațele lui Corrie, care a fost eliberată datorită unei greșeli funcționărești, cu o zi înainte ca tovarășii ei de la Ravensbrück să fie executați. La câțiva ani după război s-a întâlnit cu unul dintre cei mai răi paznici din lagărul ei, unul dintre bărbații responsabili de moartea surorii ei. Ar fi putut să-l scuipe, să-i dorească moartea, să-i blesteme numele. Dar ea s-a rugat pentru tăria de a-l ierta și i-a luat mâinile într-ale sale. A spus că în momentul acela, când fosta prizonieră strângea mâinile fostului gardian, a simțit cea mai pură și mai profundă iubire. Am încercat să simt și eu în inimă acea acceptare, acea compasiune, să-mi umplu ochii cu acea bunătate extraordinară. M-am întrebat dacă era posibil ca puștiul rasist să-mi fi fost trimis ca să mă învețe ce înseamnă iubirea necondiționată. Ce oportunitate aveam în acest moment? Ce alegere puteam face chiar atunci, care să mă îndrepte spre iubire?

Aveam ocazia de a iubi acest tânăr doar pentru el însuși, pentru unicitatea ființei lui și pentru umanitatea pe care o împărtășeam. Ocazia de a-i da posibilitatea să spună orice, să simtă orice, fără teama de a fi judecat. Mi-am amintit de familia germană staționată o vreme la Fort Bliss, cum fetița mi s-a urcat în poală și mi-a spus Oma — bunică —, iar această mică binecuvântare venită din partea unui copil a părut răspunsul la fantezia pe care o avusesem pe când treceam prin orașele nemțești alături de Magda și ceilalți camarazi, iar copiii ne scuipau, pe când visam la o zi în care copiii germani să știe că n-aveau de ce să mă urască. Și chiar în timpul vieții mele, acea zi avea să vină. M-am gândit la o statistică pe care am citit-o odată, anume că

[29] Nume onorific dat de poporul evreu non-evreilor care și-au riscat viața în timpul Holocaustului pentru a salva de la moarte evreii prigoniți de naziști.

cei mai mulți dintre membrii grupurilor supremației albilor din America și-au pierdut unul sau ambii părinți înainte de zece ani. Aceștia sunt copii pierduți, aflați în căutarea unei identități, în căutarea unei modalități de a se simți puternici, de a simți că și ei contează.

Și așa am reușit să mă adun și să îl privesc pe tânărul acela cât de iubitor am putut. I-am spus trei cuvinte:

— Mai spune-mi.

În prima sa vizită, n-am spus mai mult de-atât. Am ascultat. Am empatizat cu el. Semăna mult cu mine, cea de după război. Amândoi ne pierduserăm ambii părinți — el pe ai lui prin neglijență și abandon, eu pe ai mei prin deces. Amândoi ne consideram bunuri deteriorate. Prin faptul că am renunțat să-l judec, că am lăsat deoparte dorința ca el să fie sau să creadă ceva diferit, că i-am văzut vulnerabilitatea și dorința disperată de apartenență și de iubire, că mi-am dat voie mie să trec peste propria frică și furie pentru a-l accepta și a-l iubi, am reușit să-i dau ceva ce cămașa și bocancii lui maro n-au reușit să-i dea — o imagine autentică a propriei valori. Când a ieșit din cabinetul meu, în ziua aceea, nu știa nimic despre istoria mea. Dar văzuse alternativa la ură și prejudecată, nu mai vorbea despre crimă, îmi arătase zâmbetul lui blând. Și eu îmi luasem responsabilitatea de a nu perpetua ostilitatea și vina, de a nu mă pleca în fața urii și de a spune: *ești prea mult pentru mine.*

Acum, în ajunul întoarcerii mele la închisoare, mi-am amintit că fiecare dintre noi are în sine un Adolf Hitler și o Corrie ten Boom. Avem capacitatea de a urî și capacitatea de a iubi. La care ajungem — Hitlerul nostru interior sau Corrie a noastră interioară — de noi depinde.

A doua zi de dimineață am comandat un taxi care să ne ducă la Auschwitz. Béla a început să pălăvrăgească cu șoferul despre familia acestuia, despre copii. Eu am absorbit priveliștea

pe care n-o mai văzusem de când aveam șaisprezece ani, când m-am apropiat de Auschwitz văzându-l din întunericul unui vagon pentru animale. Ferme, sate, câmpuri verzi. Viața mergea înainte, așa cum mergea totul în jurul nostru și când eram prizonieri acolo.

Șoferul ne-a debarcat și am rămas iar singuri, în fața fostei mele închisori. Se întrezărește inscripția de fier forjat: ARBEIT MACHT FREI, munca te va elibera. Când o văd mi se taie picioarele la amintirea felului în care aceste cuvinte îi dăduseră speranțe tatei. O să muncim până la finalul războiului, s-a gândit el. O să dureze un pic, iar după aia o să fim liberi. *Arbeit Macht Frei.* Aceste cuvinte ne-au făcut să rămânem calmi până când ușile camerei de gazare s-au închis în spatele celor dragi nouă, până când panica a devenit zadarnică. Și apoi aceste cuvinte au devenit o ironie zilnică, de fiecare oră, pentru că aici nu te putea elibera nimic. Moartea era singura scăpare. Și chiar și ideea libertății a devenit o altă formă de lipsă de speranță.

Iarba este deasă. Copacii sunt înfrunziți. Dar norii au culoarea oaselor, iar sub ei construcțiile făcute de om, chiar și cele aflate în ruină, domină ținutul. Kilometri și kilometri de gard nesfârșit. O vastă întindere de barăci din cărămizi, stând să cadă, și petice dreptunghiulare pustiite, acolo unde se aflau cândva clădiri. Liniile orizontale sumbre — ale barăcilor, ale gardului, ale turnului — sunt conturate regulat și ordonat, dar nu e niciun semn de viață în geometria aceasta. Este geometria torturii sistematice și a morții. A anihilării matematice. Și apoi observ din nou lucrul care m-a bântuit în toate acele luni de iad când locul acesta mi-a fost casă: nu văd și nu aud nici măcar o pasăre. Aici nu trăiesc păsări. Nici măcar acum. Cerul este pustiu fără aripile lor, liniștea e mai adâncă în absența cântecului lor.

Se adună turiștii. Începe vizita. Suntem un grup mic, de opt sau zece oameni. Imensitatea te strivește. O simt în tăcerea noastră, în felul în care aproape că nu mai respirăm. Nu poți

cuprinde enormitatea ororii comise în locul acesta. Eram aici când ardeau focurile, mă trezeam și munceam în miasma trupurilor arse și nici măcar eu n-o pot cuprinde cu mintea. Creierul încearcă să asimileze cifre, încearcă să priceapă acumularea confuză de lucruri asamblate și afișate pentru vizitatori — valizele smulse de la cei care în curând urmau să moară, castroanele, farfuriile și ceștile, mii și mii de perechi de ochelari aruncați într-o grămadă încâlcită, ca un ghem suprarealist de crengi date de-a dura. Hăinuțe de bebeluș croșetate de mâini iubitoare pentru bebeluși care nu au devenit niciodată copii, femei sau bărbați. Cutia de sticlă lungă de douăzeci de metri plină numai cu păr uman. Socotim: 4 700 de trupuri arse în fiecare șarjă, 75 000 de polonezi morți, 21 000 de țigani, 15 000 de sovietici. Numerele cresc și cresc. Le putem pune într-o ecuație — putem rezolva problema care descrie mai mult de un milion de morți la Auschwitz. Putem adăuga acest număr la miile adunate în listele de serviciu ale morților din alte lagăre din Europa tinereții mele, la trupurile abandonate prin șanțuri sau râuri, înainte de fi ajuns măcar într-un lagăr al morții. Dar acolo nu există nicio ecuație care poate rezuma adecvat efectul unei astfel de pierderi totale. Nu există niciun limbaj care să poată explica lipsa sistematică de umanitate a acestor fabrici ale morții, făcute de ființe umane. Mai mult de un milion de oameni au fost uciși chiar aici, unde stau. Este cel mai mare cimitir din lume. Și în toate zecile, sutele, miile, milioanele de morți, în toate bunurile împachetate și apoi abandonate forțat, în toți kilometrii de gard și cărămidă, se zărește un alt număr. Zero. Aici, în cel mai mare cimitir din lume, nu există nici măcar un singur mormânt. Doar spațiile goale unde se aflau crematoriile și camerele de gazare, distruse în pripă de naziști înainte de eliberare. Peticele goale de pământ unde au murit părinții mei.

Terminăm turul din lagărul bărbaților. Eu trebuie să ajung în partea femeilor, la Birkenau. De aceea sunt aici. Béla mă

întreabă dacă vreau să vină cu mine, dar refuz. Trebuie să parcurg singură această ultimă parte a călătoriei.

Îl las pe Béla la poarta de intrare și sunt din nou în trecut. Din difuzoare se aude muzică, sunete festive care intră în contradicție cu împrejurimile sumbre. *Vedeți*, spune tata, *nu poate fi un loc așa de îngrozitor. O să muncim puțin, până se termină războiul.* Este temporar. Putem să-i supraviețuim. Se așază la rândul lui și-mi face semn cu mâna. Să-i fac și eu lui? O, amintire, spune-mi că i-am făcut tatei cu mâna înainte să moară.

Mama își strecoară brațul pe sub al meu. Mergem una lângă alta. Închide-ți haina, spune ea. *Stai dreaptă.* Mă întorc în imaginea care a pus stăpânire pe privirea mea interioară în cea mai mare parte a vieții mele: trei femei unguroaice în paltoane de lână, ținându-se de braț, într-o curte goală. Mama. Sora mea. Eu.

Port paltonul pe care mi l-am pus în zorii aceia de aprilie, sunt slabă și fără sâni, cu părul îndesat la spate, sub o eșarfă. Mama mă cicălește să stau dreaptă. *Ești femeie, nu copil*, spune ea. Există un motiv pentru care mă tot dăscălește. Vrea să arăt în fiecare zi de cei șaisprezece ani ai mei sau mai mare de-atât. Supraviețuirea mea depinde de asta.

Și totuși, nu dau drumul mâinii mamei pentru nimic în lume. Gardienii fac semne și ne împing. Ne mișcăm câțiva centimetri în rândul în care stăm. Văd în față ochii grei ai lui Mengele, dinții depărtați, atunci când rânjește. El conduce operațiunea. Este o gazdă zeloasă.

— Este cineva bolnav? întreabă el grijuliu. Peste patruzeci de ani? Sub paisprezece? Mergeți la stânga, mergeți la stânga.

Asta este ultima noastră șansă. Să împărtășim câteva cuvinte, să împărtășim tăcerea. Să ne pregătim pentru ceea ce urmează. De data asta știu că e sfârșitul. Și totuși sunt nerăbdătoare. Vreau doar ca mama să mă privească. Să mă liniștească. Să se uite la mine și să nu-și mai mute privirea în altă parte. Ce

este cu nevoia asta de a o ține de mână încontinuu, acest lucru imposibil pe care mi-l doresc?

A venit și rândul nostru. Dr. Mengele ridică degetul.

— E mama sau sora voastră? întreabă el.

Mă atârn de mâna mamei, Magda o îmbrățișează de cealaltă parte. Deși niciuna dintre noi nu știe semnificația trimiterii noastre la stânga sau la dreapta, mama intuise nevoia ca eu să par de vârsta mea sau mai mare, destul de mare ca să rămân în viață după prima triere. Ea are părul cărunt, dar chipul la fel de neted ca al meu. Ar putea trece drept sora mea. Dar nu mă gândesc la ce cuvânt ar proteja-o mai bine: „mamă" sau „soră". Nu mă gândesc la nimic. Doar simt în fiecare celulă că o iubesc, că am nevoie de ea. Este mama mea, mama mea, singura mea mamă. Așa că spun acel cuvânt pentru care mi-am petrecut tot restul vieții mele încercând să mi-l alung din conștiință, acel cuvânt pe care nu m-am lăsat să mi-l amintesc. Până azi.

— Mama, spun.

Imediat ce-mi scapă de pe buze, aș vrea să-l iau înapoi în gâtlej. Prea târziu am realizat semnificația acestei întrebări. *Este mama sau sora voastră?*

— Sora, sora, sora! aș vrea să urlu.

Mengele îi arată mamei cu degetul s-o ia la stânga. Ea îi urmează pe copii și pe bătrâni, pe mamele însărcinate și pe cele care își duc bebelușii în brațe. Vreau s-o urmez. N-o pierd din ochi. O iau la fugă spre ea, dar Mengele mă prinde de umăr.

— O s-o vezi îndată pe mama, spune el. Mă împinge la dreapta. Spre Magda. În cealaltă parte. Spre viață.

— Mami! strig eu.

Suntem din nou separate, în amintire ca și în viață, dar n-o să las memoria să fie o altă fundătură.

— Mami! spun.

Nu o să fiu mulțumită să-i văd ceafa. Trebuie să-i văd chipul scăldat în lumina soarelui. Se întoarce spre mine. Este un

punct de liniște în fluviul mărșăluitor al celorlalți condamnați. O simt cum radiază, îi simt frumusețea aceea care era mai mult decât frumusețe, pe care o ascundea adeseori sub tristețea ei și sub aerul dezaprobator. Mă zărește uitându-mă la ea. Zâmbește. Este un zâmbet reținut. Un zâmbet trist.

— Ar fi trebuit să spun „sora"! De ce n-am spus „sora"?

O strig de peste ani, ca să-i cer iertare. De asta m-am întors la Auschwitz, asta vreau să primesc, cred. S-o aud spunându-mi că am făcut ce-am putut eu mai bine din cât știam. Că am făcut alegerea corectă.

Dar nu-mi poate spune asta și chiar dacă ar putea, n-aș crede-o. Pot să-i iert pe naziști, dar cum să mă iert pe mine însămi? Voi retrăi totul iar și iar, fiecare rând de triere, fiecare duș, fiecare noapte îngrozitor de friguroasă și fiecare apel mortal, fiecare masă fantomatică, fiecare respirație în aerul carbonizat, plin de fum, fiecare dată în care aproape am murit sau mi-am dorit să mor, dacă aș putea trăi din nou acest moment și pe cel de dinaintea lui, când aș fi putut face o altă alegere. Când aș fi putut da un alt răspuns la întrebarea lui Mengele. Când aș fi putut salva, fie și numai pentru o zi, viața mamei.

Mama se întoarce cu spatele. Îi văd paltonul gri, umerii moi, părul buclat și strălucitor îndepărtându-se de mine. O văd cum se îndepărtează alături de celelalte femei și ceilalți copii, către vestiare, unde se vor dezbrăca, unde ea își va scoate paltonul în care încă ține căița Klarei, unde li se va spune să țină minte numărul cuierului în care și-au pus lucrurile, de parcă se vor întoarce vreodată la rochiile alea, la paltoanele alea, la perechile alea de pantofi. Mama va sta dezbrăcată alături de alte mame — bunici, mame tinere cu copii în brațe — și alături de copiii mamelor trimise în același rând urmat de mine și de Magda. Va coborî treptele spre încăperea cu capete de duș înfipte în pereți, unde tot mai mulți oameni vor fi împinși înăuntru, până când încăperea se umple de abur, sudoare și lacrimi

și răsună de țipetele femeilor și copiilor îngroziți, până când locul devine atât de înghesuit, irespirabil. Oare a văzut ferestruicile mici din tavan, pe unde gardienii vor pompa otrava? Cât a durat ca să-și dea seama că moare? A durat destul ca să se gândească la mine, la Magda și la Klara? La tata? A durat destul ca să spună o rugăciune către mama ei? A durat destul ca să simtă că e furioasă pe mine fiindcă am spus acel cuvânt care într-o clipită a trimis-o la moarte?

Dacă aș fi știut că mama va muri în ziua aceea, aș fi rostit un alt cuvânt. Sau n-aș fi spus nimic. Aș fi putut-o urma la dușuri și aș fi murit împreună cu ea. Aș fi putut face lucrurile diferit. Aș fi putut face mai mult. Sunt convinsă de asta.

Și totuși. Acest „și totuși" se deschide ca o ușă. Cât de ușor o viață poate deveni o litanie de vină și regret, un cântec care continuă să răsune, cântat de același cor, despre neputința de a ne ierta pe noi înșine. Cât de ușor devine viața pe care n-o trăim singura viață pe care o prețuim. Cât de ușor suntem seduși de fantezia că deținem controlul, că am deținut mereu controlul, că lucrurile pe care am fi putut să le facem sau să le spunem ar avea puterea, numai dacă le-am fi spus sau le-am fi făcut, de a vindeca durerea, de a șterge suferința, de a face să dispară pierderile suferite. Cât de ușor putem să ne agățăm de — să venerăm — alegerile pe care puteam sau ar fi trebuit să le facem.

Aș fi putut s-o salvez pe mama? Poate. Și voi trăi tot restul vieții mele știind că exista această posibilitate. Și mă pot pedepsi neîncetat pentru că am făcut alegerea greșită. Este privilegiul meu. Sau pot accepta că alegerea mai importantă *nu* este cea pe care am făcut-o când eram înfometată și terifiată, când eram înconjurați de câini, arme și incertitudini, când aveam șaisprezece ani; este cea pe care o fac acum. Alegerea de a mă accepta pe mine însămi așa cum sunt: umană, imperfectă. Și alegerea de a fi responsabilă pentru propria fericire. De a-mi ierta defectele și de a-mi recupera nevinovăția. De a înceta să

mă întreb de ce merit să supraviețuiesc. De a funcționa cât pot de bine, de a mă angaja să-i slujesc pe alții, de a face tot ce-mi stă în putere să-mi onorez părinții, de a vedea că n-au murit degeaba. De a face tot ce pot, în limita capacităților mele, astfel încât generațiile viitoare să nu treacă prin ce am trecut eu. De a fi utilă, de a supraviețui și de a prospera astfel încât să-mi pot folosi fiecare moment pentru a face din lumea aceasta un loc mai bun. Și de a înceta, într-un final, de a înceta să fug de trecut. De a face tot ce e posibil pentru a-l salva, iar apoi a-l lăsa în urmă. Pot face alegerea pe care o putem face cu toții. Nu pot schimba trecutul. Dar există o viață pe care o pot salva: a mea. Cea pe care o trăiesc chiar acum, în acest moment prețios.

Sunt gata de plecare. Iau o piatră de pe jos, o pietricică aspră, gri, deloc remarcabilă. O strâng în mână. În tradiția evreiască, punem pietricele pe morminte, în semn de respect pentru morți, pentru a le oferi mitzvah sau binecuvântarea. Piatra semnifică faptul că mortul trăiește încă, în inimile și în amintirile noastre. Piatra pe care o țin în mână este un simbol al iubirii mele stăruitoare pentru părinții mei. Și este emblema vinovăției și a suferinței pe care am venit să le înfrunt aici — ceva imens și înfricoșător pe care, totuși, îl pot ține în mână. Este moartea părinților mei. Este moartea vieții, așa cum era. Este ceea ce n-a apucat să se întâmple. Și este nașterea vieții, așa cum e acum. Este expresia răbdării și a compasiunii pe care le-am învățat aici, a abilității de a înceta să mă judec pe mine, abilitatea de a răspunde în loc de a reacționa. Este adevărul și pacea pe care am venit să le descopăr și tot ce pot, în sfârșit, să pun deoparte și să las în urmă.

Așez piatra pe bucata de pământ unde a fost cândva baraca mea, unde am dormit pe o laviță de lemn alături de alte cinci fete, unde am închis ochii ca și când aș fi ascultat *Dunărea albastră* și am dansat pentru viața mea. *Mi-e dor de voi,* le spun părinților mei. *Vă iubesc. O să vă iubesc întotdeauna.*

Și din vastul lagăr al morții care mi-a devorat părinții și pe atât de mulți alții, din amfiteatrul ororii, care are încă ceva sacru care să mă învețe cum să trăiesc — anume că am fost victimizată, dar nu sunt o victimă, că am fost rănită, dar nu distrusă, că sufletul nu moare niciodată, că semnificația și scopul pot veni din adâncul inimii, din ceea ce ne-a rănit mai tare — eliberez ultimele cuvinte. *Rămas-bun,* rostesc. Și *Mulțumesc.* Vă mulțumesc pentru viață și pentru puterea de a accepta, într-un final, viața așa cum este.

Mă îndrept spre poarta de fier a vechii închisori, spre Béla, care mă așteaptă în iarbă. Cu colțul ochiului văd un bărbat în uniformă plimbându-se de colo-colo, sub semn. Este un gardian de la muzeu, nu soldat. Dar îmi este imposibil, când îl văd mărșăluind în uniforma lui, să nu încremenesc pe loc, să nu-mi țin respirația, să nu mă aștept la zgomotul unei împușcături, la explozia gloanțelor. Pentru o fracțiune de secundă sunt din nou copila înfricoșată, o fată în pericol. Sunt eul meu în detenție. Dar respir, aștept ca momentul să treacă. Îmi pipăi pașaportul albastru, american, din buzunarul pardesiului. Gardianul ajunge la însemnul din fier forjat și se întoarce, mărșăluind înapoi spre închisoare. Probabil că stă aici. Este datoria lui să stea. Dar eu pot pleca. Sunt liberă!

Părăsesc Auschwitzul. Am scăpat! Ies pe poarta cu ARBEIT MACHT FREI. Cât de crude și batjocoritoare au fost aceste cuvinte când ne-am dat seama că nimic din ce-am putea face nu ne va elibera. Dar pe când las în urmă barăcile, crematoriile în ruină, arestul, vizitatorii și paznicul de la muzeu și, în timp ce trec săltând pe sub literele din metal negru, către soțul meu, văd cum cuvintele scânteiază de adevăr. Munca *chiar* m-a eliberat. Am supraviețuit, așa încât să-mi pot face treaba. Nu cea la care se refereau naziștii — travaliul dur al sacrificiului și al foamei, al epuizării și al sclaviei. Ci munca interioară, a învățării felului

în care să supraviețuiești și să prosperi, a învățării felului în care să mă iert pe mine, să-i ajut și pe alții să facă același lucru. Și când fac această muncă, nu mai sunt ostatica sau prizoniera nimănui. Sunt liberă.

PARTEA A IV-A

Vindecarea

20. DANSUL LIBERTĂȚII

Una dintre ultimele dăți când l-am văzut pe Viktor Frankl a fost Al Treilea Congres Mondial de Logoterapie din Regensburg, în 1983. Avea aproape optzeci de ani; eu aveam cincizeci și șase. În multe sensuri eram aceeași persoană care se pierduse cu firea în sala de discursuri din El Paso, când pusesem în geantă o cărticică cu copertă broșată. Încă vorbeam engleză cu accent puternic. Încă aveam flashback-uri. Încă duceam cu mine imagini dureroase și încă jeleam pierderile din trecut. Dar nu mă mai simțeam victima cuiva. Simțeam — și așa urma să simt de atunci încolo — o iubire și o recunoștință extraordinare pentru cei doi eliberatori ai mei: soldatul american care mă trăsese dintr-un morman de cadavre, la Gunskirchen, și Viktor Frankl, care m-a ajutat să nu mă mai ascund, să-mi găsesc cuvintele pentru a descrie experiența trăită, să fac față durerii. Cu ajutorul mentoratului și prieteniei sale am descoperit un obiectiv în suferința mea, un sentiment al însemnătății care m-a ajutat nu doar să cad la pace cu trecutul, dar și să ies la lumină din încercările prin care am trecut, având ceva prețios de împărtășit: o cale spre libertate. În ultima seară a congresului am dansat împreună. Iată-ne, doi dansatori în vârstă. Doi oameni bucurându-se de prezentul sacru. Doi supraviețuitori care au învățat să prospere și să fie liberi.

Lungile decenii de prietenie cu Viktor Frankl și relația de vindecare cu toți pacienții mei, inclusiv cu cei pe care i-am descris aici, m-au învățat una și aceeași lecție importantă, al cărei studiu îl începusem la Auschwitz: experiențele noastre dureroase

nu sunt o răspundere — sunt un dar. Ne dau perspectivă și sens, ne dau oportunitatea de a ne găsi scopul individual și forța.

Nu există un tipar al vindecării potrivit pentru oricine și pentru toți, dar există anumiți pași care pot fi învățați și exersați, pași pe care fiecare individ îi poate întrețese în propriul drum, pași din dansul libertății.

Primul meu pas în acest dans a fost să-mi asum responsabilitatea pentru ceea ce simt. Să încetez să-mi mai reprim și să-mi mai evit sentimentele și să încetez să mai dau vina pe ele, pe Béla sau pe alții, să accept că-mi aparțin. Acesta a fost pasul vital și în vindecarea căpitanului Jason Fuller. Ca și mine, avea obiceiul de a-și reteza sentimentele, de a fugi de ele până când au ajuns suficient de puternice ca să-l controleze, în loc să fie invers. I-am spus că nu poate evita durerea dacă își evită sentimentele. Trebuia să-și asume responsabilitatea de a le experimenta — și eventual de a le exprima — în siguranță, de a le lăsa să se ducă.

În primele săptămâni de tratament, l-am învățat o mantra pentru a-și gestiona emoțiile: *observă, acceptă, verifică, rămâi.* Când se simțea copleșit de un sentiment, prima acțiune pentru gestionarea acestuia era să-l observe — să ia cunoștință — că avea acel sentiment. Își putea spune *Aha! Iar începe. Asta e furia. Asta e gelozia. Asta e tristețea.* Terapeutul meu jungian m-a învățat un lucru pe care-l găseam destul de reconfortant — că, deși pare că paleta sentimentelor umane este nelimitată, de fapt fiecare umbră, la fel ca în cazul culorilor, este derivată din doar câteva emoții primare: tristețe, nebunie, bucurie, spaimă. Pentru cei care abia învață un vocabular emoțional, așa cum eram și eu, este mai puțin copleșitor să învețe să identifice doar patru sentimente.

Odată ce-și putea numi sentimentele, Jason avea nevoie să accepte că acestea îi aparțin. Poate că erau declanșate de acțiunile sau vorbele altcuiva, dar stările erau ale lui. Chinuirea celorlalți nu le făcea să dispară.

Apoi, odată ce se afla sub starea respectivă, trebuia să verifice cum răspundea corpul. *Mi-e cald? Mi-e frig? Inima îmi bate cu putere? Cum îmi este respirația? Sunt bine?*

Întoarcerea spre acel sentiment și spre felul în care îi circula în trup îl ajuta să stea cu starea aceea până când trecea sau se schimba. Nu trebuia să disimuleze, să-și trateze medicamentos sau să fugă de sentimentele lui. Putea alege să le simtă. Nu erau decât niște sentimente. Le putea accepta, îndura, sta cu ele — pentru că erau temporare.

Odată ce Jason a adoptat mai mult metoda de a se adapta sentimentelor lui, am exersat și cum să le răspundă, în loc să reacționeze. Jason învățase să trăiască de parcă ar fi fost într-o oală sub presiune. Se controla cu strictețe — până când a răbufnit. L-am ajutat să învețe să fie mai degrabă ca un ceainic, să ventileze aburii. Câteodată venea la întâlnire și îl întrebam cum se simte, iar el răspundea *Simt că-mi vine să urlu.* Îi răspundeam: *Okay! Hai să urlăm. Hai să scoatem tot din tine, ca să nu te îmbolnăvești.*

Pe măsură ce învăța să-și accepte și să-și înfrunte sentimentele, Jason a început, totodată, să vadă că de multe ori își recrea în familia de acum frica, represiunea și violența trăite în copilărie. Nevoia de a-și controla sentimentele, învățată pe când era la mâna unui tată abuziv, translatase în nevoia de a-și controla soția și copiii.

Câteodată, vindecarea ne ajută să ne reparăm și relațiile cu partenerii; câteodată, vindecarea îl eliberează pe celălalt să se dezvolte el însuși. După câteva luni în care l-a însoțit pentru terapia de cuplu, soția i-a spus lui Jason că era gata să se despartă de el. Jason a fost șocat și furios. Eu eram îngrijorată că furia provocată de mariajul ratat va domina felul în care se va purta cu copiii. La început, Jason a fost răzbunător și a vrut să se lupte pentru custodia totală, dar a reușit să-și schimbe această abordare de tipul totul-sau-nimic, ajungând cu soția lui

la o înțelegere de custodie comună. A fost capabil să repare și să îngrijească relația cu cei care îl inspiraseră să lase arma: copiii lui. A pus capăt moștenirii violenței.

Odată ce recunoaștem sentimentele și ne asumăm responsabilitatea lor, putem învăța să recunoaștem și să ne asumăm responsabilitatea și pentru rolul nostru în dinamica ce ne modelează relațiile. Așa cum am învățat din mariajul meu și din relațiile cu propriii copii, una dintre bazele dovedite ale libertății noastre este felul în care relaționăm cu cei pe care-i iubim. Este un aspect frecvent în munca mea.

În dimineața în care l-am cunoscut, Jun purta pantaloni călcați la dungă și o cămașă închisă până sus. Ling mi-a trecut pragul îmbrăcată într-o fustă croită perfect și într-un blazer; machiajul era aplicat ca de o mână profesionistă, iar părul fusese coafat cu grijă. Jun s-a așezat la un capăt al canapelei și privirea i s-a îndreptat către diplomele și fotografiile înrămate de pe peretele din biroul meu. Se uita la orice, mai puțin la Ling. Ea s-a lăsat cu grijă pe marginea canapelei și m-a privit drept în ochi.

— Uite care este problema, a spus ea, fără nicio introducere. Soțul meu bea prea mult.

Jun a roșit. Părea că-și ia elan să spună ceva, dar a tăcut totuși.

— Asta trebuie să înceteze, a spus Ling.

Am întrebat-o ce înseamnă „asta". Care era comportamentul pe care-l găsea atât de nepotrivit?

Potrivit lui Ling, în ultimul an sau poate în ultimii doi, obiceiul de a bea al lui Jun evoluase de la un pahar ocazional, în vreo seară sau într-o ieșire de weekend, într-un ritual zilnic. Începea înainte de a se întoarce acasă, cu un scotch la vreun bar din apropierea campusului universitar, unde era profesor. Paharul acela era urmat acasă de altul, apoi de altul. Când venea vremea cinei alături de cei doi copii, ochii îi sticleau un

pic, vorbea nițel cam tare și făcea glume fără perdea. Ling se simțea singură și împovărată cu responsabilitatea de a-i duce pe copii la baia de seară și apoi la culcare. Când venea momentul să se culce și ea, fierbea deja de frustrare. Am întrebat-o despre viața intimă și a roșit. Apoi mi-a spus că Jun obișnuia să-și arate intenția de a face sex când se așezau în pat, dar adeseori era prea supărată ca să fie o dorință reciprocă. Mai nou, el dormea adesea pe canapea.

— Asta nu e tot, a spus ea, înșirând toate dovezile. Când e beat, sparge vase. Vine acasă târziu. Uită ce-i spun, conduce beat. O să facă un accident, într-o zi. Cum să am încredere în el, să-l las să-i ducă pe copii cu mașina?

În timp ce Ling vorbește, Jun pare să se evapore. Ochii i-au căzut în poală. Pare rănit, rezervat, rușinat — și furios, dar ostilitatea lui era direcționată spre interior. L-am întrebat pe Jun care-i perspectiva lui.

— Sunt responsabil când sunt cu copiii, a spus el. Nu are niciun drept să mă acuze că-i pun în pericol.

— Dar relația ta cu Ling? Cum ți se pare că merge căsnicia voastră?

El a ridicat din umeri.

— Sunt aici, a spus.

— Văd că ați lăsat loc mult între voi pe canapea. Asta reprezintă o indicație corectă despre prăpastia uriașă dintre voi?

Ling a strâns cu putere toartele genții.

— Este corectă, a spus Jun.

— Pentru că bea! a răbufnit Ling. Asta creează această distanță.

— Pare că există multă mânie acolo, care vă separă.

Ling s-a uitat fugitiv la soțul ei, înainte de a încuviința.

Am văzut o mulțime de cupluri blocate într-un astfel de dans. Ea îl cicălește, el bea. El bea, ea îl cicălește. Asta este coregrafia pe care au ales-o. Dar dacă unul dintre ei ar schimba pașii?

— Mă întreb, încep eu. Mă întreb dacă mariajul vostru ar supraviețui în cazul în care Jun n-ar mai bea.

Jun strânge din dinți. Ling slăbește strânsoarea poșetei.

— Exact, spune ea. Asta ar trebui să se întâmple.

— Ce s-ar întâmpla, de fapt, dacă Jun ar înceta să bea? o întreb eu.

Le spun despre un alt cuplu pe care-l știu. Soțul era tot așa, alcoolic. Într-o zi, a simțit că i-a ajuns. Nu mai voia să bea. Voia să ceară ajutorul. A decis că dezintoxicarea era cea mai bună variantă și a început să muncească din greu ca să renunțe la băutură. Acesta era exact lucrul pentru care se rugase soția lui să se întâmple. Amândoi au așteptat ca renunțarea lui la băutură să fie soluția pentru problemele lor. Dar pe măsură ce recuperarea lui progresa, căsnicia le mergea tot mai prost. Când soția l-a vizitat la clinica de dezintoxicare, au ieșit la iveală sentimente de furie și amărăciune. Ea nu se putea abține să nu evoce trecutul. *Îți amintești cum, acum cinci ani, ai venit acasă și ai vărsat toate alea pe covorul meu preferat? Și altădată, când ai distrus petrecerea la aniversarea noastră?* Nu se putea abține să nu-i recite litania tuturor greșelilor pe care le făcuse, a tuturor modalităților în care o rănise și o dezamăgise. Cu cât se făcea mai bine soțul, cu atât ea era mai rău. El se simțea mai puternic, mai puțin toxic, mai puțin rușinat, mai conectat cu el însuși, în armonie cu viața și relațiile lui. Iar ea devenea din ce în ce mai furioasă. El renunțase la băutură, dar ea nu putuse renunța la critică și învinovățire.

Eu numesc asta balansoar. O persoană este sus, cealaltă este jos. O grămadă de căsnicii și relații sunt construite în acest fel. Doi oameni se înțeleg tacit: unul dintre ei va fi bun, iar celălalt va fi rău. Întreg sistemul se bazează pe inadecvarea unei persoane. Partenerul „rău" primește cale liberă să testeze toate limitele; partenerul „bun" spune: *Uite cât de lipsit de egoism sunt! Uite cât de răbdător sunt! Uite la câte trebuie să fac față!*

Dar ce se întâmplă dacă cel „rău" din relație se satură de rolul lui? Dacă se prezintă la o audiție pentru cealaltă parte a piesei? Atunci locul celui „bun" din relație nu mai este sigur. Trebuie să-i amintească celuilalt cât de rău este, ca să-și poată păstra poziția. Sau poate că va deveni rău — ostil, exploziv —, așa încât cei doi să poată echilibra în continuare balansoarul, chiar dacă au schimbat pozițiile. Oricum ar fi, învinovățirea este pivotul care ține legate cele două locuri.

Într-o grămadă de situații, acțiunile altcuiva chiar pot contribui la disconfortul și nefericirea noastră. Nu sugerez că ar trebui să fim în regulă cu un comportament distructiv, care ne face rău. Dar rămânem victime cât timp facem responsabil pe altcineva de propria stare de bine. Dacă Ling spune: „Pot fi fericită și liniștită dacă Jun nu mai bea", se lasă pe sine vulnerabilă în fața unei vieți de tristețe și neliniște. Fericirea ei va fi mereu la o sticlă sau o dușcă distanță de dezastru. În același fel, dacă Jun spune: „Singurul motiv pentru care beau sunt criticile și cicăleala lui Ling", renunță la libertatea lui de a alege. Nu este propriul stăpân. Este marioneta lui Ling. Ar putea căpăta ușurarea temporară oferită de băutură, ca protecție împotriva răutății ei, dar nu va fi liber.

Atât de des suntem nefericiți pentru că ne asumăm prea multă sau prea puțină responsabilitate. În loc să fim asertivi și să alegem ferm pentru noi înșine, este posibil să devenim agresivi (să alegem pentru alții) sau pasivi (să-i lăsăm pe alții să aleagă pentru noi) ori pasiv-agresivi (să alegem pentru alții prin a-i împiedica să primească ceea ce aleg ei înșiși). Nu-mi face nicio plăcere să admit că obișnuiam să fiu pasiv-agresivă în relația cu Béla. El era foarte punctual, era important pentru el să ajungă la timp și, când mă enerva, tărăgănam plecarea de-acasă. Găseam intenționat o modalitate de a ne încetini, de a întârzia doar ca să-i fac în ciudă. El alegea să ajungă la timp, iar eu nu-l lăsam să capete ce-și dorea.

Le-am spus lui Ling și Jun că, învinovățindu-se reciproc pentru nefericirea lor, evită responsabilitatea de a-și găsi propria fericire. Deși la suprafață păreau amândoi foarte asertivi — Ling mereu în ceea ce privește situația lui Jun, el făcând ce avea chef în loc să facă ce-i cerea Ling —, erau amândoi experți în a evita expresia onestă „vreau" sau „sunt". Ling folosea *cuvântul* „vreau" — „Vreau ca soțul meu să nu mai bea" —, dar ca să ceară ceva pentru altcineva, îi scăpa înțelegerea a ceea ce voia pentru ea însăși. Iar Jun putea să-și justifice beția prin a spune că era din vina lui Ling, o exprimare contra așteptărilor și criticilor ei opresive. Însă dacă renunțăm la autoritatea propriilor alegeri, atunci agreăm că suntem victime — și prizonieri.

În Haggadah, textul evreiesc care ne spune povestea eliberării din sclavia din Egipt și ne învață rugăciunile și ritualurile pentru seder, sărbătoarea specială de Pesah, există patru întrebări la care răspund în mod tradițional cei mai tineri membri ai familiei. Aveam privilegiul să le adresez la mesele de seder din copilărie și le-am pronunțat și în ultima noapte petrecută alături de părinții mei, la noi acasă. În practica mea terapeutică, am propria versiune a celor patru întrebări, dezvoltată cu ani în urmă cu ajutorul câtorva colegi, pe când împărtășeam strategii de începere a unei ședințe cu un pacient nou. Acestea sunt întrebările pe care le-am pus și lui Ling și Jun, rugându-i să răspundă pe loc, în scris, astfel încât să se poată elibera de victimizare.

1. *Ce îți dorești?* Aceasta este o întrebare ce poate părea simplă, în mod înșelător. Poate fi mult mai dificil decât credem să ne oferim permisiunea de a ne ști și de a ne asculta, de a ne alinia cu dorințele noastre. Cât de des, atunci când răspundem la această întrebare, spunem ce ne dorim pentru altul? Le-am reamintit lui Ling și Jun că trebuie să răspundă pentru ei înșiși. Să spui *Vreau ca Jun să înceteze să bea*

sau *Vreau ca Ling să înceteze cu cicăleala* înseamnă să eviți întrebarea.

2. *Cine vrea lucrul ăsta?* Asta este povara și lupta noastră: să ne înțelegem propriile așteptări versus încercarea de a trăi așteptările altora de la noi. Tata a devenit croitor pentru că tatăl lui nu l-a lăsat să se facă medic. A fost bun în meseria lui, a fost căutat și premiat — dar nu a fost niciodată cine și-a dorit să fie și a regretat mereu acest vis netrăit. Este responsabilitatea noastră să acționăm în sprijinul eului nostru adevărat. Câteodată, asta înseamnă să renunțăm la nevoia de a le face altora pe plac, să renunțăm la nevoia noastră de a căpăta aprobarea altora.

3. *Ce vei face în legătură cu asta?* Cred în puterea gândirii pozitive — schimbarea și libertatea presupun totodată și acțiuni pozitive. Orice exersăm ne ajută să devenim mai buni în ce facem. Dacă exersăm mânia, vom deveni și mai mânioși. Dacă exersăm frica, vom deveni și mai fricoși. În multe cazuri, lucrăm de fapt din greu ca să ne asigurăm că nu mergem nicăieri. Schimbarea înseamnă să observi ce nu mai funcționează și să ieși din tiparele familiare, restrictive.

4. *Când?* În *Pe aripile vântului,* cartea favorită a mamei, Scarlett O'Hara spune, atunci când se confruntă cu o dificultate: *O să mă gândesc mâine la asta... Până la urmă, și mâine este o zi.* Dacă vrem să evoluăm, în loc să ne învârtim pe loc, este timpul să trecem la acțiune chiar acum.

Ling și Jun au terminat de răspuns la întrebări, și-au împăturit foile și mi le-au dat. Urma să le citim împreună în săptămâna următoare. Când s-au ridicat să plece, Jun mi-a strâns mâna. Și atunci, pe când se îndrepta spre ușă, am văzut

confirmarea de care aveam nevoie, că erau dornici să încerce să facă o punte peste prăpastia pe care o lăsaseră să le afecteze mariajul, să treacă peste prăpastia învinovățirii reciproce. Ling s-a întors spre Jun și i-a zâmbit ezitant. N-am văzut dacă el i l-a întors — era cu spatele la mine — dar a bătut-o ușor pe umăr.

Când ne-am întâlnit, în săptămâna următoare, Ling și Jun au descoperit ceva la care nu s-au așteptat. Răspunzând la întrebarea *Ce îți dorești?*, scriseseră amândoi același lucru: *O căsnicie fericită.* Doar verbalizând această dorință, erau deja pe cale să obțină ce-și doreau. Tot ce le trebuia erau niște instrumente noi.

I-am cerut lui Ling să lucreze pentru a-și schimba comportamentul zilnic la sosirea lui Jun acasă. Acesta era momentul în care ea se simțea cel mai mult furioasă, vulnerabilă și înspăimântată. Oare era beat? Cât de beat? Cât de tare o să se îmbete? Exista oare vreo posibilitate de apropiere între ei sau urma să fie o altă seară de distanțare și ostilitate? Învățase să-și gestioneze frica încercând să exercite controlul. Adulmeca respirația lui Jun, lansa acuzații, îl împingea. Am învățat-o să-și salute soțul în același fel, indiferent dacă era treaz sau beat — cu privire blândă și o formulare simplă: „Mă bucur să te văd. Mă bucur că ești acasă". Dacă el băuse, iar ea se simțea rănită și dezamăgită, îi era permis să vorbească despre aceste sentimente. Putea spune „Văd că ai băut, iar asta mă întristează pentru că este dificil să mă simt apropiată de tine când ești beat" sau „asta mă face să mă simt îngrijorată în legătură cu siguranța ta". Și îi era permis să facă alegeri pentru ea, ca răspuns la alegerea lui de a bea. Putea spune: „Speram să vorbesc cu tine în seara asta, dar văd că ai băut. În cazul ăsta, o să fac altceva".

I-am explicat lui Jun despre componentele psihologice ale dependenței și i-am mai spus că îl pot ajuta să-și vindece orice durere încerca să trateze cu alcool. Dacă alegea să stea departe

de băutură, avea nevoie de ajutor suplimentar pentru tratarea dependenței. I-am cerut să meargă la trei întâlniri ale Alcoolicilor Anonimi și să vadă dacă se recunoaște în vreuna din istoriile pe care le aude acolo. S-a dus la întâlniri, așa cum i-am cerut, dar din câte știu, după aceea n-a mai revenit. Cât timp am lucrat cu el, nu s-a oprit din băut.

Când Ling și Jun au terminat terapia, unele lucruri mergeau mai bine între ei, dar altele nu. Erau în stare să se asculte unul pe celălalt fără să simtă nevoia să aibă dreptate și petreceau mai mult timp de cealaltă parte a furiei, unde își puteau recunoaște tristețea și frica. Între ei era mai multă căldură. Dar singurătatea a rămas. Și teama că beția lui Jun va intra într-o spirală ce va scăpa de sub control.

Povestea lor este o bună pildă pentru vorba aceea: nu-i gata până nu se termină. Cât trăiești, există riscul să suferi mai mult. Există, de asemenea, și oportunitatea de a găsi o modalitate să suferi mai puțin, să alegi fericirea, adică să-ți asumi responsabilitatea pentru tine însuți.

Încercând să fii cel care vede fiecare nevoie a celuilalt este la fel de problematic ca a evita asumarea responsabilității pentru propria persoană. Asta a fost și problema mea — așa cum este pentru mulți psihoterapeuți. Am avut această revelație pe când lucram cu o mamă singură a cinci copii, șomeră, cu un mic handicap, având în plus și o depresie. Îi era greu să iasă din casă. Eram fericită să mă implic, să-i ridic cecurile de ajutor social și să-i duc copiii la diferite întâlniri și activități. Ca terapeut, simțeam că este responsabilitatea mea s-o ajut în orice fel puteam. Dar într-o zi, când stăteam la rând la biroul de asistență socială, binevoitoare, generoasă și valoroasă, o voce din interior mi-a spus: *Edie, ale cui nevoi sunt îndeplinite acum?* Mi-am dat seama că răspunsul nu era „ale dragei mele paciente". Răspunsul era „ale mele". Făcând aceste lucruri pentru ea, mă

simțeam foarte bine cu mine. Dar cu ce costuri? Îi alimentam dependența — și foamea. Deja se priva pe ea însăși, de multă vreme, de ceva ce putea găsi doar înăuntrul ei și, în timp ce eu credeam că-i susțin sănătatea și starea de bine, îi susțineam de fapt nevolnicia. Este în regulă să ajuți oamenii — și este în regulă să ai nevoie de ajutor —, dar când înlesnirile tale le permit altora să nu se ajute singuri, atunci îi schilodești pe cei pe care vrei să-i ajuți.

Obișnuiam să-mi întreb pacienții: *Cum te pot ajuta?* Dar această întrebare face din ei hopa-mitici așteptând să fie puși iar pe picioare. Pe mine mă face să centrez și să dau cu capul, în cele din urmă incapabilă să repar pe altcineva. Așa că am schimbat întrebarea în: *Cum îți pot fi de folos?* Cum te pot susține să-ți asumi responsabilitatea pentru tine însuți?

N-am întâlnit niciodată pe nimeni care să aleagă conștient să trăiască în captivitate. Și totuși, am văzut în repetate rânduri cât de ușor ne cedăm libertatea spirituală și mentală, alegând să dăm altcuiva responsabilitatea de a ne ghida viețile, de a alege pentru noi. Un cuplu tânăr m-a ajutat să înțeleg consecințele abdicării de la asumarea acestei responsabilități, consecințele încredințării ei altcuiva. Au atins în mine o coardă specială datorită tinereții lor, erau în acea fază a vieții în care cei mai mulți sunt disperați după autonomie — și, în mod ironic, perioada în care ar putea fi anxioși pentru viitor.

Când mi-a căutat ajutorul, Elise atinsese faza disperării suicidale. Avea douăzeci și unu de ani, părul creț și blond strâns în coadă și ochii înroșiți de plâns. Purta un tricou sport bărbătesc, foarte mare, care îi venea aproape până la genunchi. Am stat alături de Elise în soarele strălucitor de octombrie și a încercat să-mi explice rădăcinile suferinței ei: Todd. Jucător de baschet

carismatic, ambițios și chipeș, Todd era aproape o celebritate în campus. Îl întâlnise în urmă cu doi ani, pe când ea era în anul întâi, iar el în anul al doilea la facultate. Toată lumea îl știa pe Todd. Dar pentru Elise a fost o revelație că el voia s-o cunoască tocmai pe *ea*. I se părea atrăgătoare și îi plăcea că Elise nu se străduia să-l impresioneze. Nu era superficială. Personalitățile lor păreau complementare — ea era tăcută și timidă, el era vorbăreț și sociabil; ea observa, el performa. Se întâlneau de puțină vreme când Todd i-a propus să se mute la el.

Elise radia când își amintea primele luni ale relației lor. Fiind în centrul atenției grație iubirii lui Todd, se simțea nu doar suficient de bună, ci extraordinară. Nu era vorba că se simțise vreodată neglijată, că-i lipsise ceva sau nu fusese iubită în copilărie ori în fostele relații. Atenția lui Todd o făcuse să se simtă vie într-un fel cu totul special. Iubea acest sentiment.

Din păcate, starea a venit și a plecat. Câteodată, se simțea nesigură în relația lor. Mai ales la meciurile de baschet și la petreceri, când alte femei flirtau cu Todd, simțea fiorii geloziei sau ai nepotrivirii. Câteodată îi făcea scandal lui Todd după petreceri, dacă i se părea că a răspuns flirturilor. Uneori el o liniștea, alteori își exprima iritarea față de nesiguranța ei. Ea încerca să nu fie iubita cicălitoare, căutând modalități de a se face de neînlocuit pentru el. A devenit principala lui susținătoare pentru studii. Todd se străduia să-și mențină notele de trecere necesare pentru păstrarea bursei de studiu acordate sportivilor. La început, Elise l-a ajutat să învețe pentru teste. Apoi a început să-l ajute și cu temele. Curând îi scria lucrările, stătea până târziu ca să-i facă treaba, pe lângă temele ei.

Conștient sau nu, Elise a găsit o modalitate de a-l face pe Todd dependent de ea. Relația lor avea să dureze, fiindcă el avea nevoie de ea ca să-și păstreze bursa și tot ce presupunea aceasta. Sentimentul de a fi de neînlocuit pentru el era atât de intoxicant și liniștitor, încât viața lui Elise a început să se organizeze în

jurul unei singure ecuații: cu cât fac mai mult pentru el, cu atât mă va iubi mai tare. Fără să-și dea seama, începuse să echivaleze sentimentul propriei valori cu a avea iubirea lui.

Recent, Todd îi mărturisise un lucru de care Elise se temuse întotdeauna că se va întâmpla: se culcase cu altă femeie. Era furioasă și rănită. El își ceruse iertare, în lacrimi. Dar nu fusese în stare să rupă relația cu cealaltă. O iubea. Îi părea rău. Spera ca el și Elise să poată rămâne prieteni.

Elise abia dacă s-a putut urni din casă în prima săptămână. Își pierduse pofta de mâncare. Nu se putea îmbrăca. Era înfricoșată să rămână singură și se simțea rușinată. Și-a dat seama cât de tare a lăsat ca această relație să-i conducă viața — și cu ce preț. Apoi a sunat-o Todd. Voia să știe dacă i-ar putea face un mare serviciu, dacă nu era prea ocupată. Avea de făcut o lucrare pentru luni. Putea să i-o scrie ea?

I-a scris-o. Și pe următoarea. Și pe următoarea.

— I-am oferit totul, a spus ea, plângând.

— Scumpa mea, asta a fost prima ta greșeală. Te-ai martirizat pentru el. Tu ce ai câștigat?

— Voiam să aibă succes și era atât de fericit când îl ajutam.

— Iar acum ce s-a întâmplat?

Mi-a povestit că aflase de la un prieten comun că Todd și noua lui iubită se mutaseră împreună. Iar el avea de făcut o lucrare pentru a doua zi, pe care ea fusese de acord să i-o scrie.

— Știu că nu se va întoarce la mine. Știu că trebuie să încetez să-i mai fac temele. Dar nu mă pot opri.

— De ce?

— Îl iubesc. Știu că pot să-l fac fericit în continuare dacă fac munca asta în locul lui.

— Dar cu tine ce se întâmplă? Devii cea mai bună variantă a ta? Tu ești fericită?

— Mă faci să mă simt de parcă aș face ceva greșit.

— Când încetezi să mai faci ce e cel mai bine pentru tine și începi să faci lucruri de care crezi că are nevoie altcineva, faci o alegere cu consecințe în ceea ce te privește. Și în ceea ce-l privește pe Todd. Ce spune alegerea ta de a te devota ajutorării lui despre capacitatea lui de a-și înfrunta propriile provocări?

— Pot să-l ajut. Sunt aici pentru el.

— Chiar n-ai deloc încredere în el.

— Vreau să mă iubească.

— Cu prețul împiedicării dezvoltării lui? Cu prețul vieții tale?

Eram foarte îngrijorată pentru Elise când a plecat din cabinet. Disperarea ei era profundă, dar nu credeam că se va sinucide. Voia să se schimbe, de aceea venise să caute ajutor. Totuși, i-am dat numărul meu de telefon și numărul unei linii de asistență non-stop pentru sinucigași și i-am cerut să ținem legătura până la următoarea întâlnire.

Când s-a întors, am fost surprinsă să văd un tânăr cu ea. Era Todd. Elise părea toată un zâmbet. Depresia îi trecuse, mi-a spus. Todd se despărțise de cealaltă femeie, ei doi se împăcaseră. Simțea că renăscuse. Acum vedea cum nevoia ei de afecțiune și nesiguranța îl îndepărtaseră. Se va strădui mai tare să aibă încredere în relația lor, să-i arate lui Todd cât de devotată era.

Pe parcursul ședinței, Todd mi s-a părut nerăbdător și plictisit, se tot uita la ceas, se foia în scaun ca și când îi amorțiseră picioarele.

— Nu este posibil să vă împăcați fără un restart. Cum este această nouă relație pe care v-o doriți? La ce sunteți dispuși să renunțați ca s-o obțineți? i-am întrebat.

S-au holbat la mine.

— Hai să începem cu ce aveți în comun. Ce vă place să faceți împreună?

Todd s-a uitat la ceas. Elise s-a dat mai aproape de el.

— Asta e tema voastră, le-am spus. Vreau să găsiți, separat, un lucru nou pe care vă place să-l faceți singuri și un lucru nou pe care vă place să-l faceți împreună. Nu poate fi baschetul, temele sau sexul. Faceți ceva amuzant și ieșiți din zona familiară.

Elise și Todd s-au întors din când în când la cabinet, în următoarele șase luni. Câteodată, Elise venea singură. Principala ei preocupare continua să fie păstrarea relației, dar nimic din ce făcea nu era suficient pentru a-i șterge nesiguranțele și îndoielile. Voia să se simtă mai bine, dar nu era încă doritoare să se schimbe. Iar Todd, când venea la întâlnire, părea și el blocat. Primea tot ce credea că dorește — admirație, succes, iubire (ca să nu mai vorbim de notele bune) —, dar părea trist. Dădea înapoi, era în regres. Părea că respectul de sine și încrederea în el însuși se atrofiaseră din cauza dependenței de Elise.

În cele din urmă, vizitele li s-au rărit și n-am mai auzit de ei luni întregi. Apoi, am primit două anunțuri de absolvire. Unul era de la Elise. Își terminase studiile și fusese acceptată într-un program de master în Literatură comparată. Îmi mulțumea pentru timpul petrecut împreună. Spunea că într-o zi s-a trezit și și-a dat seama că s-a săturat. A încetat să-i facă lui Todd lucrările. Relația lor s-a terminat, i-a fost foarte greu, dar acum era recunoscătoare că nu rămăsese cu ce alesese o vreme în locul iubirii.

Celălalt anunț de absolvire era de la Todd. Terminase și el școala — un an mai târziu, dar absolvise. Și el voia să-mi mulțumească. Mi-a spus că aproape renunțase la școală când Elise încetase să-i facă lucrările. Fusese indignat și furios. Dar apoi și-a asumat responsabilitatea pentru propria viață, a angajat un meditator și a acceptat că va trebui să facă un efort, pentru binele lui. „Eram o loază", scria el. A spus asta fără să-și dea seama că, în tot acel timp în care se baza pe Elise ca să-i facă treaba, fusese deprimat. Nu-i plăcuse de el. Acum se putea uita în oglindă simțind față de sine respect, nu dispreț.

Viktor Frankl scrie: *Căutarea sensului vieții de către un om reprezintă motivația primordială a existenței lui... Acest sens este unic și specific și de aceea trebuie împlinit numai și numai de el; doar așa poate căpăta o semnificație care-i va satisface propria* dorință *de a găsi un sens.* Când renunțăm să ne asumăm responsabilitatea pentru noi înșine, renunțăm la abilitatea de a crea și de a descoperi acest sens. Cu alte cuvinte, renunțăm la viață.

21. FATA FĂRĂ MÂINI

Al doilea pas în dansul libertății este să învățăm să ne asumăm riscurile necesare pentru adevărata împlinire a propriului potențial. Cel mai mare risc pe care mi l-am asumat în acea călătorie a fost să mă întorc la Auschwitz. În jurul meu erau oameni — familia care o găzduise pe Marianne, funcționarul de la Ambasada Poloniei — care mi-au spus să nu mă duc. Și mai era cerberul meu interior, acea parte care voia mai mult să mă aflu în siguranță decât să fiu liberă. Însă în noaptea aceea, în patul lui Goebbels, am intuit adevărul potrivit căruia nu voi putea fi o persoană întreagă până nu mă întorc, este necesar pentru propria-mi sănătate să fiu din nou acolo. Asumarea unor riscuri nu înseamnă că ne aruncăm orbește într-o primejdie, ci că ne acceptăm fricile, astfel încât să nu le mai fim prizonieri.

Carlos a început să lucreze cu mine când era în clasa a zecea și se lupta cu un soi de anxietate socială și cu acceptarea de sine. Îi era atât de teamă să nu fie respins de colegii lui, încât nu risca să inițieze vreo prietenie sau vreo relație. Într-o zi, i-am cerut să-mi spună care sunt cele mai populare zece fete din liceu. Apoi i-am dat o temă. Urma să-i ceară fiecăreia dintre ele să iasă cu el. Mi-a spus că îi era imposibil, că ar însemna să se sinucidă social, că nu vor ieși niciodată cu el și că va fi tachinat până la finalul liceului pentru cât de jalnic fusese. I-am spus: da, e adevărat, s-ar putea să nu capeți ce vrei — dar chiar și așa vei fi mai bun decât înainte, pentru că vei ști cum stai, vei avea mai multe informații și vei vedea ce este real, și nu creat de frica ta. În cele din urmă a acceptat și, spre surpriza lui, patru din cele

mai populare zece fete din liceu au ieșit cu el! Își făcuse deja scenariile, stabilise care îi era valoarea, se respinsese deja de cinci sute de ori în mintea lui, iar frica aceea trecuse și în limbajul corpului — în ochii plecați și feriți, în loc să fie strălucitori, conectați. El însuși își crease indisponibilitatea pentru bucurie. Odată ce și-a acceptat fricile și alegerile și și-a asumat un risc, a descoperit posibilități nebănuite.

Câțiva ani mai târziu, într-o zi din toamna lui 2007, Carlos m-a sunat din camera lui de cămin, de la facultate. Avea vocea marcată de anxietate.

— Am nevoie de ajutor, mi-a spus el.

Era de-acum în anul doi la Universitatea Big Ten, din Midwest.

Când l-am auzit așa, pe neașteptate, m-am gândit că poate l-au copleșit din nou anxietățile sociale.

— Spune-mi ce s-a întâmplat, i-am cerut.

În campus era săptămâna inițierilor pentru frății, mi-a spus el. Știam deja că încă din liceu visa să intre într-o frăție. Odată ce începuse facultatea, visul devenise și mai important, după cum mi-a mărturisit. Viața literelor grecești[30] era o componentă importantă a țesăturii sociale din campus și toți prietenii lui candidau, așa încât părea obligatoriu pentru supraviețuirea lui socială să poată intra într-o frăție. Auzise zvonuri despre ritualuri nepotrivite și agresive din alte frății, dar pe a lui și-o alesese cu grijă. Îi plăcea diversitatea rasială a membrilor și accentul pus pe serviciile sociale. Părea perfectă. În timp ce mulți dintre prietenii lui se temeau de procesul agresiv, Carlos n-avea nicio grijă în legătură cu asta. Considera că hărțuirea aceea avea un scop, că-i ajuta pe tineri să lege mai repede prietenii, cât timp nu era exagerată.

---

30 Nume comun dat frăților din facultate, datorat denumirilor acestora, după literele alfabetului grecesc.

Dar săptămâna inițierilor nu s-a dovedit a fi așa cum și-o imaginase Carlos.

— Ce este diferit? l-am întrebat.

— Maestrul meu de inițiere vrea să-și demonstreze puterea.

Mi-a spus că tânărul acela era incredibil de agresiv, căutând cu îndârjire fiecare punct slab al procesului și presându-l. A spus că preferințele muzicale ale unuia dintre candidați sunt „gay". În timpul unei întâlniri s-a uitat la Carlos și a spus: „Arăți ca unul care ar trebui să-mi tundă gazonul".

— Cum te-ai simțit când ți-a spus așa?

— Am fost foarte supărat. Voiam să-i trag un pumn în față.

— Și ce-ai făcut?

— Nimic. Încerca doar să mă stârnească. N-am reacționat.

— Ce s-a întâmplat după aceea?

Carlos mi-a spus că, în dimineața aceea, maestrul de inițiere le-a ordonat lui și celorlalți candidați să facă curățenie în casa frăției, alocându-le diferite treburi. Lui Carlos i-a dat o perie de toaletă și o sticlă de detergent. Apoi i-a oferit și un sombrero uriaș.

— O să-l porți în timp ce freci veceurile. O să-l porți și la plecare, când te duci la ore. Și singurele cuvinte pe care ai voie să le spui toată ziua sunt: *Sí, senor*[31].

Era o umilire publică, un îngrozitor act de rasism, dar dacă voia să se alăture frăției, Carlos trebuia să se forțeze să-l îndure.

— Am simțit că nu pot spune „nu", mi-a zis el.

Îi tremura vocea.

— A fost oribil. Dar am făcut-o. N-am vrut să-mi pierd locul doar pentru că maestrul meu de inițiere este un nemernic. N-am vrut să-l las să câștige.

— Îmi dau seama cât ești de supărat.

---

31 „Da, domnule" (în limba spaniolă în original).

— Sunt furios. Și jenat. Și confuz. Simt că ar fi trebuit să primesc acest loc și fără să mă supăr așa de tare.

— Spune-mi mai multe despre asta.

— Știu că nu este deloc aceeași situație, dar în timp ce frecam veceurile cu acel sombrero pe cap, m-am gândit la povestea pe care mi-ai spus-o, despre cum ai fost obligată să dansezi în lagărul de concentrare. Mi-am amintit că mi-ai spus că erai speriată de moarte, că erai în închisoare, dar că te simțeai liberă. Că paznicii voștri erau mai întemnițați decât tine. Știu că maestrul de inițiere este un idiot. De ce nu pot să fac ce-mi cere și să mă simt liber în interior? Mi-ai spus întotdeauna că nu contează ce se petrece în exterior, ci ce este în interior. Sunt mândru de identitatea mea mexicană. De ce m-ar afecta tâmpenia asta a lui? De ce nu mă pot ridica deasupra ei?

Era o întrebare excelentă. Ce anume face ca puterea noastră să reziste? Este suficient să-ți găsești puterea interioară, adevărul interior, sau forța presupune, totodată, să acționezi și în exterior? Chiar cred că ceea ce se întâmplă în interior contează cel mai mult. Cred și în necesitatea de a trăi în concordanță cu valorile și idealurile noastre — cu sinele nostru moral. Cred în importanța apărării a ceea ce este corect și în sfidarea a ceea ce este nedrept și inuman. Și cred în alegeri. Libertatea constă în cântărirea alegerilor pe care le avem și în examinarea consecințelor acestor alegeri.

— Cu cât ai mai multe alegeri, am spus, cu atât mai puțin te vei simți victimă. Hai să vorbim despre alegerile tale.

Am făcut o listă. Una dintre alegerile la îndemâna lui Carlos a fost să poarte un sombrero prin campus până la finalul zilei, spunând doar „*Sí, senor*". Putea fi de acord cu orice alte umilințe născocea maestrul lui de inițiere.

O altă alegere era să protesteze. Putea să-i spună maestrului de inițiere că refuză să se supună.

Sau ar fi putut să-și retragă candidatura pentru frăție. Putea să lase jos uriașul sombrero și peria de veceuri și să plece.

Lui Carlos nu i-au plăcut consecințele niciuneia dintre aceste alegeri. Nu i-au plăcut rușinea și slăbiciunea pe care le-ar fi simțit dacă ar fi capitulat în fața agresorului, mai ales dacă umilințele erau rasiste. A simțit că nu poate continua să joace rolul caricaturii rasiste fără să-și erodeze respectul de sine. Continuând să cedeze în fața agresorului, l-ar fi făcut pe acesta mai puternic și pe sine mai slab. Dar sfidarea directă a maestrului de inițiere ar fi putut deveni periculoasă din punct de vedere fizic și l-ar fi izolat social. Carlos se temea că va fi agresat și se temea să nu răspundă cu aceeași monedă. Nu voia să fie înghițit de impulsurile violente, nu voia să cadă în capcana maestrului de inițiere, căruia i-ar fi plăcut să-l scoată din sărite, nu voia să participe la o înfruntare decisivă, în public. Se temea, totodată, să nu fie ostracizat de frăție și de alte campanii de inițiere — exact în comunitatea a cărei acceptare o dorea. A treia alegere — să plece — nu era nici ea mai bună. Ar fi trebuit să renunțe la visul lui, să renunțe la dorința de apartenență, și nu dorea să facă asta.

Navigând printre opțiunile valabile, Carlos a descoperit o a patra alegere. În loc să-l înfrunte direct pe maestrul de inițiere, în ceea ce se temea că va deveni o confruntare violentă, putea să înainteze o plângere către cineva cu o autoritate mai mare. Carlos a decis că persoana potrivită pentru o astfel de abordare era președintele frăției. Știa că poate prezenta problema ierarhic, chiar decanului universității, dacă era necesar, dar a preferat ca la început să abordeze un nivel mai jos. Am exersat ce urma să spună și cum s-o spună. A fost dificil pentru el să-și păstreze calmul în timp ce repeta, însă știa din anii noștri de lucru împreună că atunci când îți pierzi cumpătul, s-ar putea să te simți puternic pe moment, dar, de fapt, îți transferi puterea în altă parte. Puterea nu înseamnă să reacționezi, ci să răspunzi — să-ți percepi sentimentele, să te gândești la ele și să planifici acțiuni eficiente care să te aducă mai aproape de obiectivul tău.

Am mai vorbit, de asemenea, și despre posibilele consecințe ale demersului. Era posibil ca președintele frăției să-i spună lui Carlos că purtarea maestrului de inițiere era acceptabilă și apoi Carlos se putea supune sau putea renunța.

— Dacă așa vede lucrurile președintele, cred că mai degrabă aș vrea să știu, decât să nu știu, a spus Carlos.

M-a sunat după întâlnire.

— Am reușit! i-a răsunat vocea triumfătoare. I-am spus ce s-a întâmplat și el mi-a răspuns că i se pare dezgustător și nu va tolera acest lucru. L-a obligat pe maestrul de inițiere să înceteze cu hărțuirea rasistă.

Desigur că eram bucuroasă pentru Carlos, că era validat și susținut, și eram bucuroasă și că nu renunțase la visul lui. Dar eram de părere că acesta ar fi fost un eveniment triumfător indiferent de răspunsul președintelui frăției. Carlos își acceptase puterea de a se ridica și de a-și afirma adevărul, dincolo de riscul de a fi exclus și criticat. Alesese să nu fie o victimă. Și adoptase o atitudine morală. Acționase în acord cu un obiectiv superior: să combată rasismul, să protejeze demnitatea umană. În apărarea propriei umanități, a apărat umanitatea tuturor. A așternut pentru noi toți o cale de a trăi păstrându-ne adevărul moral și idealurile. A face ceea ce trebuie este rareori același lucru cu a face ce este sigur.

Cred că un anumit nivel al riscului rămâne mereu inseparabil de vindecare.

Așa s-a întâmplat și în cazul lui Beatrice, o femeie tristă pe care am cunoscut-o la un moment dat, cu ochi căprui și distanți, aproape închiși, cu fața palidă. Purta haine largi și fără formă, era șleampătă și cocoșată. Mi-am dat seama imediat că Beatrice habar n-avea cât e de frumoasă. Se uita țintă în zare, încercând să nu-mi întâlnească privirea. Dar nu se putea abține să nu-mi arunce priviri scurte, furișe, care păreau să cerceteze dacă sunt

de încredere. Mă ascultase recent, cu un discurs despre iertare. Mai bine de douăzeci de ani crezuse că nu-i posibil să găsească o cale de iertare pentru copilăria ei furată. Dar discursul meu despre propria-mi călătorie către iertare i-a stârnit întrebări: *Ar trebui să iert? Pot să iert?* Acum mă evalua cu grijă, de parcă ar fi încercat să descopere dacă eram adevărată, și nu doar o imagine. Când asculți pe cineva aflat pe o scenă, care îți spune o poveste despre vindecare, ți se poate părea prea bun ca să fie adevărat. Și, într-un fel, chiar așa este. În dificila muncă a vindecării, nu există niciun catharsis la finalul celor patruzeci și cinci de minute ale ședinței de terapie. Nu există o baghetă magică. Schimbarea se petrece lent, câteodată dezamăgitor de lent. *Povestea ta despre libertate este reală?* păreau să întrebe privirile ei. *Există vreo speranță și pentru mine?*

Pentru că fusese trimisă la mine de un alt psiholog — un prieten drag, cel care o încurajase pe Beatrice să vină să-mi asculte discursul — știam puțin povestea ei. *Când a luat sfârșit copilăria ta?* îi întreb adeseori pe pacienți. Copilăria lui Beatrice luase sfârșit chiar când începuse. Părinții ei fuseseră extrem de neglijenți cu ea și cu frații ei, îi trimiteau la școală nespălați și nemâncați. Călugărițele de la școala unde învăța îi vorbeau aspru și o blamau pentru înfățișarea neîngrijită, cicălind-o să se spele și să ia micul dejun înainte de a veni la școală. Beatrice a asimilat altfel mesajul, înțelegând că neglijența părinților este vina ei.

Apoi, când avea opt ani, unul dintre prietenii părinților a început s-o molesteze. Abuzul a continuat, deși ea a încercat să se opună. A încercat să le spună și părinților ei ce se întâmplă, dar ei au acuzat-o că inventează. La aniversarea de zece ani, părinții l-au lăsat pe acest prieten, care de doi ani deja o atingea într-un mod nepotrivit, să o scoată la o „întâlnire" la film. După film, a dus-o la el acasă și a violat-o în cabina de duș. Când a început tratamentul cu mine, la vârsta de treizeci și cinci de ani, mirosul de popcorn încă îi declanșa flashback-uri.

La optsprezece ani s-a căsătorit cu un dependent recuperat, care o trata cu cruzime, fizic și emoțional. Scăpase de drama din familia ei doar ca s-o vadă iar pusă în scenă, reîntărindu-i convingerea că a fi iubit înseamnă a fi rănit. În cele din urmă, Beatrice a reușit să divorțeze de soțul ei și să-și găsească un drum în viață, o nouă carieră și o nouă relație, când a fost violată într-o excursie în Mexic. S-a întors acasă devastată.

La insistențele prietenei ei, a început terapia cu colegul meu. Era stăpânită de anxietate și fobii și abia dacă se putea da jos din pat. Simțea o amenințare constantă, grea și opresivă, și trăia mereu în alertă maximă, îngrozită să iasă din casă de teamă să nu fie iar agresată, și înfricoșată de mirosurile și asocierile care îi declanșau acele amintiri negative care o epuizau.

În primele ședințe cu colegul meu, Beatrice a fost de acord să se trezească în fiecare dimineață, să facă un duș, să-și facă patul și apoi să lucreze cincisprezece minute la bicicleta staționară din living, eventual uitându-se la televizor, ca să fie mai confortabil. Beatrice nu era în negare în ceea ce privește trauma ei, așa cum fusesem eu cândva. Era capabilă să vorbească despre trecut și să-l proceseze, din punct de vedere intelectual. Dar nu apucase încă să-și trăiască mâhnirea pentru viața devastată. Cu timpul, la exercițiile pe bicicletă, Beatrice a învățat cum să facă față pustiirii, să aibă încredere că mâhnirea profundă nu este o boală (deși astfel percepută) și a înțeles că atunci când ne anesteziem sentimentele cu mâncare, alcool sau alte comportamente compulsive, nu facem decât să prelungim suferința. La început, pe parcursul celor cincisprezece minute zilnice pe bicicletă, Beatrice nu a pedalat. Doar a stat. La un minut sau două după ce s-a așezat, a început să plângă. A plâns până când a sunat cronometrul. Pe măsură ce au trecut săptămânile, a petrecut ceva mai mult timp pe bicicletă — douăzeci de minute, apoi douăzeci și cinci. Când a ajuns la treizeci de minute, a început să pedaleze. Și puțin câte puțin, zi după zi, a parcurs pe bicicletă drumul spre durerea ascunsă în trupul ei.

Când am întâlnit-o pe Beatrice, muncise deja enorm pentru propria vindecare. Exprimarea mâhnirii îi diminuase depresia și anxietatea. Se simțea mult mai bine. Dar după ce mi-a auzit discursul la centrul comunitar, a început să se întrebe ce ar mai fi putut face ca să se elibereze de durerea traumei sale. A prins rădăcini și posibilitatea de a ierta.

— Iertarea nu înseamnă să-l ierți pe cel care te-a molestat, i-am spus. Înseamnă să ierți acea parte din tine care a fost victimizată și să lași la o parte învinovățirea. Dacă vrei, te pot ajuta în drumul spre libertate. E ca și cum am merge pe un pod. Este înfricoșător să te uiți în jos. Dar o să fiu acolo, cu tine. Ce spui? Ai vrea să continuăm?

O luminiță stinsă i-a sclipit în ochii căprui.

La câteva luni după ce a început terapia cu mine, Beatrice era gata să mă ducă, mental, în biroul tatălui ei, unde se petreceau molestările. Aceasta este o etapă extrem de vulnerabilă în procesul terapeutic și există o dezbatere permanentă în comunitățile de psihologie și neuroștiință despre cât de util sau de dăunător este pentru pacient să retrăiască mental o situație traumatizantă ori să se întoarcă fizic la locul traumei. În timpul pregătirii mele, am învățat să folosesc hipnoza pentru a-i ajuta pe supraviețuitori să revadă evenimentul traumatizant, pentru a înceta să rămână prizonierii lui. Recent, studiile au arătat că poate fi periculos să pui din nou pe cineva, din punct de vedere mental, într-o experiență traumatizantă — retrăirea psihologică a unui eveniment dureros poate, de fapt, să-l retraumatizeze. De exemplu, după atacurile din 11 septembrie, de la World Trade Center, s-a descoperit că oamenii, cu cât vedeau de mai multe ori la televizor imaginile cu turnurile prăbușindu-se, cu atât erau mai traumatizați, ani după aceea. Întâlnirea repetată cu un eveniment trecut poate întări, mai degrabă decât elibera, sentimentele de frică și suferință. În practica și în experiența mea, am văzut eficiența retrăirii mentale a unui episod traumatizant, dar

aceasta trebuie făcută în absolută siguranță, cu un profesionist bine pregătit, care îi poate lăsa pacientului controlul în legătură cu cât de mult și cât de profund vrea să rămână în trecut. Chiar și așa, nu este cel mai bun mod de lucru pentru toți pacienții sau toți terapeuții.

Dar era esențial pentru vindecarea ei. Pentru a se elibera de traumă, avea nevoie de permisiunea de a simți ceea ce nu i se permisese să simtă când avusese loc abuzul sau trei decenii mai târziu. Până nu va trăi aceste sentimente, ele vor țipa după atenția ei și, cu cât încearcă mai mult să le suprime, cu atât mai violent vor implora acestea să fie recunoscute și cu atât mai terifiant va fi să le înfrunte.

De-a lungul mai multor săptămâni, am ghidat-o pe Beatrice cu blândețe, lent, pentru a se apropia mai mult de acele sentimente. Nu să fie înghițită de ele, ci să vadă că sunt doar sentimente.

Așa cum învățase din exprimarea durerii, Beatrice și-a permis în cele din urmă să simtă tristețea enormă care i-a ușurat depresia, frica și stresul ce o ținuseră prizonieră în patul ei. Dar nu-și dăduse voie încă să simtă furie în legătură cu trecutul. Nu există iertare fără mânie.

În timp ce Beatrice îmi descria încăperea micuță, felul în care scârțâia ușa închisă de prietenul tatălui ei, draperiile închise la culoare pe care el o punea să le tragă, eu îi urmăream limbajul corpului, pregătită să o aduc la mal dacă aș fi văzut-o că se chinuie.

Beatrice s-a încordat când a tras în minte draperiile din biroul tatălui ei. Ca și când s-ar fi sigilat în aceeași cameră cu agresorul ei.

— Oprește-te aici, scumpo!

A oftat. A rămas cu ochii închiși.

— Este vreun scaun în cameră?

A dat din cap.

— Cum arată?

— Este un fotoliu. Cărămiziu.

— Vreau să-l așezi pe tatăl tău în fotoliul acela.

S-a strâmbat.

— Îl vezi stând acolo?

— Da.

— Cum arată?

— Are ochelarii la ochi. Citește un ziar.

— Cu ce este îmbrăcat?

— Cu un pulover albastru. Și pantaloni gri.

— O să-ți dau o bucată mare de bandă adezivă, să i-o pui pe gură.

— Poftim?

— Acoperă-i gura cu banda adezivă. Gata?

A dat din cap și a zâmbit anemic.

— Acum uite și o sfoară. Leagă-l de scaun, ca să nu se poată ridica.

— OK.

— L-ai legat strâns?

— Da.

— Acum aș vrea să urli la el.

— Cum adică să urlu?

— Vreau să-i spui cât de supărată ești.

— Nu știu ce să spun.

— Spune „Tati, sunt atât de supărată pe tine că nu m-ai apărat!“ Dar nu s-o spui. *S-o urli!*

I-am făcut o demonstrație.

— Tată, sunt atât de supărată pe tine!

— Mai tare!

— Tată, sunt atât de supărată pe tine!

— Acum vreau să-l pocnești.

— Unde?

— Drept în față.

A ridicat pumnul și a lovit cu el în aer.

— Mai pocnește-l o dată.

A făcut-o.

— Acum cu piciorul.

Talpa i-a zburat în aer.

— Uite o pernă. Dă cu pumnul în asta. Stâlcește-o în bătaie.

A deschis ochii și s-a uitat țintă la pernă. La început, loviturile ei au fost timide, dar cu cât o încurajam mai mult, cu atât deveneau mai puternice. Am invitat-o să se ridice și să dea și cu piciorul în pernă, dacă vrea. S-o arunce prin cameră. Să țipe din rărunchi. Curând era pe podea, ținând perna numai în pumni. Când trupul a început să-i obosească, s-a oprit din lovit și a rămas întinsă pe jos, respirând sacadat.

— Cum te simți? am întrebat-o.

— De parcă n-aș fi vrut să mă opresc vreodată.

În săptămâna următoare i-am adus un sac de box, unul roșu, pe un suport negru, greu. Am stabilit un ritual nou — ne începeam ședința prin a elibera niște ură. Lega în mintea ei pe cineva în scaunul acela — de obicei pe unul dintre părinți — și țipa din rărunchi în timp ce-l bătea cu sălbăticie: *Cum ai permis să mi se întâmple așa ceva? Nu eram decât o fetiță!*

— Ai terminat? o întrebam.

— Nu.

Și continua să-i tragă pumni, până la epuizare.

În anul acela, de Ziua Recunoștinței, pe când stătea pe canapea, mângâindu-și câinele, abia întoarsă acasă de la o cină cu prietenii, Beatrice a simțit cum tot trupul începe s-o furnice. I s-a uscat gâtul și a început să aibă palpitații. A încercat să respire adânc, astfel încât să i se relaxeze corpul, dar simptomele s-au înrăutățit. S-a gândit că moare. Și-a rugat prietena s-o ducă la spital. Doctorul care a examinat-o în camera de gardă a spus că din punct de vedere clinic era în regulă. Suferise un atac de

panică. Atunci când ne-am întâlnit, după acest episod, era frustrată și speriată, descurajată că se simte mai rău în loc să se simtă mai bine, și îngrijorată că va avea un alt atac de panică.

Am făcut tot ce-am putut ca să-i laud progresul, să-i validez creșterea. I-am spus că, din experiența mea, atunci când eliberezi furia, de multe ori te simți mai rău înainte de a te simți mai bine.

A clătinat din cap.

— Cred că am mers cât de departe am putut.

— Scumpo, acordă-ți un pic de încredere. Ai avut o noapte îngrozitoare. Și ai trecut prin ea fără să-ți faci rău. Fără să fugi. Nu cred că m-aș fi descurcat la fel de bine ca tine.

— De ce tot încerci să mă convingi că sunt puternică? Poate că nu sunt. Poate că sunt bolnavă și așa o să fiu mereu. Poate că e timpul să încetezi să-mi spui că sunt cineva care nu voi fi niciodată.

— Te consideri responsabilă pentru ceva care nu s-a întâmplat din vina ta.

— Și dacă a fost vina mea? Dacă aș fi putut să fac ceva altfel, iar el m-ar fi lăsat în pace?

— Dar dacă a te învinovăți este doar o modalitate de a păstra ideea că ai totul sub control?

Beatrice s-a prăbușit pe canapea, cu fața brăzdată de lacrimi.

— Atunci n-ai avut de ales. Acum ai. Poți alege să nu te mai întorci aici. Ai mereu la dispoziție această alegere. Dar sper că vei reuși să vezi ce supraviețuitoare extraordinară ești.

— Abia dacă reușesc să rămân în viață. Nu mi se pare cine știe ce.

— În copilăria ta exista vreun loc unde să te simți în siguranță?

— Mă simțeam în siguranță doar când eram singură în camera mea.

— Stăteai pe pat? Sau la fereastră?

— Pe pat.

— Aveai jucării sau animale de pluș cu care să te joci?

— Aveam o păpușă.

— Vorbeai cu ea?

A încuviințat.

— Poți să închizi ochii și să te așezi acum pe pat, în siguranță? Ia păpușa în brațe. Vorbește cu ea cum îi vorbeai pe atunci. Ce i-ai spune?

— Cum să fac să fiu iubită în familia asta? Trebuie să fiu bună, dar eu sunt rea.

— Știi că în tot acel timp petrecut în singurătate și simțindu-te tristă și izolată construiai, de fapt, un depozit uriaș de forță și rezistență? Acum o poți lăuda pe fetița aceea? Poți s-o iei în brațe? Să-i spui: Ți-au făcut rău, dar eu te iubesc. Ți-au făcut rău, dar acum ești în siguranță. A trebuit să te prefaci și să te ascunzi. Acum văd acest lucru și te iubesc.

Beatrice s-a îmbrățișat strâns, scuturată de suspine.

— Aș vrea să fiu în stare s-o protejez acum. N-am putut atunci. Dar nu cred că mă voi simți vreodată în siguranță dacă nu pot să mă protejez acum.

Acesta a fost modul în care Beatrice a decis să-și asume noi riscuri. A înțeles că vrea să se simtă în siguranță, să fie în stare să se protejeze. A aflat despre un curs de autoapărare pentru femei, care începea într-un centru comunitar din apropiere. Dar a întârziat cu înscrierea. Se temea că s-ar putea să nu fie pregătită pentru provocarea de a înfrunta un atac, că o confruntare fizică, fie și în mediul sigur al unui curs de autoapărare, ar putea să-i declanșeze un atac de panică. A născocit tot felul de motive ca să nu urmeze calea pe care și-o dorea, în efortul de a-și gestiona frica — cursul putea fi prea scump sau poate nu mai erau locuri, ori nu erau destui participanți și s-ar putea anula.

A început să lucreze cu mine asupra temerilor care stăteau la baza rezistenței ei de a urmări ceea ce își dorea. I-am pus două întrebări: *Care este cel mai rău lucru care se poate întâmpla?* și *Îi*

poți supraviețui? Cel mai rău scenariu pe care și-l putea imagina era să aibă un atac de panică la curs, într-o încăpere plină cu străini. Am convenit că formularul cu informații medicale completat la înscriere va furniza personalului datele necesare pentru a o susține în eventualitatea unui astfel de atac. Și am discutat și despre faptul că mai avusese un atac de panică înainte. Dacă se întâmpla din nou, poate că n-ar fi fost în stare să-l oprească sau să-l controleze, dar cel puțin avea să-l recunoască. Și știa deja, din experiență, că un atac de panică, deși este înfricoșător și neplăcut, nu este mortal. Putea să-i supraviețuiască. Așa că Beatrice s-a înscris la curs.

Însă odată ajunsă în sală, în ținuta de sport, înconjurată de celelalte femei, și-a pierdut curajul. Era prea stânjenită ca să participe. Se temea să nu facă greșeli, să nu atragă atenția asupra ei. Însă nu o lăsa inima să renunțe după ce ajunsese atât de aproape de obiectivul ei. S-a sprijinit de perete și doar a asistat la oră. S-a întors după aceea la fiecare ședință, îmbrăcată ca să participe, dar în continuare prea speriată. Într-o zi, antrenorul a observat-o uitându-se de pe margine și s-a oferit s-o antreneze individual, la finalul orei. După aceea, Beatrice a venit la cabinet, triumfătoare.

— Astăzi am dat cu el de pereți! a spus ea. L-am țintuit. L-am ridicat de la pământ. Am dat cu el de pereți!

Avea obrajii îmbujorați. Ochii îi sclipeau de mândrie. Odată ce a căpătat încredere că se poate apăra, a început să-și asume și alte riscuri — ore de balet pentru adulți, dansuri orientale. Trupul a început să i se transforme. Nu mai era un recipient al fricii, era un instrument al bucuriei.

Beatrice a devenit scriitoare, profesoară de balet, instructor de yoga. S-a hotărât să realizeze coregrafia unui dans bazat pe o poveste a Fraților Grimm pe care își amintise că a citit-o în copilărie, *Fata fără mâini*. În această poveste, părinții fetei sunt păcăliți să-și dea copila diavolului. Pentru că este pură și

inocentă, diavolul nu o poate poseda, însă, ca răzbunare și din frustrare, îi taie mâinile. Fata colindă prin lume cu niște cioturi în locul mâinilor cu care se născuse. Într-o bună zi, intră în grădina unui rege, care o vede printre flori și se îndrăgostește de ea. Se căsătoresc, iar el îi face o pereche de mâini din argint. Au un fiu. Într-o zi, ea își salvează copilașul de la înec. Mâinile din argint dispar, fiind înlocuite de cele reale.

Beatrice și-a întins brațele cât mi-a spus această poveste din copilărie.

— Și mâinile mele sunt din nou cele adevărate. Nu am salvat pe altcineva, ci pe mine.

22. CUMVA, APELE SE DESPART

Timpul nu vindecă. Ci ceea ce faci tu cu timpul. Vindecarea este posibilă când alegem să ne asumăm responsabilitatea, când alegem să ne asumăm riscuri și, în cele din urmă, când alegem să ne eliberăm de răni, să lăsăm deoparte trecutul sau durerea.

Cu două zile înainte de aniversarea de șaisprezece ani, fiul lui Renée, Jeremy, a intrat în salonul unde ea și soțul ei se uitau la știrile de seară. În lumina pâlpâitoare a televizorului, chipul lui întunecat părea tulburat. Renée era pe punctul de a se îndrepta spre el, ca să-l cuprindă într-o îmbrățișare liniștitoare, la care consimțea din când în când și băiatul, când a sunat telefonul. Era sora ei din Chicago, care trecea printr-un divorț urât și o suna adeseori seara.

— Trebuie să răspund, a spus Renée.

În trecere, l-a mângâiat ușor pe obraz și și-a îndreptat atenția către supărarea surorii ei. Jeremy a mormăit un „noapte bună" și s-a îndreptat spre scări.

— Vise plăcute, puiule, a strigat ea în timp ce băiatul se întorsese deja cu spatele, să se retragă.

În dimineața următoare, Jeremy nu se trezise încă pentru micul dejun. L-a strigat de la baza scărilor, dar nu a primit niciun răspuns. A uns cu unt ultima felie de pâine prăjită și s-a dus să-i bată la ușă. Tot niciun răspuns. Exasperată, a deschis ușa. Încăperea era întunecată, cu obloanele încă lăsate. L-a strigat din nou, bulversată că patul era deja făcut. Un al șaselea simț a condus-o spre ușa dulapului. A deschis-o și a simțit cum șira

spinării îi este scuturată de frisoane. Trupul lui Jeremy atârna de bara de lemn, cu o curea înfășurată în jurul gâtului.

Pe biroul lui a găsit un bilet: *Nu e din cauza ta, ci din a mea. Iartă-mă că te-am dezamăgit. J.*

Când Renée și soțul ei, Greg, au venit prima dată la mine, trecuseră doar câteva săptămâni de la moartea lui Jeremy. Pierderea lui era atât de recentă în inimile lor, încât nici nu jeleau încă. Erau în șoc. Persoana pe care o înmormântaseră nu se dusese încă, pentru ei. Li se părea că-l îngropaseră de viu.

În timpul primei vizite, Renée nu făcea altceva decât să suspine.

— Vreau să dau timpul înapoi, plângea ea. Aș vrea să mă întorc în timp, să mă întorc.

Și Greg plângea, dar în tăcere. Adeseori, în timp ce Renée plângea, el se uita pe fereastră. Le-am spus că bărbații și femeile jelesc diferit și că moartea unui copil poate reprezenta o ruptură sau o oportunitate în căsnicia lor. Le-am cerut imperativ să aibă grijă de ei înșiși, să-și dea voie să fie furioși, să plângă, să lovească și să urle, să țipe, să lase sentimentele să iasă la lumină, astfel încât să nu o facă pe sora lui Jeremy, Jasmine, să plătească pentru durerea lor. I-am invitat să aducă poze ale lui Jeremy, ca să-i putem sărbători cei șaisprezece ani de viață, cei șaisprezece ani în care spiritul lui a trăit alături de ei. Le-am dat informațiile de contact ale unor grupuri de susținere pentru familiile sinucigașilor. Și am lucrat cu ei la întrebările de tip *Ce-ar fi fost dacă...?* ce apăreau în valuri. *Ce-ar fi fost dacă i-aș fi acordat mai multă atenție? Ce-ar fi fost dacă n-aș fi răspuns la telefon în seara aceea, dacă l-aș fi îmbrățișat strâns de tot? Ce-ar fi fost dacă aș fi lucrat mai puțin și aș fi fost mai mult timp pe-acasă? Ce-ar fi fost dacă n-aș fi crezut în mitul că numai copiii albi se sinucid? Ce-ar fi fost dacă m-aș fi uitat mai bine după semne? Ce-ar fi fost dacă aș fi pus mai puțină presiune asupra lui să învețe bine? Ce-ar fi fost dacă aș fi vrut să văd cum se simte înainte să plece la*

culcare? Toate acestea reverberau într-un ecou la care era imposibil de răspuns: *De ce?*

Ne dorim atât de mult să înțelegem adevărul. Ne dorim să fim responsabili pentru greșelile noastre, să fim cinstiți în ceea ce privește viața noastră. Vrem motive, explicații. Vrem ca viețile noastre să aibă sens. Dar să te întrebi *de ce?* înseamnă să rămâi în trecut, să stai în compania vinovăției și regretului tău. Nu-i putem controla pe alții și nu putem controla trecutul.

La un moment dat, pe parcursul primului an de la pierderea fiului lor, Renée și Greg au venit să mă vadă din ce în ce mai rar, iar după un timp vizitele lor au încetat. N-am mai auzit de ei multe luni. În primăvara în care Jeremy ar fi absolvit liceul, am fost fericită și surprinsă să primesc un telefon de la Greg. Mi-a spus că era îngrijorat pentru Renée și mă întreba dacă aș putea trece pe la ei.

Am fost șocată de cât de schimbați arătau. Îmbătrâniseră amândoi, însă diferit. Greg se îngrășase. Părul lui negru era înspicat cu argintiu. Renée nu arăta dărâmată, așa cum mă făcuseră să cred îngrijorările lui Greg în ceea ce o privea. Avea pielea netedă, bluza apretată coală, părul proaspăt îndreptat. Zâmbea. A schimbat amabilități cu mine. A spus că se simte bine. Dar în ochii ei căprui nu se zărea nicio lumină.

De data aceasta Greg, care fusese adeseori tăcut în ședințele comune, vorbea agitat.

— Am ceva să-ți spun, a zis el.

Mi-a mărturisit că în weekendul trecut el și Renée participaseră la petrecerea de absolvire a prietenilor fiului lor. Pentru ei, acesta avea să fie un eveniment încărcat, minat, plin de amintiri devastatoare a ceea ce aveau celelalte cupluri iar ei nu mai aveau, stăpânit de absența lui Jeremy, de ceea ce părea un doliu etern, în care fiecare zi era un nou prilej de a deplânge momentele pe care nu le vor mai trăi niciodată alături de fiul lor. Dar s-au străduit, s-au îmbrăcat frumos și s-au dus la petrecere. Greg mi-a

spus că, la un moment dat, pe parcursul serii, și-a dat seama că se simțea bine. Muzica pusă de DJ îl făcea să se gândească la Jeremy, la vechile albume R&B pe care le asculta la casetofonul stereo din camera lui, când își făcea temele sau era cu prietenii. Greg s-a întors spre Renée, care era îmbrăcată într-o elegantă rochie albastră și a fost șocat de cât de limpede îl putea vedea pe Jeremy în curba obrajilor ei, în forma gurii. S-a lăsat dus de valul de iubire — pentru Renée, pentru fiul lor, pentru simpla plăcere de a mânca ceva bun într-un cort alb, într-o seară călduță. A invitat-o pe soția lui la dans. Ea l-a refuzat, s-a ridicat și l-a lăsat singur la masă.

Greg a plâns când a povestit întâmplarea.

— Te pierd și pe tine, i-a spus el soției sale.

Lui Renée i s-a înnegurat chipul, iar ochii au părut să se întunece. Am așteptat-o să spună ceva.

— Cum îndrăznești? a rostit ea, într-un final. Jeremy nu a putut să danseze. De ce ar trebui s-o faci tu? Eu nu pot să-i întorc spatele așa de ușor.

Tonul îi era ostil. Veninos. Mă așteptam ca Greg să sară ca ars. Dar el a ridicat din umeri. Mi-am dat seama că nu era prima dată când Renée percepea experiențele sau fericirea lui ca pe o desacralizare a amintirii fiului lor. M-am gândit la mama, la toate momentele în care îl văzusem pe tata încercând s-o mângâie, s-o sărute, și cum ea îi respingea cu ostilitate dovezile de afecțiune. Era atât de blocată în pierderea timpurie a propriei mame, încât se ascundea într-un giulgiu de melancolie. Uneori, i se luminau ochii când o auzea pe Klara cântând la vioară. Dar nu și-a dat voie niciodată să râdă copios, să flirteze, să glumească, să se bucure.

— Renée, scumpo, i-am spus. Cine a murit? Jeremy? Sau tu?

Nu mi-a răspuns.

— Nu-i faci niciun bine lui Jeremy dacă mori și tu. Și nici ție nu-ți faci bine.

Renée nu-și ascundea suferința, așa cum făcusem eu cândva. Se însoțise cu ea. Căsătorindu-se cu propria pierdere, se ascundea de viață.

I-am cerut să-mi spună cât de mult timp dedica zilnic doliului.

— Greg se duce la lucru. Eu mă duc la cimitir, a spus ea.

— Cât de des?

A părut ofensată de întrebarea mea.

— Se duce în fiecare zi, a spus Greg.

— Și ăsta e un lucru *rău*? a răbufnit Renée. Să fiu devotată fiului meu?

— Jelirea este importantă, i-am spus. Dar când nu se mai oprește, poate reprezenta un mod de a evita suferința.

Riturile și ritualurile de jelire pot fi o componentă importantă a perioadei de doliu. Cred că de aceea practicile religioase și culturale includ ritualuri clare de jelire — fiindcă reprezintă un spațiu și o structură protejate, în cadrul cărora începem să experimentăm sentimentul pierderii. Dar perioada aceasta are un final. Din acel punct încolo, pierderea suferită nu mai reprezintă o dimensiune separată a vieții, ci este integrată în viață. Dacă rămânem într-o permanentă jale, alegem mentalitatea de victimă: *N-o să trec niciodată peste asta.* Dacă rămânem blocați în jale, este ca și cum și viețile noastre s-au sfârșit. Jalea lui Renée, cu toate că era dureroasă, devenise și un fel de scut care o ferea de prezent. În ritualurile durerii se putea proteja de la a accepta această pierdere.

— Petreci mai mult timp și consumi mai multă energie emoțională cu fiul mort sau cu fiica în viață? am întrebat-o.

Renée părea tulburată.

— Sunt o mamă bună, a spus ea, dar n-o să mă prefac că nu sufăr.

— Nu trebuie să te prefaci în niciun fel. Dar ești singura persoană care îi poate opri pe soțul tău și pe fiica ta să te piardă și pe tine.

Mi-am amintit-o pe mama vorbind cu poza mamei ei așezată deasupra pianului și plângând: *Doamne, Dumnezeule, dă-mi putere!* Bocetul ei mă înspăimânta. Fixația ei pentru această pierdere era ca o trapă pe care o deschidea și în care cădea, o evadare. Eram ca un copil de alcoolic, în gardă mereu față de dispariția ei, incapabilă s-o salvez de vid, dar simțind că aceasta era, cumva, sarcina meua.

— Înainte credeam că, dacă las suferința înăuntru, o să mă înec, i-am spus lui Renée. Dar este ca în cazul lui Moise la Marea Roșie. Cumva, apele se despart. Treci printre ele.

I-am cerut lui Renée să încerce ceva nou ca să-și transforme jalea în suferință.

— Pune în living o poză a lui Jeremy. Nu te mai duce la cimitir ca să-l jelești. Găsește o cale să te conectezi cu el în casă. Rezervă-ți cincisprezece sau douăzeci de minute în fiecare zi ca să stai cu el. Poți să-i atingi obrazul, să-i povestești ce faci. Vorbește cu el. Și apoi sărută-l și vezi-ți de treabă.

— Mi-e așa de frică să nu cumva să-l abandonez iar.

— Nu s-a sinucis din cauza ta.

— N-ai de unde să știi.

— Există un număr infinit de lucruri pe care le-ai fi putut face diferit în viață. Aceste alegeri sunt deja făcute, trecutul e departe, nimic nu poate schimba asta. Din motive pe care nu le vom ști niciodată, Jeremy a ales să-și pună capăt zilelor. Nu poți alege tu pentru el.

— Nu știu cum să trăiesc altfel.

— Acceptarea nu se va petrece peste noapte. Iar tu n-o să fii niciodată bucuroasă că a murit. Dar poți alege să mergi înainte. Poți alege să descoperi că a trăi o viață împlinită este cel mai bun mod de a-i onora amintirea.

Anul trecut am primit o felicitare de Crăciun de la Renée și Greg. Îi înfățișa pe ei doi, stând lângă bradul de Crăciun alături de fiica lor, o fată minunată, în rochie roșie. Greg o îmbrățișa

pe fiică de-o parte și pe soție de cealaltă. Peste umărul lui Renée se zărea o fotografie a lui Jeremy, pe șemineu. Era ultima poză făcută la școală, purta cămașă albastră și avea un zâmbet strălucitor. Nu era vidul din familie. Nu era altarul. Era prezent, era mereu cu ei.

Portretul mamei se află acum în casa Magdei din Baltimore, deasupra pianului ei, unde încă dă lecții și își îndrumă elevii cu logica și cu inima. Recent, când a suferit o intervenție chirurgicală, Magda i-a cerut fiicei sale, Ilona, să-i aducă la spital poza mamei noastre, astfel încât să poată să facă ce ne-a învățat mama: să cheme morții ca să prindă putere, să-i lase să trăiască în inimile noastre, să lase suferințele și fricile noastre să ne conducă înapoi la iubire.

— Mai ai coșmaruri? am întrebat-o recent pe Magda.

— Da. Mereu. Tu n-ai?

— Ba da, i-am spus surorii mele. Am și eu.

M-am întors la Auschwitz și am eliberat trecutul, m-am iertat pe mine. Am venit acasă și m-am gândit: *Sunt gata!* Dar soluția era temporară. Nu e gata până nu se termină.

În ciuda — nu, datorită — trecutului nostru, Magda și cu mine am descoperit sensul și scopul vieții în feluri diferite, în mai mult de șaptezeci de ani de la eliberarea noastră. Eu am descoperit arta vindecării. Magda a rămas o profesoară și o pianistă dedicată și și-a descoperit noi pasiuni: jocul de bridge și muzica gospel. Gospelul, pentru că suna ca un plânset — aceasta este forța tuturor emoțiilor scoase la iveală. Și bridge-ul, pentru că e vorba de strategie și control — ca modalitate de a câștiga. Este regină la campionatele de bridge; și-a pus diplomele înrămate pe pereți, față în față cu portretul bunicii.

Amândouă surorile mele m-au protejat și m-au inspirat, m-au învățat să supraviețuiesc. Klara a devenit violonistă în Orchestra Simfonică din Sydney. Până în ziua în care a

murit — de Alzheimer, puțin după ce a împlinit optzeci de ani — m-a numit „micuța mea". Mai mult decât mine sau Magda, Klara a rămas impregnată de cultura imigrantului evreu-ungur. Lui Béla și mie ne plăcea enorm să-i vizităm pe ea și pe Csicsi, să ne bucurăm de mâncare, de limbă, de cultura tinereții noastre. Noi toți, supraviețuitorii, nu puteam fi împreună prea des, dar făceam tot ce ne stătea în putere ca să ne întâlnim la toate evenimentele importante — multe sărbători la care părinții noștri nu puteau participa. La începutul anilor 1980, ne-am întâlnit în Sydney pentru nunta fiicei Klarei. Noi, cele trei surori, am așteptat această reuniune cu atâta nerăbdare, iar când familia s-a întrunit, într-un final, am căzut într-o frenezie a îmbrățișărilor la fel de pline de emoție ca acelea pe care le-am împărtășit în Košice, când ne-am regăsit în viață, după război. Nu conta că acum eram femei mature, nu conta cât de departe ajunseserăm în viață, odată ce eram împreună era caraghios cât de repede reluam tiparele din tinerețe. Klara era în lumina reflectoarelor, tot făcea pe șefa, ne sufocam de prea multă atenție din partea ei; Magda era competitivă și rebelă; iar eu eram pacificatoarea, agitându-mă între ele două, aplanând conflictele, ascunzând ce gândeam. Cât de ușor putem transforma chiar și căldura și siguranța familiei într-un fel de închisoare. Ne bazăm pe vechile noastre mecanisme de coping. Devenim persoana despre care credem că trebuie să fim pentru a le face plăcere altora. Este nevoie de puterea voinței și a alegerii ca să nu dai înapoi în blocarea rolurilor despre care, în mod greșit, credem că ne mențin în siguranță și protejați.

În noaptea de dinaintea nunții, Magda și cu mine am dat peste Klara, singură în camera din copilărie a fiicei sale, jucându-se cu păpușile ei. Am asistat la mai mult decât nostalgia mamei în fața copilului devenit adult. Klara era prinsă în jocul ei de-a „ne prefacem că". Se juca așa cum se joacă un copil. Mi-am dat seama că sora mea nu avusese deloc copilărie. A fost mereu

o violonistă prodigioasă. N-a apucat să fie fetiță. Când nu cânta pe scenă, dădea reprezentații pentru mine și Magda, devenind îngrijitoarea noastră, micuța noastră mamă. Acum încerca să-și ofere copilăria care nu-i fusese permisă niciodată. Stânjenită că o descoperiserăm cu păpușile, Klara s-a răzbunat pe noi.

— Păcat că n-am fost și eu la Auschwitz, a spus ea. Dacă aș fi fost acolo, mama ar fi trăit.

A fost îngrozitor s-o aud spunând asta. Am simțit cum năvălesc înapoi vechea mea vină de supraviețuitor, oroarea cuvântului pe care l-am rostit în prima zi la Auschwitz, groaza de a mi-l reaminti, de a înfrunta vechile și de mult îngropatele convingeri, chiar și eronate, că eu am trimis-o pe mama la moarte.

Dar acum nu mai eram prizonieră. Vedeam cum funcționează închisoarea surorii mele, îi auzeam vina și suferința înfigându-și ghearele prin vinovăția pe care o arunca asupra mea și a Magdei. Și puteam alege propria libertate. Puteam să le spun pe nume sentimentelor mele de furie, lipsă de valoare, tristețe, regret, le puteam lăsa să se învolbureze, să se ridice și să cadă, le puteam lăsa să treacă. Și puteam risca să las deoparte nevoia de a mă pedepsi fiindcă rămăsesem în viață. Mă puteam elibera de vină și puteam recupera întregul meu sine, pur.

Rana există. Și există și ceea ce iese din ea. M-am întors la Auschwitz în căutarea sentimentului morții, astfel încât să-l pot exorciza, în sfârșit. Ceea ce am găsit a fost adevărul din mine, sinele pe care voiam să-l recuperez, forța și inocența mea.

23. ZIUA ELIBERĂRII

În vara lui 2010, am fost invitată la Fort Carson, în Colorado, pentru a mă adresa unei unități de armată revenită de pe frontul din Afganistan, o unitate cu o rată ridicată a sinuciderilor. Mă aflam acolo ca să vorbesc despre propria traumă — cum i-am supraviețuit, cum am supraviețuit revenirii la viața de zi cu zi, cum am ales să fiu liberă — astfel încât soldații să se poată adapta mai ușor vieții de după război. Când am urcat pe podium, am avut câteva momente de disconfort, vechile obiceiuri de a fi dură cu mine însămi, de a mă întreba ce are să le ofere micuța balerină unguroaică acestor bărbați și femei din război. Mi-am amintit că eram acolo pentru a împărtăși cel mai important adevăr pe care îl știam, anume că cea mai mare închisoare este în propria minte, și în buzunar ții deja cheia: disponibilitatea de a-ți asuma deplina responsabilitate pentru viața ta; disponibilitatea de a risca; disponibilitatea de a te elibera pe tine însuți de judecată și de a-ți recupera nevinovăția, acceptându-te și iubindu-te pentru ceea ce ești cu adevărat — uman, imperfect și întreg.

I-am invocat pe părinții mei pentru puterea de care aveam nevoie, dar și pe copiii mei, pe nepoți și pe strănepoți. Tot ce m-au învățat ei, tot ce m-au ajutat să descopăr.

— Mama mi-a spus ceva ce nu voi uita vreodată, am început. Mi-a spus: *Nu știm încotro mergem, nu știm ce se va întâmpla, dar nimeni nu-ți poate lua ce-ți pui în minte.*

Spusesem aceste cuvinte în repetate rânduri, către adunări ale Navy SEAL și ale organizațiilor de prim-ajutor în situații de

criză, către POW[32] și adepții lor de la Department of Veterans Affairs[33], către oncologi și bolnavi de cancer, către Righteous Gentiles, către părinți și copii, către creștini, musulmani, budiști și evrei, către studenți la drept și tineri vulnerabili, către oameni care jeleau pierderea cuiva drag, către muribunzi și câteodată amețesc când spun aceste cuvinte, din recunoștință, din tristețe profundă. De această dată, când le-am spus, aproape că am căzut de pe scenă. Am fost copleșită de senzații, de semnificația amintirilor depozitate în mine: mirosul ierbii înnămolite, aroma dulce și înțepătoare a bomboanelor M&M. Mi-a luat un moment mai lung ca să înțeleg ce anume a declanșat amintirea. Și apoi mi-am dat seama: de o parte și de alta a încăperii erau steaguri și însemne și oriunde mă uitam vedeam o emblemă la care nu mă mai gândisem mulți, mulți ani, dar care era la fel de importantă pentru mine ca literele care îmi compun numele: însemnele acelui GI care m-a eliberat pe 4 mai 1945, cele pe care le purta pe mânecă: un cerc roșu având în centru un 71 albastru, zimțat. Fusesem adusă la Fort Carson ca să le vorbesc celor din Șaptezeci-și-unu-Infanterie, unitatea care mă eliberase cu șaizeci și cinci de ani în urmă. Aduceam povestea libertății mele în fața unor supraviețuitori ai războiului care, cândva, îmi aduseseră și ei libertatea.

Obișnuiam să mă întreb: *De ce eu? De ce am supraviețuit?* Apoi am învățat să-mi pun o altă întrebare: *De ce* nu *eu?* Stând pe scena aceea, înconjurată de următoarea generație de luptători pentru libertate, vedeam în înțelegerea mea conștientă ceva ce adeseori este evaziv, adeseori invizibil: că a fugi de trecut sau a lupta împotriva suferinței prezente înseamnă a te încarcera singur. Libertatea înseamnă a accepta ceea ce este și a ne ierta pe noi înșine, în a ne deschide inimile pentru a descoperi miracolele prezentului.

---

32 Prisoner of War (prizonier de război).
33 Departamentul pentru Veterani.

Am râs și am plâns pe acea scenă. Eram atât de plină de adrenalina bucuriei, încât abia dacă am putut mulțumi soldaților. *Sacrificiul vostru, suferința voastră au un sens — și când veți putea descoperi adevărul din ele, veți fi liberi.* Mi-am încheiat discursul ca întotdeauna, așa cum o voi face mereu, cât timp îmi va permite trupul: cu un *grand-battement. Iată-mă!* spune gestul meu. *Am reușit!*

Și iată-vă și pe voi. Iată-vă și pe voi! În prezentul sacru. Nu vă pot vindeca — nici altcineva nu poate —, dar pot sărbători alegerea voastră de a demola închisoarea din minte, cărămidă cu cărămidă. Nu puteți schimba ce s-a întâmplat, nu puteți schimba ce ați făcut sau ce vi s-a făcut. Dar puteți alege cum să trăiți *acum.* Iubiții mei, puteți alege să fiți liberi!

MULȚUMIRI

Cred cu tărie că oamenii nu vin la mine — ci îmi sunt trimiși. Le ofer eterna mea recunoștință multor oameni extraordinari care mi-au fost trimiși, fără de care viața mea n-ar fi fost ceea ce este și fără de care această carte n-ar fi existat:

Prima și cea dintâi, iubita mea soră Magda Gilbert — care are nouăzeci de ani și încă înflorește, care m-a ținut în viață la Auschwitz — și devotata ei fiică, Ilona Shillman, care a luptat pentru familie ca nimeni alta.

Klara Korda — mai mare decât viața însăși, care a devenit cu adevărat a doua mea mamă, care a făcut din fiecare vizită la Sydney o lună de miere, care a pregătit cinele de vineri seara, ca ale mamei, cu totul făcut de mână, cu artă — și Jeanie și Charlotte, femeile care îi urmează în linie genealogică. (Vă amintiți cântecul acela unguresc? *Nu, nu, nu plecăm până nu ne dați afară!*).

Pacienții mei, unici și speciali, care m-au învățat că vindecarea nu este despre recuperare; este despre descoperire. Despre a descoperi speranța în pierderea speranței, a descoperi un răspuns acolo unde nu pare să fie vreunul, a descoperi că nu contează ce se întâmplă — contează ce faci cu ceea ce s-a întâmplat.

Minunații mei profesori și mentori: profesorul Whitworth; John Haddox, care m-a introdus în universul existențialiștilor și fenomenologilor; Ed Leonard; Carl Rogers; Richard Farson; și mai ales Viktor Frankl, a cărui carte mi-a furnizat capacitatea verbală de a împărtăși secretul meu, ale cărui scrieri mi-au arătat că nu mai trebuie să fug și a cărui îndrumare m-a ajutat să descopăr nu doar că am supraviețuit, ci și cum îi pot ajuta și pe alții să supraviețuiască.

Uimitorilor mei colegi și prieteni în artele vindecării: dr. Harold Kolmer, dr. Sid Zisook, dr. Saul Levine, Steven Smith, Michael Curd, David Woehr, Bob Kaufman („fiul" meu adoptiv), Charlie Hogue, Patty Heffernan și, mai ales, Phil Zimbardo, „frățiorul" meu, care nu s-a liniștit până nu a găsit o editură pentru această carte.

Numeroși oameni care m-au invitat să aduc povestea mea în fața publicului din întreaga lume, incluzându-i aici pe: Howard și Henriette Peckett din YPO[34]; dr. Jim Henry; dr. Sean Daneshmand și soția lui, Marjan, de la The Miracle Circle; Mike Hoge de la Wingmen Ministries; și Congresul Internațional de Logoterapie.

Colegii și vindecătorii mei: Gloria Lavis; Sylvia Wechter și Edy Schroder, prețioșii mei camarazi muschetari: Lisa Kelty; Wendy Walker; Flora Sullivan; Katrine Gilcrest, mamă a nouă copii, care îmi spune „mamă", pe care pot conta la orice oră din zi și din noapte; Dory Bitry, Shirley Godwin și Jeremy și Inette Forbs, cu care pot vorbi deschis despre vârste și etapele vieții noastre și despre cum putem obține maximum din ceea ce avem, pe măsură ce îmbătrânim; medicii mei, Sabina Wallach și Scott McCaul; specialistul meu în acupunctură, Bambi Merryweather; Marcella Grell, însoțitoarea și prietena care a avut incredibil de multă grijă de mine și de casa mea în ultimii șaizeci de ani și care mi-a spus mereu în față ce gândește. Béla. Camarad de viață. Camarad de suflet. Tatăl copiilor mei. Un partener iubitor și dedicat, care a riscat totul ca să clădească o viață nouă alături de mine, în America. Obișnuiești să spui, atunci când acord consultanță militarilor și călătorim împreună prin Europa: „Edie muncește, iar eu mănânc". Béla, viața noastră plină a fost adevăratul festin. Te iubesc.

---

[34] Young Presidents' Organization, rețea de tineri directori executivi, cu aproximativ 27 000 de membri în mai mult de 130 de țări.

Toată iubirea și recunoștința mea copiilor mei: fiului meu, John Eger, care m-a învățat cum să nu fiu o victimă și care n-a renunțat niciodată să lupte pentru cei care trăiesc cu dizabilități; fiicelor mele, Marianne Engle și Audrey Thompson, care mi-au oferit neîncetat susținerea lor morală și confortul iubirii lor pe parcursul multor luni de scris și care au înțeles, poate chiar înaintea mea, că-mi va fi mai dificil să retrăiesc trecutul decât a fost să supraviețuiesc Auschwitzului. Acolo nu mă puteam gândi decât la nevoile pentru supraviețuire: să scriu această carte a presupus să retrăiesc toate acele sentimente. N-aș fi putut să-mi asum riscul fără forța și iubirea voastră.

Și vă mulțumesc și vouă, minunați soți și parteneri ai copiilor și nepoților mei, oameni care continuați să adăugați rămurele în arborele familiei: Rob Engle, Dale Thompson, Lourdes, Justin Richland, John Williamson și Illynger Engle. Nepotului meu Richard Eger — Dickie, băiețelul meu — și soției lui, Byrne, vă mulțumesc că ați fost adevărate rude, că ați avut grijă de mine și de sănătatea mea și că ne-am petrecut vacanțele împreună.

Când ni s-a născut primul nepot, Béla a spus: *Trei generații — asta este cea mai bună răzbunare pe Hitler*. Acum suntem patru! Îi mulțumesc următoarei generații, lui Silas, Graham și Hale. De fiecare dată când mă strigați GG Dicu, inima mea dansează de fericire.

Lui Eugene Cook, partenerul meu de dans și camarad de suflet, un adevărat bărbat și domn. Îți mulțumesc că mi-ai reamintit că iubirea nu este ceva ce simți — ci ceva ce faci. Ai fost mereu aici pentru mine, cu fiecare pas și fiecare cuvânt. Hai să dansăm boogie-woogie cât mai suntem în stare.

În cele din urmă, le mulțumesc celor care, cuvânt cu cuvânt și pagină cu pagină, m-au ajutat să dau ființă acestei cărți, într-o colaborare care a fost de la început ceea ce trebuia să fie:

Talentaților Nan Graham și Roz Lippel, precum și echipei lor de la Scribner. Ce norocoasă am fost să mi se trimită cei

mai pregătiți editori, cu inimile la fel de sclipitoare ca mințile lor. Înțelepciunea voastră editorială și compasiunea au ajutat această carte să devină ce am sperat mereu că va fi: un instrument de vindecare.

Esmé Schwall Weigand, colega mea de scriitură — nu doar că ai găsit vorbele potrivite. Ai devenit eu. Îți mulțumesc că ai fost privirea mea, pentru abilitatea ta de a vedea călătoria vindecării mele din atât de multe perspective, atât de diverse.

Doug Abrams, agentul literar de talie mondială și om de onoare, cel mai autentic din întreaga lume, îți mulțumesc că ai avut coloana vertebrală, caracterul și sufletul de a te angaja pentru a face din lumea aceasta un loc mai bun. Prezența ta pe planetă este un dar suprem.

Tuturor: niciodată, în cei peste nouăzeci de ani de viață ai mei, nu m-am simțit mai binecuvântată și mai recunoscătoare — și mai tânără! Vă mulțumesc!

CUPRINS

Cuvânt-înainte de Philip Zimbardo, PhD.....7

PARTEA I: ÎNCHISOAREA.....15
Introducere:
Țineam un secret, iar secretul mă ținea pe mine.....17

1. Cele patru întrebări.....27
2. Ce-ți pui în minte.....51
3. Dansând în iad.....62
4. Roata.....74
5. Scările Morții.....89
6. Alegând un fir de iarbă.....97

PARTEA a II-a: EVADAREA.....103
7. Eliberatorul meu, cotropitorul meu.....105
8. Pe fereastră.....120
9. Anul următor, în Ierusalim.....142
10. Fuga.....159

PARTEA a III-a: LIBERTATEA.....173
11. Ziua emigrării.....175
12. Venetici.....179
13. Ai fost acolo?.....195
14. Ca de la supraviețuitor la supraviețuitor.....212
15. Ce aștepta viața.....229
16. Alegerea.....245
17. Și apoi Hitler a câștigat.....273

18. Patul lui Goebbels.....277
19. Lăsând o piatră în urmă.....295

PARTEA a IV-a: VINDECAREA.....313
20. Dansul libertății.....315
21. Fata fără mâini.....332
22. Cumva, apele se despart.....348
23. Ziua eliberării.....357

Mulțumiri.....361